

A MAGYAR DRÁMA TÖRTÉNETE

1867-től 1896-ig

MÁSODIK KÖTET

ÍRTA:
GALAMB SÁNDOR

BUDAPEST
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEÉMIA
KIADÁSA
1944

A MAYOR DREAM
TOMMYE LEE

1938

THE LITTLE BOOK

A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVKIADÓ VÁLLALATA

GALAMB SÁNDOR

A MAGYAR DRÁMA
TÖRTÉNETE

1867-től 1896-ig

MÁSODIK KÖTET

BEVEZETÉS A MÁSODIK KÖTETHEZ.

Több év telt el immár, hogy ennek a munkának első része megjelent.

A jelen kötet történeti anyaga közvetlenül csatlakozik az előbbihez, s ha a két rész egyszerre jelenik meg, a szerző fölöslegesnek is vélte volna a második kötet külön bevezetését. Így azonban egy-két kapcsolómondatot lát szükségesnek ideiktatni.

A munka a magyar drámaírás történetét a kiigyeztéstől a millenniumig öleli fel. Ezt a harmincesztendő's időszakaszt két alsóbb korszakra tagoltuk. A tárgyalt évtizedek alatt ugyanis olyan mélyreható változásokon, olyan lényegbeli fejlődésen ment át a magyar színmű, hogy meg nem szakított, caesura nélküli bemutatása könnyen összefolyó lehetett volna, s nem hangsúlyozta volna eléggé azokat a különbségeket, amelyek a nyolcvanas évek előtti és az 1880 után következő esztendők között mutatkoznak.

1880-ban — érdekes találkozással — két drámai műfaj szökkent szárba. A társadalmi színmű és az operett. Nem mintha ezeknek a műfajoknak nem lettek volna a magyar irodalomban eddig is előzményeik. Voltak törekvések mind a két irányban előbb is, ám ezek a kezdeti próbálkozások az 1880-as évek utáni termékekhez csak mint praehistoricum viszonylanak.

De határvonal az 1880-as esztendő egyéb tekintetben is.

Ekkortájt indul igen gyors hervadásnak a pár esztendeig olyan csillogó életet élt újromantikus irány, — ekkortájt kezd papirosízüvé válni a történeti dráma — s ebben az időben merevedik sablonná a népszínmű. Csupa olyan jelentőségű változások, amik bőségesen indokolják a harminc esztendő fejlődési vonal megtörését, illetőleg a csomókötetést a változást jelző ponton.

A munka második kötete ugyanolyan tudományos elvek szerint készült, mint az első.

A szerző igyekezett lehetőleg minden színpadra került, vagy nyomtatásban megjelent színművet munkájába felvenni. Tudván tudta, hogy ezzel a szándékolt — de persze soha el nem érhető — teljességgel a jelentéktelenebb művek nagy száma csökkenti a lehetőségét annak, hogy az értékesebbekkel kimerítő részletességgel foglalkozzék. Neki magának is jobban esett volna, hogyha a filológiai pontosság rovására inkább poétikai vagy esztetikai elmélkedésekbe bocsátkozhatik. A munka célja azonban elsősorban a teljesség volt, s ennek érdekében személyes hajlamát fékeznie kellett.

A jelesebb termékek esztetikai értékeléséről persze azért nem mondott le, de nem bocsátkozhatott bírálataukba olyan részletességgel, mint aminőhöz kedve lett volna.

A TÁRSADALMI DRÁMA.

I.

— Végre egy magyar színdarab!

Ezt a felkiáltást hallotta a Nemzeti Színház közönségének körében Beöthy Zsolt *A proletárok* bemutatójakor 1880. január 23-án.¹ Olyanféle biztatás volt ez, mint aminő Molière felé is elhangzott a *Précieuses ridicules* első előadásán, amikor a közönség észrevette, hogy kedvelt írója új, az eddiginél nagyobbra hivatott irány felé fordult.

Csiky Gergely publikumának is éreznie kellett, hogy ami a magyar drámairodalomban eddig csak tapogatózó kísérlet volt, az most tetté vált. Az új darabot nem pusztán elnéző jóakarattal, hanem a szó igaz és megérdemelten becsülő jelentése szerint is *magyar társadalmi drámának* lehetett nevezni.

A proletárok bátor kézzel markol a korabeli magyar társadalom hibáiba. Fő alakja Szederváry Kamilla, „a szent özvegy“, aki a szabadságharc emlékéből csínál üzletet. Kiadja magát egy 48-as szabadsághős özvegyének, holott a forradalom alatt éppen az ellenségnek végzett kémszolgalatot. Most valóságos irodát tart levelezése számára, s még jogtanácsosa is van,

¹ *Színműírók és színészek*. Budapest, 1882.

egy lecsúszott ügyvéd, Mosolygó, aki valamiféle bal-lépés miatt silentiumot kapott. Kamilla előéletének titkát csak Zátonyi Bence tudja, ez az elegáns szél-hámos, aki abból él, hogy gazdag ostobák ideáljait magának hódítja meg, egybekel velük, de aztán jó pénzért elválik tőlük. Most is megneszelte, hogy egy meggazdagodott vidéki birkatenyésztő, Timót Pál, beleszerelt Kamilla leányába, Irénbe. A titok felfedezésének kilátásba helyezésével kényszeríti az özvegyet, hogy hozzá — Bencéhez — adja a leányt, aki pedig Darvas Károlyt szereti. A házasság létre is jön, de nem „consummáltatik“. Egy estély alkalmával a szent özvegy sok puncsot talál inni, s kifecsegi, hogy Irén nem igazi, hanem csak fogadott leánya. („Nagyjelenet“, francia minta szerint az utolsó előtti felvonás végén.²) Erre Irén az öreg Mosolygóhoz menekül, akiből még nem veszett ki minden jó érzés. Az exfiskális azután a derék Timót segítségével rendbehozza a bonyodalmat. A jószívű birkakereskedő, ha már feleségévé nem tehetette, leányává fogadja Irént. Zátonyi Bence hiába akar férji jogaival élni. Mosolygó hozza a válást kimondó határozatot, s most már Irén Darvas felesége lehet.

A négyfelvonásos színmű a maga színes, eleven meséjével, tarka figuráival, izgalmas fordulataival, s hangjának, ábrázolásának magyar színpadon való újszerűségével nagyon érthetően sikert aratott. A közönség szívesen megbocsátotta a széles terített expozíciót, az itt-ott erőltetett indítékokat, az alakok rajzának vázlatosságát, az elmélyítés hiányát, a halkabb és finomabb tónusok mellőzését, a nagyon is marokra fogott ecsetkezelést s az epizódfiguráknak majdnem

² A korabeli francia technikáról — nagyjelenetről stb. — l. e munka I. k. 163—166. l.

torzba hajló jellemzését. Jólesően érezte, hogy Szigligeti Ede után végre ismét olyan drámaíró vezet, akinek biztos keze a színpadi fordulatok kanyargóiban nem engedi eltévedni, aki érdekes mesét tud eléje varázsolni, aki a könnyet és a mosolyt ügyesen adagolja. Örömmel látta, hogy Csiky Gergely — akit eddig ez újromantikus iskola egyik tagjának ismert — most végre a görög papok, kacagányos hősök és spanyol lovagok helyett a lecsúszott ügyvédet, az állástalan diplomást, az úri szélhámost, az élősködő özvegyet, a szabót, a házmestert, a proletárt mutatja meg neki.³

A proletárt!... Ez a szó külön magyarázatot igényel, mert abban az időben más jelentése volt, mint manapság. Akkor nem a tőke nélküli munkást, szóval nem a negyedik rendhez tartozó valakit nevezték így, hanem olyanféle *polgári* egyéneket, akik vagy még nem tudtak az őket megillető harmadik rendben elhelyezkedni, vagy valami okból már kicseppentek onnan. Az állástalan diplomás éppen annyira proletárnak számított akkor, mint a silentiumra ítélt ügyvéd. A szélhámossága miatt a polgári társaságban gyanakvással nézett elegáns úr éppenúgy proletár volt, akár csak a meggazdagodott birkakereskedő, aki be akar jutni a fővárosi szalonéletbe. Íme, hogyan jellemzi ezt az osztályt Csiky darabjának egyik alakja, Darvas Károly: „Hiába kínálom szolgálatomat, hiába mon-

³ Csikyt az új irány felé Podmaniczky Frigyes intendáns tanácsa és egy párizsi út terelte. (L. Sümegi Kálmán: *A proletárok szerzőjéről*. Fővárosi Lapok, 1885. ápr. 16—17. és e munka I. k. 149. l.) 1878 decemberétől 1879 áprilisáig tartózkodott a francia fővárosban. Gáspár Margit (*Csiky Gergely és a franciák*. Debrecen, 1928.) pontosan összeállítja azoknak a daraboknak címét, amelyeket Csiky Párizsban láthatott.

dom e társadalomnak: azért tanultam, hogy hasznodra váljak, hogy megéljek belőle... Végre is az lettem, ami vagyok: proletár... Számosan vagyunk, kik napról-napra tengetjük bizonytalan létünket és élő-dünk a munkás társadalom testén, dologtalanul, idegen nedvekből, mint a gomba a fa törzsén.“ (I. felv. 21. jel.)⁴

Csiky a proletár-rétegen valami olyanfélét értett, mint aminőt Dumas rajzolt a *Demimonde*-ban. Olyanokat, akiknek osztálya „csak úszó szigetként lebeg Párizs óceánján“.

Hogy Csiky színművén a francia technika, a francia ábrázolási mód, egyszóval a francia hatás érzik, azt a korabeli kritika nyomban észrevette. Péterfy Jenő Irént, „a szemétdombon nyíló rózsát“, a magyar Fernandé-nak nevezi. (Sardou.) Újabb kutatók Dumas *Femme de Claude*-ját, *Question d'argent*-ját és *Demi-monde*-ját is felsorolják, mint a *Proletárok* egyes fordulatait befolyásoló mintákat.⁵ Akadt, aki Mosolygó-

⁴ V. ö. a Pesti H. 1880. jan. 24-i vezércikkét: *A proletárok vagy Szegény Magyarország.* — A Magyar Polgár 1880. aug. 28-i száma e címen *Proletariátus*, a polgári iskolai tanítókról cikkezik. — Szigligeti Ede *Ne fujd, ami nem éget* (1870.) c. vígjátékában egy fiatal festő magát művészproletárnak nevezi. (II. felv. 1. jel.) — Akadtak azonban már akkor-tájban is, akik a szó mai értelmezését vallva, hibáztatták Csiky darabjának címét, így Dux Adolf a Pester Lloyd 1880. jan. 24-i sz.-ban. V. ö. Gyulai Pál: *Dramaturgiai dolgozatok* c. könyvének idevágó cikkét. — A szó történetére vonatkozólag l. még Beöthy László *Özvegy és proletár* c. egyfelvonásos vígjátékát (1856). Bírálata: Salamon Ferenc *Dramaturgiai dolgozatai* között. (Budapest, 1907. I. k.)

⁵ Gáspár Margit i. m. — Volenszky Béla: *Cs. G. társadalmi drámái.* Bp., 1917.

nak, a züllött, de alapjában jólelkű ex-fiskálisnak mintáját Bret Harte lecsúszott alakjaiban kereste.⁶ De nem szabad figyelmen kívül hagyni a hazai vonatkozást sem: *A proletárok* meséjének van valami hasonlósága Jósika Kálmán és Thaly Elek *A pesti demimonde* c. háromfelvonásos „társadalmi freskójához“, melyet a Budai Népszínház 1868-ban játszott.⁷

A darab kvalitásait és irodalomtörténeti jelentőségét az Akadémia azzal ismerte el, hogy 1887. ápr. 25-én az 1882—1885. évekről bennmaradt Karátsonyidíj felével jutalmazta. A siker híre külföldre is eljutott, s a prágai cseh nemzeti színház 1889-ben Brábek Ferenc fordításában szintén bemutatta.⁸ Később — francia átültetésben is megjelent *Déclassés* cím alatt.⁹

Csiky következő társadalmi színműve eredetileg a *Tisztviselők* címet viselte, s csak később — de még a bemutató előtt — változott *Cifra nyomorúságra*.¹⁰

A cím a tisztviselői karnak tehetségén felül való kénytelen költekezésére utal. A hivatalnoki élet környezetébe azonban Csiky olyan történetet állít,

⁶ Janovics Jenő: *Cs. G. élete és művei*. Kolozsvár, 1900. II. k. 14. l.

⁷ L. e munka I. k. 314—316. l. — A darab egykorú bírálatai közül ki kell emelni Gyulai Pálét (i. m. II. k.), Beöthy már idézett ismertetését, azonkívül Péterfy Jenő beszámolóját, s a Pesti Hirlap és Fővárosi Lapok 1880. jan. 24-i bírálatát.

⁸ Janovics Jenő i. m. II. k. 33. l.

⁹ *Bibl. hongroise de la Revue de Hongrie*. Paris, 1911. A fordítás munkáját Paul Bert végezte. — Magyarul *A proletárok* többször jelent meg nyomtatásban, *Cs. G. színművei* között is (1882., Budapest), s a *Magyar Remekírók* (Bp., 1902.) Csiky-kötetében is.

¹⁰ Első előadása 1881. okt. 28-án volt a Nemzetiben. Megjelent *Cs. G. színművei* első füzeteként.

amely lényegében bármilyen foglalkozási körben is lejátszódhatnék. Bálnai Gusztáv számtanácsos felesége, Eszter, nem férjébe szerelmes, hanem egyik udvarlójába, de mikor rájön, hogy emez csupán léha kalandot keres, és hogy férje mennyivel különb jellem, hites urába szeret bele. A már válni készülő élettársak között helyreáll az egyetértés, sőt úgy érezzük, hogy viszonyuk csak még melegebb lesz.

A cselekménynek e fő szála köré rendkívül sok mellékesemény sodródik. Az expozíció is kelleténél szélesebbre terített, egyébként azonban az író szemmel láthatólag egyre jobban magáévá teszi a francia technika fogásait. A *nagy jelenet* felépítésében, a hatások fokozásában mutatkozó ügyesség, a színpadi érdekkeltetés sokrétűsége, a jól játszható szerepek változatossága — mind a korabeli francia mesterek iskolájára mutat.

Az alakoknak és a társadalmi viszonyoknak rajzában az író erős és élénken realista színeket használ, de keserűsége nem megy a kedélytelenségig. A sötétebb tónusokat rózsaszínű hangulatokkal váltogatja, a hitvány fráterek mellett kedvvel vonultat fel jószívű figurákat, szereti a meglelelkű félszegeket (Mándi Simon) és a könnyes mosolygást. Az egésznek legfeltűnőbb fogyatkozása, hogy a nagyon komoly bonyodalommá összefont cselekményt bosszantó *deus ex machina*-val bogozza ki: az anyagi zavarokba került Bálnai egy kairói kereskedő-cégnél kap alkalmazást.

Sardou és Najac *Váljunk el!* című vígjátékának hatását már Beöthy Zsolt is észrevette. Gáspár Margit Scribe *Les Indépendants*-jának befolyására mutat rá.¹¹

¹¹ Beöthy Zsolt: *Színműírók és színészek*. — Gáspár M. i. m.

Az egykorú kritika tisztelettel ismerte el Csikynek formai ügyességét, megállapította a bemutatón kirobbant sikert is, de a gáncsokkal sem fukarkodott. Legélesebben Péterfy Jenő mutatott rá a közönség kegyének túlon túl való hajszolására. „Csiky darabjában az esztetikai hatások vegyeskereskedésével találkozunk; az árak nem drágák s a kedves publikum olcsón juthat ahhoz, amit szeme, — nem mindig művészi ízlésű szeme — s szája — nem mindig kényes szája — csak kíván.”¹²

A *Cifra nyomorúság* némi változtatással Bécsben is színrekerült. Drezdai előadását azonban a cenzúra a hivatalnoki kar állapotainak erőteljes festése miatt megtiltotta.¹³

A szerkesztés szorossága tekintetében jelentékeny haladást képvisel az *Anna* című egyfelvonásos dráma.¹⁴ Ami a formásságot és a fordulatosságot illeti, a kis színdarab előkelő helyet tölt be Csiky művei között. Szentimentalizmusa azonban túlzott kissé, a szerző kelleténél jobban törekszik arra, hogy könnyeket fakaszson a közönség szeméből.

A témára kétségtelenül Sardou *Odette*-je hatott. *Anná*-ban is egy fiatalkori botlás miatt szakítják el anyjától kis leányát. Amikor a leány már férjnél van, Anna beáll hozzája szolgálatba, s ugyanolyan meg-

¹² *Összegyűjtött munkái.* Bp. 1903. III. k. A többi bírálat közül érdekes Beöthyé, Rákosi Jenőé (Bud. Hirl., 1881. okt. 30.), Szemere Attiláé (Pesti H. okt. 29.), Silberstein Adolfé (*Im Strom der Zeit*) (Bp., 1894.), azonkívül Föv. L. (okt. 29.) és Vas. Ujs. (45. sz.), V. ö. Dóczy Lajos: *A magyar modern dráma.* (Nemzet, 1883. 319—320 sz.)

¹³ Magyar Szemle, 1894. 276. l.

¹⁴ A Nemzeti Színház 1882. ápr. 28-án mutatta be. Megjelent az Olesó Könyvtárban.

gondolatlanságtól óvja meg, mint aminőt ő követett el valaha. A fiatal asszony arról a mély szeretetről, amely Annából előtör, megismeri az anyát. A sokat szenvedett asszony leányánál és ennek férjénél marad. Csiky szentimentálisan és az emberi sorssal kompromisszumot kötve kibékítően oldja meg a drámai eszmót, míg Sardou *Odette*-je tragikusan végződik.¹⁵

A kis darab meséjének másik vonala mintha — bár haloványan — Ibsen Henrik *Nórájára* emlékeztetne. A híres északi darab akkor még nem került ugyan magyar színpadra, de Csiky bátran ismerhette, hiszen 1879-ben készült, s a külföldi sajtó sokat beszélt róla. Mindenesetre nagyon kétséges, hogy Csiky Jankája panaszkodnék-e annyira, hogy férje csak gyermeknek, játékszernek nézi, s hogy életének komoly gondjait nem osztja meg vele, ha a Nóra-probléma nem foglalkoztatta volna olyan nagyon a nyolevanas évek művelt köreit.¹⁶

Csikyt többször érte vád, hogy darabjaiban alig akad hazai vonás, alig van bennük magyar jelleg. Akik ezt állították, azoknak vagy figyelmen kívül kellett hagyniok, vagy kivételes tünetnek minősíteniök *A Stomfay-családot*.¹⁷ Mert ez a háromfelvonásos színmű

¹⁵ Gáspár M. i. m.-ban még Sardou *Georgette*-jével is lát párhuzamot.

¹⁶ Péterfy szerette Csikynek e kis művét. (*Dramaturgiai dolgozatok. Magyar Irod. Ritkaságok.* Szerk. Vajthó László.) — L. még Beöthy Zs. *Színházi esték.* (Bp., 1895.), Főv. L. (1882. ápr. 29.), Bud. Hirl. (1882. ápr. 29.), Vas. Ujs. (1882. 10. sz. — A darab 1941. nov.-ben a Rádióban is előadásra került.

¹⁷ A Nemzeti 1882. okt. 20-án mutatta be. Megjelent Cs. G. *színművei* között.

igenis híven ábrázolja a magyar dzsentrit, közelebbről a felvidéki magyar dzsentrit.

A történet azzal kezdődik, hogy Stomfay Ákos képviselő és földbirtokos súlyos beteg. A haszonleső rokonság már gyűlöget — izgatottan kíváncsiskodva a haldokló végrendeletére. Ákos nővére, özv. Héthársy Berta bárónő, azonban halála előtt rábírja a beteget, hogy vegye feleségül Keresztes Ágnest, akitől van egy Margit nevű leánya. Stomfay ugyan régesrégén házasságot kötött vele, de ez bizonyos jogi formaságok hiánya miatt nem volt érvényes. Ákos nem törődött akkor ezzel az akadállyal, mert családi gőgje miatt úgyis szégyelte, hogy erdészének leánya legyen a felesége. Most azonban, hogy Berta eléje viszi a már nagyra nőtt Margitot, annyira megszereti gyermekét, hogy kedvéért betegágyán újra megesküszik Keresztes Ágnessel.

Ezzel végződik az első felvonás. A következőben Ákost teljesen felgyógyultnak látjuk. Az orvosi tudomány tévedett. Az igazi bonyodalom csak most kezdődik. Ákos szégyelli, hogy rangján alul nősült, s ezért vissza akar vonulni a nagyvilági élettől birtokára. Margitnak két rokon is udvarol. A szerény, kedves Lipóczy Barnabás és a léha Stomfay Vilmos. Egyidőre Margitot is elkapja a Stomfayak gőgje s a gazdagság mámora, s Vilmos felé hajlik. A fiú azonban Margittal ennek anyja miatt szégyellene a társaságban megjelenni. Ágnes, hogy leánya boldogságának ne álljon útjában, el akar rejtőzni a világtól. A csomót Berta okossága és az a körülmény oldja meg, hogy Vilmos hitványsága s Barnabás lovagiassága kiderül: Margit kiábrándulva Vilmosból, Barnabásnak nyújtja kezét.

A darab Csiky technikai tudását már egész kifejlésében mutatja. A meglepő fordulatok a közönség érdeklődését állandóan feszültségben tartják, az exozíció nem nyúlik szét, a fő esemény és a mellékdolgok között az író arányt tart, s a szereplő személyek — ha nem is mélyen — de egy pár élénk és találó vonással vannak jellemezve, és gazdag változatosságukkal tarka családi csoportképet alkotnak.

Legügyesebb az első felvonásnak végesattanója. A rokonság már együtt van és várja Ákos halálát. Már látták bemenni hozzá a papot, s azt hiszik, az utolsó vigasz végett, pedig most történik meg odabent a házasságkötés. Egyszer csak kilép Berta a betegszoba ajtaján.

Berta: Megtörtént. (Mind felugranak és szemeikhez emelik zsebkendőiket.)

Lipóczy (sírva): Szegény sógor!

Kázmér: Meghalt?

Berta: Meghalt? Óh nem! Egyelőre csak megházasodott. (Általános rémület és hüledezés.)

Dénes: Megházasodott?

Stanci: Az Istenért! Kit vett el?

Berta: A feleségét.

A függöny legördül.

A színpadi hatások ilyen kiélezéséig Csiky előtt magyar drámaíró nem jutott el.

A műnek természetesen lényeges hibái is vannak. Akármilyen ügyes technika sem tudja eltakarni azt a furesaságot, hogy a második felvonással voltaképpen új darab kezdődik. Ugyanazokkal a szereplőkkel, ugyanabban a körben, de új drámai kérdés alakul ki, s a mese másfelé szalad, — Margit férjhezmenetelének irányába — mint amerre elindult. Ha Csikyben meg

lett volna a merészség, hogy tragikusan oldja meg a bonyodalom csomóját, akkor ez a vonaltörés nem következik be. Mennyivel mélyebb és lelket megfogóbb hatás alakul ki, ha Stomfay felgyógyulása után a családi büszkeség kiegyenlíthetetlen nehézség elé állítja a házасokat, Ákost és Ágnest! Egyik feltűnő példája ez az elsiklás annak az esetnek, amikor az elgondolásbeli megalkuvás formai, szerves hibákat eredményez. E súlyos írói tévedés ellenére a *Stomfay-család* Csiky legjobb alkotásai közé tartozik.

A mese második fele némi rokonságot mutat Sardou *Georgette*-jével, ahol Paulának Stomfay Margithoz hasonlóan választania kell anyja és vőlegénye között.¹⁸

A gyermekétől elszakított anya a tárgya Csiky Gergely *Bozóti Mártájának* is.¹⁹ Csakhogy itt most már nem leányról van szó, hanem fiúgyermekről. Bozóti Mártát is fiatalkori botlása miatt szakították el fiától. A gyermek nagyra nő, s Márta titokban támogatja. Az anya bűnös módon jut az összegekhez, melyekről a fiú azt hiszi, hogy apai örökségéből való. Márta egy Villányi Adolf nevű uzsorásnak a felhajtója. Ez a gazember a darab folyamán éppen azt a leányt akarja elvenni, akibe Bozóti Márta fia is sze-

¹⁸ L. Volenszky Béla és Gáspár Margit i. műveit. Ugyanők különben mint ösztönző példára, az *Odet*te-re is rámutatnak. Gáspár M. ezenkívül az örökséget körülöngő rokonok motívumában még Henri Becque *Les Corbeaux*-jának hatását is felismerni véli. — V. ö. még a darabról Beöthy Zsolt (*Színházi esték*), Péterfy Jenő (*Dramaturgiai dolg.*), Rákosi Jenő (Bud. Hirl., 1882. okt. 21.), azonkívül Vas. Ujs. (1882. 44. sz.), Főv. L. (1882. okt. 21.)

¹⁹ A Nemzeti 1883. febr. 23-án mutatta be. Megjelent Cs. G. *színművei* között.

relmes. Lelketlen anyagi eszközökkel kényszeríti a leány apját, hogy gyermekét neki adja feleségül. Márta tudatára ébred annak, hogy saját fiának romlásán kénytelen munkálni. A csomót egy nyugalmazott katonatiszt oldja meg, aki szerelmes Mártába. Párhajra kényszeríti Villányit, megöli, s most már a fiatalok boldogok lehetnek, s anya és fiú is egymásra találhatnak.

A darab elgondolása meglehetősen kiokoskodott, s keresztülvitele is kényszeredett. Pedig abban, hogy egy ifjúkori hiba miatt a szülő később a saját gyermeke ellen kénytelen működni, van valami megrendítő végzetszerűség. Az író azonban nem viszi tragikus következetességgel keresztül ezt a megrázó emberi sorsot. Ugyanilyen erőszakolt hatású az emberi megjavulhatóság hangoztatása is. Az egyik felhajtóról, Ersényi Miskáról, a rossz utakra tévedt, „de alapjában jószívű emberről“ mondják a darab végén: Talán még ebből is lehet becsületes ember.

Csiky ügyessége ebben a darabban sem tagadja meg magát, a mélyebb és művészebb formai megoldások iránt azonban nem igen mutat érzéket. Bozóti Márta előtörténete kezdetlegesen, pusztán elbeszélő módon jut a közönség tudomására. A magyar dráma még nem tanulta meg Ibsen modorát, aki az előzmények ismeretét erős drámaisággal tudja publikumával közölni. Hatásos jelenet persze a *Bozóti Mártában* is éppen elég akad, az epizód szereplők is érdeket tudnak kelteni, az egész mű azonban mégsem olyan életszerű, mint Csiky egyéb darabjai. Ha valamelyikre, akkor erre talál különösen az a megállapítás, hogy semmi sajátos hazai vonás nincsen benne.

Az egykorú bírálók közül a művet legjobban Rá-

kosi Jenő dícsérte, azt mondván, hogy Csikynek ez az „első európai nívón álló darabja. A többi nem való külföldi színpadra, vagy legalább is kétséges sorsú lesz; ez meg fogja állni a sarat ott is“. Beöthy Zsolt szigorúbban ítélte. Elismerte a szerzőnek itt is megnyilatkozó ügyességét, de szemére veti, hogy darabjában „nincs meg a sors és szenvedély szükségszerű igazsága“.

Gáspár Margit *Bozóti Márta* meséjén Dumas *Fils naturel*-je és az *Odette*-téma kombinált hatását érzi.²⁰ De talán — ha enyhébben is — illethette Csikyt Victor Hugo *Borgia Lukrécia*-ja is, ahol Lukrécia a szülői szeretet melegségével támogatja fiát, Gennaro kapitányt, aki szintén nem tudja pártfogójáról, hogy az anyja.

Amiképpen a felvidéki magyar dzsentriről akart képet festeni Csiky *A Stomfay-családban*, éppen úgy igyekezett egy-két erdélyi, közelebbről egy-két örmény sajátságot színpadra vinni a *Cecil házassága* című darabjában.²¹

Gábry Kristóf, meggazdagodott örmény nagykereskedő és birtokos, családjá emelkedésének érdekében felajánlja az eladósodott br. Radnóthy Farkasnak, hogy kifizeti tartozásait, ha fiával, Lászlóval elvéteti leányát, Gábry Cecilt. A házasság csakugyan létre is jön. A fiatalok között azonban nagy bonyodalmak keletkeznek. Cecil megtudja, hogy László csak

²⁰ Rákosi J.: Bud. Hirl., 1883. febr. 24., Beöthy: *Színházi esték*. (A darab sorsa nem igazolta Rákosi dícséretét.) — L. még: Főv. L., 1883. febr. 24., Vas. Ujs., 1883. 9. sz. Csiky maga is nyilatkozott művéről: *Egy szerző a bemutató napján*. Pesti H., 1883. febr. 24. — Gáspár M. i. m.

²¹ A Nemzeti 1883. nov. 23-án játszotta először. Megjelent Cs. G. *színművei* között.

anyagi okokból vette el. De mikor rájön, hogy apja valósággal felkínálta őt Lászlónak, érzi, hogy nemesak férje a hibás. A fejlemények során a fiatal házasok komolyan megszeretik egymást, s az ellentétek elsimulnak.

A darabban a formai ügyességeken kívül némi törekvés mutatkozik arra, hogy az író a lélektani fordulatokra vesse a hangsúlyt. Valami haladás látszik abban is, hogy a komikus mozzanatokkal ezúttal takarékosabban bánik Csiky: mintha a komoly alaphangot nem akarná annyiszor megzavarni. A háttér: az erdélyi társadalom, az örmény élet, az elszegényedett arisztokrácia, elég találóan van megfestve. A magyar viszonyoknak egyik hibáját, hogy protekcióval érdemtelen emberek is kerülhetnek fontos állásba, szintén bátran támadja meg az író.

Előnyös sajátságai ellenére sem tudott a darab akkora érdeklődést kelteni a közönségben, mint Csiky egy-két jobb műve. Az egymástól eleinte idegenkedő, de végül mégis lélekben egymáshoz simuló házastársak történetét a korabeli drámaírás annyiszor alkalmazta, hogy már nem igen hatott az újság ingerével. Hiba az is, hogy a bonyodalmat megoldani segítő párba j banális eszköz, valamint ügyetlenség, hogy az előtörténetet itt is pusztá elbeszélésből tudjuk meg. Mindamellet *Cecil házassága* külföldre is elkerült: Bécsben játszották.²²

Új megoldási móddal kísérletezett Csiky *A sötét*

²² Volenszky i. m. — Gáspár M. ügyesen veti össze a darabot Augier *Poirier*-jével és Dumas *Question d'argent*-jával. A bírálatok közül l. Beöthyét (*Színműírók és színészek*), Rákosi Jenőét (Bud. Hirl., 1883. nov. 24.), azonkívül Vas. Ujs., 1883. 48. sz. és Föv. L. 1883. nov. 27.

pont című háromfelvonásos színművében.²³ A darab egy asszonyi lélek összeomlását mutatja be. Lydia volt az oka, hogy a belé valaha szerelmes Kézdy Andor öngyilkos lett. Most az áldozat öccse szereti meg, a nélkül, hogy tudna Lydia szerepéről bátyjának pusztulásában. A nő vonakodás után felesége is lesz Kézdy Bélának. A titok azonban kipattan, és Lydia öngyilkos lesz.

Tragikus befejezésével, meg a feltámadó mult nagy szerepével ez a dráma némiképpen elüt Csikynek szokott modorától. A letűnt idők eseményeinek ugyan *Bozóti Mártában* is nagy fontosságuk van, de ennyire nem állanak az emberek boldogságának útjában, mint itt. Az egyszer elkövetett ballépésnek ez a tragikus könnyörtelensége talán Ibsen hatására mutat. A darab egyik személye így fenyegeti meg Lydiát: „Multadnak ez az egy sötét pontja örökre fenyegetőleg csügg jövőd felett, s vészes felhővé növekszik és fejedre zúdul diadalod pillanatában.“ (I. felv. 15. jel.) Egyéb-ként a darab a maga külsőséges eszközeivel — névtelen levél, bosszú, vad szerelem stb. — és obligát humoros alakjaival éles ellentéte a nagy északi drámaíró mély lelkiségű és hangulatilag egységes öntésű alkotásainak. A *sötét pont* megrendítő hatását erősen csökkenti az a körülmény is, hogy Lydiát voltaképpen multjának nem a legsötétebb pontja buktatja el, hanem egy kisebb hiba, egy férfival való könnyű kacérkodás, aki azután bosszúból leleplezi a titkot a férj előtt.²⁴

²³ A Nemzeti 1885. nov. 20-án mutatta be. Megjelent Cs. G. színműveinek sorozatában.

²⁴ Volenszky Béla (i. m.) a darabot Sardou *Dorájával* veti össze. — Az egykorú bírálatok l. Vas. Ujs., 1885. 48. sz.,

A *sötét ponthoz* hasonlóan A *vasember* is tragikus kimenetelű. Művészi szándékának komolyságáért az Akadémia a Teleki-díjjal tüntette ki.²⁵

A *vasember* különleges helyet foglal el Csiky modern tárgyú drámái között: dialógjai versben gördülnek, meséje egyszerű, csak a lényegre szorítkozik, epizódjai nincsenek, s a komoly hangot nem váltogatják humoros mozzanatok.

Hőse, Bárdi Gábor, magát alulról felfeverkedett kemény akaratú, erős ember. Fia beleszeret az előkelő származású, de elszegényedett Szentgáli leányába, Editbe. Bárdi ellene van a házasságnak, és Szentgáli egy ballépését felhasználva, tönkreteszi őket. Edit és apja öngyilkosok lesznek, Andor követi a halálba szerelmesét. A *vasember* összetörve kesereg fia holtteste fölött.

Jól megépített mű, szerkezeti tekintetben kifogástalan, fordulatai hatásosak. Jellemábrázolása érdekes és igaz, csak Bárdi alakja a kelleténél és a drámailag szükségesnél durvább. Ellenben finom vonás, hogy az anya mindaddig engedelmes eszköze férje vasakarátának, amíg azt nem látja, hogy fiát veszedelem fenyegeti. Ekkor lázadó lesz.

És mégis — jó tulajdonságai ellenére sem tud igazán és mélyen megfogni a darab. Van benne valami kiokoskodott, valami nagyon tudatos, valami hidegen kiszámított. Az agyagforma hibátlan, csak éppen

Főv. L., 1885. nov. 21. — Janovics (i. m. II. k. 206. l.) szerint ezt a darabot Szabadkán szerbül is előadták.

²⁵ Öt szavazat közül háromat kapott; kettő Somló Sándor *Gorgójára* esett. Akad. Ért., 1887/88. — A Nemzeti 1888. jan. 14-én hozta színre. Megjelent Cs. G. *színműveinek* gyűjteményében és a *Magyar Remekírók* Csiky-kötetében.

lelket nem tudott belélehelni az író. Szabályos, korrekt verselésének sincsen különösebb lendülete vagy színgazdagsága.

Íme egy kis ízelítő a modern társadalmi drámában olyan ritka verses dikcióból:

Vasembernek csúfolnak ellenim,
Mert vassal dolgozom és vas vagyok:
Nem tartom ezt csúfságnak, igazok van,
Elfogadom a vasember nevét,
S miként a vas, mely bányámban terem,
Sem törni, sem hajolni nem fogok.
Értsétek ezt meg! Én adék fiamnak
Éltet, vagyont és nevelést, jövőt,
Tőlem nyert mindent, tőlem vegye hát
Gondolkozását és érzelmeit.
Mit! egy pár szép szemért, egy kis nyavalygó
Szerelmi sóhajtásért megtagadjam
Minden munkámat, multamat, jövőmet,
Reményemet, magas becsvágyamat,
S engedjem, hogy silány vakondokok
Túrják ki oszlopát az épületnek,
Amelyet éltem árán emelék?
E léha fajzat üljön vagyonomba
És vedlett címerének koronáját
Verejtékemmel fényesítse ki?
Elég! Tudod szándékomat. Tudod
Parancsomat... Menj hát, készülj az útra,
Ma még menyasszonyodhoz indulunk. (I. felv. 8. jel.)

Egyik magyarázója találóan hozta kapcsolatba a témát is, feldolgozást is Sophokles *Antigone*-jával. Valóban még felépítésében is van valami a híres görög tragédiából. Csak éppen Sophokles megrendítő ereje hiányzik belőle.²⁶

²⁶ Wigand János: *Csiky Gergely Vasembere és Sophokles Antigone*-ja. (Egyet. Phil. Közl. XIV. 1895. évf.) — A Silber-

Csiky a *Divatkép* című színművel visszatér a korabeli francia írók témaköréhez és technikájához.²⁷ Laborezy Kálmánnak és feleségének házasságlete körül fejlődik a bonyodalom. A férj azt kívánja nejétől, Malvintól, hogy üres, nagyvilági életet éljen. Az aszszony hozzá is szokik a csillogáshoz, de egyszer a magára erőszakolt léhaság veszedelmes fordulatot okoz. Botrány kerekedik, a férj és udvarló párbajt vívnak, végül is a házastársak belátják, hogy helytelen úton keresték a boldogságot s kibékülnek.

A francia technikának valóságos iskolapéldája a darab. A *nagy jelenet* az utolsó előtti felvonásra esik, s hogy a hatás még erősebb legyen, a botrány egy népes társaság előtt, bálteremben robban ki. A francia drámának szokott *raisonneurje* is képviselve van, a böles gondolkozású Sárkány Ernővel. A formai ügyességek azonban nem segítették sikerhez a darabot. Sőt a bemutaton a tetszésnyilvánítás olyan hűvös volt, hogy a szerző meg sem jelent a lámpák előtt.²⁸ A bukás fő oka nyilván az volt, mint *Cecil házassága* esetében. Az efféle témák és családi történetek már nagyon is sokszor megfordultak a színpadon, s a közönség valami újra vágyakozott.²⁹

stein (*Im Strome der Zeit*) és Gáspár M. (i. m.) Feuillet *Montjoye*-jával hozzák rokonságba, ámbár a francia mű vígjáték. — A bírálatok közül l. Főv. L., 1888. jan. 15., Vas. Ujs., 1888. 4. sz.

²⁷ Nemzeti-színházi bemutatója 1888. okt. 26-án volt. Megjelent *Cs. G. színművei* között.

²⁸ Berezik Árpád: *Divatkép* — *Nagymama*. Nemzet, 1891. karácsonyi szám.

²⁹ Volenszky (i. m.) Augier *La Contagion*-jával, Gáspár M. (i. m.) Dumas *Francillon*-jával rokonítja a darabot.

Pedig dialógus tekintetében mintha új törekvést mutatna a szerző. Eddigi kényelmesen lejtő mondatai helyett nem egyszer rövid, hegyes szólamokban társalognak a szereplők. *Félre* és monológ pedig egyetlen egy sem fordul elő benne.

Új és érdekes alak a darabban Kadarkuthy Katica. A szabadabb viselkedésű úrileánynak első képviselője drámairodalmunkban. Szókimondó természetű és léha elveket vall, de azután okulva Malvin példáján, megváltozik, s férjhez megy egy jóindulatú, de félszeg fiatalemberhez.

Nem érdektelen idézni, hogyan fejti ki elveit ez a szabados leány egy egész zsúrozó társaság előtt: „A házasság a leányra nézve az, ami a fiúkra az érettségi vizsgálat. Bátyámnak azelőtt semmi sem volt szabad. Mióta letette az érettségit, és az egyetemre került, azóta minden szabad. Ezt követelem én a leányok számára is. A házasság a mi egyetemenünk; ha oda kerülünk, akkor legyen minden szabad“. (I. felv. 6. jel.)

Az *Örök törvény* az átöröklés kérdését veti fel.³⁰ A lepergetett történet hasonlít az *Annához*. Orláthy György törvényszéki ülnök elvált első feleségétől, Belától, ennek könnyelműsége miatt. Kis leánygyermeküket is elszakította tőle. Az asszony Amerikába vándorolt ki, s ott férjhez ment. Sylviát — így hívják a leányt — apja keményen neveli, nehogy az anyjától esetleg örökölt hajlamok őt is rossz útra vigyék. Ugyanebből az okból egy merevlelkű emberhez akarja nőül adni, noha a leány mást szeret. Az anya, akit

³⁰ A Nemzeti 1890. febr. 7-én mutatta be. Megjelent a *Nemzeti Színház könyvtárának* 163. füzeteként.

Sylvia halottnak hisz, megérkezik Amerikából, beleavatkozik a dologba, s erős bonyodalom után mindent rendbe hoz. Végül magát is leleplezi leánya előtt.

Amint a mese vázlatából látható, ismét az Odette-és Georgette-téma éled fel itten. A szerző a maga kedvelt tárgyát az átöröklésnek a modern tudománytól annyit magyarázott kérdésével tarkázza. Kikel a darwinizmus ellen, s azt akarja bizonyítani, hogy „a nevelés, a körülmények, befolyások éppen annyira alakítják az ember jellemét, akárcsak a származás.” (II. felv. 1. jel.)

Janovics Jenő bizonyos Ibsen-hatást lel fel a darabban.³¹ Az átöröklés kérdésének feszegetésére vonatkozólag igaza van, egyébként a mű egyáltalában nem ibseni. A benne megnyilvánuló szentimentalizmus meg a kibékítő megoldás a tipikus Csiky-t mutatják. Megszerkesztése franciás, csak az expozíció nyúlik megint kissé hosszúra. Felemlítésre méltó sajátság, hogy kevés benne a „félre“ és a monológ.³²

Csiky utolsó társadalmi színművét, *Az atyafiakat*, a Nemzeti Színház a szerző halála után alig egy héttel mutatta be.³³ A háromfelvonásos színmű az író egyik regényének színpadra való alkalmazása.³⁴

A mese elindításában van valami *A Stomfay-család* cselekményéből. Egy beteg fiút, nagy vagyon

³¹ I. m. II. k. 250. l.

³² V. ö. Gáspár M. i. m. — A bírálatok közül I. Bud. Hírl., 1890. febr. 8., Vas. Ujs., 1890. 7. sz., Főv. L., 1890. febr. 8.

³³ 1891. nov. 27-én. Nyomtatásban nem jelent meg. Kéziratot sűgőpéldánya a Nemzeti Színház könyvtárában.

³⁴ *Az atyafiak*. Regény. Budapest, Franklin-Társulat, 1891. (262. l.)

örökösét, élősködők — valaha neves rokonok — serege nyüzsgi körül, s azt akarják, hogy vegyen el valakit közülük. A fiú azonban a szegényebb ágból választ magának menyasszonyt. Amikor meghal, a vagyon mátkájára száll. A leány később némi küzdelem után a család egyetlen tisztességes sarjához megy feleségül.

A színművön meglátszik a regényből való átdolgozottság. Meséje zsúfolt, kelleténél nagyobb személyzet vonul fel benne, s az utolsó felvonásra rengeteg kibonyolítanivaló marad. Alakjai között ott sűrögnek a tipikus Csiky-szerepek: a léha ficsurak, a kómikus morgorvák, a melegszívű szerelmesek, az indulatos és erőszakos intrikusok és a kedves naívak.

A darab kihangzása a kibékítő vég ellenére sem egészen biztató. Mikor az örökségből kiesiepent atyafiak felvetik a kérdést, hogy mi lesz hát mostan velük, az egyik így felel: „Ne búsuljatok, feleim! Hatalmas törzsek kipusztulhatnak, viruló lombok kiszáradhatnak: — az élősdiek nem vesznek el soha!”³⁵

Nagy és tartós hatása *Az atyafiak*nak nem volt.

Ha összefoglaló tekintettel akarjuk vizsgálni Csiky Gergely egész irodalmi működésének jelentőségét, kétségtelenül abban kell megállapodnunk, hogy legnagyobb érdeme a magyar társadalmi dráma megteremtése. S ebből a szempontból nemcsak a botladozó és csekélyszámú elődeivel való összehasonlítás a tanulságos, hanem a nyomába lépők nagy seregének szemlélete is. Példája bátorítás volt. Amíg előtte meglehetősen kevés kísérlet történt ebben az irányban,

³⁵ Gáspár M. szerint (i. m.) Seribe *La Dame blanche* c. operalibrettója volt a darabra hatással. — Az egykorú bírálatok közül l. Vas. Ujs., 1891. 48. sz., Föv. L., 1891 nov. 28.

addig nyomban *A proletárok* után egyszerre megsza-
porodik a polgári dráma művelőinek tábora. Ábrányi
Emil, ifj. Ábrányi Kornél, Szigeti József, Méray
Horváth Károly, Beniczkyné Bajza Lenke, Dóczy
Lajos, Gerő Károly, Karczag Vilmos egyszerre neki-
merészkednek az eddig sikerülni nem akaró feladat-
nak, s végeredményben a kilenevenes években feltűnő
Herezeg Ferencnek is Csiky sikerei adhattak ösztön-
zést a polgári dráma művelésére.

Hogy Csiky darabjaiban a sajátosan magyar vo-
nás — a korabeli kritika szemrehányása szerint —
aránylag kevés, az csak részben magának az írónak
hibája. Ő maga is jól látta, hogy a magyar városi tár-
sadalom abban az időben éppen csak hogy a kialakulás
stádiumában volt még.³⁶ Amit ez a polgári társadalom
sajátosan magyart nyújtott, azt Csiky le is mintázta,
mikor azonban mintát nem talált, kénytelen volt bizo-
nyos érdeket keltő, de alapjában papiros-életű voná-
sokat felrajzolni. Ha mindenáron és minden ízében
magyar akart volna lenni, akkor neki is vissza kellett
volna nyúlnia a vidéki hangulatú és vidéki levegőjű
rég magyar vígjáték alakjaihoz és tárgyaihoz. Ő azon-
ban új drámai kifejezési módot keresett, a szalontársas-
ság képét akarta komoly darabokban megfesteni, s ha
alakjai között legalább egy-két életteljes portrét talá-
lunk, ez sem kicsinylendő érdeme.

Nagyobb baj, hogy valóban élő alakjait sem tudja
elmélyíteni. Tekintete a jellemnek csak külső vonásait
veszi észre és darabjaiban nem a lelki fejlődés, nem

³⁶ L. Nyilatkozatát erre vonatkozólag a köv. cikkben:
Sümei Kálmán: *A proletárok szerzőjéről*. (Főv. L., 1885. ápr.
16., 17.)

a pszichológia a lényeges, hanem az érdekes mese. *A proletárok* Darvas Károlyának semmitmondóan szaloni korrektsége kevés változatossággal újra meg újra visszatér. Komoly női szereplői is két-három típusnak csak külsőségekben mutatkozó változatai. Epizódalakjai többszínűek, de itt meg az a baj, hogy a hatás kedvéért nagyon is vastag ecsettel dolgozik, s a karikatúraszerű túlzások még komolyhangú műveiben is elég gyakoriak.

Beöthy Zsolt többször szemére vetette Csikynek, hogy világnézete sötét, hogy látása igazságtalanul komor, s hogy kiengesztelő megoldásai csak mintegy a közönségnek tett engedmények. Mai szemmel nézve inkább az ellenkezőjét látjuk Csikyben. Ember- és társadalomfelfogása inkább átlagpolgárinak tűnik fel és úgy érezzük, hogy darabjainak happy end-jei nem annyira megalkuvások, mint inkább az író el nem mélyült sors-elgondolásából fakadnak. Naív hite az emberek gyors megjavulásában (egy egész sereg ilyen megtérő bűnöse van!), örökösen kész megbocsátó mosolya s az a körülmény, hogy majdnem tucatnyi társadalmi színművéből csak kettőben — *A sötét pont*ban és *A vasemberben* — kísérletezik tragikus megoldással, mind arra mutatnak, hogy éppen nem volt sötétben látó. A tragikus vég történeti színműveiben is inkább csak a hagyományos históriai dráma iskolás követelménye, semmint világnézeti és végzetelgondolási következmény. Egyik népies darabjában, a *Szép leányok*-ban pedig az ittas Terkának keserű vadsága szinte más író tollára vallóan ütközik ki a darab stílusából.

Egyébként is az élet merészen valószerű ábrázolására vonatkozólag ő maga fejtette ki művészi elveit. Plautusról írott értekezésében a színműírás „egyetlen

igaz feladatának a valódi élet hű visszatükrözését“ je-
lölte meg, de hogy az író a valóság festésében milyen
határig mehet el, ebben a tekintetben Zolának Párizs-
ban látott *Assomoir*-jával kapcsolatban ekképpen nyi-
latkozott: „A néző fellázadt érzéssel távozik a színház-
ból, s elkeseredését éppen nem enyhíti az a reflexió,
hogy az életben valósággal így történik, s az, amit
maga előtt látott, nem egyéb, mint a csupasz élet. A
színpadnak nem az a feladata, hogy felláztson és el-
keserítsen, hanem hogy felemeljen és megneemesít-
sen“.³⁷ Ebbe a két határsorompóba szorul bele Csiky
ábrázolásának területe. Ragaszkodni az élet valóságá-
hoz, de nem menni el a végletekig, a pusztá, nyers való-
ságig, — a tartózkodó realizmusnak ez a jelszava ve-
zette Csikyt színművei megalkotásában.

Nem, nem! Az élet megítélése és színpadra vetí-
tése tekintetében az író és a nyolevanas éveknek min-
den merészebbtől és nagyobbtól irtózó közönsége egé-
szén egyetértőek voltak. Csikynek tartózkodó realiz-
musa nem engedmény volt a korabeli publikum szá-
mára, hanem lelkéből fakadó természetes megnyilat-
kozás.

Darabjainak legnagyobb érdeme technikájukban
rejlik. A francia modorhoz az egykorú magyar írók
közül, Csiky ért legjobban. A hatásos jelenetek és
fordulatok egész sorát pergeti le a néző szeme előtt, a
nagy jelenetet páratlan gonddal készíti elő, s a csat-
tanókat mesterien tudja megalkotni. Egyik elsőrangú
sajátsága, hogy kártyáiba nem enged bepillantani, s a
néző sohasem tudhatja előre, hogy szereplőinek sorsát

³⁷ *Plautus nótalajai*. Budapesti Szemle, 1882. ápr. —
A delirium tremens a színpadon. Föv. L., 1879. máj. 18.

minő fordulatokon át és hová vezeti. Bonyolítása váratlan és meglepő. A szomorú és derült elemek vegyítésében is ugyanez a hatáskiszámítás jellemzi: a sötétebb tónusba ügyesen keveri palettájáról a humornak, vagy éppen a szélsőbb komikumnak világosabb színeit.

Jelentékenyen előbbre vitte a magyar színi technikát Csiky azzal a képességével is, ahogyan tömeget tud mozgatni. Egy-egy nagyobb személyzetű jelenetében alakjai nem maradnak tétlen szemlélők, hanem különváló egyéniségüknek változatos színeivel és a jelenetbe való tevőleges belevegyülésükkel gazdagabbá teszik a színpadi képet. E téren Csiky minden előtté járt magyar drámaíró felülmúlt s a következőknek ösztönzést adott.

Formai jelességei mellett természetesen vannak technikájának hibái is. Így például az érdekességnek túlzott hajszolása igenis nyugtalanná teszi cselekményeinek menetét. Egyik hirtelen fordulatnak nagyon is hamar tapodtatja sarkába a másikat. A nézőnek néha jól esnék egy kis megálláshoz, lélekzetvételhez jutni, a felhúrozott hangulatot kissé jobban átélni, a megpendített gondolatot jobban átgondolni, de hiába, — a szerző nyomban tovább hajszolja. Színpadán örökös a jövés-menés; alig fogott beszédbe két szereplő, már ajtót nyit rájuk a harmadik és a negyedik. Seholsem érezzük nemhogy egy karakternek vagy hangulatnak, de még egy helyzetnek teljes magakiélését sem. (Külsőség, de mégis jellemző, hogy *A proletárok* első felvonásának harmincegy jelenete van.)

Az epizódalakok változatos sora is francia hatásra vall, s ami a tarkaságot illeti, nem is marad francia mintái mögött, de mellékfiguráinak alkalmazásában

nem jut el mindjárt mintaképeinek egyensúlyos és gazdaságos eljárásához. A *proletárokb*an és vígjátékai közül a *Mukányi*ban a genre-alakok még túlburjánznak, s ott is tolakodóan lépnek előtérbe, ahol semmi szükség sincsen rájuk. Később azonban ebben a tekintetben is megtalálja a helyes arányt.

A technika külső formáiban is haladást képvisel Csiky. Szakít a régi magyar színműnek gyakori színváltozásával s az akkori színpadtól követelt, legalább egy felvonásra terjedő helyegységet megtartja. Imponáló ügyességgel tudja alakjait összehozni, úgyhogy ez az egybegyűjtés nem látszik erőltetettnek vagy kényszeredettnek. A modern drámában olyan stílustalan monológtól s a még durvább hatású *félre*-szótól azonban ő sem tud megszabadulni s néha még olyankor is él velük, amikor aránylag könnyen kikerülhetné őket. E tekintetben csak a *Divatkép* előnyös kivétel, melyben sem monológ, sem félre nincsen.

A modern dráma dialógusát aránylag kevésbé fejlesztette tovább Csiky. Igaz, hogy beszéltető módja simább és fesztelenebb, mint legtöbb elődjéé, s párbeszédeiből nem hiányzik az ötletesség és elevenesség, legtöbbször azonban valami vaskosság telepszik rájuk. Alakjainak érzései, gondolatai nem szándéktalanul pattannak elő, hanem nagyon is gyorsan, nagyon is tudatosan tálattnak élénk. Az az annyira drámai hatású, feszítő és feszülő fél-kimondás s az igazi érzésnek, rejtett törekvésnek a közönyös szavak leple alól való akaratlan kivillanása merőben idegen Csiky dialógjaitól. Személyei szívüket valósággal a tenyerükön hordozzák, mindent nyomban élénk tárnak, sőt gyakran annyira bizalmatlanok értelmi képességünkkel szemben, hogy valósággal fejünkbe verik szándé-

kaikat. E tenyeres-talpas vaskosság miatt hatnak párbeszédei ma már avultaknak.

Csiky Gergelyt nem mérhetjük drámai irodalmunk legnagyobb alakjainak, Katona Józsefnek vagy Madách Imrének mértékével. Sem lélekábrázolása nem olyan mély, sem problémái nem olyan megragadóak. Történeteivel ritkán talál szíven bennünket, s az igaz költőiség erejével sem nyűgöz le. Tanulságosabb őt kortársával s bizonyos mértékig vetélytársával, az örökké kísérletező s eredeti utakat kereső Rákosi Jenővel összevetni. Maga Rákosi nagy világossággal és biztos szembeállítással látta meg kettejük között a különbséget: „Őneki a drámaírás voltaképpen a polgári foglalkozása lett, mert a színpad volt főjövedelme. Nekem ellenben csak parádéslovam volt, melyen exkurziókat tettem. Ő a közönségnek írt színdarabokat, én magamnak írtam. Azt hiszem, ebből a helyzetből folytak az én hibáim is, abból az övéi is. Én a műzsába voltam szerelmes, ő a közönségbe.”³⁸

De a fogyatkozásoknál mégis nagyobb Csikynek az irodalomtörténeti jelentősége. Hol lenne nélküle a magyar drámaépítés technikája? És vajjon meddig kellett volna ő nélküle még a magyar társadalmi drámára várni?

Csiky Gergely valóban azt hozta irodalmunknak, aminek leginkább híjával volt. S aki a maga emberöltőjének nemesebb szükségleteivel szemben teljesítette kötelességét, az méltó a következő nemzedékek elismerésére és hálájára.

³⁸ *Emlékezések*. I. k. 107. 1.

II.

Csiky Gergely működése döntő hatású volt a magyar társadalmi dráma fejlődésére. *A proletárok* nagy sikerén felbuzdulva, egyre többen próbálkoztak meg a népszerűnek bizonyuló műfajjal.

Nagyon érthető, hogy leghamarább ismét *Bercsényi* Béla szólal meg, aki már Csiky sikere előtt is kísérletezett ebben az irányban.³⁹ Még *A proletárok* bemutatójának évében kerül színre *A váltó* c. ötfelvonásos színműve.⁴⁰ A mese középpontjában egy asszony áll, aki rájön, hogy aljas üzleteit férje az ő nevével fedezi. Ez persze a *nagy jelenet*ben pattan ki: estély, botrány stb. A darab némi hatással adatott, de jelentőségre mögötte marad a szerző 1877-ben bemutatott *Gróf Dormándi Kálmánjának*,⁴¹ hiszen most már ügyesebb kéz vette át a társadalmi dráma műfajának vezetését. Bonyodalma is kuszábban esomózik, mint *Bercsényi* előbbi darabjáé, cselekménye regényszerűen elágazó, a fő szál el-elvesz a szem elől, s az expozíció két egész felvonásra nyúlik. A párbeszéddek azonban eleve nek, — bár néhol bőbeszédűek — érdekes és hatásos jelenet is elég akad benne. Az alakok rajza tekintetében itt is, mint a legtöbb színész-szerző esetében, megfigyelhető, hogy az író inkább az alakító művészeket ismeri jól, mintsem személyeinek jellemét.

Beöthy Zsolt megállapítása szerint a nő kijózanodása *A Fourchambault-család* hivalgó kisasszonyának megtérésére, a Lomnitzi nevű szereplő az ottani

³⁹ L.: e munka I. k. 179—182. l.

⁴⁰ Bemutatta a Nemzeti 1880. nov. 26-án. Kézírtatos sugópéldánya a Nemzeti Színház könyvtárában.

⁴¹ L.: e munka I. k. 179—181. l.

gyámoltalan családfőre emlékeztet. A kellemetlenül megzavart házibál *A proletárok* III. felvonását, a felesége miatt elzüllött Keve pedig Mosolygó bácsit juttatja észbe. Egy-egy mozzanat Szigligeti *Fény árnyai* c. színművével mutat rokonságot.⁴²

Bercsényi a Nemzeti Színház színpadán még egy színművével, az *Új élet* című háromfelvonásos darabbal szerepelt szerzőként.⁴³ Ennek fő alakja egy alispán, aki hajdan felesége bűnét magára vette, és börtönbe került. Tizenhat év múlva leánya kezét egy gróf kéri meg, őt magát meg képviselővé választják. A régi eset azonban kipattan, s vissza kell lépnie.

A darab azt a folyamatot akarja bemutatni, hogy egy bűnös a társadalomban milyen nehéz küzdelmek árán kezdhet új életet. A tételt azonban a mese nem gyámolítja eléggé. Hiszen a darab fő alakja nem sikasztó, csak magára vállalta a bűnt. Azután pedig nem ártatlansága ül diadalt, hanem megalkusznak vele, hogy leánya azé lehet, akit szeret, de ő maga ne igen mutogassa magát. Az a mozzanat, hogy egy másvalakiért börtönt viselt embernek évek múlva a régi történet miatt kellemetlenségei támadnak, erősen emlékeztet Váradi Antalnak *Eredendő bűnére*.⁴⁴ Bercsényi darabjában a főeseménnyel egy melléktörténet is fut párhuzamosan, de nagy baj, hogy nem tud vele szorosan összeforralni. Az *Új élet*nek egyébként *legere-*

⁴² Beöthy: *Színműírók és színészek*. — Péterfy J. *Dramaturgiai dolgozatok*. — Vas. Ujs., 1880. 49., Pesti H., 1880. nov. 27.

⁴³ Bemutatója 1887. dec. 2-án volt. Kézírtos sugópéldánya a Nemzeti Színház könyvtárában.

⁴⁴ L. e munka I. k. 182—183. l. Az *Új élet* egykorú bírálati közül. Vas. Ujs., 1887. 50. sz.

detibb alakja egy jószívű bankjegyhamisító, aki csak azért vetemedik a büntetendő műveletre, hogy a szerencsétleneken segítsen.

A darab hatástalan maradt. Beresényit a Csiky-darabok formájához hamar hozzászokott közönség elavultnak érezte. Az irodalomtörténetírásnak azonban fel kell jegyeznie e színész-drámaíróknak azt az érdemét, hogy Csiky egyik előkészítője volt, s *A prolektárok* előtt a leginkább értékelhető társadalmi darabot ő írta.

A Csiky döntő sikere után következő esztendőben került bemutatásra *Porzsolt* Kálmán egyfelvonásos, *A párbaj*.⁴⁵ A kis mű tárgyra nyilván Corneille *Cid*-jének problémája hatott: feleségül mehet-e egy leány olyan valakihez, aki apját párbajban megölte? Porzsolt nem mer a kérdésnek szeme közé nézni, s csak úgy tud a házasság javára dönteni, hogy az apa gyilkosának nevét a leány előtt titokban tartja.⁴⁶

Ábrányi Emilnek *Az első* című ötfelvonásos színműve valamivel magvasabb tartalmú, mint Csiky darabjai.⁴⁷ Hőse egy festő, aki elégedetlen jó feleségének egyszerűsége miatt: egy kacér nő kedvéért elválik tőle, de azután ebből is kiábrándul, s visszatér az elsőhöz. Bocsánatot kér tőle, azután elmegy a nagyvilágba. Nyitva marad a kérdés, hogy visszajön-e.

⁴⁵ A Nemzetiben 1881. márc. 2. Megjelent a *Nemzeti Színház könyvtárának* füzetei között.

⁴⁶ Beöthy Zs.: *Színműírók és színészek*. — Vas. Ujs., 1881. 10. sz., Főv. L., 1881. márc. 3., Pesti H., 1881. márc. 3.

⁴⁷ Nemzeti színházi bemutatója 1882. jan. 13-án volt. Sógópéldánya a Nemzeti Színház könyvtárában.

Magyar levegője a darabnak alig van, de lélekrajza és problémája az akkori színműveknél általában valamivel mélyebb. Érdeme az is, hogy a második feleség, Helén, nem közönségesen és megszokottan kacér nő, hanem egyúttal az önálló asszony típusa is. Teljesen új alak a magyar irodalomban! A megírás módján a franciák és Csiky követésének szándéka érzik, de technikai készségben Ábrányi jóval elmarad mintái mögött. Az öt felvonásra nyujtott történet bizony unalmas kissé, a dialóg bőbeszédű, — bár választeskos — a főalakokra és a főtörténetre itt-ott a nehezen érthetőség köde telepszik. Formai hiba, hogy minden felvonás elején elmondják, mi történt az előbbiben.

Tárgya, hogy egy művészt a nemeslelkű elsőtől elhódít egy kacér másik, hasonlít Feuillet *Deborah*-jának fő indítékához. Csiky hatását mutatja egy Pergő Alfréd nevű epizód szereplő: az efféle sokbeszédű, de jóindulatú ostobákat Csiky nagyon szerette szerepeltetni. A *proletárok*hoz hasonló mozzanat, hogy itt is emlegetik Erdélyt, mint a könnyű válaszok hazáját, s e darab házaspárja is ott válik el.⁴⁸

Ábrányi Emiltől még egy társadalmi színmű került színpadra, *A végrehajtó* című egyfelvonásos.⁴⁹ Egy szegény leánynál megjelenik a végrehajtó. Talál egy arcképet, mely a leány anyját ábrázolja. Ez az asszony az ő nővére volt. Rosszul bánt vele, s most hogy lelkiismeretfurdalását lecsendesítse, kifizeti az adós-

⁴⁸ A bírálatok közül l.: Beöthy Zs.: *Színházi esték*, Péterfy J.: *Dramaturgiai dolgozatok*, Rákosi J. (Bud. Hirl., 1882. jan. 14.), Főv. L., 1882. jan. 14., Vas. Ujs., 1882. 3. sz.

⁴⁹ A Nemzeti mutatta be 1886. márc. 1-én. Sógópéldánya a színház könyvtárában.

ságot s a leányt örökbe fogadja. A kis darab ügyesebben van megírva, mint *Az első*. Nyelve kissé reflexiós.⁵⁰

Szigeti József *Rang és módja* a magyar drámairodalom időálló értékének bizonyult.⁵¹

Egyik főalakja Bannai Gábor méltóságos úr, tisztviselő. Nagyzóló felesége, Clarisse elköveti azt a tapintatlanságot, hogy falusi rokonaikat, az öreg Bannai Gerőt és feleségét, Erzsébet asszonyt, sértő góggal fogadja. Az udvariatlanságnak súlyos következménye támad. A nagyvilági élet Gáborékat anyagi válságba, sőt a férjet sikkasztásba sodorja és csak az az egy mentség volna számukra, ha megengesztelnék Gerő bácsit. De az öreg az elszenvedett sértés miatt rendkívül makacs és még azt a pénzt is visszaköveteli, amit unokaöccsének valamikor átadott. Végül is a jó Erzsébet asszony intézi el a dolgot egy nagyon ügyesen elgondolt és megírt jelenetben. Azt színleli, hogy az ő haragja még nagyobb mint uráé és tettetett gyűlölségével Gáborék védelmére ingerli férjét. Az öreg úr jószágosan elintézi az anyagiakat, s közben egy fiatal szerelmes pár is a házasság révébe jut.

Ennek a színműnek jelentősége távolról sem formai, hiszen technikája nemhogy Csikyével nem tud versenyezni, hanem többi kortársainak legnagyobb részéhez viszonyítva is elavult. A cselekmény vezetése igen kényelmes, elindítása meg valósággal vánszorgó. Van azonban egy olyan érdeme, ami által kiválik a nyolcvanas évek drámairodalmából. Levegője hamisítatlanul magyar, s az öreg Bannai Gerő alakja olyan

⁵⁰ L. Vas. Ujs., 1886. 10. sz.

⁵¹ A Nemzeti Színház 1882. febr. 5-én mutatta be. Megjelent a *Kisfaludy-Társ. Nemzeti Könyvtárában*, Budapest, 1914.

íz-ig-vérig hazai típus, aminőhöz foghatót keveset találhatunk e korszak drámai termésében. Hogy mennyire valóban élő alak, mutatja az a körülmény, hogy bár Szigeti József teljesen a maga színészegyéniségére szabta, mégis nemcsak az ő nagy művészetén keresztül hatott igaznak, hanem valahányszor ő utána is valamelyik jelesebb színészával játszatta a Nemzeti Színház, mindig mosolyt és könnyet tudott fakasztani.

A darab egyébként némely vonatkozásában rokon Szigligeti Ede *Fenn az ernyőjével* és Csiky Gergely *Cifra nyomorúságával*. Perényi József úgy találja, hogy a *Rang és mód* viszont Csiky *Buborékok* című vígjátékára volt hatással.⁵²

Ifj. Ábrányi Kornél többirányú kísérletezései között a társadalmi drámával is megpróbálkozott. *Marianne* c. négyfelvonásos darabjának tárgya az arisztokrácia szembeállítása a dolgozó polgársággal.⁵³ Az író rokonszenve a polgári osztályé, de minden elfogultságtól mentesen az arisztokrácia képviselői között is több nemes jellemet mutat be. A darabon erősen látszik a regényíró Ábrányinak hajlama az ellentétes vonásokból összetett karakterek rajzolására. Ami azonban a regény szélesebb formájában elfogadható,

⁵² Perényi József: *Szigeti József*. (Irodalomtörténet, 1915. évf. Szerinte Szidónia alakja Clarisse-nak, Marosán Demeter pedig Bannai Gerőnek felel meg.) A bírálatok közül l. Főv. L., 1882. febr. 7., Vas. Ujs., 1882. 7. sz., Bud. Hirl., 1882. febr. 6., Beöthy Zs.: *Színházi esték*. — Silberstein (*Im Strome de Zeit*) Fr. Kaisernek *Viehhändler* c. darabját említi Szigeti mintái között. L. Hofmann István: *Szigeti József*, Bp., 1934. 51. l.

⁵³ Először a Nemzetiben 1882. nov. 17-én. Sógópéldánya a színház könyvtárában.

az a drámának gyorsabb tempójú menetében és kiha-
gyósabb rajzában könnyen érthetatlenné válik.

Omodé Adorján gróf jelleme a darab leggyöngébb
pontja. Ez a férfi először léha, nyegle és gonosz, s
Várkonyi Aurélt — a derék íróembert, akibe a gróf
felesége, Marianne beleszeret, — párbajban majdnem
halálra sebzi, azután meg belátva hibáját, s anyagi
összeomlása miatt is lelkiileg megrendülve, mindent
jóvá tesz, s hogy neje és Várkonyi boldogságának ne
álljon útjában, gavallérosan főbelövi magát. Ezt a tel-
jes megváltozást regényben könnyebb lett volna elhi-
tetni, mint drámában.

Technikai tekintetben a darab menete itt-ott von-
tatott, a szerző sokat markol, bőbeszédű, mindamellett
elég csattanós fordulatokat tud alkalmazni. A francia
iskola hatása nyilvánvaló.

Társadalmi vonatkozásai közül jellemző Hétfalvi
Schwarz Mórnak, egy felkapaszkodott zsidó vállalko-
zónak szereplése, aki egy naív főúrnak tisztos nevét
nemtelen módon kihasználja. Irodalmi viszonyainkra
érdekes az öreg Omode grófnak egyik nyilatkozata
Várkonyihoz: „Ismerem nagyon érdekes regényeit, és
mondhatom, nagyon élveztem! Ön mestere a psycholo-
giának! Pedig ez a legnehezebb. Hazai íróinkban nagy
hiba az, hogy aki közülük az életet ismeri, az nem is-
meri az embert, aki az embert ismeri, az nem ismeri
az életet. Innen van azután, hogy aki élénken tudja
festeni a valót, az nem tud abba igazságot önteni, aki
pedig az igazságot bonecolja, nagyon unalmas.“ (I. felv.
9. jel.)⁵⁴

⁵⁴ Beöthy Zs.: *Színházi esték.* — Rákosi J.: Bud. Hirl.,
1882. nov. 17. — Péterfy J.: *Dramaturg. dolg.*, Vas. Ujs.,
1882. 48. sz., Föv. L., 1882. nov. 18.

Ifj. Ábrányi Kornél másik társadalmi drámája, az *Olga*,⁵⁵ szintén a magasabb körök életfelfogását és a polgári becsületet állítja egymással szembe. Olga, Lovasi Péter főispán leánya, nőül ment egy derék ügyvédhez, Ózdy Sándorhoz, pedig egy grófi udvarlójába, Tarján Edmundba szerelmes. Az idegbeteg nő majdnem beleesik Edmund hálójába. Lelkiismerete azonban visszatartja az elbukástól. Hosszú, bonyodalmas és kínos élmények után — melyeknek folyamán Olga eszelős lesz, de végül is kigyógyul lelki bajából — az asszony megszereti férjét, s az események jó végre fordulnak. A polgári erkölcsi felfogást Ózdy és anyja képviseli, azonban a velük szemben állókat sem rajzolja elfogultan az író.

Technikája ennek is franciás, s a mese érdekes, néhol izgató, de túlságosan bonyodalmas. Egyik fő hiba, hogy Olgának öccse, Elek, félig tréfából követ el váltóhamisítást, s ebből az alapjában gyerekes mozanatból szörnyű helyzetek támadnak. Ábrányi Kornélnek lélektani paradoxonokra való hajlama ebben a művében is megmutatkozik, különösen Olga ábrázolásában. A lelki ellentéteknek hajszolása néhol a valószínűtlenség benyomását kelti, de egyúttal az írónak egyik előnyös vonását is mutatja Csikyvel szemben, aki sohasem merészkedett ilyenfajta lelki bonyodalmak rajzáig. A közönség egyébként jól fogadta *Olgát*.⁵⁶

Az 1884-es évben a Nemzeti Színház még egy új

⁵⁵ A Nemzetiben először 1884. február 1. Sógópéldánya a színház könyvtárában.

⁵⁶ Beöthy Zs.: *Színházi esték*. — Rákosi Jenő: Bud. Hirl., 1884. febr. 2. — Főv. L., 1884. febr. 2., Vas. Ujs., 1884. 6. sz.

eredeti társadalmi drámát mutatott be, Méray Horváth Károlynak *Egy asszony története* című négyfelvonásos darabját.⁵⁷

A tragikus megoldású művel, úgy látszik, a naturalista művészi szándékon kívül még egy új morál hirdetése is célja volt az írónak. A könyv a következő jeligét viseli homlokán: „Naturalizmus. Lelkünkben él ma tagadása mindannak, amit emberi elme kigondolt. Csak amit isten: a természet törvénye szabott meg számunkra, az az örök, az az ideál.“ Maga a mese azt akarja mondani, hogy a nőnek még becsülete árán is szeretnie kell. Gyalári Diodor és Leontine, Dorács gróf felesége azért nem lehetnek egymáséi, illetőleg Leontine azért nem válik el gyűlölt férjétől, mert a gróf magának követeli gyermeküket. Leontine sokat szenved hitestársától, sőt még abban is közre kell működnie, hogy Helént, férje hűgát, Diodor nőül vegye. Végül is Diodor lelövi a grófot, azután magával végez.

Merész hangú, éles irányzatú darab. Dialógjai ninesenek elmésség híján, az egésznek formátlansága azonban bántó, elnyújtottsága kínos. Akárhány felvett indítékból nem fejlődik semmi, hanem egyszerre csak másfelé lendül a cselekmény. A negyedik felvétel valósággal úgy kezdődik, mintha a szereplők mindent elfelejtettek volna, ami a harmadikban történt. A franciás technika inkább csak jámbor szándék marad. Egy-egy motívumán Feuillet, Sardou, az alaphangon Dumas *Idegen nőjének* hatása érzik.⁵⁸

⁵⁷ Első előadása 1884. nov. 12-én volt. Nyomtatásban *Nő c.* alatt ugyanez év elején jelent meg. L. róla Rákosi J. tárcáját: Bud. Hirl., 1884. febr. 10. sz.-ban.

⁵⁸ A bírálatok közül l. ifj. Ábrányi Kornél: Pesti Napló, 1884. nov. 13. — Főv. L., 1884. nov. 13., Vas. Ujs., 1884.

Méray Horváth Károly a nyolevanas években még egy társadalmi színművet írt. *Klára* című háromfelvonásos drámája azonban nem került színre, csak nyomtatásban jelent meg.⁵⁹ A szerző az előszóban megmondja, hogy a Nemzeti Színház drámabíráló bizottsága egyhangúlag elutasította, ő azonban kiadja, mert művét nem tartja rossznak.

Mai szemmel tekintve az esetet, a Nemzeti Színháznak kell igazat adni, amiért húzódozott az előadás-tól. Túlzott és erőltetett a történet. Erős érzékiség vonul végig rajta, s az előítéletmentes, új ember — akit egy tehetséges, de keserű életfilozófiájú törvénytelen fiú képvisel — igen irányzatosan kerül szembe az elfajzott régi arisztokráciával. A darabnak egyetlen értéke a nyelve. Van benne valami ideges, zaklatott remegés, valami modern. A személyek sokszor nem is közvetlenül arra felelnek, amit játszótársuk mond, hanem amit idegeik és az eseményektől teremtett helyzetük parancsolnak.

Jókai Mór *A fekete gyémántok* című népszerű regényéből készült darabjának cselekménye ugyan a XIX. század hatvanas éveiben játszódik, de bemutatójának idején, 1885-ben még egyáltalán nem számíthatott a mű történeti drámának. Mi is itt tárgyaljuk tehát.⁶⁰

Maga a regény eléggé ismeretes ahhoz, hogy a

46. sz., Bud. Hirl., 1884. nov. 13., Nemzet, 1884. nov. 13. — A darabot Kolozsvárott (1884. dec. 30.) és Aradon is játszották. (Pesti H. 1889. jan. 10.)

⁵⁹ Budapest, 1888.

⁶⁰ Bemutatta a Nemzeti 1885. okt. 9-én. Megjelent Jókai *Színműveinek* III. kötetében.

belőle színpadra formált mű meséjének elmondását mellőzhessük. Az átdolgozás nem sikerült. A darab ugráló menete a regény ismerete nélkül sokszor hézagossá, sokszor logikátlaná válik. Egyébként is Jókai romantikus látása teljesen stílustalan a modern társadalmi dráma megszokott ábrázolási formájához. A tárgy maga (kőszénbánya, bérkérdés, tőke, spekuláció) szinte kínáltan kínálkozott volna a modern szociális állapotokat bemutató realista feldolgozásra. Jókainál persze a bányatulajdonosnak, Berend Ivánnak, s az énekesnővé lett munkáslánynak, Evilának szerelmére esett a hangsúly.

Az egykorú lapok feljegyezték, hogy a darabnak a közönségre tett hatása csekély volt, s inkább csak egyes jelenetei ébresztettek érdeklődést.

Mindamellettt érdekes, hogy ennek a regénynek témája hányszor kívánczozott színpadra. A *Magyar Irodalmi Lexikon* szerint Dorn Egon német író átdolgozását Hamburgban másfélszáznál többször játszották. Hevesi Sándor színpadra alkalmazása e század huszas éveiben a Krisztinavárosi Színpadon aratott sikert, sőt újabban a regényt meg is filmesítették.⁶¹

Beniczky né Bajza Lenke, az egykor anynyira olvasott regényírónő, is megpróbálkozott a drámaírással. *Rhea grófnőjét a Nem ismerem a múlt történetét* című regényéből formálta színpadra.⁶² Höse

⁶¹ Az egykorú bírálatok közül l.: Vas. Ujs., 1885. 42. sz., Főv. L., 1885. okt. 10. — Jókai feldolgozása nyilván a nagy író nevének varázsa miatt Debrecenben és Kassán is színre került.

⁶² A Nemzeti 1886. jan. 22-én mutatta be. Megjelent a *Nemzeti Színház könyvtárának* egyik füzeteként.

egy szenvedő asszony. Rhea grófnőre férje gr. Dálnoky László miatt féltékeny. Dálnoky párbanban megsebesül, s öt évig szenved a seb miatt. Végül azonban kigyógyul ebből is, szerelméből is, és a grófnő leányába — akit anyjától az apa elszakított — lesz szerelmes. El is veszi, s a férj az asszony viselkedéséből ekkor jön rá, hogy neje nem szerethette Dálnoky. Bocsánatot kér feleségétől.

A darab szerkezete világos, átlátszó, s indítása eléggé figyelemébresztő. Később a történet egyre érdek telenebbé válik, s a regényből való átformálás egyre feltűnőbbé lesz. Dialógusa feszes, jellemábrázolása igen halvány. Az anyától elszakított leány motívuma, s az anyának és gyermekének III. felvonásbeli találkozása az Odette-témát juttatja eszünkbe.⁶³

Érdekesség tekintetében némi haladást mutat *Edith*.⁶⁴ Meséje ennek is főrangú körökben játszik. Gaston gróf gyilkosság gyanújába kerül. Alibit bizonyíthatna, de nem teszi, mert azon az éjjelen a család ügyvédjének, Probusznak feleségénél, Edithnél volt. Igaz, csak azért kereste fel, hogy búcsút mondjon neki. A férj rájön a dologra s azt kívánja a gróftól, hogy vegye feleségül Edithet. Gaston azonban már Ella grófnőt szereti. Edith erre öngyilkos lesz.

A legtöbb drámaiság az első felvonásban van. Azután hanyatlik a darab, külsőségesen hatásos fordulatok kergetik egymást benne, s az egész mese a véletlenek láncolatából áll. Romantikus és túlföntül szöve-

⁶³ A bírálatok közül l. Vas. Ujs., 1886. 5. sz., Pesti N., 1886. jan. 23. (Várad Antal.)

⁶⁴ A Nemzetiben először 1888. febr. 18. Megjelent 1888-ban Budapesten.

vényes. Az első felvonás egyébként Sardou *Férréol*-jával mutat némi rokonságot.⁶⁵

Beniczkynénél nagyobb sikerrel működött a drámaírás terén Karczag Vilmos. A *hitves* című háromfelvonásos színműve 1888-ban került a közönség elé.⁶⁶

Tárgya a válás kérdése. Egy asszony otthagyja jellemtelen férjét, máshoz megy feleségül, de egy darabig még gyakran ábrándozik első uráról. Ez brutálisan vissza is követeli az asszonyt, de a második megvédi nejét. Mikor a régi férj látja az asszonynak az új iránt való egyre erősödő vonzalmát, öngyilkos lesz.

A téma és a megoldás nem nagyon eredeti, de megírása elég ügyes. Egy pár jól megfigyelt mellékalakja van: Buzogány, a munkától irtózó dzs centri-sarj és a németes beszédű ex-eszismadia, aki urakhoz dörgölőzik és uzsora-kamatra ad pénzt. Nagy hibája azonban a műnek, hogy az asszony ingadozása a két férfi között nincsen elég meggyőzően rajzolva, s hogy a kifejlés lassú és elnyújtott.⁶⁷

Karczagnak *Lemondás* című darabja méltán volt egy ideig kedvelt műsordarabja a magyar színpadok-

⁶⁵ A bírálatok közül l. Vas. Ujs. 1889. 9. sz., Föv. L., 1888. febr. 19., Nemzet, 1888. febr. 19. (Keszler József). V. ö. még Pesti H., 1888. febr. 21.

Beniczkynétől a Magyar Színművészeti Lexikon még egy társadalmi színművet említ, a *Modern házasság* címűt. Nem akadtam rá. Szinnyei és Gulyás nem tudnak róla.

⁶⁶ A Nemzetiben, február 3-án. Megjelent a *Nemzeti Színház Könyvtárának* füzetek között.

⁶⁷ Vas. Ujs., 1888. 7. sz., Föv. L. 1888. febr. 4. — Kolozsvárott is játszották: l. Pesti H., 1888. nov. 3.

nak.⁶⁸ Tárgya és feldolgozása tekintetében a vele egykorú hazai darabok között bizonyos színvonalemelkedést mutat.

Tárgya a Don Carlos-motívum mai köntösben. Az öreg Korolán gróf nőül veszi a jó családból származó, de elszegényedett Dorsay Irént. A grófnak hosszú külföldi utazásból hazatért fia, Géza, először hevesen kikel apjának e rangján aluli házassága ellen, azonban Irén szépségébe és lelki nemességébe hamarosan belészeret. Érzelmait a nő is viszonozza, de becsületességük következtében sokáig titkolják a vonzalmat. Egy alkalmmal azonban kilobban szenvedélyük, és magukfledten egymás karjába borulnak. Ekkor toppan be az öreg gróf, s rájuk akar rontani, de a hirtelen felindulás miatt szélütés éri, és összeroskad. (*Nagy jelenet*, persze az utolsó előtti felvonás végén!) Lassan felgyógyul, beszélőképességét azonban elveszti, és tagjai is bénák maradnak. Irén kitart mellette, ápolja férjét, Géza pedig — mint diplomáciai hivatalnok — idegen világgrészbe helyezteti magát. A két szerelmes örökre lemond egymásról.

A darabon Csiky és a franciák hatása látszik, de a hatások elismerésreméltó önállósággal vegyülnek. Mestereinek technikáját az író fölényesen elsajátította. A nagy jelenetet igen ügyesen készíti elő, s nem valami népes gyülekezet előtt játszatja el, hanem pusztán három szereplővel. A szinte kötelező epizódalakok persze azért innen sem maradnak el. Boldizsárnénak és unokájának, Theklának viszonyához nyilván Csiky

⁶⁸ Nyomtatásban 1892-ben jelent meg, a Nemzeti 1893. márc. 24-én mutatta be. A bécsi Volkstheater 1894-ben tűzte műsorára: Pesti H., 1894. nov. 25.

Nagymamája adott ösztönzést. Nyelve általában drámai hatású és rövid mondatos, bár néhol szónokiasságba is el-eltéved. Monológ és *félre* egészen gyéren fordul elő benne. A környezetrajz nem levegőtlen, és nem hat csináltnak. Teljesen új benne a magyar társadalmi drámák között, hogy sem valamely kicsinyes kibéküléssel, sem pedig zajos öngyilkossággal nem végződik, hanem lemondással, az élet igájának tovább vonzolásával. A halkra fogott hangú, „csendes tragédiának” ez az első jelentkezése drámairodalmunkban.⁶⁹

Íme a darab befejezése:

Géza: Irén! (Térdre akar előtte borulni, aztán hirtelen erőt vesz magán, s elfut): Isten veled! Isten veled!

Irén (Pillanatig elfödött arccal mereven áll, aztán egy gondolatától megkapatva fölszalad a gloriette-re s onnan mereven, hosszan néz ki a távolba, jobb kezével ernyőt csinálva szemei fölött, majd egyszer-kétszer messze búcsút int): Vége! Vége! (Sírva fakad, aztán megrázkódik, s megtöri szemeit, lesiet az érkező Korolánhoz.)

Inas (jobb karján Korolánnal jön sétálva).

Irén (lejön a gloriette-ről, megáll, sóhajt, s mintha egész jövőjét akarná festeni, szól): És most kezdődik az én tragédiám! (Átveszi a szolgától Korolánt, egy karosszékhez megy vele, leülteti, zsámolyt tesz lábai alá, aztán elveszi a szolgától a pokrócot, betakarja azzal Korolán lábait, majd nyugodtan mellé ül, s ezalatt a függöny lassan le-gördül.)

⁶⁹ A darabnak nagyon tisztességes sikere volt, bár a bírálat több kifogásolni valót talált benne. L. Vas. Ujs., 1893. 14. sz., Föv. L., 1893. márc. 25., Pesti H., 1893. márc. 25. — Silberstein (*Im Strome der Zeit* II. k.) kissé erőltetetten Eche-garay *Nagy Galeotto*-jával hozza rokonságba.

Karezag Vilmostól Szinnye és Magyar Színműv. Lex. még említi *A kárhozat útján* című darabot. Sem megjelenéséről, sem előadásáról nem tudok.

Az effajta darabvég a maga tovább rezgő hangulatával akkor új valami volt a magyar drámairodalomban.

Csiky Gergely példájára az újromantikus vígjáték másik művelője, Dóczy Lajos is megpróbálkozott a társadalmi színművel. *Vegyes párok* című háromfelvonásos darabja a keresztények és zsidók közötti házasság kérdését vitatja meg.⁷⁰

Egy gazdag, megkeresztelkedett zsidónak, Rózsay királyi tanácsosnak leányát Turgonfalvy Turgon Károly, elszegényedett dzsentrifíú veszi feleségül, A házasságban tehát a pénz és a név szövetkeznek. A bonyodalom onnan fakad, hogy az asszony megtudja, hogy férje nem szerelemből, hanem csak pénzéért vette el. Minden jó végre fordul azonban, amikor a cselekmény során a férfi őt magát is megszereti.

A kapaszkodó zsidóságnak egy-két alakja elég sikerülten van megrajzolva, igazi elevenség azonban nincs a darabban. Voltaképpen az egész nem egyéb, mint a keresztény-zsidó házasság kérdésének megbeszélése. A magyar társadalomban lábát megvető zsidóság szerepéről — persze zsidó megvilágításban — érdekes vélemények hangzanak el, a történet menete azonban olyan lassú, hogy a korabeli közönségre tett hatását mással nem lehet magyarázni, mint hogy a szerző egy nagyon időszerű kérdést vetett fel.⁷¹

⁷⁰ Első előadás a Nemzetiben 1889. márc. 29-én volt. Megjelent ugyanabban az évben.

⁷¹ A bírálatok közül l. Vas. Ujs., 1889. 14. sz., Nemzet, 1889. márc. 30., Pesti N., 1889. márc. 30., Silberstein i. m., Gyulai Pál (*Dramaturgiai dolg.* II. k.). — V. ö. Fürst Ilona:

Dóczi Lajos másik társadalmi darabja, *Vera grófné*, nem vitte többre három előadásnál. Maga a verses forma is már rosszul talál a modern tárgyhoz, s az egész darab egyébként is vontatott és hideg alkotás.⁷² Veronika, Tibády Andor felesége beleszeret Nándor Elek festőbe. El akar válni, hogy tisztességes módon Nándoré lehessen. Bizonyos családi okokból azonban letesz szándékáról, s szakít Nándorral, mire ez rálő, magát pedig agyonlövi. Vera csak sebet kap.

A cselekmény vitele erőltetett, s kellemetlenül sok vitatkozás van benne. Főképpen arról beszélnek, hogy az asszonynak, ha másba szeretett bele, joga van-e férjét otthagyni, és máshoz menni feleségül. A tétel hasonlít kissé a szerző *Carméla* című kis regényének alapgondolatához. Felfogásában itt-ott Schopenhauer és Nietzsche filozófiája visszhangzik. A hosszú tirádákat a bemutatón a földszintről egyesek halk közbeszólásokkal kísérték.⁷³

A *Vegyes párokkal* egyazon esztendőben került színre a Nemzeti Színháznak egyik legnagyobb kudarcára, Kabos Ede *Évája*.⁷⁴ Egyetlenegyszer lehetett csak előadni.

Dóczi Lajos mint német író. Bp., 1932. 45. l. és György József: *Dóczi Lajos.* Bp., 1932.

⁷² A Nemzeti 1892. nov. 11-én mutatta be. Megjelent: *Vera grófnő.* Szomorú mű (!) 3 felvonásban. 1891.

⁷³ Nemzet, 1892. nov. 11., Vas. Ujs., 1892. 17. sz., Bud. Hirl., 1892. nov. 12., Föv. L., 1892. nov. 12. — A darab pályáztott a Teleki-díjra is (innen a verses forma!), de nem kapta meg. L. Akad. Értesítő, 1889/90.

⁷⁴ A botrányos bemutató 1889. okt. 25-én volt. A darab megjelent 1890-ben.

Pedig a darab tárgya érdekes. Hősnője egy kacér asszony, aki himlőbe esett gyermekét nem meri ápolni, nehogy szépségét elveszítse. A gyermek meghal, s vele együtt kihűl a férjnek Éva iránt érzett szerelme is. A férfi abba a nőbe szeret bele, aki gyermeke ágya mellett virrasztott, az asszony pedig — miután hasztalan sóvárgott férje visszaszerzéséért — föbe lövi magát.

A tárgyban és mesében van tragikai lehetőség, a dialógus meg éppen drámai és magyar színpadon újszerű. Hosszú lélekzetű, bonyolult szerkezeteket nem használ az író, hanem a színpadról olyan jól ható rövid mondatokra törekszik. Mindent lerontott azonban a mesének kaeskringós vezetésével, s különösen Taragon építész alakjával, a francia drámáknak ezzel az eltorzított *raisonneur*jével. Ez az ember minden lében kanál: Évát először el akarja férjétől választani, s a férjet egy másik asszonnyal összehozni, és céljaira olyan cifra és kiagyalt eszközöket használ, hogy a bemutatkozó közönségét nem egyszer hahotára fakasztotta. De idegenül hatott az akkor még szokatlan naturalista hang is, amelyhez Jászai Mari patetikus játéktípusa — ő játszotta a főszerepet — olyan kevésbé illett. A derűtlenség az előadás folyamán olyan általánossá vált, hogy a harmadik felvonásban a közönség elmétlen ötleteket kiabált fel a színpadra.⁷⁵

Kabos Ede következő társadalmi darabja, *Tantalusz* — nyilván az *Éva*-botrány miatt — nem került színpadra, csak nyomtatásban jelent meg.⁷⁶ A darab címe arra utal, hogy az elmegyógyintézetből kiszabadultak Tantaluszként vágnak rá, hogy régi életüket élhes-

⁷⁵ Vas. Ujs., 1889. 44. sz., Föv. L., 1889. okt. 26., Pesti N., 1889. okt. 26.

⁷⁶ Budapest, 1892.

sék, de hasztalan, mert embertársaik nem bíznak bennük. Az erőltetett történet fő szála összefonódik egy másikkal, de a kettő között nincs szükségszerű egybetartozás. A darab a maga meséjével is, dialógusával is Ibsen hatására mutat. A leplezve kimondott érzések és gondolatok, amelyekből később erős fordulatok támadnak, új beszéltetési formát képviselnek a magyar drámairodalomban. Nem jutva azonban színpadra, különösebb hatást a mű nem keltett.⁷⁷

Az egyetlenegyszer játszott *Éva* esete úgy látszik az irodalmi közvéleménynek annyira eszébe volt még, hogy Kabos Ede *Révben* című kétfelvonásos társadalmi színműve csak *Molnár Sándor* szerzői álnév alatt kerülhetett színpadra.⁷⁸

Tartalma a következő: Magdus fogadott leány, szerelmes a vele együtt nevelkedett Vajda Miklósba. Ez azonban egy asszonyt szeret. Kétségbeesésében a leány a gyanakvó férjnek elárulja a dolgot. Párba jlesz, Miklós megsebesül. A második felvonásban Magdus bevallja tettét Miklósnak. Ez megbocsát neki. A leányt egy már nem egészen fiatal orvos veszi el, s utazni viszi, hogy felejtse.

Ennek a darabnak meséje is kiokoskodott és papirosízű. Újszerűségre való törekvésével az édeskés befejezés ellentétben van. Lélekrajza sem meggyőző, de azért mutat figyelemreméltó drámaírói sajátosságokat is. Beszéltető módja nem olyan prózai módon józan, mint legtöbb korbeli darabunké, hanem van benne valami

⁷⁷ A Vas. Ujs. 1892. 9. száma megemlékezik róla.

⁷⁸ A Nemzeti 1893. jan. 13-án mutatta be. Sógókönyve a színház könyvtárában.

kilendülés a szimbolizmus felé. Magda titkának kipattanása is újszerű: a leányt a színpadi helyzetnek feszültséggel telített atmoszférája kényszeríti a valomlásra. Félre és monológ is alig akad benne. Egyéb-ként a mű nem keltett különösebb hatást.⁷⁹

Almás i Tihamér *Elintézetlen ügy* című darabjának meséje a párbaj kérdése körül forog.⁸⁰ Egy férfi évekkel ezelőtt nem jelent meg a mérkőzés helyén. Erre ugyan olyan súlyos oka volt, hogy a legkaszinóibb felfogás is mentségnek fogadhatná el, ezt azonban a többi szereplők nem tudják, s a szerenecsétlen férfinak később nagy kellemetlenségei támadnak miatta. Tettének valódi oka azonban kiderül, s a közvélemény felmenti.

A darab fő hibája, hogy a titok kipattanását csak nagyon erőszakolt módon lehet négyfelvonáson keresztül elodázní, ha pedig mindjárt a maga természetes alkalmakor derülne ki, nem tölthetne be egész estét. Nyelve prózai. Az egészben csak egy-két genre-alak kelt érdeket. Iránya párbajjellenes.⁸¹

Almásinak még két dramolettje tartozik ide. Az *Aranylakodalom* és *Az érdemkereszt* címűek. Naív munka mind a kettő, de van bennük melegség és kedvesség. Az egyik egy grófi pár aranylakodalmán valami zavaró, de aztán elsímuló bonyodalomról, — a

⁷⁹ Vas. Ujs., 1893. 4. sz., Föv. L., 1893. jan. 14., Pesti H., 1893. jan. 13.

⁸⁰ Először a Nemzetiben 1890. dec. 5-én. Sógókönyve a színház könyvtárában.

⁸¹ Föv. L., 1890. dec. 6., Nemzet, 1890. dec. 6., Pesti N., 1890. dec. 6., Bud. Hirl., 1890. dec. 6.

másik egy érdemrendet kapott öreg vidéki tanítóról szól.⁸²

V á r a d i Antal *Démon* című darabjának hősnője egy Athalie nevű kalandornő. Kedvesével együtt játékbartlangot tart, miután férjét örültnek nyilvánította, és elmeegógyintézetbe záratta. Beleszeret egy házasemberbe; az is belé, s miatta válni akar feleségétől. Közben a férj kiszökik az elmeegógyintézetből, s le akarja szűrni feleségét, de csak megsebzí. A kaeskarin-gós bonyodalom vége az, hogy Athalie-ban felébred a megbánás, mérget vesz be és meghal.

Az egész darab tele van a rémdráma minden végletességével. A fordulatokban nincsen lélektani igazság. Nem csuda, ha nem talált színpadot, s csak könyv-alakban jelent meg.⁸³

Nem érdektelen, bár sok tekintetben elhibázott kísérlet G e r ő Károlynak, a maga korában népszerű népszínműírónak *Vadonban* című akadémiai dícséretet nyert társadalmi darabja.⁸⁴

Özvegy Radványiné valamikor kényszerítve ment feleségül Keresztúry Dénes erdélyi nagybirtokoshoz. Fia született tőle, Miklós. Az asszony azután régi szerelmére hallgatva megszökött Radványi Györgyhez, felesége lett, s ettől is született fia, György. Az elhagyott

⁸² Az *Aranylakodalmom* 1885. febr. 20-án, *Az érdemkereszt* 1892. okt. 28-án került színre a Nemzetiben. Mind a kettő megjelent a *Műkedvelők színházának* sorozatában.

⁸³ Először 1891-ben Budapesten, majd 1895-ben a Képes Családi Lapok kiadásában.

⁸⁴ Első előadása a Nemzetiben volt 1892. ápr. 8-án. Megjelent Vácott 1900-ban. — L. a Teleki-díjról szóló jelentést: Akad. Értesítő, 1891.

Keresztúry meghasonlott önmagával. Béreseivel, munkásaival kegyetlenül bánt, s fiát, Miklóst anyja gyűlöletében nevelte. A munkások bosszúból megölték. Radványiné, akinek közben második férje is meghalt, most megjelenik a régi házban, hogy békét szerezzen maga és Miklós fia között.

A darab itt kezdődik. Radványiné magával hozza a birtokra György fiát és ennek jegyesét, Szalánczy Ellát is. Miklós először kitér anyja közeledése elől, de beleszeretvén Ellába, hajlandó a kibékülésre, ha a leány az övé lesz. Ella, akit Györgyhez elég langyos érzelem köt, szintén megszereti a szenvedélyes ifjút. Az anya megrettenve látja, hogy a két fiú éppenúgy áll egymással szemben, mint ahogyan apáik állottak hajdan őmiatta. Közben a bányamunkások Miklós ellen is fellázadnak, Ella meg akarja előlük menteni szerelmesét, s az ifjú helyett ő kapja a halálos lövést. Kétségbeesésében Miklós vadásztőrrel agyonszúrja magát.

A darab hatásosan van felépítve, az író eszközei nem rikítóak, általában bizonyos művészi tartózkodás mutatkozik a műben. Az egészen azonban éles stílushasadás vonul végig: a realiztikus elgondolás reménytelenül viaskodik a regényes hanggal, a sok pátoszszal. Verselése a jámbus-drámák megszokott hangját veri vissza. A mesén feltűnően érzik Ibsen *Kísértetei*-nek és Schiller *Messinai menyasszonyának* hatása. Érdekessége a műnek, hogy a korabeli magyar irodalomban elég ritkán megszólaló szocialista elveket is fecszeget.⁸⁵

⁸⁵ Vas. Ujs., 1892. 16. sz., Főv. L., 1892. ápr. 9., Hoffmann (Hevesi) Sándor: Magyar Szemle, 1892. ápr. 17.

Egy két idézet hadd álljon itt belőle:

Radványiné:

Két sír közt állva, kétszer özvegyen
És két egymásnak idegen fiú közt
Kísértének az árnyak... (I. felv. 4. jel.)

György (anyjának):

Te földidézted itt az árnyakat,
Amelyektől nem tudtál megnyugodni...
(III. felv. 6. jel.)

Erdész:

Bizony a nép nyakunkra nőtt, hiába,
S holnapra minden megváltozhatik. (III. felv. 3. jel.)

György (kardjára nézve):

... Így maradt kezembe',
De nem vértől, tán szégyentől pirul,
Hogy ártalmatlanná tett egynehány
Jogát kívánó nyomorult szegényt.
Oly jogtalan erőszak szítja itt a
Fölingerelt munkások lázadását,
Hogy Istenemre, velük kellene
Egy sorba állnom, s megtorlást keresnem.
(III. felv. 6. jel.)

1893. március 10-én került bemutatásra a Nemzeti Színházban az a társadalmi színmű, amely e korszak termése közül legtovább tartotta magát műsoron: *Herczeg Ferenc*től *A dolovai nábob leánya*.⁸⁶ Az ötfelvonásos darab szerzője tárcanovellái és regényei révén már ismert volt a közönség előtt. Ezzel az első darabjával most mint drámaíró is döntő sikert aratott.

Jób Sándor, a dolovai egykori nábob eladósodott. Birtokát Merlin báró, gazdag zsindelygyáros veszi meg. Jób leánya, Vilma iránt egy huszárfőhadnagy, Tarján

⁸⁶ Nyomtatásban *Herczeg Ferenc műveinek* gyűjteményében.

Gida érdeklődik. Csakhogy egyelőre inkább a hozománya, mint a személye iránt. Később az események folyamán azonban komolyan beleszeret a leányba. Merlin báró, aki Tarján lelkének ezt a fordulatát nem ismeri, rávezeti Vilmát arra, hogy a főhadnagy csak a pénzért udvarol neki. Mikor Tarján megtudja, hogy Jóbék elszegényedtek, csakugyan visszavonul, de nem érdekből, hanem hogy a leányt ne tegye ki nélkülözésnek. Keserű csalódottságában Vilma Merlinnel jegyzi el magát. Szentirmay százados és Szentirmayné szemrehányást tesznek Tarjánnak. A százados és a főhadnagy között párbajra kerül a sor. Tarján súlyos sebesüléssel elmegy Jóbékhoz, ahol éppen az eljegyzést tartják. Örmesteri egyenruhában jelenik meg, mert tiszti rangjáról lemondott, hogy ne kelljen kauciót letennie. Sebe miatt összeesik. Felgyógyulásáig Jóbék ápolják. Végül kiderül, hogy Tarján és Vilma nem tudnak egymás nélkül élni és hogy a lemondási kérvényt Szentirmay százados szándékosan nem terjesztette fel. Merlin báró özv. Domaházyénak, Jób hűgának kezét kéri meg. Az özvegy igent mond, s mivel a Domaházyának adott kölcsönök is részben okai voltak Jóbék anyagi romlásának, Merlin fizeti ki Tarján kaucióját.

Az egykorú közönséget méltán lepte meg a keresetlen, könnyed társalgó nyelv, amely annyira előnyösen tért el Csikynek kissé vaskos párbeszédeitől. A franciás technika fölényes kezelése is jól hatott. A huszáréletnek és a vidéki úri házaknak levegője szintén hamisítatlannak látszott. A darabban előforduló elég sok epikumot az akkori közönség szívesen megbocsátotta. A sok, valóban elevenen ábrázolt alak között nem tűnt fel, hogy Vilma jellemrajza kissé sápadt,

s hogy Merlin sem él igazán.⁸⁷ Nem akadtak fenn azon a valószínűtlenségen sem, hogy Szentirmayné Tarjánt a lakásán keresi fel, hiszen ez a nehezen elhíhető mozzanat pompás jelenet kifejlődésére adott alkalmat. Az egészen végigvonuló túlzott lovagiaszkodást pedig nem-hogy banálisnak nem érezte a századvégi közönség, hanem még inkább egyik oka lehetett a darab népszerűségének.

Ha ma már *A dolovai nábob leányát* avultnak találjuk is, irodalomtörténeti jelentőségét kellőképpen meg kell becsülnünk. Nem szabad elfelejtenünk, hogy előnyös hatása volt a magyar színpadi nyelv könnyedebbé, szalonibbá fejlődésére, s hogy ezzel a darabbal indult el színműírói pályáján az az író, aki mindjárt első bemutatójával Csiky Gergely örökségét vette át.⁸⁸

Jóval kisebb hatást tett a közönségre Herczeg Ferenc második társadalmi színműve, a *Honthy háza*.⁸⁹ Pedig nem jelentéktelen alkotás, bár hangja egészen elűt Herczeg szokott stílusától.

⁸⁷ Akik Herczeg Ferenc *A gentleman*, a *Hadnagy né ő nagysága*, *A daruvári híd* és a *Mozgósítás* c. elbeszéléseit ismerték, azok egypár ismerős alakot üdvözöltek újra a színpadon.

⁸⁸ Vas. Ujs., 1893. 12. sz., Föv. L., 1893. márc. 11. — Silberstein: (*Im Strome der Zeit*), Hoffmann (Hevesi) Sándor: Magyar Szemle, 1893.

A darab keletkezését és színpadra jutását érdekesen mondja el maga Herczeg *A gótikus házban*. Kiegészíti ez adatokat Szász Károlynak *Ezernyolcszázkilencvenhárom* című emlékezése a Petőfi-Társaság Herczeg Ferenc-emlékkönyvében. (Bp., 1941.)

A darabot kétszer is megfilmesítették. L. Fitz József könyvészeti összeállítását az Új Idők *Herczeg Ferenc* emlékkönyvében. (Bpest, 1943. 259. l.)

⁸⁹ Először a Nemzetiben, 1896. febr. 14-én. Megjelent Herczeg Ferenc munkáinak gyűjteményében,

Honthy megyéspüspök unokaöccsének, egy nagynevű politikusnak és költőnek felesége, Etelka, egykor hűtelen lett a férjéhez. Bánatában a férfi öngyilkosságot követett el. Az asszony azután nőül ment esábitójához, a léha Sass Miklós báróhoz. A még az első férj életében megszületett leányt, Idát, nem világosítják fel arról, hogy Sass gyermeke. Az öreg püspök azonban unokaöccse naplójából megtudja a valóságot. Először bosszúra gondol, de azután keresztényi szeretete mást sugall neki. Minden vagyonát arra fogja fordítani, hogy végrendeletében árvaházat alapít, amelynek Honthy háza lesz a neve. Az árvák legyenek a meghalt Honthy gyermekei.

Mindez jóval a darab megindulása előtt történik. Mikor a cselekmény elkezdődik, a püspök már nagyon beteg. Jószágigazgatójának fia, Nemere Sándor, szereti Idát, a leány azonban inkább nevelőapja egyik rokonához, Sass Ivánhoz vonzódik. Csakhogy Sassék szegények és rendkívül érdeklődnek, hogy mi van a végrendeletben. Ha Idára vagyon szállana, akkor nem kellene szerelem nélkül férjhez mennie Sándorhoz. Ida habozik a két férfi között, végül is elfogadja Sándort. Közben a püspök meghal, s a végrendelet felbontása előtti órák izgalmában, a bonyodalmak során Sassék kiadják útját Sándornak, aki erre felfedi, hogy tudja Ida származásának titkát. A leány — amiért Sándor ezzel anyját megbántotta — elfordul a fiútól, majd azonban kiderülvén Sassék hitványsága és Nemere becsületessége, hozzámegy feleségül. Elhagyja anyját és test szerint való apját. Majd visszatér, „ha Sándor akarja“.

Sok feszültséget és ötletes fordulatot tartalmazó darab. Van benne valami ibseni. Errefelé mutat komor

levegője, az igazságnak kérlelhetetlen követelése, s különösen a Honthy-ház tervének Alvingné (*Kísértetek*) szándékához való hasonlatossága. Technikája, felépítése szilárd és ügyes. Félre és monológ alig egypár mondatnyi fordul elő benne, de az előtörténetnek az első felvonás végén való egyszerű elmondása elég kezdetleges. Ez a kényelmesség azért is csodálatos, mert hiszen a mult titkát Herczeg az előző jelenetekben kitűnően tudta a leplező szavakon át-meg átcsillantatni.

A közönséget — a magyar színpadon akkor még szokatlan hangja miatt — nem ragadta el a darab.⁹⁰

Még a millennium előtt jelent meg nyomtatásban, de színpadra csak egy évtized múlva jutott K a m p i s Jánostól *A férj esküje*.⁹¹ A tézisdarabnak mondani-valója az, hogy a férjet a házassági hűség parancsa éppenúgy köti, akárcsak a feleséget. Nincs külön férfi- és külön női erkölcs. Amikor megtudja a darab hősnője, hogy férje megcsalta, válópert kezd, de azután mégis megbocsát és marad, mert látja, hogy ura igazán szereti.

Egyszálú, erősen központosított történet. Ennyiben különbözik a szokott Csiky-technikától. Bonyolításában mutatkozik ügyesség, de az egésznek a hangjában

⁹⁰ Vas. Ujs., 1896. 8. sz., Pesti H., 1896. febr. 15., Pesti Na., 1896. febr. 15., Bud. Hirl., 1896. febr. 15. (Alexander Bernát). Magyar Szemle, 1896. febr. 23. (Hoffmann-Hevesi Sándor.) N., 1896. febr. 15., Bud. Hirl., 1896., febr. 15. (Alexander Bernát). Herczeg darabjairól l. Voinovich Géza tanulmányát az *Új Idők Herczeg Ferenc* emlékkönyvében. (Bpest, 1943. 89—95. l.)

⁹¹ Budapesten 1894-ben jelent meg. A szerző *Muzslai János* álnév alá rejtőzött. A darabot *Radnóthy* cím alatt a XX. század elején mutatta be a Nemzeti Színház,

van valami száraz józanság. A szereplők nyomban mindent kitálalnak. Nyelve is papirosízü.

✱

Az elsorolt és megbeszélt színművek magukban is világos képet mutatnak a magyar társadalmi dráma fejlődéséről. A *proletárok* bemutatója és a millenium éve között. Irodalomtörténeti szempontból azonban mégis fel kell még sorolni ez időszaknak kevésbé jelentékeny termékeit is.

G a b á n y i Árpádnak *Jómódúakja* 1881-ben Kolozsvárott került színre. Olyan eladósodott családokról szól, amelyek titkolják anyagi viszonyaikat és gazdagoknak akarnak látszani.⁹²

B a l á z s Sándor *Amerikai párbaja* naív, erőltetett és laposan megírt munka. Különben is a magyar társadalomban az amerikai párbaj sohasem volt annyira szokásban, hogy érdemes volt színpadra vinni.⁹³

U j v á r i Bélának *Farkasok közt* című darabja feltűnést keltett nem jelességeivel, hanem mert szerzője Csiky Gergelyt azzal vádolta meg, hogy az ő színművéből novellát írt.⁹⁴

Z ö l d i Mártontól a *Nana leánya* csak annyiban érdemel említést, amennyiben tárgya Zola híres regényéhez, *Nanához* kapcsolódik. Egyébként nem más,

⁹² Bemutató: 1881. március 26-án. L. Magyar Polgár márc. 29.

⁹³ A Nemzeti Színház 1881-ben mutatta be. Vas. Ujs., 1881. 43. sz., Föv. L., 1881. 285. sz.

⁹⁴ Megjelent Sopronban 1881-ben. Játsozták Kolozsvárt 1881. ápr. 7-én, Sopronban 1881. ápr. 30-án és Győrött 1888. márc. 5-én. L. Szinnyei: Magyar írók, Magyar Polgár 1881. ápr. 9., Győri Hirlap 1888. márc. 4.

mint A. Sirrén és H. Leverdier regényének, amely a Nana-témát folytatja, színpadra dolgozása.⁹⁵

M á r k u s Józsefnek *Egy ballépés* című darabjában a férj megtudja nejének egy régi botlását, de mivel közben az udvarló párbajban elesett, s mivel az asszony anyának érzi magát, megbocsát neki. Kiokoskodott történet. Mesevezetése nyugtalan, a fő vonal gyakran megtörik.⁹⁶

Nem érdektelen, hogy T o m p a Mihálynak *Haldokló mellett* című költeménye dramatizálva színpadra került. A „drámai jelenet“ írójáról nincs tudomásunk, de alkalmasint E. K o v á c s Gyula, a régi magyar irodalmi értékek kegyeletes tisztelője volt az átdolgozó. A kolozsvári előadáson ő játszotta a haldoklót.⁹⁷

T o r k o s László az Erdélyi Mariettától kitűzött pályázaton 30 aranyat nyert *Lejtőn* című színművével. A Krisztinavárosi Színkör mutatta be. A gyakorlatlan kézzel kidolgozott négyfelvonásos verses darab egy polgári családnak az asszony nagyravágyása miatt bekövetkező süllyedését mutatja be.⁹⁸

Nem keltett hatást J a n k o v i c h Gyula ötfelvo-

⁹⁵ A Krisztinavárosi Színkör játszotta 1882. júl. 2-án. L. Színpad, 1882. júl. 16., Bud. Hirl., 1882. júl. 9., Főv. L., 1882. júl. 9.

⁹⁶ Megjelent 1883-ban a Magyar Könyvesház-sorozatban. Tudtommal nem jutott színpadra.

⁹⁷ Magyar Polgár, 1884. jan. 22.

⁹⁸ 1884. jún. 20-án játszották. — Bud. Hirl., 1884. jún. 21., Főv. L., 1884. jún. 22. — Bartmann György: *Torkos László*, Bp. 1934. Erdélyi Marietta színésznő és színigazgatóné volt. L. Magyar Színművészeti Lexikon.

násos *Carmela* című darabja sem, pedig két kiadásban is megjelent. Középfajú dráma, hőse színésznő.⁹⁹

Bartha Miklóstól a kolozsvári színház mutattott be egy négyfelvonásos színművet *Melanie* címen. A jeles publicista járatlan volt a színpadi technikában s a jellemek lélektanilag következetes fejlesztésében. Társadalmi és politikai kérdéseket érintő darabja nem keltett különösebb hatást, de azért a kolozsvári színészek Nagyváradon is eljátszották. Meséje egy nőről szól, aki érzelmileg két érte versengő férfi között ingadozik.¹⁰⁰

A Tábori Róbert tollából származó *Ildikó* című színdarab díjat nyert a kolozsvári Nemzeti Színház 1889. évi drámapályázatán. Színpadon nem volt sikere, de azért Kolozsvárról elkerült Temesvárra is.¹⁰¹

Megbukott a kolozsvári pályázat másik megdícsért darabja, *A névtelen* is, melynek szerzője Margitay Dezső volt. Egykorú bírálatok szerint főszereplője színésznő volt, s *A kaméliás hölgy* és a *Lecouvreur Adrienne* hatása érződött rajta.¹⁰²

⁹⁹ Megjelent Budapesten, 1887-ben és átdolgozva 1889-ben. Tudtommal sehol sem játszották.

¹⁰⁰ Kolozsvárott 1888. márc. 22-én és 23-án ment, Nagyváradon 1888. aug. 22-én. „Kolozsvár“, 1888. márc. 23., „Nagyvárad“, 1888. aug. 24. — A kolozsvári színház, 1891. jún. 8-án átdolgozva újra színrehozta.

¹⁰¹ Kolozsvári bemutatója 1890. jan. 24-én volt. „Kolozsvár“ 1890. jan. 25. és febr. 3., Ellenzék 1890. jan. 25. Szinnyei szerint megjelent németül is. — Érdekes, hogy az említett pályázat egyik megdícsért darabjának, az *Adrienne*-nek a bemutatója (1890. jan. 7.) után sem derült ki a szerzője. — A Kolozsvári társadalmi drámapályázatról l. Hegedüs István jelentését: „Kolozsvár“, 1889. febr. 7., 8., 9. és 12. számaiban.

¹⁰² Bemutató: 1890. febr. 14-én. — „Kolozsvár“ 1890. febr. 15., Ellenzék, 1890. febr. 15.

Bolnai Miklós (gróf Bethlen Miklós), a változatos életű arisztokrata-színész egy nyomtatásban megjelent, de elő nem adott darabjával szerepel a társadalmi dráma művelői között. A *Divatok erkölcsök* címet viselő mű a korabeli francia szalonéletből meríti tárgyát. Az író — színész létére — különös járatlanságot mutat technikai tekintetben.¹⁰³

Thury Zoltán egyfelvonásos *Susanneja* több magyar színpadon megfordult és tárgyának merészségével bizonyos feltűnést keltett. Egy operettprimadonna együtt mulat arisztokrata barátaival. Egyszerre orgonaszó hallatszik. Susanne szilaj tréfából áthívhatja az egyik barátot azzal az ürüggyel, hogy valaki haldoklik. A szerzetesben régi szerelmét ismeri fel a primadonna. A pap ott hagyja őt, s Susanne kétségbeesésében megöli magát. A francia miliőben játszó darabot a szegedi színház mutatta be, de azután elkerült Kolozsvárra, Sopronba és a budai Krisztina-színkörbe is. A romantikus hangú *Susanne* később dalmű-szöveggé alakítva az Operában is színre került.¹⁰⁴

Gyöngyi Izsótól, a Vígszínház későbbi színésztől Krecsányi társulata Temesvározt és a Krisztina-városban színrehozott egy *Irma öröksége* című társadalmi színművet, melynek az irodalomtörténet számára egyetlen érdekessége, hogy egyik epizódalakjá-

¹⁰³ Megjelent 1890-ben.

¹⁰⁴ Pesti H., 1892. jan. 17. „Kolozsvár“, 1892. febr. 29., „Sopron“, 1892. márc. 21., Föv. L., 1893. jún. 24., Pesti H., 1893. jún. 24. — Az opera bemutatója 1898. márc. 27-én volt. A szöveget Ábrányi Emil készítette, a zenét Sztrojanovits Jenő szerezte.

ban, Révfy Gyulában Reviczky Gyulát ábrázolta a szerző.¹⁰⁵

A nagyváradai színház 1895-ben egy kis egyfelvonásos darabot hozott színre Szalóki Elektől *Tél apó* címen. A rímes versekben írt apróságot a következő évben a Vígszínház is műsorára tűzte. Drámai akció kevés van benne, de valami melegség vonul rajta végig. Egy öreg erdész a hőse, akiben egyes bírálók Ibsen *Solness építőmesterének* hatására ismertek.¹⁰⁶

Ugyancsak egyfelvonásos Szomorú Dezsőtől a *Péntek este* is. Egy öreg rabbinak fiatal feleségét csábítja el benne egy keresztény földbirtokos, akit csak úgy neveznek: a fekete vadász. Ibsen hatásán kívül Maeterlinck impresszionizmusának befolyása is érzik rajta. A korabeli műbírálat erősen modorosnak találta.¹⁰⁷

Szociális gondolatokat és elveket vet fel Illosvai Hugónak csak nyomtatásban megjelent *A társadalom* című négyfelvonásos darabja. Egy gyári család tagjai, gyári alkalmazottak és munkások körében játszódik a valószínűtlen mese. A darab ezzel a felkiáltással végződik: Éljen az anarchia!¹⁰⁸

*

Pusztán a szándékolt teljesség kedvéért sorolunk fel még egy sereg társadalmi színművet, amelyek ezek-

¹⁰⁵ Pesti H., 1893. jan. 4., jún. 24, 27., 28. — Föv. L., 1893. jún. 28.

¹⁰⁶ Pesti N., 1896. nov. 15., Bud. Hirl., 1896. nov. 15.

¹⁰⁷ Nemzeti mutatta be 1896. febr. 8-án. L. Alexander Bernát: Bud. Hirl., 1896. febr. 29., — Pesti Napló, 1896. febr. 29., Vas. Ujs., 1896. 11. sz., — Hoffmann (Hevesi) Sándor: Magyar Szemle, 1896. márc. 8.

¹⁰⁸ Megjelent Budapesten 1896.

ben az években vagy nyomtatásban, vagy színpadon jutottak a közönség elé. Ha minőségükből nem is, mennyiségükből mindenesetre adódik valamelyes irodalomtörténeti tanulság. Mutatják, hogy ennek a műfajnak hazánkban megtett fejlődésére és népszerűségére milyen rendkívüli hatással volt Csiky Gergely polgári drámáinak sikere.

Ezeket a csekély jelentőségű színműveket évek szerint csoportosítjuk.

1881. nov. 17-én mutatta be a debreceni színház Hamar Lászlónak *Iparlovagok* című darabját, amely Gaboriau regényének, *A mások pénzének* színpadra dolgozása.¹⁰⁹

1882-ben kerül színre Zomborban Schäffer Antal újságírónak *Szerelem* című darbja,¹¹⁰ és ugyanebből az évből van hírünk Erdélyi Mikes Rózának Nagyváradon előadott *Divatos házasságáról* is.¹¹¹

1883-ban Fenyéri (Peterdi) Mór *A késő ébredés* című modern tárgyú szomorújátéka Teleki-díjat nyert. Színrekerüléséről nincs adatunk. Ugyanez év terméke Lányi Ernőtől *A szenvedély hangja* is. A dramolett Kolozsvárott került színpadra.¹¹²

1885-ben jelent meg Kolozsvárott nyomtatásban Dengi János tollából *A bányatiszt* című háromfelvonásos színmű.¹¹³

1887-ről Kerekes P. Mihály színésznek Székesfehérvárott bemutatott *Testvérgyilkosáról* csak a Magyar Színművészeti Lexikon értesít, a *Nandine* című Debrecenben játszott társadalmi drámáról, melynek szerzője huszárhadnagy volt és *R. P. O.* jel alá rej-

¹⁰⁹ „Debreczen“, 1881. márc. 15.

¹¹⁰ „Bácska“, 1882. febr. 28.

¹¹¹ Bud. Hirl., 1882. aug. 31.: szept. 11-én fogják Nagyváradon játszani.

¹¹² Fenyérről l. Szinnyei: *Magyar írók*, Lányiról: Magyar Polgár, 1883. jún. 6.

¹¹³ Szinnyei: *Magyar írók*.

tözött, csak egy helybeli hírlap.¹¹⁴ Ez év terméke Szabó Sándortól *A női furfang* is. A kezdetleges darab csak mint kuriózum jöhet számba.¹¹⁵

1888-ban játszotta a kolozsvári színház Ivánfi Jenő színművéstől *A múlt* c. egyfelvonásos lírai drámát.¹¹⁶

Az 1889-i esztendőből négy effajta társadalmi darabról van tudomásunk: Rottenberg Mártonnak Eperjesen előadott *Drágfy Mária*járól,¹¹⁷ Mészlényi Antal *Malvin*járól, mely Aradon került színre,¹¹⁸ Tószögi Andornak nyomtatásban megjelent kis művéről, az *Igazságos Isten*ről,¹¹⁹ azonkívül Szépfaludy Ö. Ferenc *A régi és az új* címet viselő drámájáról, melyet Rakodezay társulata Máramarosszigeten játszott.¹²⁰

1890-ben közli a „Kolozsvár“ Pál Árpádtól *A színésznő* című verses dramolettet.¹²¹ Ugyanez évben jelent meg még két társadalmi darab, a *Falun* és a *Szirén* címűek Komáromi Ferenctől.¹²² Ebben

¹¹⁴ Debreczeni Ellenőr, 1887. jan. 19. és jan. 22.

¹¹⁵ Megjelent Budapesten, 1887.

¹¹⁶ A „Nagyvárad“, 1888. jún. 13., jún. 16-i és a „Kolozsvár“ 1890. jan. 23-i száma említi, hogy megjelent. Nem találtam a budapesti könyvtárakban. Az is lehet, hogy nem társadalmi, hanem történeti tárgyú volt. (L. *A történelmi dráma* című részben is.)

¹¹⁷ Pesti H., 1889. márc. 12.

¹¹⁸ Arad és Vidéke, 1889. ápr. 13., Aradi Közlöny, 1889. ápr. 13.

¹¹⁹ Megjelent a *Titánok* című kötetben év n., vele együtt a *Tíz év után* c. történeti darab is. A Vas. Ujs., 1889., 35. sz. ban emlékezik meg róluk.

¹²⁰ A darab három évvel ezelőtt a Teleki-pályázaton Gerő Károly *Eladó leányával* szemben két szavazatot kapott. Pesti H., 1889. szept. 19. és 28.

¹²¹ Az 1890. febr. 13. és köv. számokban.

¹²² *Alkonyórák* című kötetben. Ez a mű érdekes emlékezőseket tartalmaz Gyulai Pálról és Kemény Zsigmondról is.

az esztendőben játszották Eperjesen K y s s Géza *Tizenhetes huszárjait*.¹²³

1891-ből megemlítjük M ó r a Istvánnak *A levél* című színművét.¹²⁴

1892-ben *Zachariásné* K a l l ó s Ilona darabja, *A bankár leánya* Aradon kerül színre.¹²⁵

1893-ban játszotta Justh Zsigmond orosházi paraszt műkedvelő színháza C z ó b e l Minkának „eszmékben gazdag verses darabját“ *Délibáb* címen.¹²⁶ Egykorú bírálathól nem lehet megállapítani, vajjon csakugyan társadalmi dráma volt-e, vagy esetleg népszínmű.

1893-ban jelent meg V a y Aladár bárótól *A fényéri akadályok* és a *Kényes kérdés* című két színmű is.¹²⁷

1894-ben Szatmárrott előadták F e r e n c z y János hírlapíró *Hulló csillagokját*,¹²⁸ Veszprémbe pedig megjelent M o l n á r Gyulától egy egyfelvonásos darab, *Etelka*.¹²⁹ S z á s z Gerő Éva grófnéja Kolozsvárott csak egy előadásig vitte.¹³⁰ A szerző neve nélkül adatott Kolozsvárott az *Egy gyöngye perc* nevet viselő magyar tárgyú társadalmi színmű.¹³¹ — Gróf B á n f f y Györgynek S a l a m o n Ödönnel együtt írt *Hipnotizmus*a nem talált kedvező fogadtatásra Kolozsvárott. (1894. okt. 15-én mutatták be.)

¹²³ Magyar Színm. Lex. Itt említjük meg, hogy ugyanez a szerző még egy társadalmi darabot írt, a *Mártha leveleit*, 1895-ben. (Színnyei: *Magyar írók*.)

¹²⁴ Budapest, 1891. (*Magyar Színm. Lex.*) Később a *Fiatalléányok Színműtárában* is Bp., 1901.

¹²⁵ Pesti H., 1892. márc. 12.

¹²⁶ Orosházi Közlöny, 1893. júl. 1.

¹²⁷ *Vay Aladár színművei*. Budapest, 1893., 4—5. kötet.

¹²⁸ Pesti H., 1894. márc. 16.

¹²⁹ Színnyei: *Magyar írók*. Budapesti könyvtárban nem találtam.

¹³⁰ *Ellenzék*, 1894. dec. 13.

¹³¹ *Ellenzék*, 1894. okt. 13.

1895-ből K y s s Gézától *Mártha leveleit* már említettük.

1896-ban a kecskeméti társulat bemutatta K a t o n a Ernő *Magunk közt* című dramolettjét,¹³² s ebben az évben jelent meg M o l n á r (Müller) Gyula *Modern lovagokja*.¹³³

III.

A társadalmi *vígjáték* fejlődésében Csiky Gergely működése nem olyan jelentős, mint a komoly dráma területén. Ennek a műfajnak irodalmunkban már 1880 előtt is nagy számmal voltak érdeemes művelői, s egy-két darabjuk a színpadról még ma is megtalálja hatását a közönségre. Mégis a most vizsgálatul vett évek ebben a tekintetben is hoznak valamelyes változást: a magyar társadalmi vígjáték lassan, de egyre erősebben eltolódik a *bohózat* felé. A századvég elmés, de kissé léha francia komédiájának nagy népszerűsége a mi íróinkat is mindjobban ebbe az irányba kormányozta. A kilenevenes évek elején ez a hangváltozás annyira feltűnővé válik, hogy egy új műzsaotthonnak, a Víg-színháznak létesítése válik szükségessé. Maga Paulay Ede, a Nemzeti Színház igazgatója is támogatta ezt a törekvést, nyilván a miatt, mert jobbnak látta, ha a bohózat is — akárcsak a népszínmű és az operett — kiválik a Nemzetiből.¹³⁴

A finomabb és halkabb vígjátéknak ez a háttérbe

¹³² Bud. Hirl., 1896. ápr. 2.

¹³³ Molnár Gyula *összes művei*. 10 kötet. Zombor, 1896. A szerző nem azonos az előbb említett Molnár Gyulával. Színnyei: *Magyar írók*.

¹³⁴ L. e munka I. k. 31—35. l.

szorulása, s a bohózati hangnak erősödése együttjárt a műfaji terminusok megváltozásával. Régen vígjátéknak nevezték a derült színezésű, vidám felfogású, de a komolyabb fordulatokat éppen nem kerülő színpadi műveket. A nyolcvanas, de különösen a kilencevenes években a vígjáték-megjelölés mindinkább csak a bohózatos művekre lesz érvényes, s például Csiky *Nagy-mamájáról*, erről a régi felfogású vígjátékról már a műbírálat azt állapítja meg, hogy komoly és érzelmes fordulatai miatt nem is tiszta vígjáték.

Csiky Gergely a maga komolyhangú drámáinál jóval kevesebb számú vígjátékot írt, de ezeknek a daraboknak egyike-másika szintén zajos sikert aratott.

Mukányi ugyanabban az évben kerül bemutatásra, mint amelyben *A proletárok*.¹³⁵ A darab a cím- és rangkórságot teszi nevetségessé. Mukányi Bódog, egyik magyar vidéki város vezető embere, mindenáron királyi tanácsos, „nagyságos úr” szeretne lenni. Hogy érdemeket szerezzen, ő szervezi meg a városukban tartott tudós vándorgyűlés résztvevőinek elszállásolását. Nagyzási hóbortja a legkülönfélébb családi bonyodalmak okozója lesz. Leányait a szerint akarja férjhez adni, amint ezek a házasságok őt céljához segítenék. Végül is a leányok szerelme győz, akiket Mukányi fiatal, második felesége segít. Bódog úr nem kapja meg a királyi tanácsosságot. Mániájából azonban a felsülés sem tudja kigyógyítani. Tovább remél.

Az előadott történet igen mulatságos, hangja tekintetében valami közép-féle a finomabb vígjáték és a

¹³⁵ A Nemzeti Színház 1880. okt. 22-én mutatta be. Megjelent mint Csiky Gergely *színműveinek* egyik füzeté.

bohózat között. A bonyodalom elindítása is ügyes kezekre vall, de azután a mese nagyon is sok kanyargót vet. Nem egyszer a már úgysis érdekes és mulatságos helyzetekből az író erőszakolva csavar ki újabb fordulatokat, s ezáltal — különösen a bonyodalom derekán — a cselekmény túlságosan terheltté lesz. Az epizódfigurák tekintetében pedig még nem tanulta meg a szerző a francia mestereknek gazdaságosságát. Míg azok a fő történet és a mellékesemények és alakok között meg tudják tartani a kellő arányt, addig Csiky alkalmazásában a mellékességek néha túlburjánzanak és elborítják a mese vezető vonalát.

Az akkori magyar közönségre azonban imponálóan hatott az az ügyesség, ahogyan a szerző tömegeket tud mozgatni. Beöthy Zsolt bírálata is éppen ezt a technikai jelességet emelte ki. „Akárhányszor tele volt a színpad emberekkel, kiket nemesak a rendező keze tartott össze, hanem mozgásukat a szerző keze sokfelé irányozta, s mégis magasabb összhangban tudta tartani.“¹³⁶

Az epizódalakok között aktualitásával feltűnt Zápolya Ignácnak, az ortodox-purista nyelvésznek figurája, akiben az író Szarvas Gáborra és Simonyi Zsigmondra célt. A Molière-alakokra emlékeztető két orvos is nagy kacagásokat fakasztott. Legnagyobb feltűnést azonban Kozák Manó, budapesti újságíró alakja keltette. A szemtelen és jellemtelen revolverzsurnalisztát Vizvári Gyula hangsúlyban és maszkban „zsidóra fogta“, s ezzel az akkori liberális közönséget tüntető pisszegésre ingerelte.

A darab egyébként tárgyánál fogva Julius Rosen

¹³⁶ *Színműírók és színészek.*

Nagyzási hóbort és Paul Ferrier *Honatyák otthon* című vígjátékaira emlékeztet. Különösen az utóbbival való némely motívum-rokonság miatt érték Csikyt plágiumvadás. A kapcsolat azonban egyik művel sem olyan mértékű, hogy a magyar szerző eredetiségét kétségbe lehetne vonni.¹³⁷

Csikynek *Kaviár* című bohózatát sok kifogás érte a miatt, hogy meséje nem jellegzetesen magyar, s hogy bárhol a világon lejátszódhatnék.¹³⁸ A megállapításban van valami igazság, de megfordított értelmezésben is találó lehet: éppen mivel bárhol megtörténhetnék, tehát Budapesten is, tehát éppen ezért nincs benne semmi magyartalan. Sőt ha igazságosak akarunk lenni, inkább dícsérettel kell kiemelnünk, hogy olyan fővárosi helyi vonatkozások vannak benne, amiket az eddigi magyar vígjátékokban ritkán találunk. Az első felvonás egy városligeti nyári vendéglőben történik, a másik egy Dunán horgonyzó hajó belsejében. Külsőségek, az igaz, de a színpadi tér változatossága és a helyi hangulat kiemelése tekintetében van némi jelentőségük az ilyesmiknek is.

Hogy a *Kaviár* a Nemzeti Színház közönségének

¹³⁷ Péterfy Jenő: *Dramaturgiai dolgozatok*, A. Silbersten i. m., Janovics Jenő i. m. II. k., 55. s. köv. II., Gáspár Margit i. m. — Érdekesekek a köv. cikkek: Vas. Ujs., 1880. 44. sz., Föv. L., 1880. okt. 26., Pesti H., 1880. okt. 24., Magyar Állam, 1880. okt. 26. Magyar Korona, 1880. okt. 25., Magyarország 1880. okt. 25. (*Zsidó hecc a Nemzeti Színházban.*) — A darab történetéhez tartozik még az a mulatságos eset, hogy az eredeti *Kukányi* címet a Kukányi-család tiltakozása miatt *Mukányira* kellett változtatni. A vígjáték 1941. novemberében átdolgozva került felújításra a Nemzeti Színházban.

¹³⁸ Bemutatta a Nemzeti 1882. márc. 24-én. Megjelent Cs. G. színművei között.

kevésbé tetszett, mint Csiky egyéb darabjai, annak aligha a történet nemzetközibb jellege volt az oka, mint inkább hangjának fékevesztett bohózatosága, amelynek megszólaltatására a Nemzeti Színház akkori művészei kevésbé voltak alkalmasak, mint amennyire a Népszínház művészei lettek volna. A darab tehát színrekerülésének igazi helyét nem találta meg. (Vidéken, kivált műkedvelő előadásokon többször elővették.)

A mese egy vidéki gyógyszerésről szól, aki beleunva házaselete egyhangúságába, valami újra, valami különösre vágyik. Kaviárra! Felesége nélkül Pestre jön kalandot keresni. Tapasztalatlansága azután mindenfelé kellemetlenségbe sodorja, míg végül is bűnbánattal visszatér feleségéhez és megfogadja, hogy sohasem fog többet kaviárra megéhezni.

A fordulatok szélvészkként kergetik egymást ebben a szédítő bohózatban. Az egészen valami széles jókedv árad el. Technikai tekintetben felötlő, hogy mintha már kezdené megtalálni az író a szükséges arányt a fő történet és a másodrangú dolgok között. Alakjai túlzottak kissé, helyzetei néhol valószínűtlenek, de ilyen szélsőséges bohózatban megbocsátható az ilyesmi. Péterfy Jenő is kiemelte „a sok tréfás jelenetet, a sok jó alakot“.¹³⁹

A magyar színmű történetében az a jelentősége a darabnak, hogy egyik első jelentkezése annak a fejlődésnek, amely vígjátékunkat bohózáti irányba terelte.

Külföldi mintái persze a *Kaviár* egyes indítékainak is akadnak. Beöthy Zsolt a gyáva és lármás hajóskapitány és barátai előképének Dickens Cuttle és Bunsby nevű személyeit tartja a *Dombey és fiából*.

¹³⁹ Dramaturgiai dolgozatok.

Egyik újabb kutató Labiche bohózatával, a *Perrichon úr utazásával* hasonlítja össze a *Kaviárt*, ám ez a párhuzam elég erőltetettnek látszik.¹⁴⁰

Csiky *Buborékok*-jának címe az élet külsőségeire, az illanó, színes hiúságokra céloz.¹⁴¹ Solmay Ignác, Budapesten élő gazdag földbirtokosnak felesége, Szidónia, rajong ezekért a buborékokért. Költekező szenvedélyével a férj nem elég erős szembeszállni. Egyik leányuk, Rábay Miklós miniszteri osztálytanácsos felesége, örökölte anyja természetét és meggondolatlan-ságát. Hivatali kellemetlenségekbe sodorja puritán gondolkozású férjét. Végül is egy lenézett vidéki rokonnak, a jószívű Morosán Demeternek segítségével vergődnek ki a bajból. Hogy a család kikerülje a teljes anyagi romlást, Solmayék vidékre költöznek.

A *Buborékok* Csikynek legjobban sikerült vígjátékai közé tartozik. Szatirája talán nem olyan erős, mint a *Mukányié*, de felépítése szerencsésebb és hangsúlyelosztása egyenletesebb. Nem lebeg olyan nyugtalanul a vígjáték és bohózat között. Kedvesség, derű árad belőle s a mulatságos alakok egész sora teszi változatossá. Technikai tekintetben majdnem kifogástalan mű.

A női fő alak rajzában csak javára írhatjuk a szerzőnek, hogy Szidóniát a végén nem „javítja meg“.

¹⁴⁰ Beöthy Zs. i. m., Gáspár M. i. m. Gáspár ugyane tanulmányában Labiche-nak még *La cagnotte* c. darabját is említi mint mintát. Volenszky Béla (i. m.) Sardou *Andrea*-jával rokonítja. L. még Rákosi Jenő: Bud. Hirl. 1882., márc. 28., Vas. Ujs., 1882. 14. sz., Föv. L., 1882. márc. 25.

¹⁴¹ A Nemzeti 1884. ápr. 18-án mutatta be. Megjelent Cs. M. színművei között és a Magyar Remekírók Csiky-kötetében.

A férjével vidékre költözni kényszerült asszony azzal vigasztalja magát, hogy majd „nőegyletet alapít, s ő lesz az elegáns élet központja“. Szidónia figurájára hatással lehetett Szigligeti Ede *Fenn az ernyő, nincsen kas* című vígjátékának hősnője, valamint a Solmay-leányok is követik a Donátfi-leányok szerep-elosztását: egyik anyja gyermeke, a másik szerény, igénytelen. Hogy a pesti nagyralátó urakat a lenézett vidéki rokon jószívűsége menti meg, abban pedig Szigeti József *Rang és módjának* befolyása mutatkozik.

A *Buborékok*nak az újvidéki szerb színházban is sikere volt.¹⁴²

A jó *Fülöp* a jellemvígjáték magasabb igényeivel készült. A Karátsonyi-pályázat jelentése eléggé meg is dícsérte, bár a díjat nem adták neki.¹⁴³

Főalakja egy minden lében kanál ifjú, Hernádi Fülöp. Az a rögeszméje, hogy mindenkien segíteni akar, e helyett azonban ügyeiket összekuszálja és kellemetlenségeket okoz. Góth Mátyás meggazdagodott kereskedőnek családját boldogítja különösen. Beleavatkozik Góth Matildnak és férjének házasságába, s a férjet csupa jószívűségből féltékenységre biztatja. A kisebbik Góth leánynak ő maga udvarol; ezt meg más férfi halássza el előle. A csalódások azonban nem gyógyít-

¹⁴² Pesti H., 1888. jan. 7. — Gáspár M. (i. m.) szerint Sardou *Benoiton-családjára*, Labiche *La poudre aux yeux* és Gondinet *Tapageurs* c. vígjátékokra emlékeztet. — Perényi József (*Szigeti József*, Irodalomtörténet, 1915. évf.) még több kapcsolatot is lát Szigeti és Csiky művei között. — L. még Vas. Ujs., 1884. 17. sz., Föv. L., 1884. ápr. 19. és Janovics Jenő i. m. II. k., 147. l.

¹⁴³ Akad. Értesítő, 1886. A Nemzeti 1887. jan. 7-én mutatta be. Megjelent Cs. G. *színműveinek* sorozatában.

ják ki rögeszméjéből, s mikor a darab végén másoknak kell rendbehozni, amit ő elvétett, s amikor megtudta, hogy ideálja másnak ígérkezett el, így szól: „Legyetek nyugodtak, ezentúl is örködni fogok boldogságtok fölött.“

A *jó Fülöp* jellemvígjáték, de a mulatságos helyzetek lehetőségét is kiaknázza a szerző. Hangja kedves, felépítése ügyes, azonban a *Buborékok* színességével nem versenyezhet. Közönségre való hatása is kisebb volt, mint amannak.¹⁴⁴ A protekcióra, a társadalmi ranglétrán való felkapaszkodásra és a magyar dzsentrire egy-két élesebb vágást mér benne az író. Az öreg Góth így beszél: „Ki látja ki belőlem a hajdani vasárost? Senki. Földbirtokot vásároltam, nemesi címert szereztem és beíratam magam a gentry-casinóba. Ki merné kétségbe vonni, hogy igazi gentry vagyok?“ (I. felv. 1. jel.) Mikor azonban leánya figyelmezteti, hogy ingyen nem lehet dzsentriskedni, így fakad ki: „Annyira mégsem vagyok gentry, hogy tönkre jussak.“ (II. felv. 12. jel.)¹⁴⁵

A főalakon nyilvánvaló a Nemzeti Színházban sokat játszott és éppen Csikytől fordított *Pry Pál* című angol vígjáték hatása. (Írta: Pool.) Mindegyiknek hőse beleüti az orrát a mások dolgába, de különbség köztük, hogy míg Pry Pál ravasz, Hernádi Fülöp önzetlen. Volenszky Béla még Sardou *Andrea*-jával való rokonságát is említi.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Vas. Ujs., 1887. 3. sz.

¹⁴⁵ A darabnak még a bemutató előtt dzsentr ellenes híre terjedt el. Csiky védekezett a vád ellen. Budapesti Tagblatt 1887. jan. 7.

¹⁴⁶ I. m.

Csiky Gergelynek legnépszerűbb darabja *A nagymama*.¹⁴⁷

A finom hangú vígjáték főszereplője, s benne az események mozgatója özv. Szerémi grófnő, a nagymama. Fiatal korában szíve ellenére, apai kényszerítésre ment férjhez. Szakított választottjával, Örkényi Vilmos báró huszártiszttel, aki az apai beavatkozásról semmit sem tudva, női hűtlenségből eredőnek gondolta a szakítást, s nem nősült meg soha. Az előtörténet másik fele Szerémi grófnő fiáról szól, aki egy táncosnőbe szeretett bele, s mivel e miatt családi bonyodalom keletkezett, föbe lőtte magát. A táncosnő nem sokkal utána halt, s kisleányuk, Márta egy leányintézetben nevelkedik. A darab cselekménye folyamán a nagymama — aki történetesen éppen annak a bizonyos nevelőintézetnek védnöke — rájön, hogy Márta az ő unokája. A leány már ekkor szerelmes Örkényi báró unokaöccsébe, Kálmánba, azonban meghatva nagyanyja jóságától, aki magához veszi, s szeretettel halmozza el, — beleegyezik Szerémi grófnő kívánságába és unokatestvérével, Ernővel jegyzi el magát. Márta miatt Kálmán és Ernő párbajra készülnek. A veszedelmet a nagymama tapintata hárítja el. Lemond kedves tervéről, hogy Márta Ernőé legyen, amit annál könnyebben tehet meg, mert meggyőződik róla, hogy a lobbanékony fiú Örkényi ezredes unokahúgába szeretett bele. Szeréminé megengeszteli az öreg katonát is, aki először tiltakozik ellene, hogy öccse Szeréminé unokáját vegye el. A nagymama elmondja az ezredesnek, hogy csak apai kényszerítésre lett másnak a felesége.

¹⁴⁷ A Nemzetiben először 1891. márc. 6. Nyomtatásban megjelent az *Olcsó Könyvtár* egyik füzeteként.

Örkényi megenyhül, s most már semmi sem áll a fiatalok boldogságának útjában. Velük együtt egy idős szerelmes pár is révbe jut. Tódorka Szilárd tanár húszévi mátkaság után feleségül veszi Lango Seraphine kisasszonyt, a leányintézet egyik nevelőnőjét.

Szerzője vígjátéknak nevezte, de az egykorú bírálatok megállapították, hogy a nézők többet könnyeztek, mint nevettek, s hogy a derűtséget inkább csak a mellékalakok keltették, nem pedig a komolyabb tónusú fő történet. Tartós hatását a darab a hang érzelmességének, a hatásos fordulatok nagy számának, a jól játszható szerepeknek, a vonalvezetés biztosságának, a hangulatok finomságának, s annak a sajátságának köszönheti, hogy a történet egyetlen pillanatra sem lankad el. Egyébként azonban erről a műről sem lehet állítani, hogy különösebb lelki mélységeket tár elénk benne a szerző, vagy hogy komikuma Csiky egyéb darabjaival szemben valami újat képvisel.

A külföldi hatások nyilvánvalóak. A leányiskolába tanítás ürügyével beférkőző szerelmes fiatalember francia operettek mozzanataira emlékeztet. A félszeg tanár és az öreg kisasszony tanárnő igazi *Fliegende Blätter*-beli figurák. Egyes kutatók a leányfőszereplőt, Mártát Pailleron *Egérjének* fő alakjával, — a fiatalok szerelmi ügyeibe jóságosan beavatkozó nagymamát pedig Scribe *La Grand'mère ou les trois amours*-jával hozzák kapcsolatba, némely fordulaton pedig Sardou *Les Ganaches*-jának befolyását érzik.¹⁴⁸

A *nagymama* színpadon való népszerűségének egyik jele, hogy énekes vígjátéknak is átdolgozták, s így is sikert aratott. A szöveget Pásztor Árpád for-

¹⁴⁸ Volenszky és Gáspár i. m.

málta át, a muzsikát Mader Raoul szerezte hozzá. Első előadása a Népszínház-Vígoperában volt, 1908-ban. A *nagymamából* 1916-ban film is készült.

A mult század második felének egyik legtermékenyebb magyar színpadi szerzője B e r c z i k Árpád volt. Nem tartozik irodalmunk vezető alakjai közé. Életlátása kispolgári, szerkesztő módja laza, technikája nem haladja túl korának átlagszerzőit, jellemábrázolásában nem mutatkozik különösebb eredetiség, nyelve (bár van benne gondosság) prózai, — de a darabjaiban megnyilatkozó üdeség, kedély és felfogásának józan szatirikussága megérdemelten juttatták népszerűséghez.^{148/a}

Jótekonny célra című háromfelvonásos vígjátéka különösképpen nem a Nemzetiben, hanem a Népszínház deszkáin került bemutatóra.¹⁴⁹ A jótekonny nőegyletek életét s a szerepelni vágyó asszonyokat gúnyolja benne a szerző. Hősnője egy alelnöknő; vele szemben a nőkből ellenzék alakul, s végül is több mulatságos fordulat után le kell mondania tisztségéről.

A komikai eszme nem rossz, de az alakokban ninesen elég élet. A feldolgozás kissé lapos, mint általában Berczik darabjaié. A szerző sokkal kevésbbé tud a színpadon társaságot mozgatni, mint Csiky. Az egykorú bírálatok megemlítik, hogy a Népszínház

^{148/a} Jellemző Berczik írói elveire, hogy a vígjáték komikai hangjáról az volt a véleménye: „csak jóízű és egészséges legyen, el lehet nézni, ha kissé vastag is.” (Akad. Értes. 1892.)

¹⁴⁹ 1880. márc. 14. Megjelent *Berczik Árpád színműveinek* Kéký Lajostól sajtó alá rendezett kiadásában. II. k.

színészei egyáltalában nem mutatkoztak otthonosnak az efféle szalondarabban.¹⁵⁰

Sokkal nagyobb hatása volt a *Nézd meg az anyját* című vígjátéknak.¹⁵¹

Téssy Lajos szereti Viski Editet, a leány is őt. Edit anyja Leontine ellenzi a házasságot. Leányát Szeredy Alfrédnek szánta, aki sokat jár hozzájuk, de nem Edit, hanem egyik svábhegyi szomszédjuk, Homoki Iza miatt. Viskiekhez megérkezik háztűznézőbe Lajos nagybátyja. Az öreg úrnak a házias nő az ideálja, s az a meggyőződése, hogy a leányok olyanok, mint az anyjuk. A nagyvilági gondolkozású Homokiné, hogy leányát elvétesse a Téssy-fiúval, a házias asszonyt játsza meg — Leontine pedig, hogy eltávolítsa leánya mellől Téssyket, kacérságot és nagyvilágiasságot színlel. Végül azonban a szerepjátszás összeomlik, s Lajos Editet veszi el, Szeredy Alfréd pedig Izát.

Nem rosszul elgondolt vígjáték, s a két asszony színlelése mulatságos helyzeteket teremt. Megírása azonban kényelmesen lompos, beszéltetési módja szintelen. Valószínűtlen félreértések, mások beszélgetésének kihallgatása szintén ügyetlenül hatnak. A drámaírói technikának régiességét mutatja, hogy sok fontos dolgot félrében vagy monológban mondanak el a szereplők. Különösen kirívó ez mindjárt a darab elején, ahol az inastól bevezetett Szeredy magánbeszédében tudatja a közönséggel érzelmeit és szándékait.

¹⁵⁰ Beöthy Zs.: *Színműírók és színészek*. — Pesti H., 1880. márc. 15., Főv. L., 1880. márc. 16., Vas. Ujs., 1880. 12. sz.

¹⁵¹ A Nemzeti 1883. nov. 2-án mutatta be. Megjelent B. A. *színműveinek* III. kötetében.

Mindezek ellenére is a vígjáték sikert aratott, és vidéken is sokszor játszották.¹⁵²

A *protekcio*¹⁵³ hőse egy miniszteri tanácsos, Pataky Iván: nagy ellensége a magyar élet átkának, az összeköttetésen alapuló előrejutásnak. Mégis kinevezeti titkárnak Veres Károlyt, aki a leányának udvarol. Patakay azonban azt hiszi, hogy a fiatalok szakítottak, pedig ezt a látszatot a leány csak eselből keltette, hogy apja ne érezze magát a kinevezés tekintetében feszélyezettnek. Patakay ellensége, Igali Kázmérné, egy kétes jellemű irodatiszttel, Mócsing Fábiánnal szövetkezik s arra biztatja, hogy csapjon botrányt. Közben azonban Mócsing előéletéből is felfedeztek valamit, betapasztják a száját, és minden rendbe jön.

A darabban akad egy-két kedves jelenet, s valamivel nagyobb műgond látszik rajta, mint Berezik egyéb művein. A mese fő ága azonban lassan bontakozik ki, a fordulatok szerte viszik a történetet, és ennek technikájában is sok régiesség mutatkozik.¹⁵⁴

A *báلكirálynő* egyfelvonásos vígjáték.¹⁵⁵ Meséje egy jogászbálon történik. Női fő alakja egy leány, aki régi kéréjével összeveszett s egy Fodor Tasziló nevű

¹⁵² Rákosi Jenő bírálata: Bud. Hirl., 1883. nov. 3., Silberstein (i. m.), Vas. Ujs., 1883. 45. sz., Föv. L., 1883. nov. 3., Pesti N., 1883. nov. 3. — A Berezik Árpádról disszertáló másik Berezik Árpád (*Berezik Árpád*, Bp., 1933.) némi rokonságot vél feltalálni a *Nézd meg az anyját* és Kisfaludy Károly *Csalódások*ja között.

¹⁵³ Először a Nemzetiben 1885. jan. 30-án. Megjelent B. Á. *színműveinek* III. kötetében.

¹⁵⁴ Vas. Ujs., 1885. 6. sz.

¹⁵⁵ Bemutatója a Nemzetiben 1885. febr. 20-án volt. Megjelent B. Á. *színművei* III. kötetében.

hozományvadással kezd kacérkodni. De még a bál alatt kibékül szerelmesével.

Alapötlete ennek is kedves, de a megírás itt is kezdetleges. Ez is monológgal kezdődik, melyben a leány apja széltében-hosszában mindent tudat a közönséggel, ami a továbbiak megértéséhez szükséges. Az egykorú híradások azonban arról értesítenek, hogy az előadás kitűnő volt, s különösen Náday Ferenc (Tasziló) szupécárdásán nevetett sokat a közönség.¹⁵⁶

A *svihákok* című háromfelvonásosban a társadalmi kapaszkodást gúnyolja ki az író.¹⁵⁷ Szalagi Manó régi kereskedő-családból származó ember. Gyermekeivel, Fridával és Olivérral együtt szeretne előkelőbb körökbe jutni, de különféle szerelmi és egyéb bonyodalmak után visszatérnek megszokott társaságukba.

A darab fordulatai mulatságosak, de szerkezete laza. Egy-két jól meglátott epizódfigura mozog a színpadon. A főszereplő, Szalagi Manó Molière *Úrhatnám* polgárjának magyar ivadéka. Egyes alakokon Csiky alakjainak hatása érzik.

Meg kell jegyezni, hogy a *svihák* szó kissé mást jelent Berczik használatában, mint manapság. Az író nem szélhámost vagy semmirekellőt jelöl vele, hanem olyan embert, aki viselkedésével port hint a világ szemébe.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Vas. Ujs., 1885. 9. sz. — A Pesti H. 1888. jan. 21-i száma azt írja, hogy németül is játszották Teplicben Glücksmann Henrik fordításában. — L. Berczik Árpád emlékezését a Vas. Ujs., 1912. 7. sz.-ban.

¹⁵⁷ Először a Nemzetiben 1889. jan. 11-én. Megjelent B. Á. *színművei* III. kötetében.

¹⁵⁸ Pesti H., 1889. jan. 12., Vas. Ujs., 1889. 3. sz. — Berczik Árpád id. tanulmánya (Bp., 1933.) azt mondja, hogy a darabot a bemutató közönsége kipisszgte.

A *peterdi csata* bonyodalma hadgyakorlathoz fűződik.¹⁵⁹ Egy papucs alatt nyögő jogakadémiai tanár és felesége között ellentét van leányuk férjhez adása tekintetében. Az anya a leányt szerelme ellen akarja házasságra kényszeríteni. Természetesen végül is a szív joga győz. A nagyon egyszerű és naív mese fordulatai ügyesen szövődnek össze a kisváros környékén folyó hadgyakorlat eseményeivel. A történet felépítésén némi gondosság látszik.

A hadgyakorlat mint vígjátéki keret új volt irodalmunkban. Az *ibolyafaló* című német darabban (Moser) azonban már látott ilyet az akkori közönség.¹⁶⁰

Az *Egy ábránd* című egyfelvonásos vígjáték egyáltalában nem jelentékeny sem a magyar irodalom történetében, sem Berezik művei között. Arról van benne szó, hogy egy asszony rájön, hogy nem ő a férjének első szerelme, pedig a férfi ezt akarta vele elhitetni. A

¹⁵⁹ A Nemzeti 1891. febr. 20-án mutatta be. Megjelent *B. Á. színművei* IV. kötetében.

¹⁶⁰ A darabot a próbák alatt furesa bonyodalom érte. Első formájában a hadgyakorlaton honvédek verték meg benne a közönsöket. Fejérváry Géza br. honvédelmi miniszter megtudta a dolgot, és bizalmasan figyelmeztette Bereziket, hogy ez Bécsben rossz vért szülhet. Erre a szerző átdolgozta a darabot úgy, hogy a közösek verték meg benne a honvédeket. Ettől meg a miniszter azért ijedt meg, hogy a hazafias érzésű közönség felzúdulhat miatta. Végül is az előadott forma az lett, hogy honvédezredek vertek meg benne honvédezredek. L. Pesti H., 1891. febr. 17., 18., 20. sz., azonkívül Vas. Ujs., 1891. 9. sz., Föv. L., 1891. febr. 21. — A darab egyik motívumát a tanulmányíró Berezik Árpád (Bp., 1933.) Ibsen *Hedda Gabler*jére vezeti vissza.

kipattanó valóság birtokában az asszony lesz az úr a háznál.¹⁶¹

Jóval több figyelemben kell részesíteni a *Mai divatot*.¹⁶²

Egy özvegy úriasszonynak és leányának szerelméről szól a mese. A leány afféle jukkertípus. A darab folyamán a két nő majdnem mint vetélytárs kerül egymással szembe. Sok mulatságos fordulat után azonban végül mind a kettő révbe jut, a leány kiábrándul a szabados életstílusból.

Mai szemmel nézve, Bercziknek ez a legtöbbet érő vígjátéka. Fő ötlete érdekes, megírása fordulatos, menete gyors, sőt bizonyos tartalmasabb jellemkomikum nyomaira is lehet akadni benne. Persze azért a régi stílusú darabok technikai szokottságai (monológ, félre stb.) innen sem hiányoznak.

Dóra alakja Csiky Gergely Kadarkuthy Katicájának (*Divatkép*) leszármazottja. Szókimondó, a férfakkal szemben bizalmaskodó, mulatós, anyjával szemben anyáskodó, de azért alapjában véve nemeslelkű teremtés. A darab egyik személye egész jellemrajzát bemutatja az akkor még újfajta „jukkerleánynak“ (I. felv. 10. jel). Az egykorú közönséget annyira meglepte az új női típus és a szabadabb hang, hogy a bemutatón pisszegés is hallatszott.¹⁶³

¹⁶¹ A Nemzeti 1892. okt. 28-án mutatta be. Megjelent *B. Á. színműveinek* IV. kötetében. — Különös, hogy a jelentéktelen apróságot a berlini Residenz-Theaterben ötvenszer játszották. L. Berczik Árpád id. tanulmányát. Bp., 1933. 69. l.)

¹⁶² A Nemzetiben először 1893. febr. 17-én. Megjelent *B. Á. színművei* IV. kötetében.

¹⁶³ Főv. L., 1893. febr. 18., Vas. Ujs., 1893. 9. sz. Pesti H., 1893. febr. 17., Bud. Hirl., 1893. febr. 18.

Nem érdektelen idézni, hogy miképpen jellemzi a darab egyik férfis szereplője ezt az akkor „modern“, ma már túlhaladott leánytípust:

— Nézzen hát körül a társadalomban, mindenütt látni fogja ezt a legújabb specialitást, mely jukkerleány neve alatt ismeretes. Fess — nagyon fess — vagyis sikkes, pajkos és zajos. A zaj, az képezi éltető elemét, zaj nélkül nem tud élni. Hangosan beszél, hangosabban, mint akárki, zajosan lép be, ha belép akárhova. És élénk, fölötte élénk. Mert a ceremóniára és teketóriára semmit sem ad. Akit ma bemutatnak neki, azzal úgy beszél, mintha már száz esztendeje ismernék egymást, amint hogy jó pajtás minden udvarlójával. Az udvarlók, az udvar elkerülhetetlen a jukkerleánynak. Udvar nélkül ő nem jelenhetik meg seholsem, akik kísérik, akik ott várják, akik vele heccelnek. Heccelni, heccelni csak jukkerleány tud, máshoz nincs is érzéke. A komoly ember, a higgadt gondolkodás, a mély érzés nem kell neki. Mert az nem hecc, nem mulatság, azt ki kell gúnyolni, csúfolni, nevetni. És heccelni a finnyás mamák truccára, akik ezen a viselkedésen megütődnek. Vaskalaposság! Hadd fintorgassák az orrukat! Csak azért is! Hallja, Bandi — koccintsunk! Ugye, Misi, soh'sem halunk meg? Pezsgős vacsora után szupécárságos kivirradtig! És a kényes anya a sarokból aggódva követi tekintetével leányát ebben a csárdásban — vagy el sem eresztí oda. (I. felv. 10. jel.)

A darab méltán nyerte meg a Garay-pályázat 1500 forintos jutalmát. A bírálói jelentésben Paulay Ede vígjátékunk fejlődésére azt a fontos megállapítást tette, hogy a beérkezett művek nagy hányada nem régi értelmű vígjáték, s számolni kell a műfajnak a bohózat felé való elhajlásával, s éppen ezért szükség volna egy *víg színház* felállítására.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Pesti H., 1893. jan. 1. — V. ö. ugyane lap 1892. jan. 15., szept. 30., dec. 9. és 1893. jan. 5. számait.

A *Mai divat* Garay-jutalma után A *papa* a Teleki-díjat nyerte meg.¹⁶⁵

Főalakja egy idősebb úr, aki örökösen asszonyleányánál tartózkodva megkeseríti a fiatalok életét. Másik leányát is a maga ízlése szerint akarja férjhez adni. A fiatal asszony mesterkedései révén azonban minden jóra fordul, a papa pedig belátja, hogy nem ülhet szakadatlanul a fiatalok nyakán.

Jó ötletből elinduló darab. A megszokott anyós helyett após a gúny tárgya. A fordulatok elevenek, bár itt-ott erőszakoltak. Az egésznek bohózatos hangja és meséje az újabb vígjátéki fejlődés irányvonalát mutatja. A Nemzeti Színház közönségét ez a bohózatosság annyira felháborította, hogy ismét belepisszegett az előadásba, sőt egyesek a bemutatón félbeszerbe otthagyták a színházat. Mai szemmel tekintve nem nagyon érthető ez a megbotránkozás. Egykorú híradások szerint a felháborodás legfőbb oka az volt, hogy a darab egy hidegvíz-gyógyintézetben játszódván, az egyik szereplő pokrócba burkolva jelent meg a színpadon. A magyar szerző *merészségén* megütköző közönség ugyanakkor francia bohózatíróktól (pl. Bisson-tól) vígan eltűrt hasonló mozzanatokat.¹⁶⁶

Berezik mellett ennek az időszaknak legtermékenyebb vígjátékírója G a b á n y i Árpád, a jeles színész volt. Mielőtt azonban érdemesebb munkáit ismertetnők, egy-két kérészéletű, jelentéktelenebb művéről kell beszámolnunk.

¹⁶⁵ Bemutatta a Nemzeti 1894. jan. 12-én. Megjelent *B. Á. színművei* IV. kötetében.

¹⁶⁶ Vas. Ujs., 1894. 3. sz., Föv. L., 1894. jan. 13., Pesti H., 1894. jan. 13., Silberstein i. m.

A *Riczinus halála* furesa címet viselő ó-görög vonatkozású paródia afféle farsangi bolondság lehetett.¹⁶⁷ Bohózatos tárgyú és hangú volt az orosz környezetben játszó *Csak egy színdarab* is. Ahogy egykorú híradásokból meg lehet ítélni, talán Kisfaludy Károly *Pártütőkje* volt rá hatással.¹⁶⁸ A *grófnő férjének felesége* francia tárgyú egyfelvonásos a színésznő társadalmi helyzetének kérdését tette a vígjátéki mese középpontjává.¹⁶⁹ A *Furcsa parasztok* című bohózat a Krisztinavárosi Színkör pályázatán a legjobbnak találtatott. Arról van benne szó, hogy egy zsidó földbirtokos és fia parasztruhában mennek új birtokukra, hogy hamisítatlanul élvezzék a falusi életet. Az inkognitó azonban rengeteg bajnak lesz okozója. A darab a közönségnek nem tetszett.¹⁷⁰

A felsoroltaknál valamivel komolyabb művészi szándékkal készült *Az őszinték* című vígjáték.¹⁷¹ Hőse Baradlay Péter hatvankét éves földbirtokos, arra fogad egy huszonhat éves özveggel, hogy az emberek az őszinteségért megharagszanak. Kamilla kétségbevonja

¹⁶⁷ Kolozsvárott került színre. L. Magyar Polgár 1880. febr. 10.

¹⁶⁸ Magyar polgár, 1880. szept. 26.

¹⁶⁹ Ez is Kolozsvárott került színre, 1881. október 19-én. Magyar Polgár, Ellenzék 1881. okt. 21.

¹⁷⁰ 1882. aug. 15-én került színre a Krisztinában. Vas. Ujs., 1882., 38. és 39. sz. Nyilván ezzel a darabbal azonos *Az inkognitó v. A csehül jártak* című bohózat, melyet a Városligeti Színkör tűzött műsorára 1893. május 14-én. Ebben a formában a zsidó földbirtokost cseh trombitásból magyarrá lett földesúr helyettesíti. Pesti H., 1893. május 15., Bud. Hirl., 1893. máj. 15.

¹⁷¹ Bemutatta a Nemzeti Színház 1886. márc. 12-én. Sógókönyve a Színház könyvtárában.

a tételt. A fogadás szerint, ha Baradlaynak lesz igaza, az özvegy köteles hozzá menni feleségül. Az őszinteség csakugyan nagy bajokat okoz, s Kamillának most már be kellene váltania ígétét, ha az öregúr meg nem tudná, hogy öccse és az özvegy szeretik egymást. Gavallérosan átengedi helyét a fiatalembernek.

Gyors menetű darab, s még a komolyabb lélekrajzra is mutatkozik benne törekvés, de baj, hogy nem ottan oldódik meg a csomó, ahová a szerző kötötte. Annak, hogy Baradlay megnyeri a fogadást, semmi köze azzal a belátással, hogy engednie kell a fiataloknak. Azonkívül a darab hangja is ugráló. Egyes jele netei érzelmesek, mások bohózatosak.¹⁷²

A *Kókai-ház* tárgya a féltékenységek kigúnyolása és egy szélhámos udvarló felsülése.¹⁷³ A bonyodalmas félreértések hosszú sorának végén Kókai urat sikerül feleségének a féltékenységből kigyógyítani.

A darab sokkal színesebb és változatosabb színpadi mű, mint Berezik darabjai, de Csiky technikai ügyességét nem éri el. A fordulatok és a bonyodalom az utolsó felvonásban zavarosakká válnak. Az egésznek hangja erősen bohózatos. Az a mozzanat, hogy Kókai egy kitömött bábu ruháját ölti fel, hogy nejjének s egy férfinak beszélgetését kihallgassa, — nyilván komikus ellentéte akar lenni Vörösmarty *Marót bánja* ama mozzanatának, amikor a bán a várterem egyik páncélját veszi magára, hogy felesége és Bod találkozásának szem- és fültanúja legyen.¹⁷⁴

¹⁷² Vas. Ujs., 1886., 12. sz.

¹⁷³ A Nemzeti 1887. dec. 17-én mutatta be. Sógókönyve a színház könyvtárában.

¹⁷⁴ A hírlatok közül I. Vas. Ujs., 1887. 52. sz., Pesti N., Bud. Hirl., Pesti H., Nemzet, 1887. dec. 18.

Kevésbé bohózatos és a finomabb vígjáték igé-
nyeivel lép fel *A mumus*.¹⁷⁵ Tárgyára nyilván Paille-
ron *Egere* volt hatással. Hőse Somkuti Kornél, akiro
— mikor tizenhét évi távollét után hazatér — három
nő veti ki hálóját. Egy férjes asszony, egy özvegy,
meg egy aggszűz. Ő a negyediket veszi el, Adélt, a fia-
tal özvegyet, akit annakidején, amikor ez még gyerek
volt, tréfásan mumusnak nevezgetett.

A darab menete elég friss, szerkezete arányos, el-
terjengő epizódok nincsenek benne. Változatosság és
színesség tekintetében azonban szegényes. Hangja
kissé érzelmes, s az alakok nyakra-főre megjavulnak
benne. A XIX. század rózsaszínű vígjátékaiban szo-
kott fordulat az ilyesmi, de ekkora tudatossággal és
ilyen kiemeléssel máshol alig jelentkezik.¹⁷⁶

A legnagyobb sikerű Gabányi-vígjáték *Az apó-
sok*.¹⁷⁷

Bogyai Farkasnak azonos nevű fia éppen tegnap
tartotta esküvőjét Felvinczi Eduárdnak, egy nagy-
képű és erőszakos embernek leányával, Laurával. Az
esküvőt követő reggelen az ifjú pár az üdvözlő leve-
lek között egy sürgönyt is kap, melyben egy bizonyos
Zsüliett nevű bécsi táncosnő botránnyal fenyegetőd-
zik, amiért Farkas, akivel viszonya volt, meg mert
házasodni. A feleség szemrehányásokat tesz a fiatal
férjnek, Felvinczi pedig azonnal válást akar. Erre
Farkas édesapja azt füllenti, hogy a sürgöny neki

¹⁷⁵ A Nemzeti 1889. ápr. 12-én mutatta be. Sűgőkönyve
a színház könyvtárában.

¹⁷⁶ Bírálatok közül l. Vas. Ujs., 1889. 16. sz., Föv.
L., 1889. ápr. 13., Bud. Hirl., 1889. ápr. 13.

¹⁷⁷ A Nemzeti 1890. okt. 12-én tüzte műsorára. Meg-
jelent az Egyetemes Könyvtár füzetek között.

szól. Bízzák csak rá, majd ő kiutasítja a hölgyet, ha — mint a sürgöny kilátásba helyezi — ellátogat hozzájuk. Csakugyan jelentkezik is egy Juliska nevű nő, akiről Bogyai azt hiszi, hogy ez Zsüliett. Juliska azonban Bogyai másik fiának három hét óta titkos felesége. Erdész leánya, s mivel Bogyai az ő Pali fiának magasabb rangú feleséget szánt, az esküvőt titokban tartották meg. Az asszonyka azonban megunván a ferde helyzetet, maga jelentkezik apósánál, aki kurtán-furesán bánik vele s megmondja, hogy a fia már nő. Juliska kétségbeesik, az apa pedig azt hiszi, hogy jól rendbehozta a dolgot.

A bonyodalom most kezdi igazán boszorkánytáncát járni. Rendkívül mulatságos fordulatok után kiderül, hogy Zsüliett egy Bubek Márta nevű hölgynek művészi neve, akinek kezéért a másik após eseng. A szigorú Felvinczi össze van törve, lemond tervezett házasságáról, s a fiatalok is megbékélhetnek egymással. Bogyai szintén belenyugszik Pali fia házasságába az erdészleánnyal. A másik Felvinczi-leány is férjhez megy a hipnózissal foglalkozó bátoratlan szerelmeshez, dr. Gáti Elekhez.

Külsőséges és pusztá félreértéseken alapuló bonyodalom, de nagy jókedvvel, szédítő irammal, ötletesen van megírva. Az egész egy nap alatt perdül le. Nem vígjáték, hanem szélsőséges bohózat, de a javából. Csak a végső felvonás eseményei kuszálódnak össze, s a sok félre és monológ bántó benne.

A nagyon kacagtató darab külföldön is igen tetstett. 1892-ben a bécsi Karl-Theater, 1894-ben pedig az egyik olasz társulat Turinban játszotta nagy ha-

tással.¹⁷⁸ A Nemzeti Színház drámabíráló bizottsága félévvel a bemutató után a Röck Szilárd 4000 forintos alapítvány évi kamatával tüntette ki.¹⁷⁹

Gabányinak a meseszálak túlságos összebonyolítására való hajlama bántóan nyilvánul meg *Kisvárosi nagyságok* című vígjátékában.¹⁸⁰ Cselekménye egy kisvárosi képviselőválasztás körül forog. Szerelmi és politikai intrika tölti ki a négyfelvonásos darabot, amely — sajnos — sokat markol és zavarossá válik. A korteskedésnek és a kisvárosi hivatali életnek korruptióját éles színekkel rajzolja a szerző.¹⁸¹

Gabányi Árpádnak vígjátékirodalmunkban az a jelentősége, hogy az ő műveiben mutatkozik legerősebben a műfajnak bohózat felé való hajlása. Fordulatai, indítékai a francia bohózat erős befolyását mutatják. Ötletessége sok derült órát szerzett közönségünknek, s ösztönző hatással volt a nyomába lépő magyar írókra.

Várad i Antal, a kornak kedvelt költője is szerepel a vígjátékszerzők között. *A tör* magasabb irodalmi igénnyel készült s megnyerte az Akadémia

¹⁷⁸ Pesti Hirl., 1892. nov. 27., 1894. ápr. 6. A magyar közönségre tett hatásáról l. Vas. Ujs., 1890. 42. sz., Föv. L., 1890. okt. 11.

¹⁷⁹ Pesti H., 1891. máj. 7. — A darab egyik részlete, dr. Gáti Elek és Felvinczy Margit jelenete *Hypnotizmus* cím alatt önálló dramolettként is megjelent.

¹⁸⁰ Előszőr a Nemzetiben 1895. máj. 24-én. Súlykönyve a színház könyvtárában.

¹⁸¹ Vas. Ujs., 1895. 22. sz. — Az említetteken kívül még egy Gabányi-vígjátékról van kétes hitelességű adatunk. Címe állítólag *A kapaszkodók* volt. (Pesti. H., 1888. jún. 5.) Szövegét nem ismerem s azt sem tudom, játszották-e.

Teleki-díját.¹⁸² Hősnője egy csinos özvegy, Adél. Újra való férjhezmenetelében tisztán az ész szavára akar hallgatni s nevelt leányát — voltaképpen húgát — is ilyen elv szerint szándékozik a házasság révébe kormányozni. Azonban hiába: mindkettőjük esetében a szív joga győz.

A mese váza nem különösebben érdekes, kissé erőltetett is, de a fordulatok frissek, s a dialógusban van valami könnyedség. Formai tekintetben majdnem a hármasság szabályát követi a szerző.¹⁸³

Várad Antal társszerzőségéhez fűződik *A kecskebánki fürdőn* című kétfelvonásos bohózata is. A darab másik szerzője, *Dreyfuss* francia író, aki — úgy látszik személyes érintkezés útján — az ötletet és a szerkesztést adta Váradinak. A magyar író része a kidolgozás.¹⁸⁴ A fürdőélet benne a gúny tárgya, és az a szokás, hogy a szülők korán megkezdik leányuk számára a férjvadászatot. A darab komikuma drasztikus. A bemutatókor a földszinten többször végigfutott a nemtetszés moraja.¹⁸⁵

A l m á s i Tihamér két egyfelvonásosát, a *Két év múltán* és a *Rendelő óra* címűt egyazon este mutatta

¹⁸² A Nemzeti 1880. ápr. 23-án mutatta be. Sógókönyve a színház könyvtárában.

¹⁸³ Beöthy Zs. (*Színműírók és színészek*) megállapítja, hogy a nő, aki szívét el akarja nyomni, sokszor lelt feldolgozóra: a darabban kapcsolatban *Cid*-et, *Az orleansi szűzet*, *A szerelem iskoláját* és a *Közönyt közönnyel*-t emlegeti. — V. ö. Vas. Ujs., 1880. 13. és 18. sz.

¹⁸⁴ A Nemzeti 1891. márc. 23-án mutatta be. Sógókönyve a színház könyvtárában.

¹⁸⁵ Főv. L., 1891. márc. 24., Magyar Szemle, 1891. márc. 29.

be a Nemzeti Színház.¹⁸⁶ Beöthy Zsolt szerint az első Musset és Feuillet proverbe-jeire, a második a lármás angol bohózatokra emlékeztet.¹⁸⁷

A Garay-pályázaton Berezik Árpád *Mai divatja* mellett a díjra leginkább szóbakerült Almási Tihamér *Miniszteri tárcsa* című pályamunkája.¹⁸⁸ A bemutató közönsége azonban egyáltalában nem igazolta a pályabírák töprengését. A darab teljesen megbukott. Pedig a tárgy maga nem rossz vígjátéki anyag. Arra a hírre, hogy egy miniszter lemondani készül, két aszszony lép a cselekvés terére: az egyik férjét, a másik öccsét akarja a bársonyszékbe juttatni. Azonban sem a férj, sem az öccs nem vágyik tárcára, s utoljára az is kiderül, hogy az illető miniszter sem akar lemondani. A megírás éppen nem mulatságos, s a darabba csak a harmadik felvonás bohózati elemei visznek egy kis élénkséget.¹⁸⁹

Az elválhatatlanok című egyfelvonásos vígjátékban egészen különös tárgyat ragad meg Almási.¹⁹⁰ Viola, Kemény felesége és Lili elválhatatlan barátnők. Viola valósággal féltékeny Szöts Gáborra, amiért Lilinek udvarol. Ezzel ellentétben a férj persze azon dolgozik, hogy Gábor és Lili összekerüljenek, ami végül is megtörténik. A kis darab megírásában mutat-

¹⁸⁶ 1881. jan. 11-én. Megjelentek a Műkedvelők Színháza füzetek között.

¹⁸⁷ *Színművelők és színészek.* — Vas. Ujs., 1881. 4. sz., Föv. L., 1881. jan. 15., Pesti H., 1881. jan. 15. — Az elsőt Hamburgban is játszották: Pesti H., 1892. júl. 1.

¹⁸⁸ Bemutatója a Nemzetiben 1893. nov. 10-én. Sógó-könyve a színház könyvtárában.

¹⁸⁹ Vas. Ujs., 1893. 47. sz., Föv. L., 1893. nov. 11.

¹⁹⁰ A Nemzeti bemutatta 1895. dec. 28. Sógó-könyve a színház könyvtárában.

kozik színpadi ismeret, de a két nőnek egymáshoz való vonzalma igen különös.¹⁹¹

Kedvelt vígjátékírója volt annak a kornak Murai Károly (igazi nevén *Kovács* László). Bohókás ötletei, friss előadásmódja és valami kedves érzelmesség tették rokonszenvessé a közönség előtt.

Az *első évforduló* című egyfelvonásossal lépett a Nemzeti Színház színpadára.¹⁹² Egy fiatal párról szól a mese, akik házasságuk első évfordulóján — idegének tanácsára — megpróbálnak egymás felett hatalmaskodni. Összevesznek, majd kibékülnek, s az asszony lemond arról, hogy ő legyen az úr a háznál. A nem nagy igényű s alakjainak ábrázolásában sem újszerű apróság a maga kedvességével és élénkségével némi figyelmet ébresztett.¹⁹³

Murai másik egyfelvonásosa, a *Virágfakadás*, sokáig tartotta magát a vidéki és a műkedvelő színpadokon.¹⁹⁴ Egy papucs alatt nyögő férj egyre készülődik, hogy lerázza az igát, de ha felesége megjelenik, egyszerre vége a bátorságának. Az asszony zsarnokságát leginkább az unokaöccs és a keresztleány érzik meg, akiknek szerelmét a néni nem jó szemmel nézi. Végül azonban a fiatalok érdekében a férj megembereli magát, s váratlan kitörése annyira meglepi az asszonyt, hogy nemcsak az ifjak házasságába egyezik

¹⁹¹ Vasárnapi Ujs., 1896. 1. sz.

¹⁹² 1882. máj. 22-én. Súlykönyve a színház könyvtárában.

¹⁹³ Beöthy: *Színházi esték*, Péterfy J.: *Dramat. dolg.*, Vas. Ujs., 1882. 22. sz., Föv. L., 1882. máj. 23.

¹⁹⁴ A Nemzeti 1886. nov. 12-én mutatta be. Megjelent 1889-ben.

bele, hanem férjének is megengedi, hogy esténként elmenjen dominózni. A kis darab meséje igen egyszerű, de a dialógus elég elmés, s az egészen valami mosolygós kedvesség árad el.¹⁹⁵

Murai Ádám és Éva című apróságának nincs jelentősége.¹⁹⁶ Annál népszerűbbé vált a *Huszárszerelm* című kétfelvonásos vígjátéka.¹⁹⁷

Bakos Gábor és Bakos Zsigmond, két gazdag agglégény, a házukban felnevelnek egy leányt, Annát, akiről mind a kettő azt hiszi, hogy a másiknak törvénytelen gyermeke, bizonyos Hüppigné nevű énekesnőtől. Megjelenik a házban férjével együtt a szóbanforgó hölgy, no meg egy Berényi Pál nevű huszárszázados is. Egyes fordulatok után kiderül, hogy a gyermek Berényié, aki alighogy annakidején hites feleségével megesküdött, nyomban haretérre ment. A nő a gyermek életrehozása után meghalt, Berényi pedig — akinek eladdig német hangzású neve volt — megváltoztatta nevét, mert átlépett a közösektől a honvédekhez. Míg mindez kibontakozik, Hüppig úrban a féltékenység rendkívüli hullámokat ver: ő is azt kezdi hinni, hogy Anna a felesége gyermeke. Utoljára persze minden jó végre fordul, s a két fiatal szerelmes pár is boldog lesz: Anna Bakosék unokaöccséhez, egy huszárhadnagyhoz megy nőül, Hüppig Sáríkat pedig Dér Pista veszi el, aki Annába volt szerelmes, de belátta, hogy a maga lányos természetével nem való a katonás Annához.

¹⁹⁵ Vas. Ujs., 1886. 47. sz. Játszották Bécsben is: Pesti H., 1891. jún. 21. és jún. 23.

¹⁹⁶ Aradon játszották 1889. Megjelent.

¹⁹⁷ A Nemzeti 1890. okt. 31-én mutatta be. Megjelent a Magyar Könyvtár füzetek között.

Jól perdülő, kedves, hangulatos vígjáték. Van levegője, s fordulatai nem egyszer meglepőek. Az előtörténet — a leány származása — kissé kaeskarin-gós, kissé erőltetett, de ezt a belőle fejlődő érdekes események miatt az akkori közönség szívesen meg-bocsátotta. A szereplő személyek egy-pár élénk vonás-sal ügyesen vannak jellemezve, csak a két Bakos alakja hasonlít kelleténél jobban egymáshoz.

A darabot nemcsak idehaza játszották sokszor; utat talált bécsi és berlini színpadra is.¹⁹⁸

A francia bohózatok hatása látszik *A pezsgőn*.¹⁹⁹ Itt a bonyodalom abból támad, hogy a férj és a ki-cseppent udvarló együtt pezsgőzik két nővel, akik közül az egyik a férj valamelyik barátjának felesége. Feltékenységi jelenetek és családi perpatvar után persze minden elsímul, és két újabb házassággal vég-ződik a darab.

Gyorsiramú, kedves bohózat ez is. A párbeszédék jól peregnek. Monológ, félre alig akad benne. A fran-cia bohózati iskola ügyes tanítványának mutatkozik benne az író.²⁰⁰

A magyar drámairodalom sokoldalú kísérletezője, Rákosi Jenő a szalon-vígjáték területén is kipró-

¹⁹⁸ Vas. Ujs., 1890. 45. sz., Pesti N., 1890. nov. 1., Nem-zet, 1890. nov. 1. A külföldi előadásokról I. Szinnyei (*Magyar írók*), Pesti H., 1891. jún. 21., jún. 23., okt. 30., okt. 31., nov. 17.

¹⁹⁹ A Nemzeti 1893. jan. 27-én mutatta be. Sógókönyve a színház könyvtárában.

²⁰⁰ Vas. Ujs., 1893. 6. sz., Föv. L., 1893. jan. 28. — Muraitól még egy egyfelvonásosat említ Szinnyei az 1892-ik évből, *Az ördög fia* címűt (*Magyar írók*). Nem találtam sehol.

bálta tehetségét. *Ida* című négyfelvonásos darabja érdekes lelki folyamatot rajzol meg.²⁰¹

Öreglaky Béla gróf kiábrándult ember. Özvegy-ségét külföldön tölti; leányát, Mimikét idehaza zárdában nevelteti. Mikor leánya már nagyocskává serdül, hazajön, s egy jóságos öreg grófné tanácsára megházasodik, de csak azért, hogy gyermekének anyát adjon. Egy egyszerűbb származású leányt vesz el, Idát, de kiköti, hogy házasságuk csak formai. Az események folyamán azonban megszereti a nemeslelkű nőt, aki szerelemből ment hozzá. Ezzel a fő történettel szervesen kapcsolódik egybe Mimike szerelme és révbejutása.

A darab hangja finom, előkelő, s a komoly lélek-ábrázolás szándéka, valamint a magasabb stílű vígjátékra való törekvés látszik rajta. A fő alak körül ügyesen ábrázolt társaságbeli férfiak és nők nagy száma csoportosul. A felépítésen a franciás-esikyes technika hatása érzik, de Rákosi a követésben meglehetősen egyéni. A harmadik felvonás nagy-jelenete igen eredeti: nem abból a mozzanatból tör ki, ahonak várnók, hanem más ponton robban, s érdekes, hogy bár estély idején folyik le, a szerzőnek nincs rá szüksége, hogy az egész társaságot színpadra hozza, hanem csak a főszereplők között játszattja le.

A darab a maga eredetisége ellenére sem tett — sőt úgy látszik, éppen eredetisége *miatt* nem tett — hatást. Béla gróf elhatározását a közönség és műbírálat

²⁰¹ A Nemzeti 1883. jan. 5-én mutatta be. Megjelent Rákosi Jenő műveinek gyűjteményében.

puszta úri hóbortnak találta, s az ábrázolt lelki folyamatot írói különködésnek fogta fel.²⁰²

Egészen más hangú, — a finomabb vígjátéki tónus után egészen bohózatos *A báróné levelei* című darab.²⁰³ Hősnője a szép Lodoiszka, egy fővárosi női divatszalon első segédje. Szerelmes Kallóczy Dezsőbe. Dezső egy ideig Klivényi Mór feleségének, egy báró-családból származó kacér nőnek hálójában vergődött, de azután komolyan beleszeretett Lodoiszkába. A bárónénak mániája a levélírás, s ezekből a levelekből sok bohókás fordulat kerekedik. Lodoiszkáról kiderül, hogy az egyik lengyel forradalom hőséne elvesztett gyermeke, és hogy gazdag örökség maradt rá, mely Klivényi Mór kezéhez került. Végül Dezső és a leány egymáséi lesznek. A mesének ezt a fő ágát nagyon sok fordulat tarkítja, melyeknek során Lodoiszka — azt híven, hogy csalódott Dezsőben — már-már öngyilkos lesz. Rajtuk kívül több szerelmes pár is szerepel még, akik az akadályok után persze mindannyian boldogok lesznek.

A mese sok kanyargót vet. Van benne valami túlbonyolított, valami kusza. Egyes fordulatai azonban igen mulatságosak. A tragédiaíró Rákosi jellemző, hogy még egy ilyen bohózatos történetbe is komoly mozzanatokat kever bele, így Lodoiszka öngyilkossági szándékát.

²⁰² Beöthy Zs.: *Színházi esték.*, Vas. Ujs., 1883. 2. sz., Főv. L., 1883. jan. 6. A darab hatástalanságáról Rákosi is nyilatkozott később: Bud. Hirl., 1886. jan. 6. és 1887. okt. 28. Mindamellett a Nemzeti Színház a vígjátékot 1887. okt. 28-án felújította, sőt Drezdában is színrekerült.

²⁰³ Bemutató a Nemzetiben 1885. máj. 8-án. Megjelent *Rákosi J. műveinek gyűjteményében.*

A maga idejében ez a mű sem tett hatást A húszas években azonban a Belvárosi Színház sikerrel újíttotta fel.²⁰⁴

Jókai Mór is két darabbal szerepel az időszak vígjátékírói között. A *jószívű ember* című egyfelvonásosát az árvízkárosultak javára írta.²⁰⁵ Hőse Jókai saját maga. Az író gyötrelmeit ismerteti meg a közönséggel, amiket szenvednie kell a látogatóktól, akik munkájában zavarják. A darabban Gyulai Pál is szerepel, de persze nincs megnevezve. A szellemes kis darab mulatságos voltát nagyban fokozhatta, hogy Újházi Ede a főszerepet Jókai maszkjában játszotta, s hogy a díszlet is a nagy író dolgozószobájának volt a hű mása.²⁰⁶

A *Barangok vagy A peonai vojvoda* a millenniumi ünnepségek előestéjén került a közönség elé, mint a Vígszínház megnyitó darabja.²⁰⁷ A bohókás mese az Amerikából hazatért és magyarosított nevű Barangokról, meg az igazi itthoni Baranghokról szól, akik végül is összeházasodnak. Szerepel benne egy nagystílusú csaló is, aki a peonai vajdaság követének adja ki magát. A sok aktualitással teli darab annyira nem nyerte meg a közönség tetszését, hogy három előadása után le kellett venni a műsorról.²⁰⁸

²⁰⁴ L. az egykorú kritikákat.

²⁰⁵ A Nemzeti 1888. máj. 31-én mutatta be. Megjelent a Vas. Ujs., 1890. 33—36. sz.-ban.

²⁰⁶ Vas. Ujs., 1888. 23. sz., Föv. L., 1888. jún. 1.

²⁰⁷ 1896. máj. 1-én. Tartalmát csak az egykorú bírálatokból ismerem.

²⁰⁸ L. az egykorú lapok beszámolóit. A bírálók legnagyobb része Jókaira és az új intézményre való tekintettel

Festetich (*Tolnai*) Andor kis egyfelvonásosa, a *Kiadó lakás* nem túlságosan ötletes vígjátéki anyag.²⁰⁹ Egy férfi a fővárosban lakást keresve, egy nőhöz nyit be, akit valaha szeretett. Újra egymásra találnek.²¹⁰

Az *Új szomszédság* érdekesebb.²¹¹ A vidéken játszódó történet egy szerelmi bonyodalom és egy megakadályozott párhaj mozzanatainak kapesán elég találó gúnnyal rajzolja a dzsentrit gőgösebbnek és kevésbé demokratikusnak az arisztokráciánál. A levegős vígjáték — ami formáját illeti — a Csiky-típushoz csatlakozik.²¹²

Bartók Lajosnak *A méhek* című darabja, bár modern tárgyú, de a maga líraiságával és verses formájával megőrzött valamit az írónak újromantikus korszakából.²¹³ A darab célja megmutatni, hogy egy kiábrándult, pesszimista gondolkozású férfinak hogyan áll helyre a bizalma a nőben és a női erényben. A pontos és szigorú szerkesztési mód (hármasság!), s a költői nyelv erényei a műnek, de a mese vékony és érdektelen. A darab megbukott.²¹⁴

kíméletesen ír a bemutatóról, de a nagyarányú bukást a jóakarató kritikák sem tudták elhárítani.

²⁰⁹ A Nemzeti színészei először az Operában játszották, 1888. ápr. 23-án. Sógókönyve a színház könyvtárában.

²¹⁰ Pesti H., 1888. ápr. 25., Vas. Ujs., 1888. 18. sz.

²¹¹ Először a Nemzetiben 1891. okt. 23-án. Sógókönyve a színház könyvtárában.

²¹² Föv. L., 1891. okt. 24., Vas. Ujs., 1891. 44. sz.

²¹³ A Nemzeti 1889. nov. 29-én mutatta be. Megjelent könyvalakban is.

²¹⁴ Vas. Ujs., 1889. 48. sz., Föv. L., 1889. nov. 30., Nemzet, 1889. nov. 30., Pesti N., 1889. dec. 1. — E legutóbbi bírálat — Ambrus Zoltán tollából — Musset *Ne fogadj fel soha semmit!* c. darabjának hatására mutat rá.

Bartók másik műve, *Az örvény* is a jellemvígjáték szándékát mutatja.²¹⁵ Egy ellenzékiiség hírében álló férfi a hőse, aki azonban főispánságért levélben felkínálkozik a kormánynak. Ezzel a levéllel szorongatják azután, s ezzel a motívummal kapcsolódnak össze örökségi és szerelmi ügyek. A rendkívül elnyújtott mese csakúgy árasztja az unalmat magából. A párbeszéddek is érdektelenek. Blankversek váltakoznak benne prózai sorokkal. Az egész darab mintha az újromantika hideg lecsapódása volna.

És mégis — milyen különös! — a kevés érdekességű mű nagy botrányt okozott a bemutatón. Az antiszemita érzésű Bartók ellen felvonult a Lipót- és Terézváros közönsége s tüntetett ellene. A jelenlévő néppártiak pedig ellentüntetést rendeztek. A zsidók Alexander Bernát szerint: „A drámaírón állottak bosszút, amit a *Bolond Istók* szerkesztője vétett.”²¹⁶

M é r a y H o r v á t h Károly *Falusi délutánok*²¹⁷ című vígjátékáról csak annyi a megjegyezni való, hogy az író előtt Pailleron kevés cselekményű darabjai lebegtek mintakép gyanánt, azzal a különbséggel, hogy míg a francia író mégis csak a fő alakok köré csoportosítja az eseményeket, addig itt csupa mellékszereplő játszik. Egyébként Méray-Horváth bírja a szatíra fegyverét, bár igazi vígság nem tud kialakulni a darab-

²¹⁵ A Nemzeti 1895. jan. 11-én mutatta be. Sógókönyve a színház könyvtárában.

²¹⁶ Alfa: Bud. Hirl., 1895. jan. 12., Pesti H., 1895. jan. 12., jan. 13., Vas. Ujs., 1894. 3. sz.

²¹⁷ A Nemzeti 1888. nov. 23-án mutatta be. Sógókönyve a színház könyvtárában.

ban, amelyet éppen ezért a színház csak kevésszer tűzhetett ki előadásra.²¹⁸

Szemere Attila *Hozomány nélkül* című vígjátéka egészen régies technikával megírt történet.²¹⁹ Egy fiatal leány azt hiszi kérőjéről, hogy csak hozományáért akarja elvenni. Kiderül azonban az ellenkezője, s mivel közben egy másik félreértés is tisztázódott, most már nincs akadály a egybekelésnek. Az egész darab olyan, mintha a magyar drámairodalomban nem működött volna Csiky Gergely. Egyedül a párbeszédekben van némi mozgalom.²²⁰

Legifj. Szász Károly két vígjátékkal szerepel ez időszak írói között. Közülük *A műzsa* egyfelvonásos.²²¹ A kedves apróságban egy fiatal feleség a miatt panaszkodik, hogy férje egyre csak drámákat ír, mégpedig rosszakat. A férjnek meg az a fájdalma, hogy az aszszony nem érti meg. Végül a mama békíti ki őket, s a férj lemond az írásról.²²²

²¹⁸ Vas. Ujs., 1888. 49. sz., Bud. Hirl. (Rákosi J.) 1888. nov. 24. — A Pesti H., 1888. nov. 23. a darabot Pailleron *Ahol unatkoznak* c. vígjátékával veti össze, s még az egyes alakok között is párhuzamot állapít meg.

Méray-Horváthnak még egy kis egyfelvonásosát játszották műkedvelők Aradon. Címe: *A kikosarazott*. Részlet jelent meg belőle az *Arad és Vidéke* 1888. évf. karácsonyi számában.

²¹⁹ Először a Nemzetiben 1890. márc. 28. Súlykönyve a színház könyvtárában.

²²⁰ Vas. Ujs., 1890. 14. sz., Föv. L., 1890. márc. 29.

²²¹ Először a Nemzetiben 1892. okt. 28. Megjelent az Olesó Könyvtár füzetek között.

²²² Vas. Ujs., 1892. 45. sz.

A *Katolnai úr házasodik* című vígjáték egész estét betöltő darab.²²³ Katolnai Pál negyvenéves legényember egy Adél nevű fiatal özvegy hűgát, Jolánkát kéri meg, pedig Adél tart rá számot. A fiatal leány látja, hogy Katolnaihoz inkább való a nénje, ezért úgy szövi-fonja az eseményeket, hogy összekerüljenek. Persze Jolán sem marad pártában; nőül megy Katolnai egyik barátjához.

A darab technikai tekintetben kissé régies, de a mese mulatságos, hangja jóízű. Levegője van.²²⁴

Szécsi Ferenc *A baba* című darabjának nemzeti színházi bemutatója kapcsán²²⁵ egyszerre — szinte összebeszélésszerűen — indult meg a sajtóban annak megvitatása, hogy való-e bohózat a Nemzeti színpadára. A legtöbben egy új műintézet, a felállítandó Vígszínház után sóvárogtak.

A *baba* csakugyan tiszta bohózat. Címe a mesének egyik mozzanatára utal. Egy háztulajdonos-családhoz egy pólyásgyereket adnak be, s a család férfitagjai egymást gyanúsítgatják az apasággal. Ez a cselekmény egyik szála. A másik egy gazdag fiatalember körül sodródik, akinek az a mániája, hogy regényes úton akar házasodni.

A félreértések mulatságosak, de a formája ennek is régies. A sok félre és monológ valósággal húzza-vonja a darabot. A közönségnek sem tetszett.

Történeti szempontból nem érdektelen megállapí-

²²³ Először a Nemzetiben 1894. nov. 9-én. Súlykönyve a színház könyvtárában.

²²⁴ Vas. Ujs., 1894. 46. sz., Főv. L., 1894. nov. 10.

²²⁵ 1894. febr. 16-án. Súlykönyve a színház könyvtárában.

tani, hogy ez az első vígjáték, amelyet a Nemzeti Színház cédulája *bohózat*nak minősített.²²⁶

Ezeknek az éveknek legsikerültebb bohózata *Herczeg Ferenc Három testőre*.²²⁷

Hortovay, a nagy krakéler, udvarol Pollacsek borkereskedő feleségének, Rózának. Pollacsek Rátkay lapszerkesztő útján „tapintatosan“ eltávolíttatja Hortovayt az asszony mellől, mire a párbajhős provokálja a félénk borkereskedőt. Rátkay cikket ad ki Pollacsekről, hogy milyen veszedelmes pisztolylovó, s hogy valaha három testőrrel milyen győzelmes párbaja volt. Hortovay megijed és boesánatot kér Pollacsektől. Közben a borkereskedő elhiszi a róla írt hazugságokat, s beleéli magát a hős szerepébe. Ezzel a fő történettel kapcsolódik össze egy szerelmi bonyodalom is. Rátkay szintén udvarol Pollacseknének, de közben beleszeret a borkereskedő gyámleányába, Lizába, s némi félreértések után egymáséi lesznek.

A mese két szála nem tartozik szervesen egymáshoz, de az író igen ügyesen sodorja őket egybe. A darab a korabeli bohózatok közül különösen lélektani mondanivalójával tűnik ki. Pollacsek átalakulása és a hősiség illúziójába való beleszedülése pompás folyamat, s a párbajosdinak és az újságírói életnek szatirája is igen találó. A párbeszéddek könnyedek, elmések, hatásosak. A darabot Pesten és vidéken sokszor játszották, bár a bemutató s az első előadások nem éppen a

²²⁶ Pesti H., 1894. febr. 17. Bud. Hirl., 1894. febr. 17., Vas. Ujs., 1894. 8. sz., Főv. L., 1894. febr. 17. — A darab a Garay-díjra is pályázott.

²²⁷ Bemutatta a Nemzeti Színház 1894. márc. 2-án. Több-ször megjelent.

siker jegyében folytak le. Egyeseknek a párbajhős kigúnyolása nem tetszett, s megsértődtek, hogy a szerző nevetségessé teszi az „úri gondolkozást“, egy másik réteg pedig Pollacseket zsidónak gondolva, faji érzékenységében dohogott.²²⁸

Muzslai (*Kampis*) János *Megyei élete* pár hónappal a millenniumi ünnepségek előtt került színre.²²⁹ Talán ez okozta, hogy az író kissé bátortalanul pedzegeti a korrupciót. Talán nem akart ünneprontó lenni. Egyébként a darab éppenúgy egy megyei vasút létesítése és a hozzáfűződő szerelmi intrika körül forog, akárcsak Toldy István *Jó hazafiakja*.²³⁰ Muzslai vígjátéka nincsen rosszul elgondolva, de igen elnyújtott a meséje, s a bonyodalom szövése tekintetében kevesebb indítékkal is célt érhetett volna a szerző. Általában kissé élettelen alkotás.²³¹

*

A felsorolt vígjátékoknál kisebb jelentőségű művekről is meg kell emlékeznünk, mert egyben-másban jellemzők a vizsgált évek irodalmi törekvéseire.

Karczag Vilmos és Szabolesi Lajos *Színműírók* című bohózata a Teleki-pályázaton valamelyes figyelmet keltett.²³²

²²⁸ Vas. Ujs., 1894. 10. sz., Pesti H., 1894. márc. 3. A darabnak a közönségre tett hatásáról l. Herczeg Ferenc: *A gótikus ház*. (88—91. l.)

²²⁹ 1896. jan. 17-én a Nemzetiben. Megjelent: 1900-ban.

²³⁰ L. e munka I. k. 217—219. l. Több kapcsolat azonban a két mű között nincsen.

²³¹ Vas. Ujs., 1896. 4. sz., Hoffmann (Hevesi) Sándor: Magyar Szemle, 1896. jan. 26.

²³² A Népszínház mutatta be 1881. ápr. 22-én,

Meséje Franciaországban játszik, tárgya a színműgyártás sok műhelytitkának bemutatása. A közönség és a műbírálat érdektelennek, színpadiatlannak találta.²³³

Prém József *A boldogítója* a Krisztinavárosi Színkörben került színre.²³⁴ Főszereplője egy gazdag agglégény, akinek az a rögeszméje, hogy környezetét boldogítani kell. Végül is azonban sajátmagát boldogítja: alispán lesz és elvesz egy csinos özvegyet. Cselekménye vontatott és bonyodalmas.²³⁵

Pulszky Ferenc *Felsülését* a Nemzeti Színház bíráló-bizottsága nem fogadta el. Erre a szerző az Akadémia dísztermében felolvasta.²³⁶

Politikai vígjáték. Meséje egy vidéki városban játszódik, választás idején. A fővárosból odaküldött kormánypárti jelölt megbukik, helyette egy ellenzéki értelmű ügyvéd lesz a képviselő. Van benne szerelem és párbaj is.

Mint előadásra szánt mű, említésre sem volna érdemes, de kortörténeti szempontból nem érdektelen. Sok politikai kérdést beszélnek meg benne. Színpadra, úgy látszik, nemcsak technikai kezdetlegességei miatt nem kerülhetett, hanem politikai vonakozásai miatt sem.²³⁷

Torkos László *Hivatalvadász* című vígjátékát a kolozsvári színház mutatta be. Egy hivatalt kereső

²³³ Csak bírálatokból ismerem. Vas. Ujs., 1881. 18. sz., Főv. L., 1881. ápr. 23., Pesti H., 1881. ápr. 23.

²³⁴ 1882. júl. 18-án.

²³⁵ Csak hírlapi tudósításokból ismerem: Vas. Ujs., 1882. 30. sz., Bud. Hirl., 1882. júl. 19., Főv. L., 1882. júl. 19.

²³⁶ 1881. dec. 19-én. Megjelent: Budapest, 1882.

²³⁷ Péterfy J.: *Dramaturgiai dolgozatok*.

férfi a középpontja. Inkább bohózat mint vígjáték. A fő alak megteremtésében nincs elég ötlet. A mellékalakok jobbak.²³⁸

Nagyobb sikert aratott Torkos másik vígjátéka, a *Hármas szövetség* című egyfelvonásos.²³⁹ Három nőtestvérről van benne szó, akik közül a két idősebb kényszeríti a legfiatalabbat, hogy kössön velük szerződést arra, hogy soha nem mennek férjhez. Megjelenik azonban egy fiatalember, aki furfanggal rábírja a két idősebbet a szerződés megsemmisítésére, azután elveszi a legfiatalabbat. Igénytelen apróság, de van benne kedvesség és fordulatosság.²⁴⁰

A b o n y i Árpádnak *A hírnév* című egyfelvonásosa éppenúgy Kolozsvárott került színre,²⁴¹ mint a *György úr*, amely egész estét töltött be s a kolozsvári Nemzeti Színház pályázatán dícséretet nyert. (A díjat Tábori Róbert *Ildikója* kapta.) Főszereplője — György úr — csak úgy hajlandó gazdagon nősülni s a család anyagi viszonyait rendezni, ha apja visszaállítja a házasságát és kibékül anyjával, aki brutális viselkedése miatt vált el tőle. Több fordulat után ez meg is történik. A vígjáték több ponton komoly hangba csap át, s általában kesernyés ízű. Sikere nem volt.²⁴²

G á r d o n y i Géza első színpadi szereplése bot-

²³⁸ Csak egykorú bírálatokból ismerem: *Ellenzék*, 1887. ápr. 1. Bud. Hirl., 1887. ápr. 3. Bemutatója 1887. márc. 30-án volt. V. ö. Bartmann György: *Torkos László*. Budapest, 1934.

²³⁹ A Nemzeti 1888. ápr. 24-én mutatta be. Megjelent a *Műkedvelők Színháza* füzetek közt.

²⁴⁰ Pesti H., 1888. ápr. 25. 1938. őszén a Rádió is elővette.

²⁴¹ 1887. márc. 14-én. „Kolozsvár“ és „Ellenzék“ 1887. márc. 15.

²⁴² Csak bírálatokból ismerem a darabot: „Kolozsvár“, 1890. jan. 20., *Ellenzék*, 1890. jan. 21. — A pályázatról l. He-

rányszerű bukással járt. 1888. márc. 2-án játszotta a győri társulat *Divatgróf* című bohózatát. Meséje Párizsban játszik a hetvenes években. Fő alakjai: a divat félszegségeit ostromozó divatgróf, a rideg bölcész, a nyelvörkődő tudós, a lírai költő, meg a zeneszerző. Némiképpen következtetni lehet tartalmára az alcím-ből is, amely ekképpen hangzik: „Egy névtelen akadémia 100-ik gyűlése.” A bemutató közönsége közbeszólásokkal zavarta meg az előadást, sőt füttty is hallatszott.²⁴³

D o b s a Lajos *Vígjátéktárgya* voltaképpen nem is tartoznék vizsgálódásunk körébe, hiszen a darab 1860-ban íródott, s akkor a Karátsonyi-alapítványból díjat is nyert, de mivel színpadra csak 1891. dec. 11-én jutott, mégis meg kell emlékeznünk róla. A Musset proverbe-jeire emlékeztető kissé hűvös, de finomhangú darab harmincegy évvel keletkezése után figyelmet keltett, s a műbírálat megállapította, hogy Dobsa a magyar szalonvígjáték előfutárja.²⁴⁴

*

Csak éppen felsorolás, de nem tárgyalás anyagai lehetnek a következő vígjátékok:

gedűs István jelentését: „Kolozsvár“, 1889. febr. 7., 8., 9., 12. szám.

Abonyi Árpád *A pók* c. egyfelvonásos, modern tárgyú vígjátéka nem került a színpadra. Megjelent az Ellenzék-ben: 1888. júl. 16., 17., 18., 19., 20., 23. és 24. sz.-ban.

²⁴³ Győri Közlöny, 1888. márc. 4., Garabonciás Diák, 1888. márc. 11., Pesti H., 1888. márc. 4. — Gárdonyi József: *Az élő Gárdonyi*. Budapest, év n. I. k. 159—165. l. — A közönség ellenszenvének igazi okáról egyik forrás sem világosít fel kellőképpen. A darabot szerzője a botrány után megsemmisítette.

²⁴⁴ A bemutató a Nemzetiben volt. Föv. L., 1891. dec. 12., Magyar Szemle, 1891. dec. 20., 1891. dec. 12., Silberstein i. m.

Az 1880-i év termése Kys Géza *Tűzoltók a színpalak mögött* című Eperjesen játszott vígjátéka.²⁴⁵

1881-ben Ujvári Béla *Két apa* című darabja szégyen- és Teleki-díjat nyert. Játszották-e valahol, nincs hírünk róla.²⁴⁶

1882-ből van adatunk Zöldi Márton *Adóvégrehajtójáról*,²⁴⁷ s ez évhez kapcsolva ad hírt Molnár Gyulának *Jó partik* című vígjátékáról Szinnyei József (Magyar Írók). Hogy ugyane szerző mikor írta *Rövidlátók* címet viselő verses vígjátékát, nem tudjuk. — 1882-ben játszották Bánfihunyadon Haray Viktor *Dani bácsiját*.²⁴⁸

1882-ben jelent meg, de csak 1883-ban játszották Miskolcon Verő Györgynek, a később olyan népszerű operettszerzőnek *A műkedvelők* elnevezésű vígjátékát.²⁴⁹

1884-ben előadták Nagykörösön Filó (Csáktornyai) Lajostól *A gyámoltalant*.²⁵⁰

1888-ban a kassai színház Ries Hermin *Első légyott* című vígjátékát mutatja be.²⁵¹ — Ebben az évben játsza a kolozsvári Nemzeti Színház ifj. Papp János *Álarc alatt* nevet viselő darabját,²⁵² s ugyancsak ekkor kerül közönség elé Nagysurányban Kosz-

²⁴⁵ Eperjesi Lapok, 1880. márc. 6.

²⁴⁶ Akad. Értes., 1881., Vas. Ujs., 1881. 13. sz., „Debreczen“, 1881. márc. 21.

²⁴⁷ Magyar Színművészeti Lexikon.

²⁴⁸ Megjelent: Molnár Gyula: *Drámai költemények*. Zombor, 1887. — Harayról l. az Ellenzékben megjelent nekrológot. (1882. júl. 24.)

²⁴⁹ Miskolcon jelent meg. Előadásáról l. „Borsod“, 1883. 4. és 6. sz.

²⁵⁰ „Nagy-Körös“, 1884. júl. 27. Megjelent 1885-ben Aradon.

²⁵¹ Pesti H., 1888. márc. 5.

²⁵² Ellenzék, 1888. ápr. 26., „Kolozsvár“, 1888. ápr. 26.

tenszky Géza felvidéki hírlapírótól a *Férfi tervez, asszony végez*.²⁵³

1891-ben a Városligeti Színkör Csillag Mátétól hoz vígjátékot *Egy napig kegyelmes úr* cím alatt.²⁵⁴ Ez évből Koroda Pálnak egy verses darabjáról tesz említést a Magyar Irodalmi Lexikon. Címe *Az ostrom* volt.²⁵⁵

Megyeri Dezsőtől *Az első per* című „bohózatos vígjátékot” Kolozsvár mutatta be, 1892. febr. 11-én.

1893-ban Fehér Dezső és Sas Ede *Az inségesek* című boházata Aradon állítólag sok kacagást fakasztott.²⁵⁶

1894-ben jelent meg, de előadásra nem került Kacziány Géza *Divat és sport* elnevezésű négyfelvonásos vígjátéka.²⁵⁷

Vendrei Ferenc, a kitűnő színész *Két kérdőjele* 1894. július 29-én a Kolozsvári Színházban nagyot bukott.²⁵⁸

1895-ben az Óbudai Színkörben került színre Beksics Gusztávné (Bogdanovics Krisztina) öt-felvonásos vígjátéka, *A protekció*.²⁵⁹

IV.

Az *egyfelvonásos* vígjátékoknak e munka első kötetében ismertetett divatja 1880 után sem szűnt meg. A mult század végének közönsége szerette ezeket az apróságokat, jobban mint a mai, amelynek nincs

²⁵³ Pesti H., 1888. aug. 1.

²⁵⁴ Föv. L., 1891. jún. 27., Pesti H., 1891. jún. 27.

²⁵⁵ Szinnyei szerint kéziratban. (Magyar Írók.)

²⁵⁶ Pesti N., 1893. jan. 12.

²⁵⁷ Névtelenül jelent meg. Könyvtárakban nem találtam.

²⁵⁸ Ellenzék, 1894. aug. 3. (Lehet, hogy a darab énekes volt. L. az *Alsóbbfajú drámai művek* közt is.)

²⁵⁹ Pesti H., 1895. júl. 7.

ízlése szerint, ha egy előadás keretében több darabot hoznak eléje. Manapság inkább csak a kabarék publikuma kedveli az effajta műsorösszeállítást. A nyolcvanas-kilencvenes években azonban nemcsak egy-egy rövidebb háromfelvonásos mű pótlására hozta őket színre a Nemzeti Színház, hanem akárhányszor egész estéjének műsorát csupa egyfelvonásos darabból állította össze. Rendesen hármát játszottak együtt, de megtörtént az is, hogy négy kisebb vígjáték került egymásmellé.

A már említett egyfelvonásosakon kívül (Csiky, Berezik, Almási, Murai stb.) kiemeljük a következő apró drámai műveket:

K ü r t h y Eminek *A szökevénye* eredetileg egész estét betöltő darabnak készült, de a színház kívánságára a szerző egy felvonásra vonta össze. Egy villongásban élő családról van benne szó, melynek tagjait egy megszökött fiúcska keresése és megtalálása békíti ki. Beöthy Zsolt szerint a kis művet a modern francia bohózat inspirálta. Élmés dialógusú, könnyed darab, de alakjainak jellemzése nem áll erős lábon.²⁶⁰

H e t é n y i Béla és H e v e s i József több egyfelvonásost írtak együtt. Közülük *A harmadik* Jókai Mór egyik novellájából készült. Gróf Réthelyi egyszer egy Blackhorst nevű angolt három cseresznyemaggal megdobált. Az angol minden magért külön elégtételt kér. Két párbajban már megsebesítette a magyart, a

²⁶⁰ A Nemzeti 1881. márc. 4-én mutatta be. — Beöthy Zs.: *Színműírók és színészek*. Vas. Ujs., 1881. 11. sz., Főv. L., 1881. márc. 5., Pesti H., 1881. márc. 5. — Sűgőkönyve a Nemzeti könyvtárában.

harmadik elégtételért a gróf esküvőjén jelentkezik. A fiatal asszony kibékíti a két férfit.²⁶¹

A másik Hetényi-Hevesi-darab az *Ősz és tavasz*. Egy koros férfi és egy koros nő fiatal rokonaik kedvéért — nehogy az ő egykori történetük ismétlődjék — kibékülnek. A közönségnek tetszett a darab idilli hangulata.²⁶²

Az *Érdek nélkül* című darabot Hetényi Béla egyedül írta. Egy vidéki „indóházban“ hófúvás idején játszik a történet, melynek folyamán egy fiatal ügyvéd és egy fiatal özvegy megismerkednek, s kiderül, hogy egymás elleni pörben utaznak. Az ismeretségnek házasság lesz a vége.²⁶³

Szigeti Józsefnek egyszerre három kis vígjátékát mutatta be a Nemzeti Színház.²⁶⁴ A *Kolostorból* verses mű, s a szerző akadémiai székfoglalója volt. Oszkár grófot papnak nevelték, de megváltozott családi körülmények miatt kilép a szemináriumból. Coralie grófnő vállalkozik, hogy leszoktatja szegletességéről. A lecke olyan jól sikerül, hogy egymáséi lesznek. A kedves apróságot később is többször elővette a Nemzeti Színház. — A *Tűzből* című erőltetett ötleten alapszik. A *Hivatalból* a Bach-korszakból meríti bohózatos tárgyát.²⁶⁵

²⁶¹ A Nemzeti 1885. febr. 20-án mutatta be. Sógókönyve a színház könyvtárában. — Vas. Ujs., 1885. 9. sz.

²⁶² A Nemzetiben először 1886. márc. 1. Sógókönyve a színház könyvtárában. — Vas. Ujs., 1886. 10. sz.

²⁶³ Bemutatta a Nemzeti, 1886. nov. 12. Sógópéldánya a színház könyvtárában. — Vas. Ujs., 1886. 47. sz.

²⁶⁴ 1887. jan. 28. A *Kolostorból* megjelent Sz. J.-nek a Kisfaludy-Társ.-tól kiadott válogatott színművei között. A másik kettő sógópéldánya a Nemzeti Színház könyvtárában.

²⁶⁵ Vas. Ujs., 1887. 6. sz.

Karcsa g Vilmos két egyfelvonásossal szerepel e korszak szerzői között, *A kismamával* és *Az ideállal*. Kedves semmiség mind a kettő.²⁶⁶

Szávay Gyulának három egyfelvonásosa származik ebből az időszakból. *A munka* és a *Boszporusz* című darabjait Győrött legényegyleti műkedvelők mutatták be. Közülük az első azután Budapesten is színre került.²⁶⁷ Két munkás beszélget benne versekben: egy magyar és egy idegen. A szocializmusról vitatkoznak, amelyet a magyar elutasít magától.

A harmadik, a szintén verses *Parnasszus pusztulása*, nem jutott színpadra. Arról van benne szó, hogy a modern élet megsemmisíti a régi hitregei világot. A fantasztikus-humoros cselekmény a Parnasszuson történik.²⁶⁸

Gyalui Farkas *Mézesetek után* című vidám aprósága először Kolozsvárott került színre. Megjelent magyarul is, németül is.²⁶⁹

Dálnoki Lajosnak *A harag* című Coppée-modorú modern verses dramolettje némi figyelmet kel-

²⁶⁶ *A kismama* 1887. febr. 25-én, *Az ideál* 1894. jan. 26-án került először színre a Nemzetiben. *A kismama* megjelent a *Műkedvelők Színházának* füzetek között. A másiknak sűgőpéldánya a Nemzeti könyvtárában. — Vas. Ujs., 1887. 10. sz. és 1894. 5. szám.

²⁶⁷ A győri előadás 1888. dec. 1-én volt, a Krisztinavárosi Színiköré 1892. szept. 18-án.

²⁶⁸ *A Munka* és a *Parnasszus pusztulása* megjelent az Egyetemes Könyvtár kiadványai között. — L. Pesti H. 1888. nov. 12., nov. 28., dec. 4., 1892. szept. 18., szept. 19.

²⁶⁹ A Kolozsvári előadás 1890. okt. 1-én volt. (Szinnyei szerint: 1889. febr. 8-án.) Magyarul a Monológok Gyűjteményében, németül az Universal Bibliothek füzetek között jelent meg.

tett. Két fiatal pár, gróf-grófné és kertész-kertészné összezördül, majd kibékül. Előbb a kertészek, s példájukra a grófék. Semmiség, de kedves játékosággal van megírva.²⁷⁰

Kedves kis dramolett Szécsi Ferencnek *Csodák* című „jelenete”. A tankölteményszerű humoros beszélgetés rímes versekben folyik egy holdvilágos éjtszakán férj és feleség között. (Közölve Endrődy Sándor anthológiájában, *A magyar költészet kincsházában*. 1895.)

*

A többi e korból származó egyfelvonásosnak pusztá felsorolására szorítkozunk. (Zárójelben a megjelenés vagy az előadás éve.)

Fekete József: *Szereti a feleségét* (Keckemét, 1885), — *Tudományosan* (u. o. 1886.).

Korbuly József: *A felsült Don Juan*. (Kolozsvár, 1885.)

Bánffy György br., a *Kék nefelejt*s c. dal szerzője: *Kristóf-tér* 78. (Nemzeti Színház, 1886. nov. 12.)

Beksi Gusztáv: *A kis bomba*. (Kolozsvár, 1887.)

Beniczkyné Bajza Lenke: *A miniszter szünideje*. (Nemzeti Színház, 1887. dec. 14.)

Szabolcsi Lajos: *Polgártárs*. (Debrecen, 1888.)

Soproni Éder Pál: *Jegyes egy órára*. Ezzel nyitották meg 1889. márc. 16-án a tatai grófi színházat.²⁷¹

Béni V.: *A kis találékony*. (Városligeti Színkör, 1899. szept. 3.)

E. Kovács Gyula: *Melyik a kilenc közül?* Jókai novellája után. (Kolozsvár, 1890. okt. 8.)

²⁷⁰ Bemutatta a Nemzeti 1891. márc. 23-án. Megjelent Bp., 1891. — V. ö. Magyar Szemle, 1891. márc. 29., Vas. Ujs.. 1891. 3. sz., Föv. L.. 1891. márc. 24.

²⁷¹ L. e munka I. k. 38—39. l.

H a m v a s József: *A nyaralók.* (Sopron, 1890.)
 — *A szerkesztőségben.* (Kolozsvár, 1894.)

B o r o s t y á n i Nándor: *A Don Juanok.* (Nemzeti Színház, 1891. jan. 10.)

D a r n a y Kálmán: *Apróhirdetés.* (Sümege, 1893.)

B a r t h o s Andor: *Kérés napján.* (Krisztinavárosi Színpód, 1893. jún. 15.)

ifj. B á n f f y Miklós: *Az özvegy hitestársak.* (Krisztinavárosi Színpód, 1894. szept. 18.) — *A kapitány fogadalma.* (Kolozsvár, 1894. febr. 23.)

F e r e n c z i János: *Hulló csillagok.* (Szatmár, 1894.)

M o l n á r Gyula (nem azonos Molnár-Müller Gyulával): *Etelka.* (Veszprém, 1894.)

I l o s v a i Hugó és A n d o r f f y Péter: *A világ vége.* (1894. A Magyar Színművészeti Lexikon említi.)

K o n d o r Ottó: *Egy napig nagyságos úr.* (Székesfehérvár, 1894. A Magyar Színművészeti Lexikon említi.)

A l m á s i B a l o g h Lóránt: *A komédiásnő.* (Krisztinavárosi Színpód, 1895. jún. 12.) (Megnyerte a pozsonyi Toldy-kör pályázatát.²⁷²)

R i b é n y i Antal (kispesti plébános): *Álarc alatt.* (Kispest, 1895. aug. 3.)

Ifj. B o k o r József: *Egy válopör adatai* című egyfelvonásosa megnyerte a tati grófi színháznak²⁷³ 500 koronás pályadíját.²⁷⁴ Ugyanezen a pályázaton megdícsérték K e m p f n é B o r o s t y á n I r m a K i s Z s u z s á j á t és J e s z e n s z k y I g n á c nagykikindai ág. h. ev. lelkész *Amerikai nagybácsiját.*²⁷⁵

K a t o n a Ernő: *Ínségesek.* — *Magunk közt.* (Kecskemét, 1896. ápr. 2.)

²⁷² Pesti H., 1894. dec. 9., 15., 19., 1895. 12., 13. — Föv. L., 1894. dec. 19.

²⁷³ L. e munka I. k. 38—39. l.

²⁷⁴ Vas. Ujs., 1895. 23. sz.

²⁷⁵ Pesti H., 1895. jún. 1., 4., 5., 6. sz.

V.

Az egyfelvonásos daraboknál is szűkebb keretű műfaj volt ebben az időben az ú. n. *monológ*.

A mult század nyolevanas-kilenevenes éveinek magyar színházi szóhasználata nemesak a drámai személyek magánbeszédeit jelölte meg ezzel az elnevezéssel, hanem azokat az egészen különálló és külön előadott magánjeleneteket is, amelyekben egyetlen szereplő mondta el a közönségnek a maga szomorú vagy mulatságos viszontagságait. Ezeknek a monológoknak előadási helye nem mindig a színpad volt, hanem gyakran a hangversenyek dobogója. Amennyiben azonban színházban kerültek a közönség elé, természetesen megfelelő díszlet keretében játszotta el őket a színész.

Különös és furesa ellentmondása a dráma történeti fejlődésének, hogy ezek az önálló monológok éppen akkor jöttek divatba, amikor a színművek magánbeszédei avultaknak kezdtek hatni, s amikor a drámai személyek magánbeszédeit a műbírálat a „természetesség” elve alapján támadni kezdte.²⁷⁶

A realisztikus műízlésű korszak közönsége és színházi kritikája ugyanis valószínűtlennek tartotta, hogy a dráma valamelyik hőse egyszerre csak a maga legbensőbb érzéseit és elhatározásait önmagával való beszélgetés, hangos gondolkozás útján közölje a közönséggel. S e korszak külföldi színműíróiban — a magyarokban kevésbé — csakugyan erős törekvést tapasztalhatunk abban az irányban, hogy a magánbeszéd kiküszöböltessék. A francia drámaírók egy része, de

²⁷⁶ Egyik nem érdektelen felszólalás ebben az irányban R.-tól a Pesti Hírlap 1888. ápr. 25. sz.-ban *Apró darabok* címen.

legkivált Ibsen Henrik, valóban fel is tudták műveiket építeni a magánbeszéd segítségével nélkül.

Kétségtelen, hogy a drámai monológ kérdése nem intézhető el pusztán a hangoztatott természetesség elve alapján. A dráma — kötésének szorossága miatt — még a legrealisztikusabb írói kezelésben is rejt magában valamiféle stilizáltságot, a merev valóságosság követelményétől való eltérést.

A természetesség elvén kívül sokkal jelentékenyebb szempont a drámának műfaji mivolta. A dráma lényege a küzdelem, a feszültség. Ha a monológ lelki esatát, belső tusakodást, érzelmi hullámesapásokat tár elénk, akkor nem indokolt műfaji tekintetben kifogást tenni ellene. Bánk bán vívódása, Hamlet belső küzdelme, Racine *Andromaché*jában Hermione kétségbeesett háborgása, *Az élet álombeli* Segismondo hánycódása, vagy a kinesesládáját elvesztett Harpagonnak tragikomikus kétségbeesése van olyan drámai izzású mozzanat, mint a legérdekesebb és legmozgalmasabb dialógus, vagy színpadi tömegjelenet.

De abban a tekintetben, hogy helyén van-e a monológ, vagy nincs, az illető műnek művészi stílusa is döntő lehet. Emelkedettebb hangú, patetikusabb szárnyalású színdarabban indokolt lehet a csendesebb mozgású, a líraibb hangulatú monológ is, sőt néha a közönséget a darab menetébe bevezető, előzményközlő, prologszerű magánbeszéd is. (Euripides drámanyitó monológjai, vagy Goethe *Iphigeniájának* kezdő jelenete.) Az ilyenfajta magasabb stíllú darabokkal szemben a realisztikus írói ábrázoló mód, a valóságosság inkább tapadó művészi modor a monológot álláspontjának következetességével persze kerüli, sőt teljesen ki is küszöböli.

Egészen más megítélés alá esik a monológnak az a formája, amikor az író pusztán technikai kényelemből él vele. Amikor sem a darab emelkedettebb stílusa nem menti, sem pedig drámai izzás nem lobog benne. Amikor a közönségnek pusztán tájékoztatására — másképp megoldani nem tudott tájékoztatására — egyes dialógikus részeknek ernyedtt összefűzésére szolgál. Ez ellen a monológ ellen joggal tört lándzsát a műbírálat.

Sajnos, a magyar dráma az effajta mellőzhető és mellőzendő monológoktól is igen későn tud megszabadulni. A vizsgált időszakban alig-alig látunk a monológmentesség ellen komoly törekvést, úgyhogy még olyan ügyes színpadtechnikus is, mint aminő Csiky Gergely volt, elég gyakran él vele.

A másikfajta, az *önálló monológ*nak virágzási ideje a nyolevanas-kilenevenes évtized. Ennek a „műfajnak“ időbeli feltűnése évszámnyi pontossággal szinte meg sem határozható. A nyolevanas években egyszerre csak megjelenik, s valósággal elárasztja az előadói dobogókat és a színpadokat.

Külföldi mintái természetesen ennek a formának is szép számmal akadnak. A francia irodalomban Charles Monselet, François Coppée, Eugène Leclerc, René d'Alisy, L. Bridier, E. Philipp, Georges Feydeau, Alfred Guillon, a németben pedig H. Oesterreicher, Dreyfuss és Benedix a művelői. A közönség körében népszerűvé a fiatalabb Coquelin tette, akinek *L'art de dire le monologue* című elmefuttatása az előadók számára értékes tanácsokat ad. Hatásosan mondott el monológokat a kitűnő osztrák színész, Alexander Girardi is, meg az olasz Novelli is. A magyar művészek közül ebben a nemből Náday Ferenc, Dezső József,

Gabányi Árpád, Zilahy Lajos és Csillag Teréz voltak a legjelesebbek.

A mult századvég magyar irodalmában se szeri, se száma ezeknek az apróságoknak. Egész monológ-gyűjtemények, sorozatok jelennek meg a könyvpiacon, mutatván a műfaj szaporaságát és divatosságát. Ebben az időben hangverseny szinte elképzelhető sem volt magánjelenet nélkül, de a Nemzeti Színház is elég gyakran iktatott műsorába monológot, rendesen egy-felvonásosakkal egyazon estén, vagy valamely rövidebb háromfelvonásos mű időbeli pótlására.²⁷⁷

A megszokott formájú elbeszélő költeménytől a monológ-alakra való átmenetet François *Coppée* képviseli. *A kovácsok sztrájkja* (*La Grève des forgerons*) és *A hajótörött* (*Le Naufragé*) még nem a későbbi értelmű magánbeszédek. Az egyikben a vádlott-kovács bírái előtt védi magát, a másodikban az öreg tenge-rész a maga barátainak mondja el történetét, olyan-formán, mint Gyulai Pál megtört Dávidja is (*A vén-színész*) egy koresmabeli hallgatóság előtt beszéli el életének tragikus élményét.

Éppenúgy nem az elburjánzott monológ-divat sablonjába tartoznak azok a magánbeszédek sem, ahol egy érdekes miliőnek (pl. egy színházi karzat közön-

²⁷⁷ Monológgyűjtemények: Singer és Wolfner kiadásában *Monológok*, — Rozsnyai Károly *Monológ-könyvtára* és Béni (Berger) Vilmos szerkesztésében a *Magánjelenetek és dialógok* című gyűjtemény.

A következőkben megbeszélésre kerülő monológok leg-többjének megjelenési éve bizonytalan. Elég legyen hát annak megállapítása, hogy valamennyiük a nyolevanas évek elejétől a millenniumig terjedő esztendők valamelyikében keletkezett. Legtöbbjük az említett gyűjtemények egyikében jelent meg.

ségének) bemutatásáról van szó. Ezek a darabok alig, vagy semmiben sem különböznek az úgynevezett leíró költemény műfajától.

A divatossá vált monológok legnagyobbbrésze egy harmadik utat követ. Az előadótól megjelenített személy rendesen nem az elbeszélte történet természetes és az adott helyzettől meghatározott közönségének beszél, sem pedig egy ideális hallgatósággal nem ismertet meg valamiféle érdekes miliőt, hanem szóba áll a színház vagy az előadóterem éppen összegyűlt publikumával. Mondjuk egy frakkos fiatalúr lép az emelvényre és elmondja, hogy miképpen akart ő már több ízben megházasodni, vagy egy estélyi ruhába öltözött kisasszony beszéli el, hogy hogyan ábrándult ki eleddig minden udvarlójából. A helyzet tehát itten a dobogóról vagy a színpadról való kiszólás a közönséghez. Kétségtelen, hogy ez az előadó forma is jogosult lehet, de az író részéről mindenesetre tapintat és ízlés kell hozzá, hogy a választott helyzet abszurditása feltűnő ne legyen, hanem az egész műfaj játékossága jusson érvényre.

A magyar irodalomban legnagyobb hatású művelője ennek a formának G a b á n y i Árpád, a jeles színművész. *Kakasülön* című leíró monológját — melyben egy színházi előadás karzati közönségét mutatja be — sokszor kacagták meg. Az *anya* címet viselő monológja a Coppée-féle stílust követi. Bírái előtt állva mondja el benne egy szegény vádlott asszony, hogy miért tette ki az utcára csecsemő-leányát. A szerző többi monológjai (*A potyajegy*, *A levél*, *Bajos Jeremiás* stb.) szintén gyakran szerepeltek műsoron, bár a műfaj kevésbé sikerült termései közé tartoznak.

Úde, kedves hangú Gárdonyi Géza két monológja (*Házassági ajánlat* és *A nyugateurópai ember*), s nagy népszerűségnek örvendett Szécsi Ferenc *Bál utánja*, melyben egy bálozó úri kisleány mondja el élményét a közönségnek. Ugyanesak kedvelt volt Szécsi *Legénybúcsúja* is. Szorgalmas művelője volt ennek a műfajnak még Rudnyánszky Gyula (*A kakasülön*, *A mama kedvence*, *A gyáva* stb.) és Dezső József, a jeles bonviván-színész (*A költő*, *Házasság élet*, *Legény élet*, *A javíthatatlan*).

A műfaj többi művelője közül megemlíjtük még Kacziány Gézát (*A népfelkelőné*), Kürthy Emilt (*A komikus*), Makai Emilt (*A szerenád*),²⁷⁸ Molnár Györgyöt, Murai Károlyt, Gaál Mózes, Peterdi Andort, Porzsolt Kálmánt, Zoltán Vilmost, Heltai Jenőt, Pósa Lajost, Thewrewk Istvánt, Radó Antalt és Lenkei Henriket.

A monológ-áradata a Kisfaludy-Társaság is figyelte, s hogy a divatos műfajt művészibb és igényesebb irányban fejleszteni segítse, két ízben pályázatot tűzött ki jutalmul a legsikerültebbre.

A Széher Árpád díjából 1887-ben meghirdetett pályázat szerint „kíváncsodik egy színpadi előadásra alkalmas magánjelenet (monológ), eselekményes tartalommal, akár versben, akár prózában“. A pályázat meddősége után a következő évben a társaság Buljovszky Gyula jutalmából újra versenyt hirdet, de módosít a feltételeken, amennyiben most már „színpadi kellékek nélkül is előadható magánjelenetet“ kí-

²⁷⁸ Megjelent Endrődy Sándor antológiájában, a *Magyar költészet kincsházájában*,

ván. A díjat Ábrányi Emilnek *A monológ ellen* című költeménye nyerte meg.²⁷⁹

Az ügyes verselésű mű elmésen kel ki a monológ-mánia ellen. Panaszolja, hogy mindenki vagy ír, vagy előad monológot. A szatirikus költemény álláspontja ez:

Hisz gyönyörű a jó magánbeszéd,
Ha művész-ajk símán tagolja szót.
Jól mondja Hamlet: Lenni vagy nem lenni,
Szellemi szintén: Enni vagy nem enni!
Jól mondja Bánk, mikor magába mélyed,
És megfogamzik benne az ítélet;
Kétségtelen, hogy jól magánbeszédéz
Szép Júlia, s a színpad annyi édes
Kisasszony hölgye; korrekt teljesen
Macbeth beszéde ama zord lesen;
Jól mondja Coquelin és jól mondja Jágó,
De hogy manapság minden csepürágó,
Minden kamasz és félkegyelmű bamba
Magánbeszédet sózzon a nyakamba,
A nap minden szakában, este, reggel,
Már ehhez — pardon — víziló ideg kell.

²⁷⁹ L. Kisfaludy Társaság Évlapjai: XXI., XXII., XXIII. és XXIV. kötet. A jelentés (XXIV. k.) röviden a monológ történetére is kiterjeszkedik. — Ábrányi díjazott műve u. o. és Singer és Wolfner gyűjteményében jelent meg.

A TÖRTÉNETI DRÁMA

I.

A mult század nyolcvanas-kilenevenes éveinek magyar irodalmában a társadalmi drámánál sokkal kevésbé örvendetes látvány a történeti színmű alakulása. Mintha a polgári dráma kifejlődésével ez a vele hangban, felfogásban annyira ellentétes műfaj logikai következményképpen veszítene érdekességéből és életszerűségéből. Mintha a közönségnek aprólékosabb polgári életszemlélete egyre inkább idegenkednék a történelmi látásnak szélesebb távlatából.

Persze, művelője azért éppen elég akad ennek a műfajnak is. Elvégre a magyar történelmi színműnek olyan erős a hagyománya, olyan értékes példákra tekinthet vissza a modern hazai író, hogy a drámai fejlődés fonala ezen a téren sem szakadhatott meg, még a társadalmi színmű nagy elnépszerűsödése idején sem.

A Kliótól sugallt műfajnak azonban kevés a rátermett és a nagy feladathoz méltó művelője. Legnagyobb részük az előző történeti drámaírók megoldásaiból él, azoknak formáját változtatgatja, azoknak hangját visszhangozza, legfeljebb annyi újszerűséget mutat, hogy hangban, dikióban és indítékokban tanul az újromantikától is és lírával itatja át a históriából merített mesét. S feltűnő, hogy az újregényességnek ez

az újra való felbukkanása a történelmi drámában ugyanakkor jelentkezik, amikor maga az önálló romantikus színmű úgyszólván teljesen elhervad. A hervadás illata azonban befészkei magát nem egy történelmi színműbe, s mint valami könyvbe préselt virág, érezteti magáról, hogy valaha virult és pompázott.

Azoknak az igen keveseknek egyike, akiknek ebben az időszakban a történelem művészi ábrázolásához ereje is, beleélő képessége is, világnézeti megalapozottsága is van s akikben a nagy történelmi tárgyakhoz nem méltatlan költőiség lüktet — Rákosi Jenő. Témái néha keresettek, nem fakadnak lelkéből szándéktalanul, van bennük valami kiokoskodott, a közönség gondolkozóbb rétege előtt azonban mindig tudnak érdeket kelteni, mondanivalói sohasem közönségesek, alkotásainak drámai formája sohasem iskolás, műveinek mindig egyéni színe van.

Rákosi ebben a tragédiától idegenkedő korban az egyetlen drámaíróink között, akinek elgondolása a tragédiáról a tudományos esztetika figyelmét is megérdemli. Elméletének egyes külföldi gondolkozók idevágó eszméivel való rokonsága kétségtelen, de az összerakás módja, a néha ellentétesnek látszó elveknek egy szintetikus szempontból való tekintése s egész teóriájának átéltsége nagyon értékes és figyelemreméltó.¹

Rákosi tragikumfelfogásának fő elemei egy-két

¹ Rákosi Jenő: *A tragikum*. Bp., 1886. Még egyszer megjelent a *Kultúra és Tudomány* c. gyűjteményben. Év n. A műhöz a közvetlen ösztönzést Beöthy Zsolt azonos című könyve adta, amellyel Rákosi nem egy helyen vitatkozik.

szó szerint való idézetből világosan összerakhatók. Szerinte „a szuperlativusz a tragikum. A tragikum a nagy szóban rejlik. Nagy jóság, nagy szépség, nagy akarat, nagy gonoszság ... nagy események s nagy indulatok színjátékában, hareban az élet lehetőségeivel: egy rendkívüli hős kénytelen megsemmisülése önön rendkívüli tulajdonságai által drámai akcióban: ez a tragikum. A rendkívüli mint áldozata a rendesnek. A nagy, amely jogaihoz nem juthat abban a világban, amelybe tétetett“.² De azért nem minden nagyság bukik. Goethe, Deák Ferenc, Mátyás király nem lettek tragikus hősökké, mert a sors „kiválóságukhoz mért kiváló helyzetet“ adott nekik.³ Ezeket a fő gondolatokat kiegészíti egy későbbi tanulmánya,⁴ mely szerint „nemesak az egyén tragikuma jogosult, mert van az életben egy másik tragikum: a helyzet tragikuma, amely éppen olyan félelmes, mint a nagy lélek tragikuma“.

Nem csoda, ha a tragikum elmés teoretikusa a maga drámaírói gyakorlatában annyira vonzódott a történeti színműhöz. Egyik legértékesebb alkotása ezen a téren *Endre és Johanna*.⁵ A nápolyi királyleánynak és a szerencsétlen sorsú magyar királyfinak esete több feldolgozóra lelt mind a hazai, mind a külföldi irodalomban. Arany János és Tompa Mihály költeményt, Madách Imre, Lope de Vega és Mistral színművet írtak

² *A tragikum* c. fejezet.

³ *Az élet mint poéta* c. fejezet.

⁴ *Szigligeti és társai*. Beöthy Zsolt *Képes irodalomtörténete* II. kötetében.

⁵ A Nemzeti Színház 1885. dec. 11-én mutatta be. Több-ször jelent meg Rákosi munkáinak gyűjteményében. — Rákosi Jenő fiatalkori darabjairól I. e. munka I. kötetét.

róla. Rákosi Jenő után Bartók Lajos dolgozta fel színarabnak *Erzsébet királyné* címen (1892).

Rákosi Johannája a nápolyi erkölestelen udvari légkörben is tiszta marad, de azért — inkább kíváncsiságból és lelki nyugtalanságból — résztvesz halászleánynak öltözve Szent Gennaro éjtszakájának farsangi tombolásában. Endre éppen akkor tartja bevonulását Nápolyba. Megismerkedik az álruhás Johannával, s a fiatalok egymásba szeretnek. Johanna érzi élete döntő fordulatát:

Menny és pokol nyílt most egyszerre meg!
Melyikbe hullok angyalseregek? (I. felv. vége.)

Az öreg, beteges Róbert nápolyi király maga elé vezetteti Johannát és Endrét, mint akiknek a trónt szánta, s kívánja, hogy megesküdjenek. Endre felismeri Johannában a halászleányt, s azt hívén, hogy erkölestelen, nem akarja feleségül venni. Majd mégis politikai okoktól ösztönözve, kész az esküvőre, ám ez alatt Róbert király a történetek miatt közvetlenül halála előtt megváltoztatja a végrendeletet s Johannát teszi meg egyedüli trónutóddá.

A két szerelmes között ez az eset még mélyebbre ássa az ellentétet. Sehogysem tudnak egymásra találni, pedig emésztően szeretik egymást. Elvégzi munkáját az udvari intrika is, amely a magyar királyfi ellen fordul. Endre édesanyja, a Magyarországból érkező Erzsébet, ki akarja békíteni az ifjú párt, de nem sikerül. Johanna ugyanis végletes elkeseredésében résztvesz egy udvari orgián, s ez a már hozzá közeledni készülő Endrét ismét elriasztja. Johanna kétségbeesetten veti magát Tarentói Lajos karjai közé. Majd a pápa hatá-

rozatát hozzák Avénióból: a Szentszék helybenhagyta Johanna egyedül való királykodását. Róbert barát, Endre nevelője, nem nyugszik bele a fordulatba s Erzsébet elutazása után is tovább munkálkodik a királyfi érdekében.

Egy vadászon Bertram, aki szintén szerelmes Johannába, meg akarja gyilkolni Endrét. Ez azonban leteperi és kicsikarja tőle a vallomást, hogy az a férfi a királyné kedvese, aki ma éjjel Aversában dallal hívja találkozóra Johannát.

Róbert barátnak közben sikerült a pápa határozatát megváltoztatni: Endre lesz a király. A heves ifjú bosszút fogad ellenségei ellen. Az éjtszakát Johannánál tölti. Amikor éppen sikerül kimagyarázkodniuk és lélekben megtalálniuk egymást, felesendül a végzetes dal az ablak alatt. Endre féltékenységtől űzve kirohan a kertbe, hiába akarja felesége mindenáron visszatartani. Az udvariak rávetik magukat a királyra és megfojtják. Monte Scaglioso gróf a bűnösöket kivégezteti. A tragédia Johanna látomásával végződik. Látja, amint Lajos király seregei bosszuló hadjáratra vonulnak Itáliába, látja magát, amint harminc évi ájtatoskodással akarja lemosni élete bűnfoltját, de mindhiába. Kétségbeesésében Endre selyemzsinórjával fojtja meg magát.

Az elgondolás méltó volna egy remekműhöz is. A két egymást szerető lélek története, akik gondolkozásuk különbözősége és a fordulatok kegyetlensége miatt egymás elpusztítóivá válnak: megrendítő fátumkép. A lelki szembeállítás is pompás: Endre a rideg erkölcs képviselője, Johanna lelke meg a nápolyi udvar hiú csillogásában fogant. A tragikai gondolat keresztülvitele azonban kevésbé sikerült. Úgy érezzük, hogy a

szerelmeseket egymástól elszakító fordulatok nem mindig meggyőzőek, történhetnének másképpen is. A szereplő személyek rajza eleven és igaz, de inkább körvonalak maradnak, semmint teli árnyalású ábrázolások. A korfestés változatos és életszerű, bár az író a nápolyi udvart talán túlfönt is léhának mutatja be.

Ami a felépítést illeti, a cselekmény általában egyenesen és logikusan halad célja felé, de vannak részben elnyújtott, részben elnagyolt jelenetei. A második felvonás első képe és az egész negyedik felvonás majdnem fölösleges (színpadon „húzni“ is szokták őket). Ezzel szemben az utolsó előtti kép, amikor Endre és Johanna lélekben egymásra talál, lehetne szélesebb ábrázolású. Így amint van, vázaltszerű.

Dikeiójában költőiség csillog és erő lüktet. A jambusok azonban — az értelemnek gyakori sorátnyúlásával — helyenként nehézkessé válnak.

A fogatkozások ellenére is *Endre és Johanna* a legjobb magyar történeti darabok közé tartozik, s ritka példa irodalmunkban a nagyszabásúan elgondolt tragédiára.

Shakespeare hatása több jeleneten és fordulaton érzik, de ez a hatás csak a felszínt érinti. A végzet-felfogás tekintetében Rákosi egészen más életnézetet mutat, mint mestere. A nagy angol költő hősei egész vállal nekifeküsznek a sorsnak, Rákosi alakjai a végzet játéka, akik egész idegzetükben érzik a fátumvihart: megreszketnek alatta és tudatosan számot adnak maguknak róla.

Íme két idézet a két drámaíróból, amelyek szinte polemizálnak egymással! Shakespeare Edmundja a *Lear király*ban így gúnyolódik Glosteren, amikor atyja a szomorú fordulatokat az égitestek befolyásának tu-

lajdonítja: „Ez a legfölségesebb bohózat a világon, hogy mikor szerencsénk beteg . . . balsorsunkra vetünk: napra, holdra és a csillagokra, mintha gazemberek kényszerűségből volnánk, bolondok az ég akaratából, semmirekellők, tolvajok, országárulók a szférák hatalmánál fogva, hazugok, házasságtörők csupa megrögzött engedelmességből a planétai befolyások iránt, szóval ami rosszban leledzünk, az mind isteni unszolásból történék“ (I. felv. 2. szín.). Rákosi Tarentói Lajosának milyen más a filozófiája:

Az égi testek forgásán forog
A sorsunk. Csillaghullás, üstökös,
A hold fogyása, megtelése mind
Esendőségünk és emelkedésünk,
Kedvünk, szerencsénk, balfordulatok
Oka, tanúja, hírnöke. Bolond,
Ki azt hiszi, hogy kezével új
Csoportba rakhat csillagképeket.
Én ezt akarnám, más ellenkezőt
Akar: a két erő találkozik
És mérkőzéséből lesz az, ami
Ott fenn megírva van. (I. felv. 1. jel.)

Az egykorú sajtó a darabot a megillető figyelemben részesítette. A közönségnek azonban — a polgári dráma közelszemléletéhez szokott közönségnek — nem igen tetszett a tragikus nagyvonalúság. Századeleji felújítása nagyobb sikert aratott.⁶

⁶ Azóta is elővették. Egykorú bírázataiból l.: Föv. L. 1885. dec. 12., Pesti N. dec. 12. (Várad Antal), Nemzet dec. 13. (Keszler József). V. ö. Rákosi Jenő: *Emlékezések*, III. k. 39—40. és 60—61. l. (V. ö. Lukács György: *A modern dráma fejlődésének története*, Bp., 1912. II. k.: *A magyar dráma.*) — Francia fordításban is megjelent: *André et Jeanne*. Biblio-

Az *István vezér* című dráma *Királynék harca* elnevezés alatt került színre a Nemzeti Színházban.⁷ Előszavából jellemző a költő szándékára a következő mondat: „Izgatni kezdett a feladat, miképpen lehetne, vagy miképpen kell történelmi anyagot drámai formában feldolgozni, ha mindjárt nincsen is benne szó egy befejezett drámáról, egységes drámai akcióról, bevégzett történetről.“

A darab egy tragédia-ciklusnak akart első része lenni. Folytatását az író *Királyok harca* cím alatt tervezte, s az utolsó Árpádokról szólt volna.⁸ Az elkészült rész IV. Béla királynak és fiának, István vezérnek, a későbbi V. Istvánnak küzdelmét tárja elénk. A történetbe élénken beleszólnak az asszonyszereplők: Mária anyakirályné, — Erzsébet, István felesége, — Anna, Béla király leánya -s Gunda, Ottó brandenburgi markió leánya. A darabnak nincs egységes cselekménye, hanem hasonlatosan Shakespeare királydrámáihoz, inkább dramatizált korképnek nevezhető. A vitázó és síránkozó asszonyokban könnyű felismerni *III. Richárd* egyes jeleneteinek hatását.

A sokfelé szétszaladó mese fő vonala István vezérnek viszálykodása apjával és anyjával, kún száрма-

thèque Hongroise, Berne, 1917. I. Kont és Ch. de Casanove írtak hozzá bevezetést, melyben felsorolják Endre és Johanna történetének francia, olasz és angol feldolgozásait; az operalibrettókat is. Ügyátszik, Rákosi művét Kárpáti Sándor is át akarta írni operának; 1. *Rákosi Album*, Sopron, 1922. 20. l. — A tárgy magyar drámai feldolgozásait 1. jelen kötet 146. és 161. lapjain.

⁷ 1891. jan. 23-án. Megjelent Rákosi Jenő darabjainak gyűjteményében és külön is.

⁸ V. ö. A. Silberstein: *Im Strome der Zeit*. Bp., 1894.

zású felesége, Erzsébet miatt. A fiatal asszony behívja a tatárokat. Közben feltámad István féltékenysége feleségével szemben. Kiderül, hogy Erzsébet a tatárok behívásával férjének akart szolgálatot tenni. A tatárokat a magyarok kiverik. Belejátszik az események fordulataiba Ottó, brandenburgi markiónak és leányának, Gundának története is.

A *Királynék harca* emelkedett hangú, nagylendületű darab, de meséjének szétágazásával a figyelmet igen elfárasztja. Legszebb benne annak megmutatása, hogy a vezető történeti személyek egyéni és családi ügyei miképpen játszanak bele az országos eseményekbe.

Korfestése színes és gazdag s a történelem elmélyedő tanulmányozására vall. Kifejezésre jut itten ama kornak minden fontosabb mozgató eszméje és politikai törekvése: az „ifjabb királyság“ intézménye, a cseh királyság nyomása, tatár veszedelem, magyar-kún el-lentét és a vallási rajongás (flagellánsok).

A külső formának shakespeare-iessége mellett a végzetelgondolás itten sem shakespeare-i. A szereplők itt is a sors labdáit, s ennek tudomásával szemlélik az események sodrát. Az egyik esatajelenet alatt a sírán-kozó asszonyok így jajdulnak fel a sors csapásai alatt:

Mária királyné:

Oh jaj, szilaj forgással mint cikáz,
Mint táneol itt köztünk a sors, kezében
Forgatva gyilkos tört, melyet mi csak
Villogni látunk; de hogy kit talál
Halálosan: magunkat-e avagy
Ellenségünket-e vele, — ki tudja!

Gunda:

Engem talál, tudom! —

. Vészt hoztam
 Azokra, kiknek jót kívánok és
 Küldöttem vészt azokra, akiket
 Szeretetem ölel, s magam, mint a
 Harang szive, ide-oda ütődöm,
 S a légbe kongatom siralmamat. (III. felv. 2. kép.)

Rákosinak a történeti költészetről vallott felfogására, valamint arra a képességére, hogy miképpen tud erőltettség nélkül a történelmi keretből saját korához szólni, jellemző a darab egyik főalakjának, Béla királynak elmélkedése:

Főtáborhelyüinktől
 Már jól eljöttünk. Sátram zászlaját
 Meg sem ismerni már. Így teszen
 A távolság emberrel egyaránt
 Es tárgygal: a vonásait letörli,
 Színét elmosza, hangját elnyeli.
 Ha majdan egykor, késő unokák
 Dédunokái ránk tekintenek,
 E zord időkbe vissza más idők
 Szemével nézve: avagy melyikünket
 Fogják saját s igaz színében látni?
 Nem az leszünk, aki vagyunk; hanem
 Kinek bennünket nézett az, aki
 A maradék számára megírta
 Nevünket s azt, amit megláta bennünk.
 Mit meg nem látott, meg nem írt: a sírba,
 A feledésbe megy velünk s valónk
 Csak csonka képül áll rezegve a
 Történelem tükrében. (III. felv. 1. szín.)

Ez a darab sem aratott a bemutatón sikert, s azóta sem kísérleteztek felújításával.⁹

⁹ Vas. Ujs., 1891. 5. sz., Főv. L., 1891. jan. 24., Pesti N., 1891. jan. 24. (Bartók Lajos), Pesti H., 1891. jan. 24. Silberstein i. m.

A *koronázás emléknapja* (Népszínház, 1892) és *Az ezredév ünnepe* (Nemzeti Színház, 1896) nem egyebek, mint ügyes alkalmiságok. A vizsgálódásunk időbeli határán túl keletkezett *Tágma királynéről* csak annyit jegyzünk meg, hogy ez a népvándorlás előtti korban játszódó tragédia a legnyilvánvalóbban mutatja Rákosi fátumhitét. Maga az író nagy meghatottsággal gondolt vissza élete végén erre a művére. „*Ezópusz* ki nyitotta előttem az élet kapuját, *Tágma királyné* ezt a kaput betette utánam. Amaz a fiatal romantikus lélek hetyke merészsége, emez a beállt öregkor filozofáló higgadt hangja. Nem tárgyánál fogva, mely elég romantikus, hanem a tárgy kezelésénél fogva. Amaz görög tárgyú, emez görög stílusú kívánt lenni.”¹⁰

Ennek a kornak másik nagyhatású színpadi munkása, Csiky Gergely is több történeti darabot írt. Technikailag sok ügyességet mutató alkotások ezek, de költőiség és a tragikai hangulatok ereje tekintetében elmaradnak Rákosi históriai színművei mellett.

Theodora még *A proletárok* előtt keletkezett, de mivel a Nemzeti Színháznak is, az Akadémiának is 1880 után nyújtotta be (talán átdolgozva) a szerző, ebben az idősorrendben kell vele foglalkoznunk.¹¹

¹⁰ *Emlékezések*: II. k. 65—66. s ugyan e kötet 52. l. A darab megjelent Rákosi színműveinek gyűjteményében.

Rákosi drámáiról l. Schöpflin Aladár tanulmányát (*Rákosi Jenő élete és művei*. Szerk. Szüle Antal. Bp., 1930. 195—242 l.), azonkívül Beöthy Zsolt (Bud. Szemle 1920.) és Galamb Sándor cikkét (u. o. 1942.).

¹¹ Nyomtatásban nem jelent meg, nem is játszották. Kézírtos példánya a Nemzeti Színház könyvtárában. Benne idegen kéztől ez a bejegyzés: Érsk. dec. 19. 1881. Csiky kezé-

A darab a X. század közepébe visz bennünket. A hősnő, Róma uralkodó grófnője, özvegyen férjhez megy Hugó lombardiai királyhoz. Második férje és első házasságból született fia, Alberich között kiegyenlíthetetlen politikai ellentétek támadnak. Theodorában a feleségen győz az anya, s leszúrja Hugót, aki fiát halálra ítélte. Az események szörnyű forgataga Alberichet is öngyilkosságba kényszeríti. Theodora pártja győzedelmeskedik, de a szerencsétlen asszony a tömeg éltetése közben férje és fia holtteste fölött szívébe tört merít ezekkel a szavakkal: „Győző hadam jön, ah, s én elbukám.”

Vad szenvedélyek tombolnak a darabban, de az írónak nincs elég ereje őket híven és megragadóan festeni. A megoldás — a diadalmas bosszúnak a bosszúállót is elsőprő szörnyűsége — s az egész záróhelyzet Teleki László *Kegyencének* katasztrófáját juttatja eszünkbe.

A XVIII. századi Bécsbe visz a *Nora* című négyfelvonásos szomorújáték.¹²

Az egyik bécsi miniszter a befolyásos családból származó, tehetséges Szerémi Lászlót azzal szeretné az udvar politikájához kötni, hogy egy német leánnyal, Morgan Norával boronálja össze. A leány azonban mást szeret s csak szerelmi csalódásból és daczból egyezik bele a házasságba. Az esküvő napján megérkezik a régi szerelmes, Roland. Az ifjú férj együtt találja nejét a lovaggal. Párbaajra kényszeríti és megöli. A tör-

től: Írtam 1878-ban. A Teleki-díjat szégyen-paragrafussal nyerte meg. L. Akad. Ért., 1882.

¹² Először a Nemzetiben 1884. nov. 22-én. Nyomtatásban Csiky Gergely *színműveinek* sorában jelent meg.

vényszék előtt — hogy családi szégyenét leplezze — gyilkossága okául kuruc érzését hozza fel: Rolandban hazája ellenségét akarta eltenni. Nora azonban — aki nagyrabecsüli Szerémit — felfedi az igazságot, mire a férjet felmentik, az asszony pedig, mint akinek az élet ügysem értékes immár, megmérgezi magát.

A darabban csak a környezetrajz történelmi. A családi história megeshetnék modern társadalmi miliőben is. A szokott franciás-esikyes technikát látjuk benne: jól kidolgozott *scène à faire*, meglepő fordulatok és elmaradhatatlan vidám epizódfigurák. Különösebb jelessége nincsen a műnek, csak technikai ügyessége említésreméltó. Az író romantikus korszakának maradványa a szerelmi jelenetek lírai áradozása. A dialógus hol prózában folyik, hol versre kap.¹³

Csiky legjobb történeti tragédiájának számít a *Spartacus*.¹⁴

Hőse a római rabszolgalázadás híres vezetője, Spartacus, hősnője egy római patricius leánya, Flavia. A rabszolga és az előkelő hölgy egymásba szeretnek. Flavia követi ideálját a táborba, de csak nagy lelki küzdelmek között, mert alapjában megmaradt nemes római nőnek. Hazaszeretete arra készteti, hogy elárulja a felkelőket s leszúrja Spartacust, de azután önmagával is végez.

Hideg, szabványos tragédia. Elgondolásában van egészséges tragikai mag, de az író nem tudta életre

¹³ Vas. Ujs., 1884. 43. sz., Föv. L., 1884. nov. 23. — Janovics J. hosszabban foglalkozik vele: i. m. II. k. 149. l. — A darab pályázott a Karátsonyi-jutalomra. A jelentés szerint figyelmet keltett, de a díjat nem kapta meg. Akad. Ért., 1883.

¹⁴ A Nemzetiben először 1886. ápr. 9. Megjelent Csiky Gergely *színművei* között.

nevelni. Hősei nagyon is tudatosak. Íme Flavia végső szavai:

Rómának méltó lánya voltam én,
S mit tennem kellett, íme megtevém!
De én nő is, szerelmes nő vagyok,
S akit szerettem, azzal meghalok.

Spartacus hasonló világossággal állapítja meg tragikumát:

A szerelem volt, ami elbuktatott.

A korrajz elég eleven és találó, de ami a legérdekesebb lehetne — hogy a lázadó seregben hogyan üti fel fejét a visszavonás — inkább csak jelezve van, mintsem keresztülvive.

Csiky szokott komikus epizódfigurái innen sem hiányoznak. Dikeiójában ismét prózai és verses részek váltakoznak.

A bemutató előadás a Nemzeti Színház közönségét politikai nézetek szerint két pártra szakította. Egykorú feljegyzés mondja, hogy a második felvonás vége — mikor a rabszolgák megtámadják a patriciusokat — az emeleteken nagy tetszésnyilvánítást fakasztott. „A földszint fagyos volt, mert a szocializmus vörös réme merészkedett a lámpák fényébe jutni“. A darab végének hazafias hangja viszont a földszintet ösztönözte tapsokra.¹⁵

Buda visszafoglalásának kétszázadik évfordulójára alkalmi darabnak készült a *Petneházy*.¹⁶

¹⁵ A Silberstein: *Im Strome der Zeit*. — V. ö. még Vas. Ujs., 1886. 16. sz.

¹⁶ A Nemzeti Színház színészei mutatták be az Operában 1886. szept. 1-én, de azután átvitték a Nemzetibe. *Csiky Gerő művei* egyik füzeteként jelent meg.

A császárhű Petneházy Dávid jövődő veje, Máriássy Miklós, tüzes kuruc érzelmű ember. Eldobott szerelmesének, Zóranak, egy szenvedélyes rácleánynak bosszújából Petneházy a törökkel való cimboraság gyanúja miatt börtönbe kerül. A hajdúk kiszabadítják vezérüket, aki azután hőiesen résztvesz Buda visszavívásában. Lotharingiai Károly rehabilitálja a vitéz magyart, Zóra pedig öngyilkos lesz.

Színes, mozgalmas történet, s a kétfajta magyar-nak, Petneházy-nak és Máriássy-nak szembeállítása ügyes. Az intrika azonban sablonos, s a lélekábrázolás seholsem hatol mélyebbre. A különféle nemzetekből összeállt keresztény tábor rajza érdekes. A komoly hangot Csiky itt is víg alakokkal és derült helyzetekkel váltogatja, ezek között kiválnak Ottlyk Györgynek, egy felvidéki magyar úrnak és írődeákjának jele-
netei.¹⁷ Prózával vegyes verses dikciója korrekt, szabályos, de különösebb színgazdagsága nincsen. A keresztény tábor rajzára nyilván némi hatással volt Schiller *Wallensteins Lagere*.¹⁸

Éppen úgy, mint a társadalmi darabok közül *Az atyafiak*, a szerző halála után került színre a *Két szerelem* című Teleki-díjat nyert történeti szomorújáték is.¹⁹

Kassára, a XVII. század végére vezet a történet.

¹⁷ Bud. Hirl., 1886. szept. 1. sz. szerint az Ottlyk-család kérésére a nevet Csiky Hoszlikra változtatta. (Akárcsak *Mukányi* esetében.)

¹⁸ A történet néhány mozzanatát Gáspár Margit i. m.-ben Sardou *La Haine* című darabjával veti össze. — V. ö. Vas. Ujs., 1886. 36. és 38. sz.

¹⁹ A Nemzeti Színház 1892. nov. 18-án mutatta be. Megjelent a Kisfaludy-Társaság kiadásában 1892-ben.

Két párt áll egymással szemben: Thököly hívei és a labancok. Amazok feje Donáth István, ezeké Ruber Mihály. A labancok összeesküvését a kurucok felfedezik s a résztvevőket kivégzik. Donáth azonban Rubernek megkegyelmez, mert azt akarja, hogy fia, Miklós, Ruber gyámleányát, a nagyon gazdag Judithot vegye feleségül. Csakhogy Miklós Ruber Terézt szereti; az is őt. Apja megmentéséért Teréz meghozza az áldozatot, hogy máshoz megy feleségül, Miklós pedig elveszi Judithot. Közben Donáth István harcban elesik, s Kassán felülkerekedik a labancpárt. A szenvedélyes Judithot végleg elkeseríti, hogy férje még mindig Terézt szereti, s egy heves jelenetben tört ránt vetélytársnőjére. Miklós megvédi Terézt, s megszökik vele. Visszahozzák őket, s az új polgármester, Ruber Mihály ítélkezik felettük. Közben azonban a kurucok újra erőre kaptak, Ruber és Teréz férje elesik. Miklós a szabaddá lett Terézt akarja elvenni, Judith azonban, hogy férje ne legyen a vetélytársnőé, leszúrja Miklóst, azután magával végez.

A darab a rendes Csiky-technikát mutatja. Fő hibája az erőltetett mese és az, hogy a tomboló szenvedélyek igaz rajzához az írónak nincsen elég ereje. Így csak szertelennek s külsőségesen romantikusnak hat. Itt is, mint *Norában*, csak a háttér történeti, egyébként a darab polgári dráma polgári szereplőkkel. Derült epizódja, vagy komikus szereplője alig van. Dialógjaiban a verses sorokkal szemben a prózai részek a túlnyomóak. A választott történeti miliő kissé emlékeztet Bartók Lajosnak 1885-ben bemutatott *Thurán Annájára*. Mind a kettőnek felvidéki város a színhelye, s a szereplők a magyar történeti drámában ritkán szóhoz jutó városi polgárságból kerülnek ki.

Az író a *Két szerelem*ben nemcsak a kuruc-labanc ellentétet, hanem a katolikus-evangelikus szembenállást is festeni akarta. Jó ízlése azonban megóvta attól, hogy ő, a katolikusból evangelikus hitre tért egykori pap, a katolikusok ellen a színpadi helyzeteket kiélelje.

Szász Károly, a kiváló műfordító és költő többször megpróbálkozott a színműírással. Epikus tehetsége azonban nem engedte ezen a téren érvényesülni.

*Heródes*²⁰ voltaképpen csak átdolgozása a már 1865-ben bemutatott művének. Az új forma a régitől inkább csak abban különbözik, hogy Heródes itten nem megtévelyodik, hanem megmérgezi magát, amikor megtudja, hogy feleségét, Mariannét ártatlanul végeztette ki. A témát Calderon, Massinger (Shakespeare kortársa) és Hebbel is feldolgozta. Szász Károly darabja mégis nem ezeknek, hanem *III. Richárd*nak, *Macbeth*nek és *Othellonak* hatását mutatja. Igazi drámai élet azonban nincsen benne.²¹

A *Bölcs Salamon* című bibliai dráma a Karátsonyidíjra eredménytelenül pályázott. A Nemzeti Színház

²⁰ A Nemzetiben 1882. márc. 31-én. Első formájában 1867-ben jelent meg. Szász Károly: *Két színmű*.

²¹ Mint a vizsgált korszak előtt keletkezett művel, nem foglalkozunk vele többet. L. Péterfy Jenő *Dramaturgiai dolgozatai*. — Vas. Ujs., 1882. 15. sz., Főv. L., 1882. ápr. 1., Bud. Hirl., 1882. ápr. 1. (Rákosi Jenő.) — Szász Károly színműveiről l. a köv. tanulmányokat: Novák Sándor: *Szász Károly élete és művei* (1904), Kenessey Béla: *Szász Károly emlékezete* (Protestáns Szemle, 1906), Győry Aranka: *Szász Károly mint költő* (Rimaszombat, 1930).

a szerző neve nélkül mutatta be.²² Hogy Szász Károly írta, csak akkor derült ki, amikor pár nappal az előadás után a mű könyvalakban is megjelent.

Salamon király és féltestvér-bátyja megszeret egy pásztorleányt, aki azonban egyiküket sem szereti, hanem egy pásztorfiúért lángol. Salamon anyja azt akarja, hogy fia a fáraó leányát vegye el. Megérkezik Sába királynője is és felajánlja kezét a zsidó királynak. Salamon a pásztorleány iránt való érzése miatt nem fogadja el. Végül is azonban úrrá lesz érzésén, s a szerelmes párra áldását adván, elveszi a fáraó leányát. Az első felvonásban előfordul a híres salamoni ítélet is.

Drámai menete és mozgalma ennek a darabnak sines. A hős passzív természet, a körülötte fonódó események sodra erőtlen, a mellékesemények néha rá-nőnek a fő történetre s érdeklődésünket ellankasztják. Bizonyos költőiség azonban nem tagadható meg tőle. Bibliai idézetekkel teli nyelve gondos.²³

Nem kerültek színpadra, csak a Kóczán-díj alapítványából könyvalakban jelentek meg: *István vezér* és *Attila halála*.²⁴

István vezér a pogányság és kereszténység küzdelmeiből meríti tárgyát. Koppány somogyi vezér és István mostohaanyja, Adelájd szeretik egymást. A viszony tragikusan végződik. A keresztény és pogány sereg összeesapásakor Adelájd is résztvesz a küzdelem-

²² Akad. Ért., 1888. (Két szavazatot kapott.) Bemutató: 1889. jan. 22.

²³ Vas. Ujs., 1889. 6. sz., Föv. L., 1889. jan. 26., Pesti N., 1889. jan. 26., Nemzet, 1889. jan. 26. (Keszler József.)

²⁴ Mind a kettő 1893-ban.

ben és szándékosan beleszalad Koppány kardjába, aki azután maga is elesik az ütközetben.

A fordulatok erőltetettek. Adelájd alakja nem érthető. Buzgó keresztény létére elég kacér nő. Drámai élet az események minden külső mozgalmassága ellenére sem tud kialakulni. A nyelv gondos, a verselés szabályos, de különösebb lendülete nincsen. Színpadtechnikailag érdekes az utolsó felvonás második képének elképzelése: szimultán színpad, egyik oldalon Koppány sátra, másikon Istváné, s hol egyik nyílik ki a benne játszódó jelenetre, hol a másik; a háré pedig a két sátor közötti előtéren folyik. Némileg hasonló ez a szín *III. Richárd* utolsó felvonásához, ahol Richárd és Richmond sátrai ugyanesak egyazon színpadon foglalnak helyet.

Attila halálában a hún király szemet vet Mikoltra, az udvarában élő frank királyleányra, akinek családját kiirtotta. Mikolt Aladárt szereti, de végül is beleegyezik a házasságba, mert véreiért bosszút akar állani. A nászéjjelen karddal rohan Attilára. A küzdelembe beleavatkozik Walter, az aquitániai királyfi, aki maga is szereti Mikoltot. Walter halálra szúrja Attilát, de verekedés közben Mikolt is sebet kap és meghal. A darab végén úgy érezzük, hogy a hűbéres fejedelmek — Detre és a többiek — fel fognak szabadulni a hún uralom alól a Csaba és Aladár közti viszálykodás miatt.

Az író sok tekintetben szembehelyezkedik a magyar mondai hagyománnyal. Attila kellemetlen, erőszakos, érzéki ember, méltán nem szereti senki. Csaba kötelkedő és hencegő, Detre közönséges intrikus. Az események fordulatai lélektani tekintetben nem mindig meggyőzőek. Előkelő nyelve nem tud drámaiságra

kapni. A szereplők rögtön mindent kimondanak, amit éreznek és gondolnak. Sehol semmi drámai feszültségű leplezése az érzelmeknek.

A darab egy-két mozzanata talán hatott Harsányi Kálmán *Ellákjára*, különösen az a körülmény, hogy a húnok panaszkodnak, amiért Attila az idegenek kedvéért háttérbe szorítja őket. A mű elején így beszél Csát:

Mióta Attila
Meghódítá a félvilágot és
Alán, herul, gót, vandal, gepida,
S az Isten tudja hány nép és király lett
Alattvalója és hűbérese —
Azóta már nem húnjait tekinti
Főerejének, hanem ezeket.^{24a}

V á r a d i Antal történeti darabjai lírai jellegűek, de mintha az első színművei nyomán keletkezett bírálatokból tanult volna az író: a hosszú áradozásokat és a szavalmány-betéteket csökkentette.

Egy-két alkalmi művével röviden végezhetünk. *Buda ébredése* című drámai prológja a Krisztinavárosi Színkör évadnyitó előadására készült. Címével is,

^{24a} Harsányi Ellákja meg így kezdi a darabot:

Herulok, skyrek, gótok, osztrogótok,
Gepidek, rúgok, basternek, alánok,
Sasszárnny alatt viesorogva megbúvó
Mézesszavú rókák; mindent, mi hún,
Csak becsmérő, bukott s kivert királyok;
Friggyel hozzánk bilineselt húnfalók:
Im apánk udvara! Minden kiáltja,
Hogy nagy királyné, királyok uráé,
De mi árulja el, hogy hún királyé?
Hol itt a hún, rajtunk kívül Csaba?

tartalmával is, mint költői ösztönzésre, Vörösmarty Mihály művére, *Árpád ébredésére* mutat. Váradi darabjában Buda vezér kel ki sírjából. A költő felidézi előtte Buda város történetének fő mozzanatait.²⁵ — Színházi alkalomra, Feleki várszínházi működésének megkezdésére készült a *Histriók Budán*. Mátyás és Beatrix előtt megjelenő histriók szerepelnek benne.²⁶ — *A királyleány tündérregéje* Mária Valéria esküvőjére,²⁷ *Az úttörők* a magyar színészet százados évfordulójára,²⁸ *A szent korona* pedig a koronázás huszontödik évére íródott.²⁹

Nagyobb művészi igényű *A hún utódok* című történeti tragédia,³⁰ amely a Kóczán-pályázaton Szász Károly díjat nyert *Attilája* mellett dícséretet kapott.

Csaba és Aladár ellentéte, s a hún birodalom felbomlása a mese fő mozzanata. Ez a cselekmény-ág összeszőődik a két fiúnak Polydora görög leány iránt érzett szerelmével. Szerepel benne Krimhilda és Hagen is. A darab végén Csaba a szittya földre vezeti vitézeit, ahonnan majd a húnok utódai visszafoglalják a Duna-Tisza közét. Önkényes fordulatok, kusza lélekrajz és zavaros meseszövés jellemzik a művet, amely-

²⁵ Színrekerült 1883. jún. 9-én. L. Vas. Ujság, 1883. 24. sz., Főv. L. 1883. jún. 9.

Ugyane színház évadzáró előadására írta Váradi az *Epilógot*.

²⁶ Főv. L. 1884. okt. 5., Vas. Ujs., 1884. 41. sz. — Feleki vállalkozásáról l. e mű I. k. 29—30. l.

²⁷ Krisztina: 1890. júl. 30. L. Főv. L. júl. 31.

²⁸ Nemzetiben 1890. okt. 24-én.

²⁹ Nemzeti: 1892. jún. 7.

³⁰ Először a Nemzetiben: 1890. jan. 24-én. Megjelent a *Nemzeti Színház könyvtárának* egyik füzeteként, 1890.

nek egyetlen elismerésre méltó sajátsága a tarka ékítésű nyelv és a hibátlan verselés.³¹

Érdekesebb a *Rafael* című négyfelvonásos tragédia, már csak azért is, mert irodalmunkban elég ritka a képzőművészetek történetéből merített darab.³²

Stella, egy szegény pékmester leánya (Fornarina) Rafael szeretője lesz, s modellt áll neki az egyik oltárképhez. A nagy festőt egy romantikus szenvedélyű heregasszony is szereti, s férfiruhába öltözve, Antonio álnév alatt szüntelen nyomában van. Féltékeny dühében mérgezett törrel leszúrja a festőt, majd öngyilkos lesz.

Az alakok itt sem élnek igazán, valamennyi csak színpadi csinálmány. Rafael élete egészen meg van hamisítva, a kor képe azonban levegős, és van benne történeti igazság. Nyelve ennek is dekorált.

A Nemzeti Színház teljesen meiningeni szellemben állította ki a darabot, melyhez egyébként egyik nagy művészenek, Nagy Imrének tragédiája is fűződik. Öngyilkossága miatt a mű bemutatóját el kellett halasztani.³³

A Kóczán-díjat nyert *Charitas*³⁴ hősnője szerelmes a trónvesztett és sorsüldözött magyar királyba, Salamonba. Miatta otthagyja a zárdát, s követi bujdosá-

³¹ Vas. Ujs. 1890. 5. sz., Föv. L. 1890. jan. 25.

³² A Nemzeti 1894. jan. 19-én mutatta be. A Karátsonyi-díjra pályázott, de nem nyerte meg. Akad. Ért., 1892. — Megjelent Budapesten 1894-ben.

³³ A bírálatok közül l. Föv. L. 1894. jan. 20., Vas. Ujs. 1894. 4. sz., Silberstein: *Im Strome der Zeit*. — A Pesti H. híradása szerint (1895. febr. 25.) a darab Boroszlóban és Lipcsében is színrekerült. Somogyi Péter fordította németre. (Pesti H. 1895. szept. 15.)

³⁴ A Nemzetiben 1894. okt. 19-én. Megjelent 1893. Bp.

sába a bukott királyt, majd ennek halála után újra a kolostorba vonul.

A darab inkább színpadi képek együttese, mint igazi dráma. A fordulatok között nincs szükségszerű kapcsolat, de egyes jelenetek kidolgozása sikerült. Nyelve színes. Két szereplője, a besenyő fejedelem és leánya, igen emlékeztetnek a *Trónkereső* Bodomérjára és Rózsájára.

Váradi Antalhoz hasonlóan lírai hatásokra törekszik Somló Sándor is, azzal a különbséggel, hogy benne, mint színészen, mégis több a színpadi technika iránt való érzék.

Sirius című darabja római tárgyú. Nero kedvese, Poppea, szerelmes Sirius költőbe, s trónra akarja segíteni. Lázadás tör ki, melynek során Sirius öngyilkos lesz. A műnek vannak szép részei, jambusai is jól hangzanak, de hosszadalmassága akadályozza a drámai hatás kibontakozását. A hős nem mozgatója az eseményeknek, inkább csak mások játszanak vele.³⁵

Az egyfelvonásos *A szerzetesnek* szertelenül romantikus meséje a magyar középkorban játszik.³⁶

A *Gorgo* című tragédia szintén csak vidéki színpadokon jutott a közönség elé. Gorgo Tiberius Rómájában fegyverkovács. Elégedetlen a zsarnoksággal, ki-

³⁵ Szegeden adták 1884. jan. 26-án. Szegedi Híradó, 1884. jan. 29-én. A darab 1882-ben pályázott a Teleki-jutalomra, de nem nyerte meg. Pár év múlva — nyilván átdolgozva — újra pályát futott *A nagyravágyó* cím alatt s ekkor hozzájutott a 100 aranyhoz. Akad. Ért., 1882. és 1889/90. Egy részlete megjelent a költőnek *Bolyongás* című kötetében. Arad, 1892.

³⁶ Szegeden mutatták be 1884. okt. 7-én. Szegedi Híradó, 1884. okt. 9. Megjelent 1893-ban Budapesten.

vált a császár mindenható kedvesével. Lázadást szít. Kiderül, hogy fia a császár szeretőjének. (*Borgia Lukrecia* hatása?) Sorsa tragikusan végződik. — Kimesterkedett és vad történet, dikciója azonban gondos.³⁷

Thököly Imre 1890-ben a Nemzeti Színház Mézsáros-díját nyerte meg. Egy tervezett trilógiának első darabja akart lenni. Meséje Thököly Imre fellépésétől a Zrínyi Ilonával való eljegyzésig viszi a történeti események feldolgozását. Levegőjében van történelmi igazság, s alakjainak jellemzése is következetes. Széteső cselekménye azonban lassan indul, s a korfestés célját szolgáló epizódok is többször megakasztják a dráma menetét. Érdeemes megemlíteni, hogy az egyik jelenetben a kuruc vezér íródeákja (Gyöngyösi István) részletet olvas fel a Thökölyről szóló költeményből.^{37a}

Somló legnagyobb igényű műve a *Fra Girolamo* című tragédia.³⁸ Hőse Savonarola, a nagytekintélyű firenzei barát. Hatalma óriásira növekszik. Mikor azonban gyermekkori játszótársa, Strozzi Ghitta bűnre csá-

³⁷ L. Szinnyei: *Magyar írók*. Megjelent Szegeden é. n. Pályázott a Teleki-díjra, de eredménytelenül. Akad. Ért., 1887/88. — V. ö. Délmagyarországi Közlöny (Temesvár), 1888. nov. 18. (Tábori Róbert.)

Klasszikus tárgyú Somlótól *A gladiátor* című tragédia is, amellyel azonban nem foglalkozunk, mert sem meg nem jelent, sem színpadra nem került. A Teleki-díjra is sikertelenül pályázott. (Akad. Ért. 1891.)

^{37a} A darab csak 1906. okt. 27-én került a Nemzeti Színház színpadára a kuruc vezérek hamvainak hazahozatala idején. Sógópéldánya a színház könyvtárában.

³⁸ Először a Nemzetiben 1895. ápr. 19. Megjelent: 1896. Budapest. Megkapta a Teleki-díjat is, meg előadás után a Rökk Szilárd-jutalmat is. Akad. Ért., 1894. — Vas. Ujs. 1895. 21. sz.

bítja, erkölcsi befolyása megtörik és sorsa megindul a tragédia lejtőjén.

Rendkívül sok szereplőt mozgató és igen szélesre terített korábrázolású darab. Elgondolásában van érdekesség, de mesefejlesztésében az író nem tud megszabadulni a szabványos történelmi drámák stílusától. A hős lelki küzdelme híjával van az igazi drámaiságnak. A cselekmény a nagy apparátus ellenére is kevés, a szereplők igen sokat beszélnek, még többet szavalnak, bár meg kell engedni, hogy elég színesen és lendülettel.

Fő gondolatában, hogy t. i. a nagy célra hivatott embernek földi vágytól mentesen kell élnie, van valami rokonság Schiller *Orleansi szűzével*. Az a mozzanat, amikor Ghitta félti a padret s nem akarja ellenségei közé magától kiengedni (III. felvonás), Sardou *Fedora*-jának hatását érezteti. Nyelvében egy-két Shakespeare-reminiszcencia ismerszik fel.³⁹

Bartók Lajos, a maga korában népszerű lírai költő a drámai formában is kísérletezett; legtöbb eredménnyel a történelmi színmű területén. Első történelmi darabjában, *Kendi Margitban*⁴⁰ a drámai bonyodalom Báthory Zsigmond és Báthory Boldizsár ellentétéből fakad. Az eseményeknek fő mozgatója Kendi Margit, Boldizsár felesége, aki minden eszközt megragad, hogy

³⁹ Vas. Ujs., 1895. 17. sz., Pesti H., 1895. ápr. 20., Magyar Szemle, 1895. ápr. 28. és máj. 5. (Hevesi Sándor.)

Somló Sándorról l. Kéky Lajos (Bud. Sz., 1916) és Pérenyi József (Irodalomtörténet, 1920) cikkét s vitéz Doroghy Ferenc tanulmányát: *Somló Sándor színművei*. (Bp., 1942. 1—158. l.)

⁴⁰ A Nemzeti 1884. márc. 30-án mutatta be. Megjelent Budapesten év n.

urát a fejedelem ellen izgassa. Boldizsár élére áll az elégteleneknek, de Zsigmond kerekedik felül, elfogatja őket és Boldizsárt s Margit apját kivégezteti, mire Margit öngyilkos lesz.

A darab tragikái alapgondolata erőteljes, s a szerző mélyebbre hatol a lélekfestésben, mint általában a korabeli történeti drámaszerzők. A végén azonban a borzalmak annyira halmozódnak, hogy a kialakuló hatás inkább visszataszító, mint tragikus. Nem szerencsés lelemény az sem, hogy a fő történet Carilli jezsuitának és húgának, Estellának sorsával szövődik össze. A szerzetes olyan tervet akar keresztül vinni, aminőre katolikus pap nem vetemedhetik: szeretné, ha Boldizsár elválna feleségétől és Estellát venné el. Az álnok jezsuitával szemben Jób, a gályarabságot szenvedett protestáns lelkész rokonszenves beállítást kap.

Nyelve Shakespeare hatását mutatja, de sok helyütt nehézkes és körmönfont. A nagy angol költő befolyására utal az a jelenet is, ahol a polgárok a véres események közepette humorizálnak s a verses dikiőt prózával váltják fel.⁴¹

Drámatörténeti és esztetikai tekintetben egyaránt jelentékenyebb alkotás a *Thurán Anna*.⁴² A mű igen érdekes újítás abban a tekintetben, hogy nem királyok, főnemesek a hősei, hanem városi polgárok, mégpedig egyik nemzetiségi városunknak polgárai. Maga az országos história inkább csak háttére egy családi eseménynek. A szerző bizonyos politikai célzatossággal választott nemzetiségi miliőt. Az Apponyi Albertnek

⁴¹ Föv. L., 1884. ápr. 1., Vas. Ujs., 1884. 14. sz., Pesti N. 1884. márc. 31.

⁴² A Nemzeti 1885. okt. 5-én mutatta be. Azóta is többször felújították. Megjelent Budapesten, 1888.

ajánlott mű előszavában ezeket mondja: „E darabban csupa idegen hangzású név képviseli a magyar polgárság hazafias küzdelmeit: mutatni akarva, hogy nem kizáróan a fajegység alkotja a nemzetet, s hogy a magyar nemzet eszméjében ellentétek nem létezhetnek és eszményünk és végecélunk, hogy ne is létezzenek.“

A mese Mátyás király korában játszik. Velitorisz Henrik, a fekete sereg kapitánya megmenti a csehek-től Bártfát. Ezért jutalmul a város őt választja meg polgármesternek. Feleségül veszi a volt polgármester leányát, Thurán Annát, de még a nászéjtszaka előtt jön a hír, hogy a csehek újra támadni akarnak, s Velitorisz rejtékúton kilopakodik a városból, hogy segítséget hozzon. Szerelmes vágyától hajtva azonban nem távozik messzire, hanem éjjelenként titkon visszaoson feleségéhez. Ezzel nagy veszélybe juttatja a várost, amely már nehezen védekezik. Egy ilyen éjtszakai találkozást Konstil, Velitorisz haragosa és Borbála, aki Velitoriszt reménytelenül szereti, leleplezik, de a férfi a sötétben el tud menekülni. Az ártatlan asszonyt erkölestelenség miatt pörbe fogják. A tanács elnöke éppen édesapja, az öreg Thurán. Anna, hogy férjét mentse, azt vallja, hogy szeretője járt nála. Börtönbe vetik, hogy majd ha Velitorisz megérkezik, az ítélkezzék felette. A fogságban az apa és Borbála meglátogatják Annát, aki az izgalomtól elalél, s álmában kifejezi titkát. Egyszerre csak sereg élén megérkezik Velitorisz, s Bártfa mentve van. A bűnbánó kapitány bevádolja magát a tanácsnál, mely azonban megbocsát neki.

Tárgyválasztása és egy-két érdekes mozzanata révén figyelemreméltó műve ez drámairodalmunknak. Voltaképpen társadalmi színmű hősi köntösben. A pol-

gári drámák fordulataira mutat az a motívum, mikor a második felvonásban Borbálának az üt szeget a fejébe, hogy Anna nem aggódik eléggé eltávozott férjéért. Ez a tiszta lelki indítékból felbukkanó, finomabb forrású gyanú egészen modern. Ellenben nagy hibája a darabnak, hogy a bonyodalom csomóját a véletlen oldja meg, kellemetlen a kompromisszumos kifejlés és igen ügyetlen az álomban való kifecseges mozzanata.

A szerző — úgy látszik — történeti tanulmányokat végzett művéhez. A középkori törvénylátás találó rajzát kapjuk a harmadik felvonás tanácsjelenetében, ahol egy iszákos, garázda zsoldost és egy boszorkánysággal gyanúsított öregasszonyt ítélnek halálra. Bártfa piacának és tanácstermének díszletutasításán a meinin-genizmus szelleme érzik. A sok komoly fordulat közé ékelt egy-két vidám jelenet Shakespeare színkeverésének hatását mutatja, a börtönjelenetben viszont valami *fausti* van. Jambusos nyelve néha erőteljes és kifejező, legtöbbször azonban a dikió nehézkes és botladozó.⁴³

Sokkal kevésbbé értékes alkotás *Erzsébet királyné*.⁴⁴ Ez is, akárcsak Rákosi Jenő *Endre és Johannája*, a szerencsétlen magyar királyfi történetét választja tárgyul, de úgy, hogy itt a hősnő Endre édesanyja, Erzsébet. Az aggódó asszony tehetetlen a nápolyi udvar eselszövényeivel szemben. Lelkiismeretfurdalásai is vannak a Zách Klára eset miatt. Szerepel benne Lajos

⁴³ A darab megkapta a Péczely-jutalmat. L. Beöthy Zsolt: *Színházi esték*. — Pesti H., 1888. okt. 6. (Reviczky Gyula.) A. Silberstein: *Im Strome der Zeit*. Szerinte a darab Halm *Grizeldisz*-ére emlékeztet.

⁴⁴ A Nemzeti 1892. márc. 11-én mutatta be. Megjelent Budapesten 1892.

király is, aki a fő intrikust, Durazzoi Károlyt megöleti és győzelmesen hazaérkezik Budára.

A felölelt rengeteg történeti anyag halmozottsága miatt a cselekmény szövése meglehetősen kusza és nehézkes. Az indítékok s az összetartozó gondolat homályosak. Mintha az lett volna a szerző mondanivalója, hogy Erzsébetnek a Zách-esetért kell bűnhődnie; ámde az, ami a darabban előttünk lejátszódik, nem fejlőd logikusan a régi eseményekből. Johanna sem érthető eléggé. Miért van közte és Endre között ellentét? Csak sejtjük, hogy Johannának már előzőleg viszonya volt Beltrámmal. Nyelve a szokott Bartók-nyelv: nehézkes, de itt-ott költői. Nem érdektelen, hogy szerepel a darabban Toldi Miklós is, meg mint az avignoni pápa követe, Petrarca is.⁴⁵

Nem történeti tárgyú, de történeti korban játszódik, s ennél fogva ebbe a drámacsoportba tartozik Jókai Mór *Aranyembere*.⁴⁶ A regényből átdolgozott darabhoz a nagy mesemondónak legnagyobb színpadi sikere fűződik. A színrealkalmazás igazán nagyon ügyes. Minden, ami a regényből színpadra menthető volt, benne van. Persze, mai közönségre ma már kissé idegenszerűleg hat a műnek egy-egy túlzóan romantikus mozzanata; de még így is évtizedekig műso-

⁴⁵ Vas. Ujs., 1892. 12. sz., Föv. L., 1892. márc. 12.

Még a millennium előtt keletkezett, de csak 1898-ban került a közönség elé Bartók Lajos történeti egyfelvonásosa: *Mohács után*.

⁴⁶ Először a Nemzetiben 1884. dec. 3-án. Megjelent Jókai Mór *színműveinek* III. kötetében.

ron tudott maradni. Vidéken is számtalanszor játszották, sőt Bécsben és Prágában is sikere volt.⁴⁷

A regény meséje sokkal ismertebb, semhogy részletesen foglalkoznunk kellene véle. Csak emlékeztetőül mondunk el annyit, hogy a cselekmény forgópontja Timár Mihálynak, a dunai hajókormányosból gazdag emberré emelkedett komáromi kereskedőnek Timeával való házassága és Noémi, a Senki szigetén élő bájos teremtés iránt való szerelme. Timea rideg az aranyemberhez, csak hálából lett az övé, Noémi áldozatosan szereti. Timár Mihály a kettős viszonyból öngyilkossággal akar szabadulni, mikor a véletlen következtében halálhíre támad, s most már a világtól elrejtőzve boldogan élhet Noémivel a Senki szigetén.

A darabban kiváló alakító művészek mutatták be képességüket. Különösen nagy sikere volt Nagy Imre Timár Mihályának, Náday Ferenc Krisztyán Tódorának és Jászai Mari Teréza mamájának. Hatása a műnek a hang és stílus regényessége miatt ma már hervadóban van.

Az *Olympi verseny* rövid kis, költői hangú színpadi kép. A Nemzeti Színház ötvenéves fennállásának alkalmára készült. A *Földön járó csillagok* pedig a magyar színészet százesztendős ünnepére.⁴⁸

A *Földön járó csillagok* nagyon eleven és kedves kis alkotás. A szerző egy felvonásban hangulatos körképet tud adni Kelemen Lászlóról, aki a Múza szavá-

⁴⁷ Vas. Ujs., 1885. 5., 9., 10., 23., 24. sz. — Huszár Imre: *Az aranyember Bécsben*. Bud. Hírl., 1885. márc. 2.

⁴⁸ Mindkettő *Jókai Mór színműveinek* III. kötetében jelent meg. A *Földön járó csillagok* a Nemzeti 1890. okt. 24-én mutatta be. Újra játszották a magyar színészet fennállásának százötvenesztendős ünnepén.

nak engedelmessé, a nyugodt élet helyett a küzdelmes színi pályát választja. A történet Moór Lénárt nemes úr portáján játszódik. Szerepel benne Simay Kristóf és Kazinczy Ferenc is.

A *Keresd a szíved* című négyfelvonásos színmű A *kőszívű ember fiaiból* készült. Színrehozatala körül kínos bonyodalmak támadtak. Keglevich István intendáns vonakodott a darabot tárgya miatt előadni. Jókaihoz írt levelében ezeket írja: „Nem tartom korszerűnek az osztrák-magyar viszály felelevenítését addig, amíg egy tüntetésekre mindig kész generáció él és addig, amíg az uralkodik, akinek parancsára ama dolgok történtek.“⁴⁹ Az elutasítás miatt meglehetősen viharos hírlapi mozgalom támadt. Végül is Jókai visszavette művét a Nemzeti Színháztól.⁵⁰ Sok évi pihentetés után végül a Krisztinavárosi Színkörben került bemutatásra.⁵¹

A regényből való átdolgozás itt is eléggé sikerült. Maradt ugyan benne valami epikus, de általában friss és mozgalmas színpadi mű lett belőle. A regénytől annyiban tér el, hogy ott Pallwitz meghal, itt házasságot köt Alice-szal, aki a szenvedések tüzén átjutva, megtalálja szívét. Richárd pedig Editet veszi nőül.

Ennek a regénynek is eléggé ismert a meséje. A

⁴⁹ Bud. Hirlap, 1887. szept. 10. sz.

⁵⁰ L. Bud. Hirl., 1887. szept. 8. szept. 9., szept. 10., szept. 12., szept. 13., szept. 15., szept. 17., szept. 18., szept. 27., nov. 28., Pesti Hirlap, 1887. szept. 7., szept. 8., szept. 9., szept. 11., szept. 12., szept. 13., szept. 14., szept. 15., szept. 18., szept. 27., Nemzet 1887. okt. 29.

⁵¹ 1896. ápr. 25-én közvetlenül a millenniumi ünnepek előtt évadnyitó előadásul. Megjelent *Jókai Mór színműveinek* III. kötetében.

darab a három Baradlay-fiú közül csak Richárd történetét dolgozza fel: mint lesz a bécsi királyi testőrből magyar szabadsághős, s hogyan szerzi meg magának a szépséges és derék árvaleányt, Editet, Plankenhorst Alfonsinének és leányának, Alicenek akarata ellenére.

A darab legfőbb értéke a színpadról olyan jól ható kihegyezett dialógus.⁵²

Csepreghy Ferenc *Saul királyáról és Akbár szultánjáról* munkánk első kötetében szóltunk. Itt csak ismételjük, hogy nem keletkezésük idején, hanem az első 1885-ben, a második 1886-ban került színre Kolozsvárott.⁵³

Abonyi Árpádnak első történeti darabját, a *Moór herceget* szintén Kolozsvár mutatta be.⁵⁴ A spanyolországi mór uralom bukása idején játszó darabnak némi sikere lehetett, bár a korabeli bírálatok kettős cselekményt és sok lírai áradozást vetnek szemére. A társulat azonban a következő nyáron Nagyváradon vendégszerepelvén, újra elővette.⁵⁵

Abonyi másik történeti darabját, *A Zách-családot* a budapesti Nemzeti Színház mutatta be.⁵⁶ A darab

⁵² Pesti N., 1896. ápr. 26.

A köszívű ember fiaiból — megtartva a regény címét — Hevesi Sándor is darabot formált 1918-ban.

⁵³ I. k. 82—84. l.

⁵⁴ 1887. dec. 7-én.

⁵⁵ Bud. Hirl., 1887. okt. 30., dec. 2. — „Kolozsvár“ és „Ellenzék“ 1887. dec. 9. — „Nagyvárad“ 1888. szept. 25. Itt a címe: *Samil, a moorok hercege* lett. Ez a lap Ivánfi Jenőt társszerzőként emlegeti. Hasonlóképpen a Pesti H., 1888. szept. 27-én.

⁵⁶ 1895. okt. 25-én. Megjelent Budapesten 1894-ben,

hőse Zách Felicián nagy ambíciójú ember. Kibékült Róbert Károlylyal, s az a vágya, hogy a királyné öccse vegye feleségül leányát, Klárát. Közben híre jön, hogy Zách fia, János, hadat gyűjtött a király ellen. Hogy a királyban maga iránt bizalmat keltsen, fia ellen hadba vonul. A fiú elesik, az udvarban pedig azalatt Kázmér erőszakot tesz Klárán. Zách megőrül s rátör a királyi párra, mire megölik.

A darab alapötlete — egy ember, aki nagyravágyásból magát is, családját is tönkreteszi — jó tragikai tárgy. Kivitele azonban nem sokban különbözik a szokásos történeti dráma stílusától. Kellemetlen következményű a mesére, hogy kelleténél több indítékkal dolgozik az író. A sok motívum széthúzza a darabot, s a fordulatok rugóit itt-ott homály takarja. Dikeiója néha lírai áradozásba téved. Klára, Kázmér és Erzsébet jeleneteiben — néhol még a szavakat illetőleg is — van valami *Bánk bán* Melinda—Ottó—Gertrudis hármásából.⁵⁷

Koroda Pál *Alkibiadesze* tizenegy esztendeig várt, amíg első megjelenése után a Nemzeti Színház előadta.⁵⁸

Alkibiadesz politikai nagyratörő és egyúttal nőcsábító. Syracusai vállalkozását Athénben elgáncsolják, mire hazája ellen Spártának ajánlja fel szolgálatait. Elesábítja Ágisz spártai király feleségét, Timeát, azután újra Athénhez szegődik vissza. A bosszúvágyó

⁵⁷ Vas. Ujs., 1895. 44. sz.

⁵⁸ Megjelent 1884-ben és 1896-ban. A Teleki-díjat nem kapván meg, a második kiadás utószavában a szerző megtámadta az akadémiai pályabírákat. — A Nemzeti 1895. dec. 20-án mutatta be a darabot.

Timea ellene lázítja Spártát, majd csábítóját saját kezével leszűri.

A második kiadásban megjelent forma az első kidolgozásnál rövidebb és tömörebb, de még így is sokat markol a szerző. E miatt azután az egyes cselekményelemek nem futják ki magukat, s mese és jellemzés vázlatos marad. Pedig elgondolása elég ép, s a kor megrajzolásában is van élet. Nyelve egyenetlen: erősen lírai mondatok prózai és lapos helyekkel vegyülnek. A nép könnyen változó kegyének első felvonásbeli rajzára nyilván *Az ember tragédiájának* athéni képe, a harmadik felvonásbeli dőzsölő jelenetre pedig (a szereptők frivol éneke!) a római szín lehetett hatással.⁵⁹

G a b á n y i Árpádnak, a kitűnő színművésznek szintén van ebből a korból egy-két történeti tárgyú színműve.⁶⁰

A Pogány magyarok megnyerte a Kóczán-díjat, s a Nemzeti Színházban került bemutatásra.⁶¹

A darab hőse, Vatha szemben áll a kereszténységgel. Felesége egy keresztény lovaggal megszökik, leánya is keresztény emberé lesz. Ezekből a szálakból és Vathának Endrével való összecsapásából sodródik a cselekmény. A végén Vatha felesége öngyilkos lesz, s egy támadás alkalmával leánya is áldozatul esik. Vatha halálos sebet kap.

⁵⁹ Vas. Ujság, 1895. 52. sz. és 1896. 11. sz., Bud. Hirl., 1895. dec. 21. (Alexander Bernát.)

⁶⁰ A Magy. Színműv. Lexikon emleget tőle 1880-ból egy *Csák Máté* című darabot. V. ö. Ellenzék, 1882. márc. 24.

⁶¹ 1891. nov. 6-án. Megj. a M. Tud. Akad. kiadásában, 1892. A Kóczán-díjról l. Vas. Ujság, 1887. 52. sz.

A mesefejlesztésben nincs sok logika. Úgy éreztük, hogy a színésszerző inkább csak érdekes fordulatokat akart színpadra vinni s nem az egésznek egységes hatására törekedett, hanem csak egyes jeleneteknek éppen hirtelen nyújtott hatáslehetőségére. Maga a főszemély nem a pogány nemzeti ellenhatás hőse, hanem egy családi tragédia áldozata. Színpadismeret azonban mutatkozik a műben. Egyik mozzanata Dobsa Lajos IV. Lászlójának tűzpróba-jelenetét juttatja eszünkbe. Dikciója száraz-ridegen tárgyszerű, s csak itt-ott csillan meg benne költőiség. A rímtelen jambusokat néha rímeselek váltogatják.⁶²

*Sámuel királyban*⁶³ két történet fonódik össze: Urkundnak, Tomaj-Aba fiának és Aba Sámuelnek története. Urkund apját, még Szent István idejében Aba kivégeztette. A pogány Urkund bosszúra készül. Szerelmes Aba leányába, Sébába, ő érte meg egy pogány kún leány, Vira rajong. Urkund elrabolja Sébát, de ennek hatása alatt kereszténnyé lesz. Sébát Vira megöli, maga öngyilkos lesz. Ezzel az eseménysorral párhuzamosan fut Aba története. Eleinte kegyes, a népet szerető király, de azután a magyarok elpártolása és egyéb kiábrándulások miatt kemény, kegyetlen emberré válik. A bonyodalom a ménfői csatavesztéssel végződik. Abát Urkund szúrja le, azután a magyaroktól ítéletet kér önmaga ellen.

A darab jól indul, de a belezsúfolt történeti anyag miatt utóbb igen kúszává lesz. A két történet közül

⁶² Vas. Ujság, 1891. 46. sz., Főv. L., 1891. nov. 6., Magyar Szemle (Hevesi Sándor), 1891. nov. 15.

⁶³ Megjelent Kolozsvárott 1895-ben. A budapesti Nemzeti Színház 1896 októberében mutatta be.

egyik sem tud uralkodó lenni. Végig küzdenek egymással fontosság tekintetében. Aba megváltozása íróilag ninesen keresztülvive, egyszerűen el kell hinni.

Jelentősége a darabnak, hogy a pogány népszokásokat az író olyan mértékben igyekezett színpadra vinni, aminőt eleddig egyetlen magyar történelmi drámában sem láttunk. Az énekek zenéjét részben szerezte, részben régi motívumokból Káldy Gyula állította össze. A darab nyelvében prózai részek négyes trocheusokkal és ötös jambusokkal váltakoznak.⁶⁴

Caraffa közvetlenül a millenniumi ünnepségek előtt jelent meg a könyvpiacon.⁶⁵ Az eperjesi hóhér vérengzésének rikító és rémdrámászerű rajza ez. A végén *Caraffa* megőrül. Erősen kuruc szellemű munka. Mutatkozik benne színpadi ügyesség, egyébként majdnem elviselhetetlen mű. A szerző ismét több történeti forrásmunkát olvasott el, akárcsak *Sámuel király*hoz és sűrűn hivatkozik rájuk. Mint az előszóból kiderül, *Caraffa* történetének drámai feldolgozását szellemi tartozásnak érezte szülővárosával szemben. A darab az éles irányzatosság miatt természetesen nem kerülhetett színre.

A millenniumi ünnepségekre szánt alkalmi darab volt *Verő György Ezer éve*.⁶⁶ Színes és eleven képsorozat ez a magyar történelem kimagasló eseményeiről. A kapcsolatot a különben szertehulló képek között a Deér- és Bors-nemzetségeknek ősi vetélkedése képviseli. A magyar pártos kedv katasztrófákba dönti a

⁶⁴ Magyar Szemle, 1896. okt. 18. (Hevesi Sándor.)

⁶⁵ Budapest, 1896. Kiadta a „Kossuth Hirlapja” szerkesztősége.

⁶⁶ A Népszínház mutatta be 1896. ápr. 17-én.

nemzetet, míg végre a millenniumot ábrázoló képben a két vetélkedő familia összeházasodik és kibékül.

A nem nagy költői jelentőségű, de ügyesen megírt s a Népszínház közönségét szemmel tartó műnek óriási hatása volt. Százhetvenhárom előadást ért meg.⁶⁷

*

A tárgyalt történeti daraboknál kisebb jelentőségű, de azért a fejlődés szempontjából egyben-másban érdekes színművekről is említést kell tennünk.

A Teleky- és Karátsonyi-pályázatok szorgalmas versenyzője volt Horovitz Lipót vidéki plébános. Két történeti darabjáról munkánk I. kötetében emlékeztünk meg.⁶⁸ Közülük *Sophonisbe* sok vidéki színpadon megfordult.⁶⁹ A *Themistokles* (más címen *Nagyság súlya*) és *Buda halála* című tragédiák dícséretet nyertek.⁷⁰ *Egy karácsonyjék az első században* nevet viselő dramolettje nyomtatásban jelent meg.⁷¹ Meséje Kréta szigetén történik, s a keresztény eszmék térhódítását igyekszik bemutatni. Dirne, a sziget királynője és leánya, Iréne megtérnek. A prózában írt kis mű csak tárgyánál fogva érdekes.

Hegedüs István, a kiváló klasszikus filológus, két egyfelvonásos darabbal szerepel a történeti drámaszerzők között. *A költő leánya* a görög irodalomhoz fordul tárgyért. Aischylost legyőzi fiatal versenytársa, Sophokles, s megkéri az idősebb drámaíró leányának

⁶⁷ L. Verő György: *A Népszínház Budapest színi életében.* 278—282. l.

⁶⁸ 90. l.

⁶⁹ L. I. kötet 90. lap.

⁷⁰ Szinnyei: *Magyar írók.* Keletkezésük idejét nehéz megállapítani.

⁷¹ Arad, 1886,

kezét. A leány nem a szerelem szavát, hanem gyermeki érzését követi és apja mellett marad.⁷² A darabnak nincs különösebb értéke, csupán tárgyával kelt némi irodalomtörténeti érdeket. — *Az éjjéli párbaj* Coppée-stílusú dialógus. Egy kuruc és labanc vitéz a temetőben párbajra jön össze, de csak szóval kel viadalra. A labanc meggyőzi ellenfelét, hogy ő is a haza javát akarja. Végül kibékülnek.⁷³

S z á s z Gerő *Rolandnéja* hat évig várt, amíg színpadra került.⁷⁴ A könyv előszavában az író ekképpen ismerteti művészi szándékát: „Rolandné vétket követ el a természet ellen, midőn egy aggastyánhoz megy nőül... megszeret egy magához méltó férfiút s ekkor ébred helyzetének tudatára. Beledobja magát a forradalomba... s így vétkezik női hivatása ellen... lázadásba hajtja azokat, akiket szeret s ezáltal rájuk idézi a nemezist s elveszti őket, elveszti önmagát is“. Amit a szerző ilyen szabályosan elgondolt, az alig jut érvényre a darabban. Nem kapunk mást, mint széles körképet a nagy francia forradalomról, sok szót és ingadozó menetű cselekményt. Jambikus dikiója sokszor téved áradozásba.

⁷² Megjelent az Ellenzék 1880. dec. 25-i számában.

⁷³ A két kis darabot egy estén mutatták be: Kolozsvárott 1884. ápr. 18-án. Magyar Polgár, 1884. ápr. 20. Úgy látszik, egyiket sem játszották többször. *Az éjjéli párbajból* részleteket közölt az Ellenzék, 1882. márc. 15.

⁷⁴ Megjelent 1880-ban a Petőfi-Társaság kiadásában. Kolozsvárott 1886. ápr. 6-án mutatták be. L. Magyar Polgár, 1886. ápr. 8. — 1886. decemberében a debreceni társulat játszotta. L. „Debreczen“ és „Debreczeni Ellenőr“ dec. számaiból. Kolozsvárott 1891. febr. 14-én és a szerző negyvenéves írói jubileumára 1894. dec. 10-én újra elővették.

Kemény Endre báróról, az erdélyi irodalom derék munkásáról már volt szó e munka első kötetében. 1881. év Szent István napjára került színre tőle *A nagy napokból* című történeti tragédia.⁷⁵ Kemény Simon hősi önfeláldozásáról szól a gondosan megverselt, de színszerűség tekintetében fogyatékos munka. Egyik bírálója megjegyzi róla, hogy szereplői modern filozófiai eszméket hangoztatnak képes beszédben.

Benkő Kálmán történeti darabjai látványos, énekes, sokszor táncos jellegükkel közönséget tudtak vonzani. Magasabb irodalmi értékük nincsen, de a színpadi hatások ismerete látszik rajtuk. Különösen *Bukow, a székekelyek hóhéra* került Magyarországszerte sokszor előadásra.⁷⁶ — *A vén székekely* vagy *Az utolsó tatárfutás* című Benkő-darabnak csak kolozsvári színrehozataláról van pontos tudomásunk, de bizonyos, hogy máshol is adatott.⁷⁷ *Gábor Áront* is Kolozsvár mutatta be 1891. jún. 7-én.⁷⁸

Molnár György, a kiváló színész és rendező Vörösmarty Mihály és Czákó Zsigmond színműveinek felhasználásával *I. László király* címen írt történeti

⁷⁵ Kolozsvárott. L. Kelet, 1881. aug. 23., Ellenzék, 1881. aug. 23.

⁷⁶ Nevezetesebb előadások: Kolozsvár, 1883. jún. 10-én. (L. Magyar Polgár, 1883. jún. 12.) és Krisztinavárosi Színkör, 1884. aug. 22-én. (Vas. Ujság, 1884. 35. sz., Föv. L. 1884. augusztus 23.)

⁷⁷ Kolozsvár, 1886. aug. 19-én.

⁷⁸ „Kolozsvár“ 1891. jún. 8. A rövid bírálat közepes műnek minősíti, de azért lehetett némi hatása, mert 1892. máj. 28-án a kolozsvári színház újra elővette a köv. címen: *Gábor Áron, a székekely ágyúhős*.

darabot. A zenével, énekkel, látványosságokkal fel-
ékített műben a szerző maga játszotta a főszerepet.⁷⁹

Kolozsvárott és Nagyváradon került színre
Ivánfi Jenőtől *A mult* című egyfelvonásos kis
dráma. Bírálataiból csak annyit tudunk róla, hogy
„az író egy Franciaországban divatos műfaj átültet-
ése vállalkozott”.⁸⁰

Ivánfi Jenő nevéhez fűződik a *Nagy Napoleon*
című négyfelvonásos, tíz képre osztott történelmi lát-
ványosság is. A szerző régi írók darabjaiból — köztük
Grabbe *Napoleon*jából — állította össze a szöveget.⁸¹

E. Kovács Gyulának, a jeles tragikusnak ne-
véhez több történeti színmű fűződik. *Bocskay István*ja
azonban éppen úgy nem önálló mű, akárcsak Molnár-
tól *I. László*. Kovács Gyula darabja *Láng Ádám* Já-
nos, úttörő magyar színész egyik művének átdolgo-
zása.⁸²

⁷⁹ Debrecenben 1886. szept. 29-én. „Debreczen“, 1889.
szept. 29., okt. 2., okt. 9. Talán Kolozsvárott is játszották.

⁸⁰ „Nagyvárad“ 1888. jún. 13. részletet is közöl belőle.
Eljátszotta a Nagyváradon vendégszereplő kolozsvári társulat
ugyanaznap. — „Kolozsvár“ 1890. jan. 23. sz. szerint meg-
jelent nyomtatásban. Nem tudtam hozzájutni. Az is lehet, hogy
nem történeti vonatkozású mű volt. (*A társadalmi dráma* c.
fejezetben is.)

⁸¹ Színrekerült Kolozsvárott 1891. szept. 25-én. Kolozs-
vár, 1891. szept. 26.

Nehéz megállapítani, hogy Ivánfi Jenőnek *A szolga fia*
című dramolettje történeti tárgyú volt-e. A Kolozsvárott 1895.
aug. 3-án bemutatott apróság az Ellenzék aug. 5. száma szerint
erősen romantikus hangú, s a Sturm und Drangra emlékeztető
mű volt.

⁸² Kolozsvárott 1892. okt. 1-én került bemutatásra. Pesti
H., 1892. okt. 9. „Kolozsvár“, 1892. szept. 29., okt. 1., okt. 3.
Ez utóbbi szám szerint E. Kovácsnak sikerült a régi darabot
mai közönség számára is hatásossá tenni.

E. Kovács Gyula „scenirozásában“ Kolozsvárott 1894. febr. 20-án színrehoztak egy *Zách Felicián* című darabot is. Talán átdolgozása volt Kisfaludy Károly *Zách Klárájának*.⁸³

H a m v a s József *Abnere* bibliai tárgyú.⁸⁴ Abner, Saul király hadvezére. Nagyravágyása és szerelmi hűtlensége okozza bukását. Nyelvében van valami lendület. Blankversei korrektek. Az egész mű azonban híjjal van az eredeti hangnak.

A kolozsvári színészet megindulásának századik évfordulójára ugyanaz a *F e r e n c z i* Zoltán készített drámai korrajzot, aki a kolozsvári színjátszás történetét is megírta. *Száz év előtt* című rövid darabjában Wesselényi Miklós báró, Fejér János, Fejér István, Fejér Rozália, Janesó Pál és Rajka Teréz a főszereplők. A cselekmény a körül forog, hogy az 1792-es országgyűlés tárgyalja és teljesíti a színjátszók kérését.⁸⁵

V a y Aladár báró egyszerre öt színművet tett közzé.⁸⁶ Köztük három történeti tárgyú. Az egyik *Nagy Sándorról* szól, a másik, *Arakisz*, az egyiptomi történelemből veszi témáját, a harmadik, *Valéria*, a római köztársaság idejében játszik. Közülük *Arakisz*-ről érdemes megemlíteni, hogy az egyiptomi zsidó rabszolgák felszabadítása kapcsán a szerző mai vonatko-

⁸³ Kovács Gyulától a *Petőfi ébredése* című drámai apróságot, mely szintén Kolozsvárott 1883. dec. 31-én került színre, csak éppen megemlítjük. L. Magyar Polgár, 1884. jan. 1.

⁸⁴ Megjelent 1892. Sopron.

⁸⁵ Színrekerült a kolozsvári Nemzeti Színház 1892. nov. 11-i díszelőadásának keretében. L. „Kolozsvár“ 1892. nov. 12.

⁸⁶ *Vay Aladár színművei*. Budapest, 1893.

zású társadalmi kérdésekhez szól hozzá. Mondani-
valója, hogy a haladást nem hirtelen gyorsasággal, ha-
nem fokozatosan kell megvalósítani.⁸⁷

V a r s á n y i Gyula *Uria* című bibliai tragédiája
megnyerte a Teleki-díjat.⁸⁸ Dávid király harctérre
küldi Uriát s azután feleségét magához veszi. A vezér
ezt megtudva, hazatér, nejét leszúrja s az elégedet-
len Absolomhoz csatlakozik. A esata elvész, Absolom
elesik, Uria kardjába dől. — A cselekmény elég jól
fejlődik. Uria és Absolom története ügyesen kapcsoló-
dik. A jellemrajz azonban bizonytalan és elmosódó.
Nyelvében van bizonyos költőiség. Általában a mű
nem tartozik az egészen átlag történeti darabok közé.

A Teleki-díjért kétszer is futott pályát P r é m
József *Bosnyák Annája*. Másodízben, átdolgozott for-
mában sikerült is a jutalmat elnyernie.⁸⁹ Hősnője
Anna, Tomaszkus király özvegye. A mese 1461-ben
történik. Anna a trónt fiának akarja megszerezni,
hogy ő maga is uralmon maradhasson. Később fiával
is ellentéte támad, aki sereggel tör ellene. Anna ön-
gyilkos lesz. A tragikai elgondolás nem rossz, de meg-
írása a szokványos históriai dráma-stílust mutatja.

*

Még egy sereg történeti színműről kell említést
tennünk. Foglalkozni nem érdemes velük, pusztán író-
juk nevét és címüket soroljuk fel.

1880: P o p o v i c s Dömétől *Róma vésznapjait*

⁸⁷ Bírálát: Föv. L. 1893. 89. sz. — Vay két másik darab-
járól l. *A társadalmi dráma* c. fejezetet.

⁸⁸ Megjelent Budapesten 1890. *Szépirodalmi Könyvtár V.*
Előadták Kolozsvárott 1894. szept. 29-én, L. Akad. Ért. 1890.,
„Kolozsvár“ és Ellenzék 1894. okt. 1.

⁸⁹ Akad. Ért. 1894. és 1895. Megjelent Budapesten év n.

Zomborban játszották 1880. júliusában.⁹⁰ — Székelyfi álnév alá rejtőző írótól Marosvásárhelyt 1880. dec. 7-én került előadásra *A mádэфalvi veszedelem*.⁹¹

1882-ből bizonytalan híradásunk van Zöldi Mártonnak *Eszterről* szóló bibliai darabjáról.⁹²

1883: November 25-én a kassai színház nagy látványosságot mutatott be *A kápolnai csata* címen. A darabot 1891. aug. 25-én a Városligeti Színkör is játszotta. A hazafias szólamoktól hemzseggő színművet Szathmáry Károly (jobbatelki) színész írta.⁹³ — Ez évben jelent meg Kolozsvárott Komáromi Ferenc *Balogh Gerő* című történeti színműve. Cselekménye 1660-ban játszik Erdélyben.

1884-ben kezdte meg kiadni történeti színműveinek sorozatát bizonyos nevezetű Füzeseséry Bertalan. Címeik: 1. *Johanna, a nápolyi királyné*, 2. *Erszébet, a magyar birodalom kormányzója*, 3. *A nagy francia forradalom*.⁹⁴ E „művek“ színvonalára semmi sem jellemzőbb, mint az, hogy a *Johannában* a szerző elénekelteti Kölesey *Himnuszát*. — Ez évnek termése még Boross Vilmostól *A kunok március 15-éje*.⁹⁵

1885: Vasárnapi látványosságnak készült *A magyar légio Olaszországban* című történeti színmű. Írója: Óváry Lipót. Feleki társulata a Gyapjú-utcában mutatta be május 19-én.⁹⁶

1886 júl. 2-án ismeretlen szerző tollából szín-

⁹⁰ „Bácska“ 1880. júl. 6.

⁹¹ Magyar Polgár 1880. dec. 8., Marosvidék 1880. dec. 9.

⁹² „Színpad“ 1882. szept. 1. Megj. Arad, 1900.

⁹³ Kaschauer Zeitung. 1883. dec. 1., Bud. Hirl., 1891. aug. 25., Föv. L. 1891. aug. 25. — A szerző nem tévesztendő össze P. Szathmáry Károlylyal.

⁹⁴ Kassa, 1884., 1885., 1886.

⁹⁵ Karczag, 1884. L. Színyei i. m. Ugyane szerzőtől állítólag Kisújszálláson még színrekerült egy *Hattyúdal* című hazafias darab 1889-ben.

⁹⁶ Vas. Ujs. 1885. 21. sz., Föv. L. 1885. máj. 21.

padra került a Krisztinavárosi Színkörben II. Lajos bajor király története, egy hónappal a szerencsétlen uralkodó öngyilkossága után. Címe: *A hattyúkirály legendája*.⁹⁷ — Szept. 26-án Nagy Benő *Rulikovszky Kázmérja* talál színpadot Nagyváradon.⁹⁸ — Dec. 28-án Kolozsvárott előadták Ökröss Bálinttól *Czinka Pannát*. A sovány meséjű darabban szép régi dalokat énekeltek.⁹⁹

1887-ben egész sorozat színdarabot ad ki Zomborban Molnár (Müller) Gyula. Köztük a *Zoárd* honfoglaláskori színmű, *Musztafa* 1414-ben játszik, *Saul király* bibliai tárgyú. Jambikus nyelvükben bizonyos lendület van.

1888 március 9-én mutatta be Kolozsvár Mésszáros Kálmánnak Róbert Károly korában játszó, romantikus *Jolántháját*, mely azután Pécsre is elkerült 1896-ban.¹⁰⁰ — Ez évben jelent meg Versecen Nagy Miklós *Csák Mátéja*.

1889: Ez év tavaszán játszották Eperjesen Rottenberg Márton *Drágfy Mária* című dramolettjét. — Ugyanez évben jelent meg Tószögi Andortól egy verses kis drámai jelenet, *Tíz év után*, mely XV. Lajos korában, francia földön játszik.¹⁰¹ Makray László *Egy bűn története* c., állítólag Kolozsvárott játszott darabjáról a Magyar Színműv. Lex. ad hírt. — Laky Imre hirlapírónak Debreczenben játszandó *A véres napok* című, s a Dózsa-lázadást tár-

⁹⁷ L. az egykorú napilapokat!

⁹⁸ „Nagyvárad“ 1886. szept. 28.

⁹⁹ Ellenzék, 1886. dec. 29. Debreczenben is játszották 1889 februárjában. „Debreczen“ 1889. febr. 21. és febr. 26. Kolozsvárott 1894. jan. 13-án ismételték. Szinnyei szerint a darab megjelent Bp., 1887. Nem tudtam hozzájutni. (Lehet, hogy a darab népszínmű jellegű volt. Felvettem abban a csoportban is.)

¹⁰⁰ Szinnyei i. m. — Ellenzék, 1888. márc. 12.

¹⁰¹ Tószögi Andor: *Titánok*. Budapest, év n. — Vas. Ujs. 1889. 35. sz.

gyul vevő darabjáról a Pesti Hirlap tesz említést.¹⁰² — Deréki Antal *Benyovszky*járól a Magyar Színműv. Lex.-ból értesülünk. — Kulcsár Endre *Etele* című szomorújátéka Nagykanizsán jelent meg. Tárgya a hun-idegen ellentét.

1891 május 2-án Sepsiszentgyörgyön hatással játszották Deréki Antaltól *Gábor Áront*.¹⁰³ — Ez év szept. 2-án E. Kovács Gyulától a Krisztinavárosi Színkör egy rövid kis darabot ad elő.¹⁰⁴ Kovács darabjával együtt ment Egerváry P. Ödön *Petőfi Sándora*, melyet a szerző még 1873-ban írt.¹⁰⁵

1892: A Főv. L. ápr. 2-i számának tárcájában részlet jelent meg Székely Béla *Sforza Ferencéből*, mely mű némi figyelmet keltett a Karátsonyi-pályázaton. — Hevenyében írt darab volt Relle Iván egyfelvonásos *Március 15.-je*, melyet a Népszínház egy márciusi ünnepélyen mutatott be. Természetesen Petőfi is szerepelt benne.

1893: Darnay Kálmántól a török időkben játszó *Rabnő* színrekerül Sümegen.¹⁰⁶ — Ugyanez évben lép fel mint drámaíró, Rákosi Viktor is, két kis alkalmi darabjával a Népszínházban: a *Március 15.-ével* és *A zászlótartóval*, mely utóbbi a budavári honvédszobor leleplezésének ünnepére készült.¹⁰⁷ — Ilosvay Hugótól a *Szabadság-szerelem* alkalmasint szintén Petőfiről szól.¹⁰⁸

1895: A Kóczán-pályázat egyik dícséretet nyert darabját, *Földönfutók* címmel Sopronban játszották. Salamon, László, Charitas szerepelnek benne. Szerzője

¹⁰² 1889. jan. 5.

¹⁰³ „Székely Nemzet“ máj. 5.

¹⁰⁴ Pesti H. szept. 3.

¹⁰⁵ Reform, 1873. aug. 20. Azelőtt is ment már a darab. E munka I. kötetében nem történt róla említés.

¹⁰⁶ Pesti H. ápr. 10.

¹⁰⁷ Pesti H. márc. 16., Bud. Hirl. márc. 16. — Főv. L. máj. 22.

¹⁰⁸ Magyar Színmű. Lex. említi.

Z á b r á k Dénes soproni ev. lelkész volt. — S z a t m á r y Károly (jobbattelki) darabját, a *Bem hadjárata és Szeben bevétele* címűt, a Városligeti Színkör mutatta be.¹⁰⁹ — G y ő z ő Lajostól, a Vígszínház későbbi színészétől ebben az évben jelent meg a *Trónvesztett* című, Salamon magyar király történetét feldolgozó tragédia.¹¹⁰ — Van egy kétes hitelességű hírlünk K a l o c s a Róza darabjáról, mely az 1848-as francia forradalomból meríti tárgyát.¹¹¹

1896: A millenniumi ünnepségek évében került színre Miskolcon K o m o r ó c z y Miklós Ede *Márciusnak idusa* című darabja.¹¹² — Ugyanebben az évben jelent meg Marosvásárhelyt R é d i g e r Géza erdélyi unitárius lelkésznek *A jóslat* című történeti színműve, amely a Kr. e. VI. századi méd-perzsa ellentétet rajzolja Herodotos alapján.

II.

A történeti színművekkel némi rokonságban vannak a *drámai költemények*. A poétika azokat a műveket nevezi így, amelyeknek bár külső formája drámai szabású, de szerzőik mégsem elsősorban előadásra, hanem inkább olvasmányynak szánták. Ezért a színpadtechnika követelményeivel nem igen vetnek számot, s csak ügyes rendező kéz átalakítása tudja őket színpadképesekké tenni. Jellemző rájuk, hogy mondanivalójuk rendesen bölcselmi, ábrázolásuk irrealisztikus, gyakran szimbolumokkal, allegóriákkal teljes. Rokonná teszi őket a történeti drámákkal, hogy rendesen valami tör-

¹⁰⁹ Pesti H. júl. 17.: „készülnek rá“.

¹¹⁰ Pesti H. ápr. 11., júl. 21., Bud. Hirl. máj. 9.

¹¹¹ Pesti H. márc. 9.

¹¹² Borsodmegyei Lapok, márc. 13. — Szinnyei i. m.

téneti vagy mondai korszakba helyezik költői közölnivalójukat.

A magyar drámairodalom nem túlságosan gazdag az effajta művekben. Mégis meg kell állapítani, hogy a vizsgált fejlődési időszak második felében, az 1880-as években az előbbi évtizedekkel szemben számuk szaporodik. Ennek a jelenségnek egyfelől az az oka, hogy a magyar költészetben a kiegyezés után egyre jobban erősödik a filozófiai szellem, másfelől pedig Madách nagy művének, *Az ember tragédiájának* hatása — Paulay Ede 1883-i színrealkalmazása következtében — egyre növekszik és terjed.

Torkos László *Kígyóbőr* című fantasztikus játéka 1881-ben jelent meg a könyvpiacra.¹¹³

A darab tárgya: Zenő költő választása Csilla, a dicsőség tündére és Rózsa, a földi leány között. Zenő először Csilla rabja, majd beleszeret Rózsába, az is belé, de a leányt elriasztja a költő kezének hidegsége. A kézen ugyanis kígyóbőr van. Rózsa lelopja a bőrt. Csilla féltékenykedik a földi leányra, vissza akarja szerezni Zenőt, de a költő Rózsával lesz boldog. Ez a fő történet. E mellett fut Luczának, Csilla szobaleányának és Dorombnak, a „vad lángésznek“, jobban mondva fűzfapoótának szerelme. Ezek is egymáséi lesznek, miután Doromb falusi kántorságot kap.

A mondanivaló, hogy a hideg dicsőségnél többet ér a szív melegsége, világos, de nagyon kusza módon jut kifejezésre. Csilla viselkedésében van valami érthe-

¹¹³ Regés színmű dalokkal 4 felvonásban. — Vas. Ujs. 1881. 29. sz.

tetlen. Az egész mese egyébként nem tud drámaivá válni.

Csongor és Tünde hatását könnyű felismerni rajta. Vörösmarty három ördögfiának itt Bikfie, Filkó és Fűles „kóbor szellemek“ felelnek meg. Balga és Ilma kettősének Doromb és Lucza, a nemtők játékának a tündérek éneke. Dikciójában is sok van Vörösmartyból. Itt is trocheusok és jambusok váltogatják egymást. Torkos verselése zengzetes és könnyed.¹¹⁴

L o n d e s z Elek *Kain* című drámai költeménye¹¹⁵ a Biblia szerint kezdődik, de megoldása lényegesen eltér tőle. Londesz Kainja megtér és reménnyel szívében bujdosik világgá. A költő felvonultatja a műben a Sátánt, a Lelkiismeretet, s a végén — nyilván Madách hatása nyomán — megszólal az angyalok kara és az Úr. Kétségtelenül hatott rá egyben-másban Byron *Kainja* is. Verssorai néhol rímbe csendülnek. Verselése bizonyos gyakorlatra vall, de igazi költőiség nincsen benne.

Külön csoportot alkotnak azok a drámai költemények, amelyek tudatosan és határozottan *Az ember tragédiájához* kapcsolódnak.

P. S z a t h m á r y Károlyt, az ötvenedik életévét taposó termékeny regényíróat annyira megkapta a színpadra jutott *Ember tragédiájának* hatása, hogy egy

¹¹⁴ Bartmann György (*Torkos László*, Budapest, 1934.) szintén kiemeli *Csongor* hatását, de kimutatja, hogy magát a tárgyat Merényi László mesegyűjteményének egy darabjából merítette Torkos. (*Eredeti népmesék*, 1861. I. rész. 1. mese: *A kigyóbőr.*)

¹¹⁵ Debrecen, 1886.

parodisztikus ellendarabot írt hozzá *Az asszony komédiája* címen.

A mű nem került színre sehol, de tetszetős díszkiadásban jelent meg, s nem kisebb művészek, mint Barabás Miklós, Vastagh György és Jankó János illusztrálták.¹¹⁶ A díszes külsőségek által a könyvpiaccon mintegy versenytársa akart lenni a Zichy-illusztrációknak.

Az asszony komédiáját a szerző *Az ember tragédiájához* humoros ellenképnek szánta, azonban mondanivalójának komolyságával nem marad pusztá tréfálkozás. A történet a paradicsomban kezdődik. Ádám unatkozik. Lucifer tanácsára asszonyt kér magának az Úrtól. Az Égi hang figyelmezteti, hogy az asszony, akit társul akar magának, csak látszólag gyenge, valójában nagyon veszedelmes tud lenni.

Vigyázz, vigyázz! A gyöngeségben is
Van ám erő. A könnyű, lenge szél
Hordozza a virágnak himporát
És adja éltét nyárnak és tavasznak...
Társad leend, ki osztja sorsodat:
De kézből a vezérletet ne add...
Nőd Éva lesz; úr léssz fölötte te,
Ha ráfigyelsz, miként teszsz vele;
A kulcs szívéhez e szavakban áll:
Ott lesz erős, ahol te gyöngye vagy,
És gyöngye ott, ahol erődöt érzi.

Ádám elbizakodottan felel:

Csak add uram! A többi gond enyémr!

Megkapja Évát, de alig kapja meg, a paradicsomot máris elveszíti miatta.

¹¹⁶ Szini költemény tizenkét énekben. Budapest, 1888.

A következő képek Ádámot és Évát — vagy bocsánat! ebben a műben az asszonyé az elsőség — Évát és Ádámot a világtörténelem egyes korszakaiban mutatják be, persze mindenütt Lucifer kíséretében. Különbség azonban Madách és Szathmáry műve között, hogy Szathmáry nem álom formájában láttatja az első emberpárral a történelmet, hanem valóságban. Éva és Ádám először mint Szép Heléna és Menelaus jelennek meg, itten mellettük Lucifer Páris királyfi, — azután mint Alkibiadesz és neje tűnnek elénk, majd Éva Xanthippe lesz, Ádám pedig Sokrates. Az ötödik képben Évát mint pörbefogott Phrynét látjuk magunk előtt, Ádámot mint rá féltékeny szerelme, Lucifert pedig mint Hyperides ügyvédet. A középkor két képben elevenedik meg. Az egyikben Éva szenteskedő, de romlott lelkű grófnő, Ádám pedig, a férje, keresztes hadba induló vitéz. A másik középkori szín a guelf és ghibellin harcok egy jelenetét hozza elénk, ahol Ádám egy ostromolt város bírása. Feleségének, Évának módjában lenne őt megmenteni, mert az ostromló sereg parancsnoka, Konrád, megengedte, hogy minden asszony magával viheti azt, ami neki a legkedvesebb. Éva azonban nem férjét viszi magával, aki kövér és pocakos ahhoz, hogy hátán cipelje, hanem a karesőbb és fiatalabb Lucifert. A többi tarka kép során Évát, mint Dubarry grófnőt, Ádámot, mint XV. Lajost, Lucifert, mint Choiseul minisztert látjuk, majd a francia forradalomban vagyunk, ahol Évát, mint az Ész istennőjét helyezik oltárra. Azután a commune világába repülünk. Itt Ádám fiatal gyári munkás, Éva a kedvese, Lucifer pedig bukott arisztokrata.

Ezek a történeti képek Évát, mint hiú, kacér, sőt többször mint romlott teremtetést mutatják be, akivel

szemben Ádám rendesen a rövidebbet húzza. A férfi csak háromízben mutatkozik fölötte győzelmesnek: mint Sokrates, mint Alkibiadesz és mint commune-beli munkás. A többi esetben Éva kerekedik felül. Egyetlen győzelme azonban nemes és nagyszerű diadal. S ezen a ponton Szathmáry a magyar nőknek akart bokolni, mert a szóbanforgó kép magyar tárgyú: Évát mint Széchy Máriát, Ádámot mint Wesselényi Ferencet, Lucifert pedig mint muskétás kapitányt mutatja be. Széchy Mária lendületes szavakkal téríti az ellenzéki-magyar ügy mellé Wesselényi-Ádámot.

...Nem győztetek... Gothárd kövér mezőin?
 S mi volt a bér?... Vasvár beszél felőle:
 Elalkuvá vezértek a hazát
 S békét kötött, mely oly gyalázatos,
 Mint hogyha ő lett volna vesztes! Ám (*gúnnyal*)
 A jó hadak más célra kellenek:
 Nem a pogányt, *magyart kiítani*.
 A sárba vetni azt az ősi zászlót,
 Mely száz esatán vezette a magyart —
 S megsemmisíteni szent hitét, jogát!

Legnagyobb diadalát azonban Éva mint eszkimó neje aratja. Ez a kép az egész műben a legtartalmasabb, a legkomolyabb, s a munka fő gondolata is a legjobban innen ütközik ki. A jégvidéken vagyunk. Lucifer örül, hogy közeledik az ember pusztulása. Éva bűnbánóan Istenhez imádkozik, elismeri vétkeit, csak ártatlan kis gyermekéért könyörög. Megjelenik Ádám is, mint élelmet kereső eszkimó, halálra szántan, Istenhez emelkedve. Egyszerre zúgás-ropogás hallatszik, a jég-hegyek szétomolnak, helyüket dús lombú déli növényzet foglalja el, a kunyhó tetőzete görög-oszlopos csarnokká válik, s megszólal az Égi Hang:

Próbára tettem gyöngé lénnyed:
 És bár erényid s lelked ösztönét,
 Sőt engemet nem egyszer megtagadtál:
 Egy maradt mint égi szikra benned:
Hogy önmagad — saját fajod szeresd!
 Mit nő hibázott, férfi vétkezett,
 Letörle azt a nagy sötét lepelről
 Az *anyakéz*. Ez tette érdemessé,
 Hogy el ne hagyjam veszni képemet
 S megmentve azt a víz és tűzöznéből —
 És végre most dermesztő jégthonából,
 Tovább engedjem élni itt a földön.

(Luciferhez)

Szállj hát gonosz, a kárhozatba vissza,
 Ki azt hívéd, hogy elveszett a föld.
 Im láthatod: egy döccenés elég,
 Hogy létrekeljen egyre szebb alakban,
 Mint egykoron az édenkert vala!...
 Ti meg vegyétek im ígéretem.
 Míg véd a férfi elvet és hazát:
 Zöld csillagom, a föld is megmarad,
 S lakása lesz a boldog embereknek!

Ezzel a felemelő hangulattal zárul *Az asszony komédiája*.

A mű — látjuk — Madách költeményének kompozícióját, felépítését híven követi, de nagyságának nyomába nem tud lépni. Az alapul vett gondolat szép és megható, egyes jelenetei lendületesek, sőt néhol szárnyalóak, a következetes végiggondolás azonban hiányzik belőle. A komikus és komoly részek nem kapcsolódnak szervesen, nem olvadnak magasabb hangulati egységbe. A fő gondolat is inkább csak hirdetve van benne, semmint drámailag megjelenítve. Mindamellett mint érdekes kísérlet, nem érdemli meg azt az elhanyagolást, amiben irodalomtörténetírásunk részesíti.

Ezt az első paródiát nyomon követi a második, sőt a harmadik. Mind a kettő 1889-ben került színre, s mindkettő Krecsányi színigazgató társulatában. Krecsányi t. i. 1889 januárjában hozza színre Temesvárott Madách művét. A darab nagy sikert ért el és alig egy hónap alatt tizenegyszer — vidéken milyen nagy dolog ez! — kerül színre. Az előadás sikerét előmozdította az is, hogy Krecsányinak kitűnő díszlettervezője volt: bizonyos Végh István nevű színpadi ember, aki olyan pompás dekorációkat tervezett és festett a Tragédiához, hogy az egyes képek után Temesvárott is, Pozsonyban is, őt magát is kitapsolták. Ez a Végh István egyébként igen sokoldalú ember volt: balladákat is írt és a színpadon is fellépett.¹¹⁷

A temesvári előadás hatása alatt, alig egy hónappal a bemutató után Tábori Róbert, aki akkor az egyik temesvári lapnak szerkesztője volt, egy 1 felvonásos apróságot írt *Az ember komédiája* címen. Ebben a kis farsangi bohóságban Ádám kishivatalnok, Éva a felesége, Lucifer pedig női alakban, mint anyós lép elénk. A bohóságnak különösebb jelentősége nincs, de ez adott ösztönzést a következő paródiának.¹¹⁸

Ez a mű a már említett Végh Istvánnak ugyancsak *Az ember komédiája* című bohózata. Ezt is Krecsányi társulata mutatta be, de nem vidéken, hanem 1889 nyarán a Krisztinavárosi Színkörben.¹¹⁹

¹¹⁷ Délmagyarországi Közlöny, 1889. febr. 15., dec. 25., 1890. dec. 25., Pesti H. 1889. máj. 3.

¹¹⁸ Nyomtatásban nem jelent meg, sugókönyvét sem ismerem. Első előadása Temesvárott, 1889. febr. 11-én. L. Temesvári Közlöny, 1889. jan. 13., febr. 13., Bud. Hirl. 1889. febr. 14.

¹¹⁹ 1889. szept. 8-án. Szövegét csak egykorú bírálatokból ismerem.

Valamennyi paródia közül ez követi leghívebben Madách szövegét. Az Úr itt mint pesti háziúr jelenik meg, a bevégzett nagy mű pedig az újonnan felépített ház. Az Úr fogad a ház gondnokával, Fer Luciánnal, hogy a beköltöző lakók jól fogják magukat érezni és soká maradnak benne. Az első lakók, Ádám és Éva azonban Fer Lucián intrikájára csakhamar otthagyják a házat, s egy pincelakásban álmodják át Madách történeti képeinek paródiáját. Az egykorú híradások leg-sikerültebbnek a Tankréd-szín fonákját mondják, ahol Ádám mint szabólegény szerelmes Éva kóristanőbe, de az artistanő rokonai — a tragédiabeli boszorkányok komikus másai — alaposan eldöngetik. A többi képről is fogalmat alkothatunk, ha az akkori lapokat elolvassuk. A római szín Rödnek muszáj lönnyi! cím alatt gúnyoltatott ki, s benne Péter apostol helyett egy rendőr szidta össze s csípte fülön a kéteshírű mulató kompániát. Keplert egy éhes tanító képében figurázta ki a jókedvű díszlettervező, amint Sanyaró Vendelt tanítja a koplalás művészetére. A francia forradalmát a pesti magyar tüntető ifjúsággal parodizálta, amint éppen az akkor aktuális katonai javaslat ellen lázonganak, hogy magyar önkénteseknek németül kell vizsgázniok.

Az egykorú bírálatok mulatságosnak mondják a darabot, de megállapítják, hogy a szerző néhol ízléstelenségbe téved. Kétségtelenül a paródiák alantasabb fajtájához tartozott *Az ember komédiája*, de a közönséget alaposan megneveltette, s a kritikát eléggé foglalkoztatta, amit nem tehetett volna a nélkül, ha némi kvalitásai nem lettek volna.¹²⁰

¹²⁰ Főv. L., 1889. szept. 8., 9., Nemzet, 1889. szept. 8., 9., Pesti H., 1889. szept. 8., 9., Pesti N., Bud. Hirl., 1889. szept. 9., Vas. Ujs., 1889. 37. sz.

A negyedik olyanféle műről, amely némileg Madách-paródiának számíthat, máshol szólunk. Gárdonyi Gézának Szegeden bemutatott *A paradicsom* című egyfelvonásosáról van szó, amely az offenbach-i csúfondáros operetteknek befolyását mutatja, s talán valamelyest hatott rá Madách és Szathmáry Károly műve is.¹²¹

A többi e korban feltűnt drámai költeménnyel röviden végezhetünk.

Palágyi Lajos *Ifjú szerzetese* 1894-ben jelent meg.¹²² Hőse egy trónkövetelő, aki szerzetbe véteti fel magát, mert kiábrándult a világból. Apja halála után nagybátyja bitorlóként elfoglalta a trónt. A szerzetben azonban felkeresik a nagybátyjával elégedetlen fölkelők. Az ifjú szerzetesben felébred a dicsőségvágy, s élükre áll. A csatában párviadalt vív nagybátyjával, aki elesik. A trónkövetelőt bánat szállja meg, újra a rendbe akar visszatérni, amikor híre jön, hogy a megölt király fia bosszút lihegve hadsereg élén közeledik. A trónkövetelő erre szíven szúrja magát.

Nyugtalan, ugráló menetű s tárgyában sem teljesen átgondolt mű. A trónkövetelő annyira ingadozó jellem, hogy egyik elvével sem lehet komolyan venni. Egészen furesa, hogy az öngyilkosság után a szerzetesek kara azt zengi, milyen boldog az, aki a földet elhagyta örökre.

Görög mintára a darabban karok szerepelnek: a szerzetesek és a fegyveresek kara. A verselés gyakorlottságra vall, a sorok ritmusa pattogó, de egyéni színe a nyelvnek nincsen.

¹²¹ L. *A drámai alsóbb fajok* című fejezetet.

¹²² Vas. Ujs., 1894. 6. sz.

Különös tartalmú darab Csillag Máténak *Eszményvilágban* című „prózában írt drámai költeménye”.¹²³ A mese a modern korban kezdődik. A Férfi és Nő öngyilkosságot akarnak elkövetni, mert nem látják célját az életnek és mert sokat csalódtak. A Daemon biztatja, az Angyal lebeszéli őket szándékukról. Megmutatja nekik, hogy milyen boldog lesz az emberiség 1000 év múlva. Mikor a Férfi és Nő felébred a látomásból, hallatszik az Úr szava és az égi kar hozsánnája. A látott három kép címe: *Hit... szabadság, Remény... egyenlőség, Szeretet... testvériség*. A messze jövőben az emberiség boldog, elégedett és becsületes. A képek alatt a Daemon szatirikusan beszél, s le akarja hangolni a Férfit és Nőt, az Angyal vele ellentétes szellemben nyilatkozik.

Madách hatása kétségtelen. De értéke a műnek majdnem semmi. Száraz, kietlen és kiokoskodott. Nyelve is rendkívül feszes és erőltetett. Szemre prózának látszik, de a legtöbb soron jambus lüktet át. Erőszakolt dikiójára íme egyetlen példa: „Lehet-e — még *szabadva* is — félni attól, mi elkerülhetetlen?” (32. l.)

Kisfaludy-társasági székfoglalójául V á r a d i Antal egy rövidebb drámai költeményt olvasott fel. Címe: *Krisztus az alvilágban*. A Megváltó nyomban kereszt-halála után megjelenik a limbusban várakozó lelkek között. Ott látjuk Ádámot, Mózeszt, Homeroszt, Leonidast, Aristidest, Periklest, Demosthenest és még egy-két ókori kiválóságot. Krisztus felkínálja nekik az örök üdvösség nyugalját, a lelkek azonban azt kérik tőle, hogy hadd folytassák a maguk tevékeny életét.

¹²³ Budapest, 1891.

A Megváltó megnyugtatja őket, hogy új meg új emberalakban életrekelve, egyéniségük és munkásságuk tovább fog hatni. Az egyfelvonásos, verses drámai költeménynek kiemelésre legméltóbb sajátsága a szép, lendületes dikció.

Endrődi Sándor népszerű antológiája, *A magyar Költészet Kincsháza* Váradi Antal *Kainjából* közöl egy részletet a drámai költemények csoportjában. A százegynéhány sorra terjedő részletből nehéz fogalmat alkotni arról, hogy a teljes mű milyen lett volna.¹²⁴

Ma i Henriknek *A korszellem hajdanában* című drámai költeményét csak éppen megemlíjük.¹²⁵

Gróf Z a y László *Áldás és átok*ja különös keveréke a fausti, manfrédi és csongor és tündei motívumoknak. A darab meséje a Magas Tátrában indul meg. Hőse egy Elemér nevű kiábrándult férfi. A Tengerszem tündére és Ármány küzd meg érte. A Tündér megismerteti egy Aranka nevű szép és bájos leánnyal. Elemér beleszeret, de Ármány manói eltérítik ideáljától s másfelé akarják kormányozni érdeklődését. Először képviselőnek léptetik fel, majd orfeumba viszik, végül pedig a fővárosi szalonélet izgalmaiba vonják. Elemér sehol sem talál meglepődést és visszatér a Tátrába, ahol újra találkozik Arankával. Egymáséi lesznek, s a férfit a szerelem kibékíti az étellel.

¹²⁴ Nem tudom, hogy elkészült-e, s ha igen, hol jelent meg. A *Kincsház* 1895-ben hagyta el a sajtót. — A *Krisztus az alvilágban* a Kisfaludy-Társaság Évlapjaiban jelent meg. (Új folyam, XXIV. k., 1889—90.)

¹²⁵ Budapesten 1894-ben jelent meg. Nem tudtam hozzájutni.

A drámai költemény meséje ugráló, hézagos, a szerző inkább csak érinti a motívumokat, de egyiket sem dolgozza ki. A mű költőisége erőltetett, verselésének sincs hangzatossága. Mondanivalója sem nem magvas, sem nem eredeti.¹²⁶

III.

A *történeti vígjáték* jóval kisebb termésű, mint a történeti komoly dráma, de szaporább, mint az elhervadt újromantikus mesejáték. Az újromantika azonban a történeti vígjáték műfaját még jobban befolyásolta, mint a komoly színművet. Érthető jelenség *dalai*, Főv. L. 1884. 273. sz., — Timár Szaniszló: *Az érzelmős* kor- és helyszínábrázolásával bizonyos mértékű történeti realizmusra törekszik, de azért a hang líraiságát, a szeszélyes röpkéséget *vígjáték* volta miatt könnyebben örökölhette a mesejátéktól. A két műfajnak — a regényes mesejátéknak és a történeti vígjátéknak — rokonságát mi sem mutatja jobban, mint hogy művelőik személye majdnem azonos. Ábrányi Kornél, Csiky Gergely, Dóczi Lajos az előző évtizedben az újromantikával kezdik drámaírói működésüket s későbbi fejlődésük során a történeti vígjátékhoz érkeznek el. Somló Sándor pedig, aki a nyolevanas években tűnik fel, egyszerre mind a két műfajban dolgozik.

B e n k ő Kálmántól a *Bem apó kalandja* című vígjátékot, melynek meséje egy erdélyi magyar úri

¹²⁶ Megjelent Trecsénben 1895-ben.

A drámai költeményekről l. Galamb Sándor. *Magyar drámai költemények*. Ir. K. 1943. 2. füzet.

házban játszódik, csak éppen megemlítjük. Kolozsvárott került színre a marosvásárhelyi Bem-szobor leleplezése alkalmából.¹²⁷

Érdekesebb Ábrányi Kornéltól *A csalhatatlan*, amely különös keverékét mutatja az újregényes stílusnak és a történeti vígjátéknak.¹²⁸ A történés kora is, ideje is pontosan meghatározott, s ennyiben nem az újromantikával, hanem a valószerűbb ábrázolású historiai vígjátékkal rokon. Franciaországban játszódik abban az időben, amikor Napoleon elbai tartózkodása alatt a royalisták uralkodtak. A szerző furcsa írói szeszélye azonban a realitásba valószínűtlen elemeket kever: szereplői között német nevű is akad. A darab fő alakja egy elbizakodott francia diplomata, ki Izoldéval szemben alaposan felsül. Mikor meghallja, hogy hölgye egy fiatal úrral megszökött, azt hazudja, hogy ő maga segítette elő a szökést. Ámde könnyen rápirítanak: Izolde szökését csak koholták, hogy Tristán felsülése annál nagyobb legyen.

A vígjáték komoly művészi szándékkal készült, de alakjai nem hús-vér emberek. Ábrányi költészete inkább az észé, mint a szívé. Verselése csiszolt, az egésznek felépítése átgondolt és szoros (hármasság!), de az igazi költői lélek ihlete hiányzik belőle. Szatirájában van valami, ami Moreto *Szép Diegójára* és Csiky Gergely *Ellenállhatatlanára* emlékeztet.¹²⁹

¹²⁷ 1880. okt. 17. Magyar Polgár, 1880. okt. 19.

¹²⁸ Bemutatta a Nemzeti Színház 1883. okt. 12. Megjelent Budapesten év n.

¹²⁹ L. e. munka I. k. 138—140. l. — V. ö. Vas. Ujs. 1883. 42. sz. — Főv. L., Pesti H., Bud. Hirl., (Rákosi J.) 1883. okt. 13. — A darab kétszer pályázott sikertelenül a Teleki-díjra.

Somló Sándor *Ovidiusa* szintén valami átmenet-féle az újromantika és a történeti vígjáték között.¹³⁰ A bonyodalom abból indul el, hogy Augustus rendele-tekkel akarja a jó erkölcsöket fenntartani. Megparan-esolja, hogy többé házasságot nem szabad felbontani. Ovidiust, a fiatal költőt, a rendelet elkeseríti, mert apja kényszerítésére egy ötvenéves asszonyt kellett el-vennie. Saját hálójában fogja hát meg Augustust, aki kalandokra jár. A császár, hogy kikerüljön a csávából, visszavonja a rendeletet.

Az akadémiai jelentés megdicséri a jó komikai eszmét s a nyelv költőiségét, de hibáztatja a történeti érzék hiányát, s hogy a szerző olyan színben tünteti fel Ovidiust, mintha erkölestelenséget hirdetne.

A meséből úgy tetszik, mintha Shakespeare *Fel-sült szerelmesei*, valamint Schauffert *Sakk a királynak* és Dóczy Lajos *Csók* című vígjátéka lett volna rá hatással.¹³¹

Zsolt vezér ifjúsága a millenniumi ünnepségekhez fűződik. A darab megnyerte a M. Tud. Akadémiá-nak Bánffy Dezső alapítványából hirdetett történeti vígjáték-pályázatát.

A mese Árpád fejedelem fiáról, Zsoltról szól. A honfoglaló vezér befejezván nagy művét, rendet és fe-gyelmet akar teremteni garázda vitézei között. Törek-

¹³⁰ 1885-ben megnyerte a Teleki-jutalmat nem szégyen-
ő-sal. Akad. Ért. 1885. Részlet jelent meg belőle a szerzőnek
Bolyongás című kötetében. Arad, 1892.

¹³¹ L. e munka I. k. 128—131. l. — A darab sem szín-
padra nem került, sem nyomtatásban meg nem jelent. Kézirat-
ban maradt. Egy-két alakján vitéz Doroghy Ferenc (*Somló*
Sándor színművei, Bp. 1942) Moreto hatását is érzi.

vésében szembekerül fiával, aki kószáló természetű és vad csínyekre hajlamos ifjú. De apa és fiú közé még más körülmény is éket ver. A vezér azt akarja, hogy Zsolt az öreg kozár fejedelemnek, Mén Marótnak leányát, Hamzsárt vegye el. A fiú azonban maga szeretne magának asszonyt választani s a kiszemelt menyasszony elöl egy-két társával együtt a vadonba veszi magát. Hamzsár parasztnőnek öltözve követi. Vele megy kísérőnője Csalma is. A fiú és apa közti ellentétet Martaló is szítja, aki fejedelemségre vágyik. A vadonban Zsolt és Hamzsár találkoznak és egymásba szeretnek; Zsoltnak barátja, Bors pedig Csalmát szereti meg. Végül apa és fiú kibékül, a két szerelmes pár egybekel, Martalót börtönbe vetik.

A darab vígjátéki hangulata egyáltalában nem mondható bővérűnek. A cselszövény is kezdetleges. Az újromantika hatására mutat, hogy egy-két motívuma Shakespeare és Rákosi Jenő vígjátékainak nyomán jár. A szeretett férfit kísérőnőjével együtt követő leány mind Shakespeare-nél, mind Rákosinál előfordul. A verses dikcióban van némi lendület.¹³²

A fejlődés szavára hallgatva, Dóczy Lajos is áttér az újromantikáról a történeti vígjátéokra. Az *utolsó szerelem* című darabja már meghatározott korban, Nagy Lajos király idejében játszik.¹³³

¹³² A darabot a Nemzeti Színház 1896. május 8-án mutatta be. Nyomtatásban 1897-ben jelent meg. A Bánffy-pályázat bírálatát l. Akad. Ért. 1895. Somló műveiről l. Kéky Lajos (Bud. Sz. 1916.) és Perényi József (Irodalomtörténet, 1920.) értekezéseit s Doroghy Ferenc tanulmányát (Bp., 1942.).

¹³³ Első előadása a Nemzetiben 1884. jan. 11-én. Azóta is többször felújították. Átdolgozott kiadása: Budapest, 1887.

Hőse Laczfi Apor István, erdélyi vajda. Vitéz, de csélesap természetű ember: egymásután csábítja el az asszonyokat. Lajos király felesége, Erzsébet királyné, meg akarja házasítani. Egyik udvarhölgyét, Drugeth Máriát szeretné vele elvételni. Laczfi, hogy egy tapintatlan hetykességét helyrehozza, meg is kéri az érte rajongó leány kezét. Lajos király azonban, hogy a vajda hűsége próbát álljon, sereg élén Velence ellen küldi, Páduát segíteni. Az olaszországi táborozás alatt Laczfi beleszeret a páduai fejedelem leányába, Catherinába. A szövetséges csapatok Velence ellen csatát veszítenek. Laczfi fogságba jut, majd kiszabadulva, hazakerül Magyarországra, Catherinával együtt, s ide érkezik a páduai fejedelem fia, Cecco is. Laczfi új szerelme ellenére is állani akarja Máriának adott szavát, amíg csak ki nem derül, hogy a leány Ceccot szerette meg. Így azután mindenki szerelmeséhez jut.

Színes, mozgalmas, ügyesen bonyolított történet. Költőisége nem önkénytelen, de hangja finom és előkelő. Egyik legjobb alakja Erzsébet, a házasságokat szövő-fonó királyasszony, aki emberismeretével alaposan felsül, mikor egészen a darab végéig azt hiszi, hogy Laczfi és Mária egymáséi lesznek. Lajos maga eléggé színtelen: a hagyományos böles és jó király. A többi személy nem sokoldalúan jellemzett, de hibátlan körrajzú alak. Duczi, Mária apródja, hasonlít Beaumarchais Cherubinjához (*Figaro házassága*). A szerelmes szolgál-pár (fegyverhordozó és szobaleány) rendes vígjátéki rekvizitumok. Az a mozzanat, mikor Duczi párbajra akarja kényszeríteni a férfiruhába öltözött Catherinát, s ez megijed a vívástól: hasonlít Shakespeare *Vízkeresztjének* egyik jelenetéhez.

A Nemzeti Színház a darabot teljesen a meimin-

genizmus szellemében állította ki és meglehetősen sikerrel játszott. ¹³⁴ De a vígjáték túljutott az ország határan is. Játsszotta a bécsi Burg-, a müncheni udvari, a kölni színház és a berlini Kleines Theater is, sőt Zág-rábban is színrekerült, de itt a szerző magyar állampolgársága miatt tüntettek ellene. ¹³⁵

Dóczy Lajos másik történeti vígjátéka a magyar költészetnek egyik gyakran visszatérő témáját, *Széchy Mária* történetét dolgozta fel. ¹³⁶

Széchy Máriát Illésházy és Listius ki akarják örökéből túrni. Illésházy ebben az ügyben el is utazik Kassára a fejedelemhez. Wesselényi és István diák mint követek jönnek a várba. A murányiak nem ismerik őket, de ők is összeeszerélik a személyeket. Wesselényi Széchy Évát, Illésházynét gondolja Máriának. Miután eltávoznak a várból, Wesselényi levelet ír Évának s találkozóra hívja a Murány melletti erdőbe.

¹³⁴ Föv. L. 1884. jan. 12., Vas. Ujs. 1884. 3. sz., Bud. H. 1884. jan. 12. (Rákosi Jenő). Szász Károly: *Emlékek*. Bp., 1925. Beöthy Zsolt a *Színházi esték*ben szigorúan bírálja a művet. Ismertetése, melyben a legszigorúbb színpadi korhűséget követeli, a meiningenizmus szellemére igen jellemző.

¹³⁵ Vas. Ujs. 1885. nov. számai. Pesti H. 1888. febr. 3., 1890. szept. 23., 1891. márc. 24. — Érdemes megemlíteni, hogy akadémiai díjra is pályázott, de nem nyerhetett jutalmat, mert a szerző olyankor küldte be, amikor komoly hangú színművek versenyeztek. Vas. Ujs. 1884. 3. sz. — Bécsben 1885 és 1903 között harmincháromszor játszották. L. Szép Ernő: *Magyar drámák a bécsi színpadokon*. Bp. 1930.

¹³⁶ Először a Nemzetiben 1886. máj. 16-án. Megjelent Budapestén 1885-ben. — A téma régi feldolgozói: Gyöngyösi István, Kisfaludy Károly, Petőfi Sándor, Arany János, Tompa Mihály, Szigeti József és Jókai Mór. V. ö. P. Szathmáry Károly: *Az asszony komédiája*. Újabban Mórícz Zsigmond és Kállay Miklós dolgozták fel.

Mária kíséretében Éva meg is jelenik a kijelölt helyen. Wesselényi és Mária egymásba szeretnek. Az asszony felhívja a király vezérét a várba. A bátor Wesselényi is ott terem a könnyen veszedelmessé válható találkózón. Közben megérkezik Illésházy és Listius s hírül hozzák, hogy a fejedelem elveszi Máriától Murányt. A királyi hadak vezérének emberei azonban a kötélhágcsón berontanak, s a Máriától leitatott öröket lefegyverezve, birtokba veszik a várat.

A már-már komolyba hajló vígjáték meséjét az író biztos kézzel vezeti, a fordulatok iránt erős érdeket tud kelteni. Az utolsó felvonás különösen izgalmas. A Széchy Mária-feldolgozások nagy bökkenőjét azonban — hogy itt tulajdonképpen árulás történik, s általa Mária kedvezőtlen színben tűnik fel — ez a darab sem tudja elkerülni. Sőt az átpártolás itt még inkább érdekjellegű, hiszen Máriának még Wesselényi várba-hívásakor is az a szándéka, hogy a király emberét Erdély pártjára nyerje meg. Így a szerző éppen ellenkező hatást ért el, mint aminőt akart. Könyve előszavában t. i. azt mondja, hogy Acsády Ignác élet-rajza alapján rehabilitálni szándékozik Máriát, a nőt. A nőt talán sikerült is neki mentetgetnie, — elmondattván vele egy érdekes jelenetben egész eddigi életét — de a várúrnőt egyáltalában nem tudta tisztára mosni. Pedig ha mindenáron rokonszenvet akart iránta ébresztetni, akkor a politikai vonalon is mentséget kellett volna számára találnia.¹³⁷

¹³⁷ V. ö. Acsády Ignác: *Széchy Mária*. M. Tört. Életrajzok. Budapest, 1885. — A darabról Gyulai Pál a következőket mondja: „Mária küzdelme női becsületéért költői ugyan, de nem igaz, a második küzdelme méltatlan helyzete ellen igaz ugyan, de nem költői.“ Akad. Ért. 1886,

Mária és Wesselényi politikai vitájában Dóczy nyilván a maga korának közönségéhez akart szólni, amikor ezeket a szavakat adja szájukba:

Mária:

Ki a magyar?

Rákóczy György-e vagy a bécsi császár?

Wesselényi:

Kinek fején a magyar korona,

Annál nincs magyarabb a két hazában.

Mária:

Ha százszor az, ha magyar is szíve,

Eszén a németek tanácsa úr.

Karját a német érdek igazítja,

Csak ünnepnapja marad minékünk,

Ebéd és szundikálás közti pere.

Szeretem én is a magyar királyt,

Imádom én fején a koronát,

A korona alatt jószágos arcát,

De mert szeretem, magunknak akarom. (II. felv. 4. jel.)

Érdekes még megemlíteni, hogy István diák alakjában Dóczy nyilván Gyöngyösi Istvánra gondolt.

A darab nyelvében akad egy-két olyan furcsaság, ami arra mutat, hogy a szerzőnek a magyar nem volt anyanyelve.¹³⁸

¹³⁸ Vas. Ujs. 1886. 21. sz., Pesti N. 1886. máj. 17. (Várad A.), Nemzet, 1886. máj. 18. (Keszler J.) — Silberstein (*Im Strome der Zeit*) szerint a darab Halm Frigyes zsánerére emlékeztet. („Der ungarische Halm.“) — *Széchy Mária* pályázott a Teleki-díjra is, meg a Péczely-jutalomra is. Egyiket sem kapta meg. (Akad. Ért. 1885. és 1886.) A Nemzeti Színházban azonban sokáig műsoron maradt — főképpen Jászai Mari kitűnő alakítása miatt.

Dóczy működéséről l. György József: *Dóczy Lajos*. Bp. 1932., Fürst Ilona: *Dóczy Lajos mint német író*. Bp. 1932. Romhányi Gyula: *Dóczy Lajos drámái*. Bp. 1934.

Csiky Gergely változatos drámaírói működése két történeti vígjátékot is mutat fel. A jellemkomédia szándékát árulja el *A komédiás* című egyfelvonásos.¹³⁹ A kis darab a Kisfaludy-Társaság 1886-i pályázatán a Széher Árpád-alapítványból jutalmat nyert.

A mese 1585-ben Báthory István lengyel király udvarában játszik. Fő alakja Sodróczy Gáspár felvidéki származású magyar nemes ifjú, aki egy Barbély Piroska nevű erdélyi leány kezére és a kamarási állásra vágyik. A bonyodalom során Piroska rájön Sodróczy hitványságára, s kútba esik a mátkaság is, a kamarásság is.

A kis művet szigorú kompozíció és jó elgondolás jellemzi, de kivitele érdektelen. A darab címe sem fedí egészen a fő alak jellemét. Igaz, Sodróczy sokat komédiázik, áradozik, alakoskodik, de nem ez a fő vonása, hanem a kapaszkodás, a törtetés. A dialógus rímes és rímtelen versekben folyik.¹⁴⁰

Sokkal életteljesebb alkotás és Csikynek kétségtelenül legjobb történeti darabja *A nagyra termett* című háromfelvonásos vígjáték. Az 1889-es pályázaton megnyerte a Karátsonyi-díj 100 aranyát.¹⁴¹

A cselekmény 1821-ben Piemontban történik. Philibert, az udvari kamarás mindenáron történeti hírnévre törekszik. Azt hiszi, hogy mivel politikai könyvet írt, a gyakorlatban is megállná a helyét mint

¹³⁹ Nyomtatásban nem jelent meg, kéziratos sugópéldánya a Nemzeti Színház könyvtárában. Bemutatója a Nemzeti-ben 1887. febr. 27-én volt.

¹⁴⁰ Egykorú bírálatokból l. Vas. Ujs. 1887. 10. sz.

¹⁴¹ A Nemzeti Színház 1890. nov. 11-én játszotta először. Az Olesó Könyvtár egyik füzeteként jelent meg. — L. Akad. Értes. 1890.

államférfi. Felesége, Leona, a királyné gyermekkori barátjánője, s ezen a réven a család az udvarhoz kerül. Philibert nagy tervekről álmodozik: összeesküvést akar felfedezni. A királyné öccse, Albert herceg belekeveredett a szabadságmozgalmakba s ezért az udvartól száműzve él. A királyné azonban öccsének híreket küldözget (nem politikaiakat), s ezeket a leveleket egy bizonyos megbeszélthelyre maga Philibert viszi el, tudtán kívül, a kalapja bélésében. (Az írásokat családjá csempészi a kalapba.) Egyszer azonban felfedezi a turpisságot, s a választ elolvassva, találkozára való megbeszélést ért ki belőle. Először leányára, Carinára gyanakszik, majd feleségére. A találkozás azonban a királyné és öccse között történik meg. Philibert megzavarja a találkát, a királynét azonban nem ismeri fel (ez idejében elillan), de a herceget letartóztatja. Erre Albert pártja kirobbantja a forradalmat. A győzelmes felkelés nem űzi el a jóságos királyt, csak alkotmányadására kötelezi. Philibert felsül, leánya pedig egy a papi szemináriumot ott hagyott carbonaróhoz megy feleségül.

Úgyesen bonyolított vígjáték. A motívumok szálainak összeszővésén Scribe történeti vígjátékainak némi hatása érzik. Különösen a második felvonás — a bonyodalmas találkozó — nagyon mozgalmas. A mulatságos helyzeteken és a külsőséges érdekességeken kívül van benne valami magvasabb jellemkomikum is. Philibert ostobasága, önhiitsége és megváltozni nem tudása elég jól és mulatságosan van rajzolva. A történeti miliő is érdeket tud kelteni. Kár, hogy itt-ott a kelleténél alaposabban magyaráz meg olyan fordulatokat, amelyeket a közönség már úgyis jól ért. Részben verses, részben prózai nyelve síma,

esiszolt, de különösebb költőiség nincsen benne. A papi szemináriumot ott hagyott carbonaro alakjában mintha kicsit magára gondolt volna a szerző. Sikertült epizód-figura Bruno, az utcagyerek: szemtelen, nyegle, de lelkes és bátor ifjú forradalmár.¹⁴²

Jókai Mór *Az aradi hősnők* című vígjátéka egy politikai eredetű tréfának köszöni keletkezését. A Tisza Kálmán-féle véderőjavaslatot Jókai és Mikszáth Kálmán is megszavazta. Az aradi nők erre kijelentették, hogy ezentúl nem fognak tőlük olvasni semmit. Mikszáth azzal felelt, hogy akkor nem táncol velük, amit annál könnyebben tehet meg, mert nem szokott táncolni. Jókai pedig kiengesztelésükre megírta *Az aradi hősnőket* és felolvasta nekik.¹⁴³

A mese 1735-ben Aradon játszik. Az ország egész rendes hadserege kint van Német- és Olaszországban. Az alföldön két felkelő csapat garázdálkodik. Az egyik a lázadó parasztság, ezt Vértesi János, a zavaros vallási eszméket hirdető „próféta” vezeti, — a másik a vérszemet kapott rác fegyveres nép Szegedi Péro vezérlete alatt. A két tábor Arad alá ér. A főkormányshoz azt adja utasításul, hogy az aradi asszonyok pró-

¹⁴² Gáspár M. (i. m.) szerint a darab hasonlít Dumas fils *Le Bijou de la Reine* c. darabjához. A rokonság mindenesetre elég távoli. Sokkal feltűnőbb egy a Budai Népszínházban játszott régi vígjátékkal való motívum-egyezés. Szarvas Gábor *A galamb-posta vagy A csalhatatlan emberismerő* című darabjában maga a férj viszi a saját kalapjában a titkos leveleket. L. jelen munka I. k. 195. l.

¹⁴³ Így mondja el az esetet a Föv. L. 1891. febr. 7. száma. A darabot a Nemzeti Színház mutatta be 1891. febr. 6-án, Megjelent *Jókai színműveinek* I. kötetében.

bálják meg női furfanggal „megkonfundálni“ az ellenséget. Élükre Forray Gábor alispán felesége, Rózsa áll és valóban orránál fogva vezeti mind a prófétát, mind pedig a rác vezért, akik mind a ketten kezére ácsinkóznak. A férj is a városban van, de el kell magát tagadnia, mert különben a nők terve nem sikerülne. Végül a várbeli férfiak is közbelépnek, a rácok megtérnek a király hűségére, a próféta elmenekül, Péro pedig fogoly lesz.

Inkább bohózat, mint vígjáték. Csupa furesa karakter, csupa furesa helyzet az egész. Valószínűség alig van a történetben, de sok móka és bolondság mulattatja a közönséget. Nyelvében igen szép a sok tösgökeres régies fordulat.

Bohókás kedvében az író még egy shakespeare-i mozzanatot is felsorakoztat. Péro — akárcsak Macbeth — egy jóslatban bizakodik: „Egy jósnő megjövendölé, hogy férfi, aki nőtől született, engem le nem fog törhetni soha“. (II. felv. 15. jel.) A darab végén azután — éppen úgy, mint Macbeth — megérti a jóslat igaz értelmét: „Asszony volt, aki elejtett!“

G a b á n y i Árpád, a magyar társadalmi bohózat jeles művelője a történeti vígjátékkal is megpróbálkozott. *Kapivár* című darabja megnyerte a Teleki-díjat.¹⁴⁴

A cselekmény kora Apaffy Mihály uralkodása. Az erdélyi Kapivár a magyarországi Balassák tulajdona, de már hosszú ideje Kapi György birtokolja s Balassa Imrének bért fizet érte. Szeretné azonban, ha

¹⁴⁴ Akad. Értes. 1893. Megjelent az Olesó Könyvtár füzetei között. A Nemzeti Színház 1892. dec. 2-án mutatta be.

a vár egészen az övé lenne, s ezért egyik emberét, a székely Pál Mózeset megbízza, hogy a Balassák levéltárából lopja el a szerződést. Pál Mózes, aki csak színleg híve Kapinak, lemásolja az okiratot, s ezt adja oda urának. A kapzsi úr eredetinek vélvén az írást, elégeti. Közben Balassának Magyarországból politikai okok miatt menekülnie kell. Erdélybe kerül, ahol Kapi bevádolja a fejedelemmel, hogy összeesküvő. Fogságba vetik, az igazság azonban kipattan, s miután az eredeti szerződés is előkerül, Kapi felsül, s Balassa visszanyeri jogos tulajdonát s elveszi Kapiék nevelt leányát.

A darab levegőjében van valamelyes történeti igazság. Az alakok is eléggé elevenek. Balassa erősen magán viseli D'Ennery és Dumanoir nálunk is sokszor játszott vígjátéka, *Don Cézár de Bazán* hőségének jellemvonásait. Pál Mózesben a székely furfangos észjárását jól ábrázolja a szerző. Maga a mese azonban nem tud érdeket kelteni. Úgy látszik, Gabányi csak a bohózatokban van igazán otthon. Mihelyt jókedvét fékezi, fanyarrá és kissé lapossá válik. A darab dikiójában próza, rímtelen és rímes versek váltakoznak.¹⁴⁵

Mátyás korában játszik B u d a i József egyfelvonásos verses darabja, *A király*.¹⁴⁶ Andor diák Boltai nemes úr házához vetődik s megcsókolja a háziasszonyt. Hogy nagyobb botrány ne legyen, kiadja magát a királynak. Persze, megérkezik az igazi király. A bonyodalom azzal símul el, hogy Andor közben beleszeret Boltai leányába és feleségül veszi.

A Kisfaludy Károly stílusára emlékeztető víg-

¹⁴⁵ Vas. Ujs. 1892. 50. sz., Föv. L. 1892. dec. 3., Pesti N. 1892. dec. 3. (Ábrányi Emil.)

¹⁴⁶ Nemzetiben 1894. nov. 16,

játékban van némi kedvesség, de technikája kezdőre mutat.¹⁴⁷

Még csak két történeti vígjátékról emlékezünk meg futólag. Ujvári Béla *A gárdisták* című, tárgyát Bessenyei György korából merítő darabja a Teleki-pályázaton bizonyos figyelmet keltett. Mivel azonban a Nemzeti Színház csak a millenniumra következő évben adta elő, kiesik vizsgálatunk évköréből.¹⁴⁸

Rudnyánszky Gyulának *Pázmán lovag* című verses vígjátékából csak részlet jelent meg. Úgy látszik, a mű töredék maradt.¹⁴⁹

Az előző évtizedek kedvelt műfaja, az *újromantikus vígjáték* a nyolcvanas-kilencvenes években a teljes elsorvadás képét mutatja. A vizsgált időszakban csak egyetlen effajta művel találkozunk, az is a maga nagy színpadi bukásával arra mutat, hogy ez a műfaj kiélte magát. Ez a darab Somló Sándornak *Első szerelem* című vígjátéka.¹⁵⁰

A történet színhelye Mese-Görögország. Korinth királya meggyűlölte a nőket, s fiát, Leandert, a világtól elzárva neveli. Ez azonban megismeri Aglaját, Larissa fejedelmének leányát, aki szintén nem tudja még mi a szerelem. Végül egymáséi lesznek.

¹⁴⁷ Pesti N. 1894. nov. 16., Vas. Ujs. 1894. 47. sz., Pesti H. 1894. nov. 17., Magyar Szemle, 1894. nov. 25. (Hevesi Sándor.)

¹⁴⁸ Bemutatója 1897. jan. 15-én volt. Vas. Ujs. 1897. 4. sz., Pesti H. 1896. márc. 21.

¹⁴⁹ Mutatvány belőle: Magyar Szemle, 1889. szept. 8.

¹⁵⁰ Akadémiai díjat nyert. Bemutatta a Nemzeti 1885. márc. 29-én. Megjelent Budapesten év n.

Az egész darab csupa lírai áradozás. A történet sehogy sem tud érdeket kelteni. Egyetlen említendő sajátossága, hogy egyes jeleneteiben az író a régi pásztorjátékok hangját és stílusát igyekszik feléleszteni. A tárgy bizonyos rokonságot mutat Dóczi Lajos *Csók-jával* és Shakespeare *Felsült szerelmeseivel*.

Somló Sándornak másik ilyenmű darabja, a *Királyi házaselet* és D ó c z i Lajosnak az angol Elfrida-mondát feldolgozó *Ellinór királyleánya* csak a millennium után került színpadra.¹⁵¹

¹⁵¹ A *Királyi házaselet* a Vígszínház pályadíját, az *Ellinór* a Teleki-jutalmat nyerte meg. Amaz a Nemzetiben 1899-ben, emez ugyanott 1897-ben jutott színpadra.

A *Királyi házaselet* a valóságos történeti miliő ellenére is az újromantikával tart rokonságot.

A magyar történeti vígjátékról l. a következő tanulmányokat: Szabó Ernő: *A történeti vígjáték a magyar irodalomban*. Bp. 1894., Kozma Magdolna: *A magyar történeti vígjáték*. Bp. 1931., Péntek Irma: *A történeti vígjáték a magyar irodalomban*. Bp. 1931.

A NÉPSZÍNMŰ.

A mult század végén nemcsak a történelmi dráma, hanem a népszínmű is kevés fejlődést mutat. Nem mintha nem volna meg a kellő mozgalom ezen a területen. Sőt! Termékenység tekintetében népszínműszerzőink talán még felül is múlják a többi drámai válfaj művelőit. Technikai ügyességben sines hiány, csak éppen az új utakat keresés nem olyan élénk és nem olyan eredményes, mint például a társadalmi színmű és az operett területén. A nyolevtavas-kilencevenes évek magyar népszínműírója voltaképpen nem tesz mást, mint az előző évtizedek formáját és ábrázolási módját változtatja, cserélgeti, elemeit kombinálja s hol ebben, hol abban az irányban kísérli meg a már-már sablonná merevedő műformát elevenebbé tenni.

Első kötetünkben megrajzoltuk azt a folyamatot, melynek során a magyar népies színmű bizonyos népdramai próbálkozások levitézlése után a Tóth Ede és Csepreghy-féle stilizált ábrázolási módban állapodott meg. A realiztikus irányú népdráma és az eszményített, a vasárnapiasan megfésült népszínmű harcából az utóbbi, a népéletet elfínomító népszínmű került ki győztesen. Nagy népszerűségét és színpadon való uralkodó szerepét különösen két körülmény segítette elő. Egyik a színházjáró közönségnek, a magyar középosztálynak a merészebben valószínű ábrázolási formától való idegen-

kedése volt. Ez a réteg a maga világnézeti kényelmében nem akarta az alsóbb osztályok életét a maga valóságában színpadon szemlélni; — a másik ok pedig a Népszínház vezető művészeinek, Blaha Lujzának és Tamássynak színészi egyéniségében gyökerezett. Amilyen kíválóaknak mutatkoztak ezek a jeles tehetségek a népélet stilizáló bemutatásában, éppen annyira idegen volt ízlésüktől és tehetségüktől az erőteljesebb, a nyersebb népiesség rajzolása.¹

Mindamellett azért persze történt ezekben az években is egy-két erőteljesebb kísérlet a népdrama felé. Rákosi Jenő, Csiky Gergely és Rátkay László próbálkozásai azonban csak mint kivételek szerepelnek a nótás-táncos, idilli ábrázolású népszínmű-özönben.

A színműírók legnagyobb része megelégedett azzal, hogy a népszínmű miliőt, a drámai anyag szereplőinek társadalmi körét változtatgatta, mintha ezzel a műfaj egyhangúságát csökkenteni lehetett volna. Hiába próbálgatták íróink a maguk népszínműi tárgykörébe belevonni a városi lakost is, hiába terjesztették ki a nép körét az iparosságra is, hiába fordultak hébehóba a magyar népélet helyett a magyarországi nemzetiségek rajzolása felé — mindez csak tárgyváltoztatás maradt, csak a színpadi jelmezek és díszletek cserélgetése — lényegbeli eredményt nem hozhatott. Az írók világnézeti és szociális felfogása ugyanaz maradt, népies darabjaiknak hangja meg a belső formának elgondolása nem változott. A legtöbbször még arra sem tudták elszánni magukat, hogy a *középfajú színművé*

¹ Rátkay László, a *Felhő Klári* szerzője még élete utolsó éveiben is keserűen — persze némi elfogultsággal — emlegette előttem, hogy Blaha Lujza valósággal szándékosan állott útjában az ő realiztikusabb népdrama-törekvéseinek.

esontosodott népies drámát a vígjáték vagy a tragédia felé kormányozzák. Darabjaik egy-két kivétellel megmaradtak erős drámai összeütközéseket kereső, de a feszültséget és a tragikai lehetőségeket végül is kibékítő befejezéssel megoldó *színműveknek*. Parasztvígjátékra vagy parasztttragédiára alig-alig látunk ebben az időben kísérletet.

De még a hangnak, a tónusnak azt a kettősségét sem tudták — vagy talán nem is akarták — megszüntetni, ami már az előző években is olyan felemássá tette a magyar népszínművet. Fő történeteik eszményítettek, fő alakjaik ünnepiesek voltak, a mellékeseemények bemutatásában, a mellékszereplők rajzában pedig realizmusra törekedtek. Művészi festésüknek ez a kettőssége azonban a korabeli közönség előtt nem hogy visszásan nem hatott, hanem még inkább a kialakuló hatásnak egyik sarkalója volt.

Különös és a maga negatív voltában jellemző jelenség, hogy a magyar népszínmű aránylag olyan keveset tanul az osztrák népies dráma legkiválóbb mestereitől, Anzengrubertől. Bizonyos ösztönző hatással természetesen volt magyar társaira Anzengruber, de sajnos, az életszerűbb ábrázolási mód s a tördelt, a szenvedélytől megszaggatott dialógus tekintetében alig-alig követték.²

A magyar népszínmű tárgybeli tétovázására és az ábrázolt miliő csináltságára mi sem jellemzőbb,

² Hogy didaktikus célzatosságát nem vették mintául, ezt persze csak dicsérni lehet. Anzengruber egyik levele szerint: „... Ugyan van-e értelme annak, hogy az ember népszínművet írjon, ha csak tanítani, felvilágosítani, buzdítani nem akar...? A népszínmű tudtommal a kor felfogásához alkalmazkodva, mindenkor kettős célt szolgált: tanítani és mulattatni akart.”

minthogy számtalanszor a modern francia társadalmi drámához fordul motívumért, az ezeknek lelki összeköztéseit, mesefordulatait plántálja magyar falusi környezetbe. Akárhány népies darabunk fő indítéka egy-egy Dumas-színmű valamelyik mozzanatának felhasználása. De megesis még az a különösség is, hogy népies íróink valamely híres klasszikus remekmű — valamely Shakespeare-darab — meséjét öltöztetik magyar falusi köntösbe.

A vizsgált kornak vége felé egyre érezhetőbbé vált ennek a megcsontosodott és önmagát ismételtető műfajnak a tarthatatlansága. A népszínmű a kilenevenes években rohamosan kezdett veszíteni népszerűségéből s egyre kevésbé volt versenyképes például az operettel szemben. Az agónia azonban elég sokáig tartott, s csak a kilencszázas évek első évtizede hozott frissebb vérkeringést az elaggott erekbe, első sorban azzal, hogy a népszínműveinkben zavartan összekevert realisztikus és stilizáló elem mindegyike különvált és önállósodott. Az egyik Gárdonyi Géza *Borában*, a másik Kacsóh-Pongrácz János *vitézében* mutatott a későbbi irodalomnak értékes, követésre méltó példákat.

De ha a nyolevanes-kilenevenes esztendőök népszínműve az összefoglaló történeti tekintet előtt sivár képet mutat is, a részletesebb vizsgálat mégis talál benne itt-ott művészibb jelentőségű értékeket. Egy-

(Levele Duboc-hoz 1876. nov. 21-én.) — Anzengruberről l.: Gedeon Alajos: *Anzengruber Lajos drámái*. Egyet. Phil. Közl. 1905. évf., — Lukács György: *A modern dráma fejlődésének története*. Bp., 1911. II. k. *A parasztdráma* c. fejezet. — Anton Bettelheim bevezetése a *Gesammelte Werke von Ludwig Anzengruber* c. gyűjtemény I. kötetéhez. Stuttgart, 1890.

egy alakban, egy-egy jelenetben, egy-egy drámai indítékban kedvesség, báj, ötletesség, néhol erő nyilatkozik meg. Egyszer-kétszer látunk lépéseket — igaz, hamar visszatorpanó lépéseket — valami megragadóbb művészi megoldás felé is. Az általános kép elkedvetlenítő hatása ellenére is a magyar drámatörténet vizsgálójának tudományos kötelessége, hogy a fejlődés árny- és fényoldalait egyforma lelkiismeretességgel mutassa meg.³

³ Hogy az egykorú írók hogyan látták a műfaj problémáit, arra a következő megnyilatkozásokat soroljuk fel: Haraszi Gyula: *A népszínmű mai álláspontja*, Ellenőr 1878. 334 l., — Heinrich Gusztáv jelentése az 1882-es Karátsonyi-pályázatról, Föv. L. 1884. 82. sz., — Benedek Elek: *A népszínművek dalai*, Föv. L. 1884. 273. sz., — Timár Szaniszló: *Az érzélgős elem népszínműveinkben*, Föv. L. 1889. 306. sz., — Molnár Ferenc: *A népszínmű jövője*, Föv. L. 1885. 311. sz., — D.: *A népszínműről*, Föv. L. 1893. 267. sz., — Hoffmann (Hevesi) Sándor: *A népszínműről*, Magyar Szemle 1891. 38—42. sz., — Szalay Emil: *A népszínmű jövője*, Magyar Génusz 1893. 38. sz., — ? : *A haldokló népszínmű*, Egyetértés 1895. 278. sz., — ? : *A népszínmű a Nemzeti Színházban*, u. o. 297. sz., — ? : *A népszínmű jövője*, u. o. 312 sz., — L.: *A hanyatló népszínmű*, Polit. Heti Szemle 1896. 8. sz., — Z.: *A hanyatló népszínmű*, Jelenkor 1896. 8. sz., — Rakodeczay Pál: *A haldokló népszínmű*, Föv. L. 1896. 3. sz., — Aliquis: *A magyar népszínmű jövője*, u. o. 1897. 32. és 33. sz. — Berezik Árpád: *A népszínmű múltja és jövője*, Az Ujság 1905. 82. sz.

A népszínműről megjelent tanulmányok közül az I. kötetben felsoroltakon kívül még megemlíttjük a következőket: Gyulai Pál: *Emlékbeszéd Szigligeti Ede fölött*, Kisf.-Társ. Évl. XIV. k., és *Dramaturgiai dolgozatok*, I. k. 570. l., — Váradi Antal cikkei a Pesti Napló 1877. 41., Hon 1877. 40. sz. és Figyelő 1877. 368—374. l., — Sziklay János: *A magyar népszínmű története*, Bp., 1884., — Demény Mária: *Az újabb magyar népszínmű története*, Bp., 1929., — Tóth Lajos: *A ma-*

Lukácsy Sándor, a népszínmfűnek már az előbbi évtizedekben is népszerű mfűvelője, 1880-ban két darabbal lép a közönség elé. A *Szomszéduram kakasának*⁴ fő alakja egy Daru Panna nevű, magát kellett, szerelemre vágyó, de azért alapjában erényes asszony. Az erőltetett mesére kár volna szót vesztegetni. Annyival inkább megrovóan kell kiemelni egyes jelenetek bántó érzékiségét, a gyenge indokolást és a drámaiság gyengeségét.⁵

Jól indul *A szerelem sötét verem* című Lukácsy-darab.⁶ Egy gazdag molnárhoz szakácsnénak szegődik egy Rózsa Vica nevű leány. Megszeretik egymást, de Vicát elrágalmazták, s csak a bonyodalom elsímulása után lehetnek egymáséi. Ezzel a történettel párhuzamosan halad egy másik: a molnár hűgának meg egy, a katonaságtól visszakerült molnárlegénynek szerelme.

Kár, hogy az ügyesen elindított mese önkényes indokolásává és zavarossá válik. Elnyújtottsága sem szolgál javára. Az első felvonásnak üde hangja és tónusa azonban a legkedvesebbek közé tartozik, amiket Lukácsy írt.

A darab nyelve általában gyökeresen magyaros és életizű. Néhol azonban igen bántó cikornyáságba té-

gyar népszínmfű története, Bp., 1932., — Ember Ernő: *A magyar népszínmfű története*, Debrecen, 1934.

⁴ Először a Népszínházban 1880. febr. 14. Dalok Herzenberger Istvántól. Sűgőknyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

⁵ Beöthy Zsolt (*Színmfűírók és színészek*) nemesak a darabot, hanem a főszerepet játszó Blahánét is erősen megrója. — Vas. Ujs. 1880. 8. sz., Föv. L., Pesti H., Pester Ll. 1880. febr. 15., Verő György: *A Népszínház Budapest színi életében*, 166. l.

⁶ Népszínház: 1880. okt. 15. Zene: Erkel Elek. Sűgőknyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

ved. A szerelmes molnárlegény például egyszer ímígy szól kedveséhez: „Ha ezután is pártomon maradsz, szárnyat nevelsz a reménységem madarának, hogy könnyűszerrel átrepülhessen búbanatom sötét felhőin.“ (II. felv. 5. jel.) A dalok szövege ugyanilyen felemás. Van köztük üdén népies hangú, de van több nagyon elfinomított is.

Árva Zsuzska Jókai Mór egyik legnépszerűbb regényéhez, *Az új földesúr*hoz fordul motívumokért.⁷ A mese indulása ugyan más gyökérből sarjad, de később az egyezések nyilvánvalóak.

Egy tönkrejutás szélén álló földbirtokos feleségül veszi Árva Zsuzskát, az ágrólszakadt libapásztorleányt. Az új asszony a gazdaságot ügyesen rendbe hozza s mostohaleányát férje ellenzése ellenére is nőül adja a szomszéd Bodnerhez, aki a Bach-korszakban zsendár volt, de azután jó magyarrá vált. Az egymástól idegenkedő családokat itt is a Tisza áradása hozza össze, akárcsak Ankerschmiedtéket Aladárral, sőt még egy cica is szerepel benne, amely nyilvánvalóan Jókai ürgéjének hatása alatt került ide.

Az egész művön Lukácsy szerkesztő modorának lazasága, a jellemző képesség és a műgond teljes hiánya látszik. Egy-egy mulatságosabb epizód, egy-egy, a színészre jól szabott szerep tudott csak a korabeli közönségben a darab iránt némi érdeket ébreszteni. Személyei inkább az úri rétegből verődnek össze, nem csupa parasztok. Csak ennyiben áll eltérése a szokványos népszínművektől.⁸

⁷ Először a Népszínházban 1882. jan. 17. Sógópéldánya a Nemzeti Színház könyvtárában.

⁸ Beöthy Zsolt a *Színházi esték*ben megállapítván a Jókai-motívumok előfordulását, igen elítélőleg nyilatkozik a darabbal

Kevés hatást keltett *Az Isten keze*.⁹ Gondos Mihály, a falu bírása, húsz évig él zavartalan boldogságban feleségével, Zsófiával. Leányukat, Julist, Pista ispán szereti. Az apa beleegyeznék a házasságba, az asszony azonban nem, mert — amint megvallja — Pista az ő fia. Elkecserecsésében a férj otthagyja a falut. Végül kiderül, hogy Zsófi gyermeke nem Pista, hanem ennek testvére, Dani. Így most már a fiatalok egymáséi lehetnek, és Zsófinak is megbocsát az ura.

A jellemfestésben éppenúgy nincsen következtetés, mint ahogy meséje sem meggyőző. Azonkívül hangja is igen billegő: az elindítás tragikai, a megoldás majdnem bohózatos. Nyelve dagályos, sokszor érzelgős. Jó azonban benne az árván hagyott falu rajza, amikor a bíró eltávozása után az erkölcsök meglazulnak, s a rend felbomlik benne.¹⁰

Különös írói munka a *Rebeka* is.¹¹ Hősnője egy zsidónak tartott leány, Rebeka, akiről kiderül, hogy voltaképpen mégsem zsidó. A belé szerelmes falusi jegyzőről meg az pattan ki, hogy zsidó eredetű. Az erőszakos és lazán fűzött mese, s a darabos kidolgozás miatt a mű nem kelthetett hatást. Talán csak a zsidókérdés feszegetése volt az egyetlen ok, ami miatt bemutatója után három évvel a Krisztinavárosi Színkör megint műsorára tűzte.¹²

kapesolatban Lukácsy írói képességeiről. Talán erre akart felelet lenni Rákosi Jenő tárcája a Bud. Hirlap 1882. jan. 20. számában. L. még: Vas. Ujság 1882. 4. sz., Föv. L. 1882. jan. 18.

⁹ Először a Népszínházban 1884. okt. 17. Zene: Erkel Elek. Sógópéldánya a Nemzeti Színház könyvtárában.

¹⁰ Pesti N., Föv. L. 1884. okt. 18.

¹¹ Népszínház: 1887. szept. 23. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

¹² 1890. júniusában. (Zene: Dankó Pista.) Érdekes Rá-

Bizonyos színháztörténeti érdekessége van a *Száz év* című népszínműnek.¹³ A darab a magyar színpad történetének százéves fennállásának emlékére készült és ünnepi előadásban jutott a közönség elé.

A szerző az első képben Zajtay uramat és Baczur Gazsit kelti új életre, de nem a Nemzeti Színházba, hanem az 1790-es első magyar előadásra vezeti el őket, amikor *Igazházit* játsszák. A nótárius itt is felugrik a színpadra, akár csak *A peleskei nótáriusban*, de éppen azért, hogy lelkesen köszöntse Kelemen Lászlót és társait. A második kép 1819-ben játszik. A székesfehérvári színtársulat Brunswick gróf előtt eljátsza *Bánk bán*-ból Bánknak és a királynénak nagy jelenetét. Azután következik a Nemzeti Színház megnyitásának bemutatása, majd az 1890-es jubileumi év: az egész társulat vendége egy megmagyarosodott fővárosi polgárnak, aki Kraxelhuber Tóbiásból Lajtorjáni Árpád lett.

Az irodalom- és színháztörténeti tévedéseket bőven tartalmazó darabnak előadásáról egy egykorú folyóirat megemlíti, hogy amikor a végén felesendült a *Himnusz*, a közönség a maga szántából felállott. Ezek szerint nem Verő György *Ezer év* című darabjának előadásán kezdődött ez a nemes szokás.¹⁴

Kár volna sok szót vesztegetni a *Zsuzsikára*, amely semmi más nem volt, mint Blaháné-szerep. A régi alakokkal és régi fordulatokkal megtöltött

kosi Jenőnek e darabban kapcsolatban írt cikke Lukácsyról. Bud. Hirlap, 1887. szept. 27.

¹³ Népszínház: 1890. okt. 25. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

¹⁴ Verő György i. munkájában t. i. így adja elő: 281—282. l. — Vas. Ujs. 1890. 44. sz., Főv. L. 1890. okt. 26.

darabban a mese szempontjából éppen Zsuzsikára volt a legkevesebb szükség.¹⁵

Az asszony verve jó valamivel értékesebb, mint az előbbi mű.¹⁶ Meséjén bizonyos Shakespeare-hatás mutatkozik. Hőse afféle népszínműi Petruccio, fő női szereplője pedig egy fiatal menyecske, Kalász Zsófi, akiért az egész falu férfija bomlik. Ő csak játszik velük, míg emberére nem akad Csákány Pistában, akihez aztán hozzá is megy feleségül. A mese itt is kuszált, de egyes részletekben színpadismeret mutatkozik.¹⁷

Lukácsy Sándor érdeme nem magasabb írói tulajdonságok megnyilatkozásában rejlik, hanem abban, hogy gyors munkaképességével derekasan szolgálni tudta a Népszínház műsorszükségletét. Műgondja hiányos, de egy-két jól meglátott epizódalakja, s meséinek egy-egy mozzanata mégis mutat valamit az íróból.

Margitay Dezsőnek, a népszínmű szorgalmas művelőjének elindulása egybeesik Tóth Ede döntő sikerével. A *Cserebogár* együtt pályázott *A falu rosszával*. A díjat nem kapta meg, de a művet a bizottság elfogadásra ajánlotta.¹⁸

¹⁵ Először a Népszínházban 1891. márc. 13-án. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában. — Vas. Ujs. 1891. 12. sz., Pesti N., Pesti H. 1891. márc. 14.

¹⁶ Népszínház: 1894. febr. 16.

¹⁷ Vas. Ujs. 1894. 8. sz., Föv. L., Bud. Hirlap 1894. febr. 17.

Lukácsy Sándortól egy újsághíradás szerint Baján 1881. febr. 22-én játszották *A hamis asszony* című vígjátékot. Alig, hanem ez is népies tárgyú volt. L. Ellenzék 1882. aug. 28.

¹⁸ L. I. k. 264—266. l.

Margitayra hatott a biztatás s a megkezdett pályán tovább haladt. *Éva, vagy a sárkány leánya* című népies drámája ugyan Kolozsvárott megbukott,¹⁹ de a Népszínházban színrekerült *A jó Isten* című dalos játéka bizonyos figyelmet keltett.²⁰

A darab nem tiszta népszínmű, hanem valami rokonságot mutat az *életkép* műfajjal. Meséje vidéken kezdődik, de azután Budapestre terelődik. Az író nyilván a fővárosi élet egyik szeletét akarta szemléltetni. Lazakötésű szerkesztő modorával és életképjellegével O. F. Berg dalos műveire mutat, mint ösztönző mintákra.²¹

Az *Ezres bankó* a Várszínházban került színre Feleki igazgatása idején, de három év múlva a Népszínház is műsorára tűzte.²² Egy módos gazda a főalakja, aki egy kölcsönadott ezres bankó fejében magához akarja kényszeríteni egy özvegyasszony szép leányát. Közben egy menyecske körül is legyeskedik, de felsül. A férj ráijeszt, mire lemond az asszonyról is, meg a leányról is. A bírálatok szerint van benne egy-két jól megrajzolt figura, a többszálú mese azonban bizonyos zavart eredményez. A szerző a cselekményen kelletténél több helyütt köt csomót.²³

Nagyobb az érdekessége *Az arany balta* című nép-

¹⁹ Magyar Polgár 1880. szept. 8.

²⁰ Bemutató: 1881. okt. 5. Sűgőkönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

²¹ Beöthy Zsolt (*Színműírók és színészek*) bőven foglalkozik vele. L. még Főv. L., Pesti N., Pester Ll., 1881. okt. 8.

²² Várszínház: 1884. nov. 8. Zene: Konti József. Szövegét nem olvastam.

²³ Vas. Ujság 1884. 46. sz. és 1887. 18. sz., Főv. L. 1884. nov. 9.

színműnek, amelyet Margitay Abonyi Gyulával, a Nemzeti Színház színészevel együtt írt.²⁴ A darab a *történeti népszínművek* éppen nem gazdag termésű csoportjához tartozik. Két diák útra kel, hogy megkeressék az arany baltát, amely a monda szerint minden fát ki tud vágni, ami útját állja a boldogságnak. Nem találják meg, de megelégszenek azzal, hogy Rákóczi az a balta, amely kívágja a haza boldogságának akadályát. Ezen a fő cselekményen kívül szerelmi történet is van benne.

Az egykorú bírálatok ennek cselekményét is zavarosnak mondják, de mindenesetre feltűnő és a többi népszínművel szemben új vonás benne a népmesei mozzanat szerepeltetése. A dalokat régi kuruc-motívumokból Káldy állította össze. A darabot úgy lehet tekinteni, mint a századfordulón jelentkező kurucdivat első jelentkezését.²⁵

Margitaynak *Asszony nem számít* című népszínműve egy akkor igen időszerű kérdést ragad meg. A vidéki képviselőválasztások korrupcióját és bonyodalmaikat akarja szerelmi történet kapesán bemutatni. Jó kortesalakjai vannak, gúnyolódása is találó, de az egésznek hangja száraz, s a mese a legfőbb fordulatokban érdektelen. A Népszínház az éppen újonnan összeülő képviselőház megnyitásának idején mutatta be, s az előadáson sok képviselő jelent meg.²⁶

A *Cine mintye* a magyar nemzetiségi életből vá-

²⁴ Városligeti Színkör: 1890. aug. 28. Szövegét nem ismerem.

²⁵ Pesti H., Föv. L. 1890. aug. 29.

²⁶ 1892. febr. 19. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában. — Vas. Ujság 1892. 9. sz., Pesti H., Bud. Hirl. 1890. febr. 20.

lasztja tárgyát.²⁷ Főalakja az öreg Karku, aki bosszút táplál Sarkadiék ellen, mert egyik leányát Sarkadiné nagyobbik fia megszöktette, most meg a másik leánya körül forog a kisebbik Sarkadi-fiú, Laci. Megvádolja a fiatalembert, hogy lopni járt náluk. Laci ártatlan-sága azonban kiderül, s a fiatalokból egy pár lesz.

A darabban a szerző erőteljesebb drámai hatásokra törekszik, de meseszövése lassú és epizódokkal terhelt, s a logikai kapcsolás tekintetében is hézagok mutatkoznak. Mindamellett megnyerte a Garay-féle 500 forintos jutalmat.²⁸

Sokszor jutott népszínműveivel színpadra Almási Tihamér is. A *Borzáné Marcsája* egy népszínmű-pályázaton Kóródi darabjával szemben szavazatkisebbségben maradt ugyan, de színre kerülve, a nyertes darabnál valamivel jobb bírálatokat kapott.²⁹

Borzáné örökbefogadott leánya, Marcsa, összevész vőlegényével s beáll a színészek közé. A társulat mecénása szemet vet rá. Az igazgató összehozza őket s azt hazudja, hogy Marcsa az ő elveszett leánya. Később kiderül, hogy igazat hazudott s ekkor már kétségbe-esik, hogy maga juttatta leányát lejtőre. Marcsa azonban ellenáll a csábításnak, s minden jó végre fordul.

A történet erőltetetten kieszelt, a hang kissé nyers, de egyes fordulatokat tagadhatatlanul érdekessé tud tenni az író. A szereplők a daltársulat tagjaiból

²⁷ Népszínház: 1893 márc. 17. Zene: D'Amant Leó. Sógó-könyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

²⁸ Vas. Ujság 1893. 13. sz., Pesti H., Bud. Hirl. 1893. márc. 18.

²⁹ Népszínház: 1880. máj. 8. Zene: Hubay és Aggházy. Nyomtatásban megjelent. Kóródiról l. 254. l.

és vidéki kispolgárokból állanak ki, mintha a szerző a népszínemű körét ki akarná tágítani azzal, hogy nem a szorosán vett népet szerepelteti. Megemlítésre méltó, hogy a dalok között — operetti mintára — kuplé is akad.³⁰

A *milimári* huszonhat pályamű közül nyerte meg a Népszínház díját.³¹ A pályázatnak egyik feltétele, mely szerint a fővárosi életből merített darabok „előnyben részesülnek“, arra mutat, hogy a színházi körök erősen érezték már annak szükségét, hogy a népszínemű a szokott tárgykört kiszélesíteni törekedjék. A *milimári*ban egy talált leányról van szó, akinek nevelőapját megvádolják, hogy neveltje pénzét eltulajdonította. Azonban ártatlansága kiderül, a pénz is megkerül, s a leány és nevelőapjának fia házastársak lesznek.

A sok szálból szőtt mese kissé bonyodalmassá teszi a darabot, amely egyébként ügyességre és találékony írói elmére mutat. Sajnos azonban, hogy a fővárosi élet jellegzetességeiből kevés van benne: inkább O. F. Berg bécsi lokálposséinak hatására lehet ráismerni többször.³²

Almási következő két népszínműve, *A tót leány* és a *Cigány Panna* abból a szándékból keletkezett, hogy az író a népszínemű tárgykörébe a magyarországi nemzetiségek életét is bele akarta vonni.

³⁰ Beöthy Zsolt: *Színműírók és színészek*. — Demény Mária: *Az újabb magyar népszínemű története*. — Főv. L., Pesti H., Pesti N., Pester Ll. (Heinrich Gusztáv) 1880. máj. 9., Vas. Ujs. 1880. 20. sz.

³¹ Előszőr: Népszínház 1882. ápr. 1. V. ö. Verő Gy. i. m. 189. 1. Megjelent a Népszínház Műsorában.

³² Vas. Ujs. 1882. 15. sz., Főv. L., Bud. Hirl. 1882. ápr. 2.

A *tót leány*³³ főalakja Hanka. Aratótársaival együtt egy magyar faluban dolgozik. Egy magyar legény beleszeret, de a fiú szülei Hanka tót volta miatt ellenzik a házasságot. A legényt egy másik leány is szereti, s hogy megnyerje magának, bájitalt tölt a borába. (Ezt egy vénasszonytól kapta, ez meg egy baromrovostól, aki beteg esikónak szánta.) Az italt egy tót legény issza meg, s rosszul lesz tőle. A barom-
 orvos látta, amikor Julis a borba öntötte a szert, s megfenyegeti, hogy mérgezés miatt feljelenti, ha nem lesz a felesége. Végére azonban a bonyodalom kedvezően oldódik meg, s tót leány és magyar legény összekelnek.

Az író a komoly drámai és bohózáti elemeket úgy összekeverte, hogy egyik hangulatból sem tud igazi művészi hatás kifejlődni. Mindamellet a tárgy újszerűsége (nemzetiségi elemek!) és az egyes jeleneteknek ügyes felépítése miatt a darab sikert aratott. Bírálatában Beöthy Zsolt rámutatott arra, hogy a tárgy némi-
 képpen rokonságban van Abonyi Lajosnak *A néhai meszes tót* című novellájával.³⁴

A *Cigány Panna* nem érte el *A tót leány* nagy sikerét, pedig erősebb drámaiság van benne, mint amabban.³⁵ Egyik oka a hidegebb fogadtatásnak az volt,

³³ Először a Népszínházban 1882. nov. 2. Zene: Serly Lajos. Ségőkönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

³⁴ *Színházi esték.* — Vas. Ujs. 1882. 46. sz., Bud. Hirl. 1882. nov. 3., Föv. L. 1882. nov. 4. — Verő György (i. m. 190—192. l.) elmondja, hogy miképpen ért el a darab — főképpen Blaháné alakítása miatt — a nagyon hidegen fogadott bemutató után száz előadást. Verő egyúttal Lukácsy *Verezhajú*-jával is megállapít némi rokonságot.

³⁵ Népszínház: 1884. ápr. 4. Megjelent az Olesó Könyvtárban.

hogy a közönség megszokta a cigányokat komikus elemnek tekinteni. Almási alakjai pedig romantikusak. Az is a siker ellen dolgozott, hogy a cigányos kiejtés nem nagyon illett a szenvedélyes kitörésekhez.

A cselekmény három ágra oszlik. Marci legény annyit hall Cigány Panna szépségéről és tartózkodó természetéről, hogy azt mondja a falu népe előtt, majd ő megmutatja, hogyan kell elbánni véle. Csakugyan meg is zavarja Panna fejét, de közben ő is beleszeret. Panna megtudja, hogy mit mondott róla Marci s ellöki magától a legényt. A cselekmény másik eleme arról szól, hogy Panna bátyja, Rudi, bosszút akar állani Marci nevelőapján, amiért ez sok évvel ezelőtt megkörnyékezte a feleségét. Kiderül azonban, hogy Marci Rudinak elveszett fia. Ez kiengeszteli Rudit, s Panna is meggyőződik róla, hogy Marci igazán szereti. A mese harmadik szála egy községi bíróválasztás körül fonódik.

A tömött cselekményt az író elég ügyesen bonyolítja, s a fordulatok elevenek. Sok igazság azonban nincsen az alakokban. Inkább az író szeszélye szerint cselekszenek, mintsem lelkük sugallatából. Marci és Panna félreértése és kibékülése pedig inkább egy társadalmi drámának, mint egy népszínműnek lehetne főmotívuma.³⁶

Almási Tihamér a *Sári nénivel* is a megszokott népszínműi miliő kiszélesítésére törekedett, amikor a

³⁶ Vas. Ujs. 1884. 15. sz., Föv. L. 1884. ápr. 5. — Érdekes feljegyezni, hogy ebből a darabból terjedt el és jutott nagy népszerűsége a *Cigány Panna az a híred*... kezdetű dal. (II. felv. 1. jel.). A cimbalom is ennek a műnek kíséretében szerepelt először domináló módon színdarabban.

kisvárosi iparosélethez nyúlt tárgyért.³⁷ Sári néni özvegyasszony: még fiatal s csak tréfásan nevezik néninek. A bonyodalom onnan adódik, hogy néhai férje kívánsága szerint mostohaleányát ahhoz a legényhez kellene adnia, akit ő maga szeret. Mivel azonban kiderül, hogy a leány máshoz vonzódik, kiki a maga választottjával lehet boldog.

A mese kissé nehezen indul, de azután elég érdekessé válik. Témája s a lelki mozzanatok itt is inkább társadalmi színműhöz illenének, mint népies darabhoz.³⁸

Ismét más irányban akarja Almási a népszínmű-sablont felfrissíteni a *Lakzi után* című munkájával.³⁹ A középfajú drámai forma helyett „parasztvígjátékot” akart írni. Az alapötlet jó. A magyar pártoskodás és korteskedés áll itten egy fiatal szerelmes pár boldogságának útjában. A mese egy vidéki választás kapcsán pereg le. Kár azonban, hogy az írónak terve jobb, mint ahogyan keresztülvitte. A sok mulatságos lehetőséget magában rejtő tárgyat nem tudta elég érdekessé tenni.⁴⁰

Egészen elhibázott kísérlet a *Spitzer Régi*.⁴¹ A szerző egy kényszeredett mese kapcsán a polgári házasság mellett feszít lándzsát. A darab címszereplőjének, egy zsidó divatárusnőnek egyéb dolga nincsen

³⁷ Először a Népszínházban 1885. nov. 21. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

³⁸ Vas. Ujs. 1885. 48. sz., Verő György i. m. 225. l.

³⁹ Népszínház: 1888. nov. 30. Zene: Serly Lajos. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

⁴⁰ Pesti H., Bud. Hírl. 1888. dec. 1., Vas. Ujs. 1888. 50. sz. könyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

⁴¹ Népszínház: 1892. okt. 5. Zene: Erkel Elek. Sógók.

benne, mint hogy közbenjár a szerelmesekért. A zavaros és kissé ízléstelen mű még tendenciájával és keresztény-zsidó házassági motívumával sem tudta érdekelni a liberális kor közönségét.⁴²

Almási Tihamérnak a magyar népszínmű történetében az az érdeme, hogy a már sablonná merevedni kezdő műfajt tárgyban kiszélesíteni, s hangban változatosabbá tenni iparkodott.

A népszínműirodalom egyik érdekes és tartalmas egyénisége R á t k a y László. Első népszínműve, a 48-as időkben játszó *Toborzás* ugyan még széthulló cselekményű, epizódokra, adomákra szakadozó darab, de már mutatja a tehetség jeleit.⁴³

Annál jelentékenyebb és sok esztendeig újra meg újra műsoron maradt a *Felhő Klári*.⁴⁴ A 100 aranyat, amit pályadíjként kapott, teljes joggal megérdemelte.

Aba András szerelmes az anyja nevelt leányába, Felhő Kláriba. Érzéseit nem árulja el, mert azt hiszi, hogy a leány Fátyol Ferkót szereti. Klári András zárkózottságát közönynek magyarázza és e miatt elkeseredve, vonzalma ellenére férjhez megy a könnyelmű és mulatós Ferkóhoz. A fiatal férj egy kacér

⁴² Vas. Ujs. 1892. 41. sz., Föv. L., Bud. Hirl., Pesti H. 1892. okt. 6.

⁴³ Népszínház: 1880. nov. 19. A *Tolonccal* együtt pályáztott 1875-ben. Sűgőkönyve a Nemzeti Színház könyvtárában. — Vas. Ujs. 1880. 48. sz., Föv. L., Pesti H., Pesti N. 1880. nov. 20. — A darab kissé átdolgozva újra színrekerült a Honvédszobor leleplezése alkalmából Rákosi Viktor *Zászlótartójával* egy estén 1893. máj. 21.

⁴⁴ Népszínházban először 1886. ápr. 10. Megjelent a Népszínház Műsorában.

menyecskének kezd udvarolni. Klári szenved, azonban eltitkolja bánatát András előtt, aki ugyan rájön az igazságra, de újra elnyomja szerelmét s Ferkót — akit anyagilag is támogat — kényszeríti, hogy feleségéhez hű maradjon. Csakhogy most már Klári megtudta András valódi érzését, s ott akarja hagyni urát. Ferkó, aki lelke mélyén szereti Klárit, féltékeny kétségbeesésében rálő, de a lövést elhibázza, s a második golyóval a maga életét oltja ki. Most már semmi akadályja annak, hogy András és Klári egybekeljenek.

Az író előtt nyilván a megszokott népszínmf-stílus helyett a *népdráma* eszménye lebegett. Erős összeütközés, lelki igazság, drámai izzás és valószínű beszéltetés a darab jellemző vonásai. Kár persze, hogy a szerzőnek nem volt bátorsága a tiszta tragédiáig emelkedni, hanem a szerelmesek útjában álló Ferkót láb alól eltévén, a darabot megalkuvásos happy end-del fejezi be.

Nyelve egyszerre népies és költői. Sallangok, mondvaesinált népies stíleifraságok nincsenek benne. A téma rokon a korabeli francia társadalmi színművek tárgyával, de az író elhitető erejét mutatja, hogy a mesét le tudja játszani törölmetszett falusi alakokkal is. Különösen kitűnő az a fordulat, amikor a fiatal házassokat meglátogató Aba András előtt Klári leplezi, menti, takargatja urának hibáit, s azt színleli, hogy házasságuk boldog. Ez a jelenet, annak ellenére, hogy az asszonyt szinte modernül differenciálnak mutatja, különösképpen mégis igazán népiesnek hat.

A szokott népszínművektől eltérő vonás benne az is, hogy kevés a víg elem és kevés a nótázás. Ami ének van benne, szigorúan a drámai helyzetből fakad, és nem hat erőszakolt betétnek. Hiba azonban, hogy az

író kelleténél több teret enged az epizódoknak s hogy Aba András jellemét kissé passzívnak rajzolja.⁴⁵

Bársony uram a magyar vidéki kortesvilágba vezeti a nézőt.⁴⁶ Bársony Mihály módos parasztgazdát negyvennyolcas képviselőjelöltnek léptetik fel, mivel azonban bizonyos rábízott pénzekről nem tud elszámolni, kénytelen visszalépni.

Az expozíció nagyon tömött, s a darab többi része sem ment némi zavarosságtól, de Rátkaynak a sötétebb tónusok felé való hajlamára jellemző ez a mű is. Ennek meséje is bátran fordulhatna tragikusra, ha véletlenszerű események ki nem szabadítanák a főalakot a nehéz helyzetből. Jellemző az íróra, hogy bár szerelmi történettel kapcsolatos Bársony uram esete, mégsem ez a fontos, hanem maga a kényes becsületügy. A darab érdekességben és erőteljességben elmarad *Felhő Klárától*, s nem is volt hatása.⁴⁷

A *Pünkösdi királyságban* — sajnos — Rátkay visszalépett a népszínmű taposott ösvényére, s csak annyiban mutat némi elfordulást a sablontól, hogy a mese iparosok közt, s a fővárosban játszik.⁴⁸

⁴⁵ Vas. Ujs. 1886. 16. sz., Pesti H. 1886. ápr. 12., Nemzet 1886. ápr. 11., Főv. L. 1886. 102. sz., Verő György i. m. 226—227. l. A darab zenéjét Erkel Elek szerezte. Az *Azért csillag, hogy ragyogjon* ... kezdetű nagyon népszerűvé lett dal kivételével, melynek szövege is, muzsikája is Rátkaytól való. L. Pitroff Pál: *Rátkay László* (Irodalomtörténet, 1925. évf.).

⁴⁶ Népszínház: 1887. márc. 26. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában. Megjelent.

⁴⁷ Vas. Ujs. 1887. 14. sz., Pesti H., Bud. Hirl. 1887. márc. 27. — A harmadik előadás után a szerző levétette a műsorról a darabot.

⁴⁸ Népszínház: 1888. márc. 9. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

Egy falusi asztalos nagy örökségre tévén szert, a fővárosba költözik s leányát kisasszonnynak neveeli. A leány megtudja, hogy kedvese otthon mással tartott kézfogót, ezért daczból elgyűrűzi magát egy megyei díjnok fiával. Közben az öreg egy szövetség szélhámossága miatt elveszti vagyonát. Vége a pünkösdi királyságnak! Hazaköltöznek, a leány kibékül a fiúval, s a boldog vőlegény megmenti az öreget a teljes vagyoni összeomlástól.

A különben jól jellemzett alakok éppen nem újszerűek a magyar népszínműirodalomban. A mesevezetés vontatott, némi írói habozás látszik rajta. Nyelve azonban ennek is erőteljes és szép.⁴⁹

A *Csillaghullás* című népszínmű Dumas *Denise*-ének problémáját helyezi magyar népies keretbe.⁵⁰

Egy elcsábított leány férjhez megy egy derék özvegyemberhez. Sokáig tépelődik, hogy botlását bevallja-e urának. Végül is hallgat. A csábító újra megjelenik, erőszakoskodni kezd, az asszony ellenáll. A titok azonban kipattan, s a férj hosszabb lelki tusa után megbocsát feleségének.

A *Csillaghullás* nem tartozik Rátkay legjobb alkotásai közé. A népélet festése nem olyan igaz és eleven, mint az író többi művében. Hangja, az alakok rajza, s a mesevezetés is bágyadtabb.

Az *Árvalányhaj* megint majdnem teljes drámai erejében mutatja Rátkayt.⁵¹

⁴⁹ Vas. Ujs. 1888. 12. sz., Főv. L. 1888. márc. 10.

⁵⁰ Népszínház: 1893. dec. 1. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában. — Bud. Hirl., Pesti H. 1893. dec. 2., Demény Mária: *Az újabb magyar népszínmű története*, 43. l. — A darab, hatástalansága ellenére is, megnyerte a Rust-díjat.

⁵¹ Népszínház: 1891. febr. 7. Megjelent a *Népszínház* Műsorának füzetei között.

Bán Pál gazdag parasztnak fia szerelmi csalódás miatt öngyilkos lett. Helyette két rokonát vette magához, Imrét és Józsefet. De asszony-dolog miatt ezek is ellenségekké váltak, s Imrének távoznia kellett a háztól. Bán Pál minden vagyonát Józsefre hagyja, végpercében azonban visszavonja elhatározását, s — csak József lévén mellette — ennek becsületére köti, hogy osztozkodják meg Imrével. József nagy belső küzdelem után azonban hallgat, mert gyűlöli Imrét, s mert egyazon leányba, Kevi Rúzsába, az „árvalányhajba“ szerelmesek. Egy gyöngye percében Jámbor Vince öreg tanítónak, megmondja az igazságot, ez aztán a legválságosabb fordulatkor nyilvánosságra hozza a végrendelet megváltoztatását. A szerelmi bánata s egyéb keserőségei miatt kétségbeesett József világgá megy. Utolsó szavai szerint öngyilkos lesz.

Ebben a darabban is nagyon zsúfolt az expozíció, drámaisága azonban sok helyütt versenyez a *Felhő Klárió*-val. Igaz, a szerző itt is csak a féltragédiáig mérészel emelkedni — József félreállása folytán a szerelmesek egymáséi lehetnek — de a szenvedélyek viharzók, s az egésznek tónusa sokkal sötétebb, mint általában népszínműveinkben megszoktuk. Nyelvének drámaisága erőteljes. Az indulatok tetőpontján szakadozott mondatokat hallunk. A beleszótt dalok szövege igen szép, de akár el is maradhatnának. Látszik, hogy Rátkayt a jelenetek megalkotásában nem az vezeti, hogy derűre-borúra éneklési alkalmat adjon a színészeknek.⁵²

Rátkaynak még egy előadott népszínművéről, a *Magyar ember* címűről van tudomásunk. Ezt az egy-

⁵² Vas. Ujs. 1891. 8. sz., Főv. L. 1891. febr. 8.

felvonásos darabot Dunaföldvárott játszott a egyik vidéki társulat.⁵³ Ezenkívül tervezett még Rátkay két darabot. Az egyiknek címe *Letört virág* lett volna,⁵⁴ a másiké *Szökött asszony* lett volna. Ez utóbbit Beöthy László biztatására a Nemzeti Színháznak írta volna. Ha elkészül, színre kerülése alkalmasint Gárdonyi Géza *Borának* évében történt volna.⁵⁵

Rátkay László ennek a kornak kétségtelenül legizmosabb tehetségű népszínműírója volt. Hogy nem sikerült neki népies népszínművünket a népdráma felé fejleszteni — nem képességein múlt, hanem azon a körülményeken, amelyek mult századi népszínműirodalmunkat sablonná szürkítették. A közönségnek irtózása a parasztéletet tragikusan bemutató megoldásoktól, s a Népszínház vezető művésznőjének, Blaha Lujzának az effajta szilajabb és realisabb ábrázolására alkalmatlan volta — ezek a körülmények állottak útjába Rátkay törekvéseinek.

A jeles bohózatíró, G a b á n y i Árpád is megpróbálkozott a népszínmű-formával. *Schonnai* című darabjához a hírhedt kalandornak, Manasszeszniek életéből merítette az ösztönzést,⁵⁶ aki Oroszországból hazatérve, Petőfiről mondott álhíreket, azonkívül elhalt gazdák helyett befúrta magát jómódú családok közé. Gabányi darabjában is egy ilyen csavargóról van szó,

⁵³ 1892. július végén. L. Pesti H. 1892. aug. 6. (A szerző ügyvéd volt Dunaföldvárott.) A darabot nem ismerem.

⁵⁴ Pesti H. 1893. szept. 1.

⁵⁵ Erről a művéről Rátkay személyesen nyilatkozott nekem. — Rátkay működéséről lásd Pitroff Pál id. cikkét.

⁵⁶ Népszínház: 1881. jan. 28. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában. Zene: Sigmond Elek.

aki harmincévi muszka fogság után hazajöve, egy tőle meghaltnak hitt parasztemberként adja ki magát, de azután leleplezik.

A darab felépítése nagy ügyességre mutat. Kivált indítása, az expozíció elsőrangú. Baj azonban, hogy az író nem tud egyensúlyt tartani a víg és a komoly elem között, s gyakran nem azt a hangulati hatást éri el, amire törekedett. Az alakok jellemzése eléggé sikerült, s nyelve is népies tud lenni, a nélkül, hogy nyerssé válnék.⁵⁷

Gabányinak *Tubarózsa*⁵⁸ és *Paraszttromf*⁵⁹ című népszínműveivel szemben megtettük irodalomtörténetírói kötelességünket, amikor pusztá nevüket feljegyeztük.

A magyar közvélemény Petőfi-legendáinak motívumából táplálkozik Csepreghy Ferenc posztumus népszínműve, *A szép asszony kocsisa* is.⁶⁰ A bemutató előtt egy évvel meghalt írónak befejezetlen művét Rákosi Jenő egészítette ki.

Ebben a darabban is egy szélhámosról van szó, aki azt hazudja, hogy Szibériában együtt raboskodott Petőfivel. Csepreghy azonban nem követi annyira a Manasszesz-estet, mint Gabányi. *A szép asszony kocsisa*ának meséje nem sokkal a forradalom után játszik.

⁵⁷ Vas. Ujs. 1881. 6. sz., Pesti H., Pesti N. 1881. jan. 29.

⁵⁸ Kolozsvár: 1883. aug. 23., Ellenzék 1883. aug. 24., Magyar Polgár aug. 25.

⁵⁹ Városligeti Színkör: 1891. máj. 23. — Pesti H., Bud. Hirl. 1891. máj. 24.

⁶⁰ Népszínház: 1881. szept. 24. Megjelent *Csepreghy Ferenc összes művei* között. L. jelen munka I. k. 280. l. Zene: Erkel Elek.

A mű végleges alakján kellemetlenül érzik, hogy két kéz munkája. Felemás hatás alakul ki, s a közönség is csak a meghalt népszerű író iránt való szeretetből fogadta szívesen bemutatását. Persze egy-két egészen humoros, élénk jelenet ebben is akad. Dialógusa friss, nyelve költőien népies.⁶¹

A termékeny B e r e z i k Árpád már Tóth Ede fellépése előtt is tett kísérletet a népies színműírás területén. *A Székelyföldön* című darabja (I. k. 253—255. l.) abba *A falurossza* sikerével megszakadt fejlődésbe kapcsolódik bele, amelynek célja a *népdráma* megalkotása volt. Bereziket a nyolevanas években írt népies művei sem mutatják a Tóth Ede—Csepregyhéle stilizáló népszínmű követőjének.

Az *igmándi kispap* is inkább falusi vígjáték, mint a megszokott hangú népszínmű.⁶² Alakjai sem szűrös-gubás atyafiak, hanem finomabbak a parasztnál. Főalakja Nagy János tanító fia, Ferenc, aki szüleinek kívánságára kispap lett. A bonyodalom abból adódik, hogy Ferenc és a tanítóék gyámleánya, Eszti, megszeretik egymást, s a fiú leveti a reverendát, s elveszi ideálját.

Elég üde és kedves alkotás, de mint Berezik darabjai általában, kissé lompos felépítésű, s jelenetei néhol laposak. A dalok csak betéteknek hatnak: a szerző az egész művet énekalkalmakra való tekintet nélkül gondolta el. Epizódfigurái között legérdekesebb

⁶¹ Vas. Ujs. 1881. 40. sz., Főv. L., Pesti H., Pesti N. 1881. szept. 25., Verő Gy. i. m. 176. l.

⁶² A Népszínházban először 1881. nov. 19-én. Megjelent *Berezik Árpád színműveinek* II. kötetében. Zene: Nikolic Sándor.

egy finomkodó modorú pesti komorna, Lazsák Zsuzsa, kinek szerepében Hegyi Aranka azzal ért el hatást, hogy az akkortájt nálunk vendégszerepelt Sarah Bernard-ot utánozta. A darab hosszú évekig tartotta magát a színpadon.⁶³

A *vén Kupecz* is a falusi vígjáték formájának keresése.⁶⁴ Hetési Gáspár kurtanemesnek unokáját anyja a falusi jegyzőhöz akarja erőltetni, pedig a leány egy Kupecz nevű parasztembernek úrivá nevelődött fiát szereti. Az öreg Kupecz is más feleséget szánt a fiának. A bonyodalom abból adódik, hogy a fiatalok hogyan járnak túl az öregek eszén.

A mese sovány, és csak erőszakos nyujtással telik belőle négy felvonásra. A vidéki élet rajza azonban sikerült, s az öreg Kupecz a maga paraszti furfangosságával jó figura. Találóan rajzolt alak Hetényi Menyus útbiztos is, aki nagyra van uraságával, s nem szeretné, ha rokona egy paraszt fiával kötne házasságot.

Az énekek itt nem hatnak annyira betéteknek, mint *Az igmándi kispapban*. A dalok között — operett mintára — van egy kuplé is. Menyus énekli ezzel a refrain-nel: Paraszt tempó, úri tempó!⁶⁵

Romantikusabb, stilizáltabb az eddigieknél *A parasztkisasszony*.⁶⁶

⁶³ Beöthy Zsolt: *Színházi esték*. — Vas. Ujs. 1881. 48. sz., Föv. L., Pesti H., Pesti N., Bud. Hirl. (Rákosi Jenő) 1881. nov. 20. — Verő Gy. i. m. 188—189. l.

⁶⁴ Népszínház: 1884. febr. 23. *Berczik Árpád színműveinek* III. kötetében jelent meg.

⁶⁵ Vas. Ujs. 1884. 9. sz., Föv. L., Bud. Hirl. (Rákosi Jenő) 1884. febr. 24.

⁶⁶ Népszínház: 1886. nov. 26. *Berczik Árpád színműveinek* III. kötetében jelent meg.

Kelemen Tamás földbirtokosnak és feleségének leánya, Jolán, nem akar úri módon öltözködni, ezért széltében parasztkisasszonynak nevezik. Beleszeret dajkájának unokaöccsébe, Fátyol Gergelybe. A fiú azt hiszi, hogy parasztleánnyal van dolga. Amikor megtudja, hogy a földbirtokos-kisasszony volt az, aki udvaroltatott vele magának, megsértődik, amiért megcsúfolták. (Zilahy Lajos *Süt a napjának főmotívuma!*) Ez a félreértés valahogy elsímul, jön azonban a második bonyodalom. Kiderül, hogy a kisasszony a dajkának leánya. Mikor ugyanis Kelemenéknek nyolcévi meddő házasság után végre kis leányuk született, s a csöppség meghalt, egy parasztasszony gyermekét csempészték helyére, az igazi anyát pedig felfogadták dajkának. A dadából a darab folyamán kitör az anya, és harcol leánya boldogságáért. Végül Gergelyből és Jolánból egy pár lesz.

A történet — a gyermekesere mozzanata — messze esik Berezik eddigi népszínműi törekvéseitől. A darab nem hű képe a paraszti életnek. Néhol meg divatjamúlt romantikába téved. A meseszövé is lompós. Az előtörténetet kezdetlegesen, elbeszélés által tudatja velünk az író. Félre, monológ, hallgatódzás bőven fordul elő benne. A mulatságos helyzetek azonban megtették hatásukat a közönségre.⁶⁷

G y ö r y Vilmosról, mint népszínműíróról már esett szó. (I. k. 288.—290. l.) *Az öregbéres* című darabja ugyanazt a nemes műgondot mutatja, mint a

⁶⁷ Vas. Ujs. 1884. 49. sz., Verő György i. m. 227. l., Demény Mária: *Az újabb magyar népszínmű.* — A tárgyalt darabokról l. a tanulmányozó Berezik Árpádnak *Berezik Árpád c. értekezését.* (Bp., 1933.)

Nótás Kata, de ugyanazokat a hibákat is.⁶⁸ A szerző nem ismeri eléggé a színpadot, s meséjének vezetése kissé vontatott, a cselekmény motívumokkal terhelt, s az alakok beszéltetése kelleténél aprólékosabb. Egy szorgalmas, derék béresgazdáról, Szántó Bálintról van benne szó, akit lopással vádolnak meg. Elkese-redésében leissza magát, fokossal támad szerelmi riválisára, a segédjegyzőre, aki a lopás gyanúját ráterelte. Szántót két hónapra becsukják. Amikor kiszabadul, napfényre jön az igazság, s Bálint most már elveheti kedvesét, Julesát.

A kissé nehéz mozgású darabban sok érdekes, élettelses epizódalak sűrög-forog. Legérdekesebb sajátása a Tóth Ede példájára a lírai helyeken versebe lendülő beszéd. Íme egy példa:

Bálint: Borulj rám, borulj rám lelkem szeretője!

Ragyogó szivárvány szomorú felhőre!

Julesa: Szivárvány a felhőn nyeri ragyogását!

Bálint: Bús felhő elhagyja keserves sírását!

(III. felv. 2. jel.)⁶⁹

A *jeles kompánia* nem jutott a Népszínház színpadára. A Krisztinavárosi Színkör mutatta be.⁷⁰ Egy jó módú gazdaember dorbézoló társaság hálójába kerül. Szerelmese, egy árvaleány azonban megmenti tőlük. A népies iránydarab a dologtalanság, a kor-

⁶⁸ Az öregbéres a Népszínházban 1881. dec. 16-án került először színre. Megjelent a *Népszínház Műsorának* egyik füzeteként. Zene: Szentiváni.

⁶⁹ Vas. Ujs. 1881. 52. sz., Föv. L., Pesti H., Pesti N. 1881. dec. 18.

⁷⁰ 1889. jún. 29., Zene: Delin Henrik. Nem jelent meg. Csak bírálatokból ismerem.

helykedés ellen támad. A fő cselekmény sovány, sok az epizód benne, de az egykorú beszámolók dícsérik művészien igaz nyelvét és egy-két jelenetének hatá-sos voltát.⁷¹

Csiky Gergely munkásságának igazi területe a társadalmi dráma. Mindamellett nem érdektelen kísérleteket bírnak tőle a népies drámában is. *Szép leányok*-ja a népszínmű-divat telijében határozottan a *népdráma*, mégpedig a *fővárosi népdráma* igényeivel lépett fel.⁷²

A mese középpontjában Bihari Terka és Lina, egy vidéki tanító árvái állanak. Nyomorogva élnek Pesten. Terka tisztességes munkával akar magának egzisztenciát biztosítani, Lina azonban hajlik az udvarlók szavára, akik könnyelmű élettel kecsegtetik. A kifejlődő történet során mindketten keserves helyzetbe kerülnek: „az egyik, mert letért az erény útjáról, a másik azért, mert megmaradt rajta.” (III. felv. 5. jel.) Végül sikerül Linát megállítani a züllés útján, s Terka is révbe jut.

A bonyodalmas mesének csak futó vázolója ez a pár sornyi tartalom. Sok fordulat, sok epizódalak kavargog a műben, amely a korabeli fővárosi életnek egy pár jellegzetes mozzanatát és színhelyét is színpadra viszi. Így például a III. felvonás díszlete a Dunapart, háttérben látszik a Gellérthegy és a Vár, a parton pedig egy kávéház és egy lebuja van.

A történet elég érdeket tud kelteni, a személyek

⁷¹ Vas. Ujs. 1889. 27. sz., Bud. Hirl., Pesti H., Föv. L. 1889. jún. 30.

⁷² Először a Népszínházban 1882. máj. 4-én. Megjelent Csiky Gergely színműveinek egyik füzeteként.

furesák és jellegzetesek, a társadalom sötét rajzában van erő és igazság, a megoldás azonban a maga kibékítő hangulatával erőszakolt. A bonyodalomnak tragikusan kellett volna végződnie. A darabnak sikere kisebb volt, mint amit hibái ellenére is megérdemelt volna. A Népszínház nem bizonyult megfelelő helynek egy ilyen erőteljesebb népdráma-kísérlet számára. A szerző realisztikus színekkel dolgozott, a színház meg a népszínmű stilizáltsága felé erőszakolta a darabot. Felcifrázta muzsikával, dalokat tétetett bele, s kiforgatta az eredeti elgondolásból. Volt ebben a furesa produkeióban népdal, kuplé, keringő, szóval mindaz, amit egy népszínház közönségének szemeszája megkívánt.⁷³

A *Szép leányok* meséjére, hangjára és egy-két mozzanatára nyilván hatott Zola Emil modora, kivált *Assommoir* című darabja. Ezt a kapcsolatot a korabeli kritika éppen úgy megállapította, mint a későbbi filológia.⁷⁴

Csiky másik népies darabja, *A vadrózsa*, már lemond a népdráma igényeiről, s a népszínmű útjára lép vissza. Még hozzá a legkitaposottabb ösvényére.⁷⁵

A történet egy alföldi kis városban játszik. Ka-

⁷³ Föv. L. 1882. ápr. 29. száma szerint a dalok szövegét Bartók Lajos, a zenét Aggházy Károly szerezte. Ezek az énekbetétek nyomtatásban nem jelentek meg.

⁷⁴ Péterfy Jenő *Dramaturgiai dolgozatai*, Beöthy Zsolt: *Színházi esték*, Rákosi Jenő (Bud. Hirl. 1882. máj. 5. és 6.), Vas. Ujs. 1882. 19. sz., Gáspár Margit: *Csiky Gergely és a franciák* (Becque *Corbeaux*-jának hatását is említi), Demény Mária i. m.

⁷⁵ A Nemzeti Színház mutatta be 1887. aug. 26-án. Nyomtatásban *Csiky Gergely színművei* között jelent meg.

por István gazdag uzsorás feleségül kényszeríti magához egyik áldozatának leányát, Klárát, akit széltében vadrózsának is neveznek. A házasság azonban nem konzummálódik, mert a zsugori férj egyre a pénze után jár. A fiatal asszonyt addig környékezik az udvarlók, míg végre megszökik az egyikkel. A szökés éjszakáján Kaport valaki megöli. A gyilkossággal az asszonyt gyanúsítják, s el is fogják. A tettes azonban jelentkezik, s vallomás után öngyilkos lesz. Klára pedig férjhez megy ahhoz, akit szeret.

A darabban van egy-két jó figura, meséje is mozgalmas, de az egész annyira sablonos, hogy aki csak egy kissé is ismeri a korabeli népszínműveket, minden fordulatát előre kitalálja. Legfeltűnőbb az egyik jelenetnek *A piros bugyellárral* való rokonsága. Klára is vacsorára várja udvarlóit, akik azután az éléskamrába bújnak, s a csendőrök viszik el őket.

A vadrózsával ismét nem volt szerencséje Csikynek. A Nemzeti Színház közönsége annyira elutasította, hogy a bemutatón még pisszegés is hallatszott. Amint a *Szép leányoknak* a Nemzetiben, úgy ennek meg a Népszínházban lett volna a helye. Ez a mese és ez a népszínműi beállítás szinte kívánczozott a zenés-táncos betétek, s a népszínházi színészek játéktílusá után. Később maga Csiky is felismerte, hogy darabjával eltévesztette a házszámot, s beleegyezett, hogy dalokkal fűszerezze. Így felnótázva *Szökött asszony* cím alatt vidéki színpadokon elég szép sikereket is ért el.⁷⁶

⁷⁶ Főv. L., Bud. Hirl., Pesti H. 1887. aug. 27. — A vidéki előadásokról l. Janovics Jenő: *Csiky Gergely élete és művei*. II. k. 29. l., Pesti H. 1888. szept. 26., 1888. május 22., Bud. Hirl. 1887. okt. 5., okt. 15., „Nagyvárad“ 1888. máj. 31. — A zenét Selley Gyula szerezte hozzá.

A népszínműirodalom rokonszenves tehetségű munkása Vidor Pál. Első népies darabja, *A veres sapka* szép közönségsikert aratott nem annyira a fő-történet, mint inkább az epizódalakok elevensége miatt.⁷⁷

Ambrus János gyanakszik feleségére, mert egy honvédsapkát talált a házában. A sapka ártatlanul került oda. Jucika, Ambrus húga vitte a szobába, hogy gombot varrjon rá. Ambrusnak féltékenysége azonban kiderít egy másik — igazán komoly — esetet. Megtudja, hogy feleségének még a házasságuk előtt leánya született. Elkergeti magától az asszonyt, de azután szemtől-szembe kerülve a kis gyermekkel, megnyhül és megbocsát feleségének.

A kibonyolítás fő fordulátát az író nem tudja lélektanilag meggyőzővé tenni. Ambrus megbocsátását egyszerűen el kell hinni. A mesének ezt az elemét a korabeli közönség és kritika elutasította. Annál nagyobb hatása volt a történet másik párjának, Jucinak és Matyi honvédnak évődése. Ezekből a jelenetekből valami ellenállhatatlan kedvesség árad. A darab nyelve is figyelemre méltó: eleven és zamatos.⁷⁸

A *Szárazmalom*nak jóval kisebb hatása volt.⁷⁹ Főalakja, Kovács Lajos gépész, nagyban fogadkozik, hogy

⁷⁷ Népszínházban először: 1882. máj. 27. Megjelent a *Népszínház Műsorában*. Zene: Erkel Elek.

Vidor Pál a Népszínház kedvelt színésze, majd tragikus sorsú igazgatója volt.

⁷⁸ Beöthy Zsolt: *Színházi esték*. — Vas. Ujs. 1882. 27. sz., Főv. L., Bud. Hirl. 1882. máj. 28., Verő György i. m. 189—190. l.

⁷⁹ Népszínház: 1883. ápr. 5. Sógópéldánya a Nemzeti Színház könyvtárában.

nem nőül meg soha. Ráakad azonban egy fiatal özvegyben régi jegyesére, akit valamikor elragalmaztak tőle. A félreértések elsímulása után elveszi feleségül.

A darab ötlete jó, de cselekménye rendkívül elnyújtott. Az író a sok epizódalakkal és mellékes fordulattal szándékosan halogatja az összebonyolítást is, megoldást is. Legeredetibb figurája egy öreg molnárlegény, akinek valami találmánya van, s örökké azt akarja kipróbálni.⁸⁰

*Czifra Zsuzsi lakodalma*⁸¹ a mese alapgondolatát illetőleg valami rokonságot mutat Shakespeare *Sok hűhó semmiért*-jével. Itt Czifra Zsuzsi kerül rossz hírbe jegyese, Dülő András parasztlegény előtt, hogy találkozóra ment az erdősszel. Csak az a különbség, hogy Vidor művében a találkozó valóban megtörtént — (igaz, semmi rossz nem esett!). András a násznép előtt kergeti el Zsuzsát. Persze azután kiderül a nő ártatlansága, s a szerelmesek újra megtalálják egymást.

A mese váza jól felépített, de elég vékonydon-gájú. Az író ismét sűrűn dolgozik epizódokkal, hogy telibbé tegye a történetet. Hangban, feldolgozásban a népszínművek taposott útját járja. Nyelvi szempontból érdekes, hogy alig van népies darabunk, amelyiknek dikiója annyiszor lendülne ritmusba, mint a *Czifra Zsuzsié*. Különös azonban, hogy a ritmikusság csak a második felvonás vége felé kezdődik.⁸²

Sokkal jobban sikerült munkája Vidornak az

⁸⁰ Vas. Ujs. 1883. 14. sz., Bud. Hirl. 1883. ápr. 6. és 7., Föv. L., Pesti N. 1883. ápr. 6.

⁸¹ Népszínház: 1886. márc. 12. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

⁸² Vas. Ujs. 1886. 12. sz.

Ingyenélők,⁸³ ez a félig városi, félig falusi népszínmű.

Boross János gazdag pesti kocsmárosnak unokaöcse Viktor nagy széltoló. Boross leányát, Lujzát el akarja vétetni barátjával, Balog Pistával, de úgy, hogy a hozományból 2000 forintot ő kapjon. Pista Borossék előtt képviselőjelöltnek hazudja magát, s a nagyralátó szülők már-már hozzá adják a leányt. Pistának azonban van egy régiebb viszonya, Eszter varróleány, akit hűtlenül elhagyott. Ez az Eszter törvénytelen leánya egy gazdag úrnak. Anyja, később egy falusi emberhez ment feleségül. Ettől született mostoha-testvére, Sári, aki nagynénjével és ennek fiával, Janival Pestre utazik, hogy megkeresse Esztert, és tudassa vele, hogy örökség maradt rá. Mielőtt azonban találkozna, Eszter elhagyatottságának kétségbeesésében revolverrel rálő Pistára, miért aztán letartóztatják. Mikor kiszabadul fogságából, hazamegy falura, ahová a belé szerelmes derék pesti rendőr követi. Eszter hozzamegy feleségül, Sári és Jani is egymáséi lesznek. Viktort pedig egy újabb szélhámosság miatt becsukják.

Egyáltalában nem nagyigényű munka, de eleven, üde és rokonszenves. Az író szerencsésen vegyíti a városi és falusi alakokat, valamint ügyesen illeszti egymás mellé a víg és komoly fordulatokat. Jani és Sári féltékeny évdésében is sok kedvesség van. Városi nőta csak egy fordul elő benne, a „Csengő-ére Dalkör” komikus étlapja, amely nagyon sokáig volt népszerű. Nagy hatást tett az akkortájt meghalt Rudolf trónörökös-

⁸³ A Népszínházban először 1889. febr. 21-én. Zene: Szentkirályi Elemér és Serly Lajos. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

nek kedvelt dala is, az *Édesanyám is volt nékem* ... kezdetű, Simonffy Kálmántól eredő nóta. A darab évekig maradt műsoron a Népszínházban.⁸⁴

Már majdnem elhagyja a népszínmű területét a *Szökjünk!* című háromfelvonásos darab, amely az énekes vígjáték formája felé hajlik.⁸⁵ Tárgya egészen fővárosi. Döme Jánostól könnyelműsége miatt válni készül a felesége, Judit. A temérdek fordulat közül, amin a mese végigbilleg, a legfontosabb, amikor Judit a külföldről hazaérkező férje elől menekülve, véletlenül ugyanabba a szállodába szökik, amelyben férje is megszállott. A végén a házastársak kibékülnek.

A mese elég mulatságos, csak az a baj, hogy igen sok szálát ereszt, s a főfonal el-elvész a szem elől. A darab egyik főalakja Pepi szobaleány, aki a képviselőház karzatára járogat, és színésznő akar lenni. Ez a különös figura sokszor kiszól a színpadi keret közül a közönséghez. (Pl.: „És most el a Népszínházba, — lepipálom Blaha Lujzát.“) A dalok között van népies ének, városi ízű dal és kuplé.⁸⁶

Az *Apja lánya* Vidornak leggyengébb munkája.⁸⁷ Nehéz János parasztgazda özvegyember. Beleszeret egyik béresének, Antal Pistának feleségébe, ez azonban nem hajlik a szavára. Nehéznek leánya, Zsuzsi meg Antal öccsébe, Miklós huszárba szeret bele. Nehéz Já-

⁸⁴ Vas. Ujs. 1889. 8. sz., Föv. L., Pesti H., Bud. Hirl. 1889. febr. 22.

⁸⁵ Népszínház: 1892. márc. 18. Zene: Serly Lajos. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

⁸⁶ Vas. Ujs. 1892. 13. sz., Föv. L., Pesti H. 1892. március 19.

⁸⁷ Népszínház: 1892. dec. 10. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

nos elkergeti magától a bérespárt is, Zsuzsit is, akit nem akar szegény emberhez adni. A végén persze apa és leánya kibékülnek, s Nehéz beleegyezik a házasságba.

Teljesen a megszokott formájú és hangú népszínművek közé tartozik. Vidor szerkesztésbeli hibája ezen is látszik: a fő mese soványságát epizódokkal akarja felejtetni. Nyelve ennek is helyel-közzel ritmikus.⁸⁸

K a z a l i c z k y Antalnak voltaképpen csak egyetlen népszínműve, a *Déli-bábok* érdemel figyelmet, mely a Garay-pályázaton dícséretet kapott. Ezt megelőző népies darabjait, *Az ibolyáskislányt*,⁸⁹ *A gulyást*⁹⁰ és a *Pásztortűzet*⁹¹ csak éppen megemlítjük.

Ami meséjét, hangját és felfogását illeti, a *Déli-bábok* is taposott utakon jár.⁹² Egyik bírálója találoán állapítja meg vele kapcsolatban: „Ez a népszínmű recipéje: Végy egy tarisznyára való Blahánét, keverd jól össze Vidorral, szórj közéjük különböző népdalnak csúfolt jódli-nótát, fűszerezd cigánnyal, falusi pappal, zsidóval, daloló néppel. Hagyd az első felvonásban főni, a másodikban forrni, a har-

⁸⁸ Vas. Ujs. 1892. 51. sz., Föv. L. 1892. dec. 10., Bud. Hirl. dec. 11.

⁸⁹ Krisztinavárosi Színkör: 1882. jún. 25. — Bud. Hirl. 1892. jún. 26.

⁹⁰ Kolozsvár: 1882. márc. 1. Zene: Bánffy György. Ebben fordul elő a „Kék nefelejes...” — Ellenzék 1882. márc. 2., Magyar Polgár 1882. márc. 4.

⁹¹ Krisztinavárosi Színkör: 1892. júl. 9. A szerző a színlapon *Lorényi* K. Antal név alatt szerepelt. Zene: Serly és Bánffy. — Pesti H. 1892. júl. 10.

⁹² Népszínház: 1893 márc. 3. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

madikban kiforrni, és vigyázz, hogy a végén nagyon — sületlen ne legyen.⁹³

A *Déliabok*ban egy falusi gazda úgy szerzi vissza magának kacér feleségét, hogy féltékennyé teszi. A néhol ízléstelenségbe tévedő munka egyetlen említésre-méltó sajátása, hogy dikciójában prózai mondatok trocheusokkal — rímes és rímtelen trocheusokkal — váltakoznak. Íme egy kis ízelítő a verselésből:

Látom, látom, nem szeret már!
 Még egy esztendője sincsen,
 Hogy uram lett, s már megúnt. Csak
 Én ne volnék hát oly örült,
 Csak ne tudnám úgy szeretni!
 Legalább, ha haragudni,
 Vagy pörölni, vagy koeódni
 Tudnék véle! ... Úgy szeretném
 Összeszidni! De hiába —
 Nem tudom.

Szigeti József *Marcsa és Mariskáját* a szerző is, színlap is népszínműnek minősíti.⁹⁴ Meglehetősen kevés joggal. Inkább bohózatba hajló falusi vígjáték-nak lehetne nevezni. Arról van benne szó, hogy egy grófkisasszony valaha rangján alul ment férjhez. A házasságból leányka született, a szülők azután elhal-tak. A gyermeket apai nagyapja, egy falusi jegyző neveli fel a másik unokával együtt. A két leánynak neve ugyanaz. A komikus helyzetek két körülmény-ből adódnak. Az egyik, hogy a grófi sarjadékra örök-ség néz, a másik pedig, hogy a két leány egyike sem tudja, melyik az előkelő származású.

⁹³ Vas. Ujs. 1893. 11. sz. (Percival álnevű cikkíró.)

⁹⁴ Népszínház: 1882. szept. 27. Zene: Serly.

Az alapjában szentimentális és régimódi történet sok bohózatos fordulatot hoz. Szerkezete laza, inkább tarka jelenetsoroknak, nehezen kapcsolódó tréfaságoknak kerete a fő történet.⁹⁵

Follinus Aurél a *Szeget szeggel* című népszínműben Moreto *Közönyt közönnyel*ének ötletét öltözteti magyar falusi köntösbe.⁹⁶ Egy begyes parasztleányt, a falusi bíró gyermekét egy szegény, dolgos legény a kapott kosár után büszke közönnyel megtöri. A darab szerkezeti hibája, hogy a leány megalázódása után új bonyodalom következik, amelynek édes-keves köze van az előbbi történettel. Az egész mű semmi különösebb új törekvést nem képvisel.⁹⁷

Nagyobb hatást keltett és Budapesten is, vidéken is sokáig tartotta magát műsoron Follinus másik népszínműve, a *Náni*, melyet a Népszínház 100 aranyos jutalommal díjazott.⁹⁸

A darab a nemzetiségi népszínművek csoportjába tartozik, s Almási *Tót leányának* hatása érzik rajta. Itt azonban a magyar legény nem tót, hanem sváb leányba szeret bele. Mikor a főjelenetben Józsi erszényt vág Náni szeme közé, lehetetlen a *kaméliás hölgy* negyedik felvonására nem gondolni. A mellék-események és az epizódalak (kivált egy Bukovay Absentius-féle ősjogász!) sikerültebbek a fő történetnél.⁹⁹

⁹⁵ Vas. Ujs. 1882. 40. sz., Föv. L., Bud. Hirl. 1882. szept. 28. — Perényi József: *Szigeti József*. Irodalomtörténet, 1915.

⁹⁶ Népszínház: 1883. jan. 4. Zene: Konti József. Sugókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

⁹⁷ Vas. Ujs. 1883. 1. sz., Föv. L., Pesti H. 1883. jan. 5.

⁹⁸ 1889. nov. 15-én volt a bemutatója.

⁹⁹ Vas. Ujs. 1889. 47. sz., Föv. L. 1889. nov. 16., Verő György i. m. 234. l.

Az erőteljesebb felfogású, sötétebb színezésű, realizistikusabb rajzú népdráma felé mutat törekvést Makrőczy János színész. A *becsület szegénye* című darabja az egyik népszínmű-pályázaton figyelmet keltett.¹⁰⁰ Van benne drámai erő, de témája igen kényes. A mese és probléma középpontjában a bukott nő becsületének kérdése és a papi nőtlenség áll.

Egy szegény leány, Mari, elesábítójához, egy katolikus paphoz áll szolgálatba, majd kínos bonyodalmak után egy pandúrnak lesz a felesége. Új a darabban húsvéti öntözködés szokásának színpadra vitele. A művön látszik írója tehetsége, de ez a tehetség nem elég tisztult, művészileg nem elég nyugodt.

A *komámasszony* ismét a népdráma határán jár.¹⁰¹ Ennek tárgya is egy bukott nő története, akit apja, mert feleséges szeretője el nem veheti, egy félkegyelmű legényhez erőltet. A megoldás tragikus. A nászújjelen a legény elpusztítja a nőt is, saját magát is.

A rajzolt szenvedélyek erősek, de a kidolgozás formátlan és durva. Mindamellett vidéken több helyütt játszották.¹⁰²

A *Fehér Annában* Makrőczy az ismert magyar népballada történetét Mátyás király korába helyezve dolgozta színdarabbá. A műben Lászlót nem lólópásért, hanem felségsértésért ítélik halálra. Az egykorú

¹⁰⁰ Népszínház: 1880. júl. 2. Zene: Tisza Aladár. Megjelent: Magyar Könyvesház gyűjteményben. 82—84. sz.

¹⁰¹ Először a Krisztinavárosi Színkörben 1883. szept. 15. Zene: Tisza Aladár. Szövegét nem ismerem.

¹⁰² Bud. Hírl., Pesti H., Főv. L. 1883. szept. 16. — Kolozsvárott 1884. júl. 10-én, Nagyváradon 1888. szept. 18-án került színre: Magyar Polgár 1884. júl. 12., Ellenzék 1884. júl. 11. és 1888. szept. 20.

bírálat szerint van benne erő, de a szerző sok motívumot markolt egybe. A darab nem igazi népszínmű. Csak annyiban van jogunk ebben a drámacsoportban szólani róla, amennyiben magyar népies tárgyat dolgozott fel benne az író.¹⁰³

Tárgytörténeti tekintetben igen érdekes Makróczy negyedik darabja, *A Forgács leányok*.¹⁰⁴

A darab meséje Shakespeare *Lear királyát* követi. Néhol még a szavak, mondatok is ismétlődnek. Forgács Ferenc gazdag paraszt, tiszacsajági bíró leteszi hivatalát, s három leánya között készül vagyonát felosztani. Sári, Zsófi hízelkedik neki, Juliska nem. Erre a legkisebbik leányt az apa kitagadja. Juliska felesége lesz Iharos Gábor székely kovácslegénynek, akárcsak Cordélia a frank királynak, miután a másik kérő (amott: a burgundi fejedelem!) visszalépett. István gazda, Forgács öreg eselédje (Kent) szót emel Juliska mellett. Forgács elkergeti. A bírónak van egy nevelt fia is, Petykó. Ez Leare bolondjának mása. Említi is egyszer a szerencsétlen angol királyt. „Ide nézzen gazduram, látja ezt a kis históriás könyvet? A szentannai búcsún vettem. Egy Lejár királyról van benne mese, akinek három leánya volt, mint kegyelmednek.” (II. felv. 9. jel.) Forgácsesal a két idősebb leány rosszul bánik. Az öreg belebetegszik a sértésekbe. Petykó jelenti az eseményeket Iharoséknak, mire azok Erdélyből eljönnek a Tisza partjára. Köz-

¹⁰³ Kolozsvárott mutatták be 1890. dec. 29-én. „Kolozsvár“ 1890. dec. 30. Szinnyei szerint (*Magyar Írók*) már 1888-ban színrekerült Nagyváradon. (Talán Debreczenben is játszották. L. „Debreczen“ 1886. jan. 13.) — A tárgyat Gárdonyi Géza is feldolgozta népdramának.

¹⁰⁴ Először Kolozsvárott 1891. dec. 19. Zene: Hoós János. Megjelent Kolozsvárott 1892.

ben a két gonosz asszony beleszeret a deli Tegző Pálba, akáresak Goneril és Regan a fattyú Edmundba. Tegző mind a két asszonyt bolondítja, s végül is egy leányt vesz feleségül. Közben Zsófit az ura elhagyja (Alban fejedelem), Sári férjét pedig (Cornwall fejedelem) egy eselédje (Cornwall szolgája) vasvillával leszúrja. A két romlottlelkű asszony féltékenységtől tüzelve egymást a Tiszába rántja, s mindkettő elpusztul. (Shakespeare-nél méreg van ezen a helyen.) Az öreg Forgács szívesen követi Erdélybe Iharosékat, akik most már az egész jelentékeny vagyonnak birtokosai lesznek.

Amint látható, a Lear-motívumokból csak a másodtörténet, a Gloster-mese maradt el, de ennek is van nyoma Tegző Pál esetében. Döntő különbség, hogy Makrőczy feldolgozása nem végződik tragikusan.

A darab a maga realizmusával határozottan *népdarab* akar lenni. A beszótt dalok a mese minden sérelme nélkül akár el is maradhatnának. Sajnos, Makrőczy a történetet igen elnyújtja, sokszor el is laposítja. Bizonyos technikai ügyetlenségek is mutatkoznak. Ha sok személy gyűl össze a színpadon, a szerző nem tudja őket mozgatni és foglalkoztatni. Dialógusában van szín és itt-ott erő.

A magyar szerző a történetet 1866-ba helyezi, de egyébként semmi históriai vonatkozás nincsen benne. Megemlítésreméltó, hogy a mult századvégi színpadi formával szemben, mely legalább egyazon felvonásban helyegységre törekedett, Makrőczy a négy felvonást nyolc képre osztja.¹⁰⁵

¹⁰⁵ „Kolozsvár“ 1891. dec. 18. és 21. Megjegyzendő, hogy a Shakespeare-hatást a szerző a nyomtatott szöveg címlapján is becsületesen bevallja.

Népszerű és termékeny munkása volt a népszínműirodalomnak Gerő Károly. Első darabja, a *Turi Borcsa* két feldolgozásban került a budapesti közönség elé. Először a Krisztinavárosi Színkör játszotta, majd átformálva a Népszínház.¹⁰⁶

Turi Gáspár, módos paraszt nem engedi, hogy leánya, Borcsa a léha Tornya Gáspár ispánhoz menjen feleségül. Gombos Ferenc parasztlegényhez erőlteti, de a leány a lakodalom napján megszökik szerelmesével. Nem lesznek egymáséi, mert a horti plébános, akihez Borcsa menekül, visszaviszi apjához. Kiderül, hogy az ispán szélhámos, a leány kiábrándul belőle, megszereti Ferencet, s hozzámegy.

A tárgy inkább alkalmas társadalmi drámának, mint népszínműnek. Megírásában azonban a szerző a magyar népies dráma szokott hangjához tartotta magát. Alakjait még nem tudja lélektanilag igazzá rajzolni. Kiemelendő azonban a szép népies nyelv és egy-két jelenetnek élénk színpadiassága. Dialógja néhol verses ritmusba lendül. Dal kevés van benne. Az egyik ének Arany János *Tengeri hántásának* soraiból merít.¹⁰⁷

A *Vadgalamb* címe¹⁰⁸ egy vadonban felnőtt pásztorleányt, Ricát jelöli, aki a maga különös lényé-

Szinnyei (Magyar Írók) Makróczytól említ még egy *A csizó* című parasztvígjátékot is, de nem mondja meg, hol játszották. A Magy. Színműv. Lex. szerint Makróczy *Luther Mártonról* is írt darabot.

¹⁰⁶ Krisztina: 1882. szept. 16., Népszínház: 1883. okt. 5. Megjelent a *Népszínház Műsorában*. Zenéje Erkel Elektől.

¹⁰⁷ Vas. Ujs. 1883. 41. sz., Bud. Hirl., Föv. L., Pesti N. 1883. okt. 6., Verő György i. m. 193—194. l.

¹⁰⁸ Népszínház: 1883. jan. 10. Zene: Szentirmay Elemér. Megjelent a *Népszínház Műsorában*.

vel nagy szerelmi bonyodalmat okoz. Végül egy tekintélyes gazdaemberrel boldogan jut el a házasság révébe.

Szerkezetileg, felépítés tekintetében ügyes darab, de a népszínmű szokott mozzanataitól nem tud megszabadulni a szerző. Riza alakja túlon túl romantikus. A nyelv itt is gyökeresen népies tud lenni, a nélkül, hogy póriassá válnék. A ritmusos dialóg itt már nem mereven verstani, inkább a költői próza numerozitása érződik benne. Érdekes, szinte balladaszerű a következő párbeszéd:

Mihály: Maradj! Kinek örököd magad, hogy mindenki rossz neked? Hol vagy te otthon, hogy sehol sincs helyed?

Rica: Túl a hegyeken, a csengő berek alján. Erressz!

Mihály: Félsz tőlem?

Rica: Nem.

Mihály: És mégis elfutsz?

Rica: Miért szorítod úgy a két kezem?

Mihály: Hogy nézhesselek.

Rica: Ne nézz! A hajam libeg-lobog, az ingvállam fölcsúszva, a keblem is liheg-dagad; no de ne nézz olyan nagyon, nagyon...

Mihály: Volna száz szemem, rajtad veszne mind!

Rica: A két szemed is sok nekem... (I. felv. 14. jel.)¹⁰⁹

A *Tunikás leányok* fővárosi népszínmű.¹¹⁰ A cím olyan leányokat jelöl, akik szegények, de dolgozni nem szeretnek, hanem cifraságra vágynak. Főalakja Dali Eszter árvaleány. Gyárba szegődik. Az ő megpróbáltatásairól szól a történet. Már-már tunikás leánnyá válik,

¹⁰⁹ Rica alakját nem Blaháné, hanem Pálmay Ilka játszotta. — Vas. Ujs. 1885. 3. sz., Föv. L. 1885. jan. 18.

¹¹⁰ Népszínház: 1886. jan. 8. Zene: Konti József. Megjelent a *Népszínház Műsorában*.

de végül is feleségül megy egy tisztességes munkáshoz, Daru Miklóshoz.

A mese váza jó, de a fő történet nagyon ösztövr. Ezért kell a sok epizód szereplő, gyári munkások, házmester, munkavezető, férfiszbó, táncteremtulajdonos stb. Csupa fővárosi alak. A miliőben is pesti tipikuságokat keres az író: az első felvonás egy gyárudvarban, a második táncteremben, a harmadik a munkavezető lakásán történik. A dalok nem fővárosiak, hanem népiesek; egy kuplé azonban akad köztük. — Magára a tárgyra, a fővárosi életben majdnem elbukó leány alakjára Csiky Gergely *Szép leányok*-ja lehetett hatással.¹¹¹

Az *Angyal és ördög* a népdráma ösvényét tapossa,¹¹² s mintha az előző évben bemutatott *Felhő Klári* kezdeményét akarná tovább vinni.

A cím egy Anna nevű szép asszonyra vonatkozik, aki külsőleg angyal, lelkében ördög. A Mátrában lakik egyik erdészrokonánál. Férje miatta való féltékenységeben megölt egy legényt. Börtönbe került. Anna most egy másik legénybe, Bénibe szeret bele, akinek már mátkája van. A férj a börtönből kiszabadul, hazajön. Kiderül, hogy ő a legénynek elkallódott testvérébátyja. Béni erre lelövi Annát.

A téma parasztgúnyába öltöztetett francia szalondramai anyag. Hatásos mű, erő, elevenség van benne, de a szerző furesán keveri a tragikust és komikust. Az egyik főalaknak, Béninek ingadozása is annyira visszásan hatott, hogy a közönség kinevette.

¹¹¹ Vas. Ujs. 1886. 3. sz., Pesti N. 1886. jan. 9., Verő Gy. i. m. 225—226. l.

¹¹² Népszínház: 1887. jan. 21. Zene: Lányi Ernő. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

Az előadás különben sem lehetett jó. A Népszínház színészei nem voltak ilyen komor felfogású darabokhoz szokva. Verő György szerint Blaháné „nem nagy kedvvel sötétkedett.”¹¹³

Az *Uzsai gyöngy* meséje visszatér a szokott népszínműi megoldáshoz.¹¹⁴ Vida Sári, az uzsai gyöngy, szerelem nélkül ment férjhez. Urától mindjárt az első napon megszökik szerelmesével. Rájön azonban, hogy férje derék ember, kedvese pedig nem érdemli meg szerelmét. Férj és feleség azután boldogok lesznek.

A cselekményben a *Turi Borcsa* meséje ismétlődik némi változattal. Maga az uzsai gyöngy tulajdonképpen *A vasgyáros* Claire-jének magyar faluba tévedt ikertestvére. A fordulatok néhol vontatottan, néhol igenis rohamosan követik egymást. A leghatásosabb a darab középrésze. Az alakok közül kivált az epizód-szereplők rajza ügyes.¹¹⁵

A *Kis madaram* vidéki kispolgári környezetben játszódik.¹¹⁶ Mariskát családja úrféléhez szeretné adni, pedig ő egy Pesten dolgozó iparoslegényt szeret. Ez a Jani nevű legény igen érdekes alak: valami térsztagyűrógép találmánya van, melyre szabadalmat kap. Jani hazajön, de nem Mariskáért, hanem egy másik leányért, aki azonban lenézi benne a mesterembert. Végül Mariska és Jani egymásáéi lesznek.

A vékonycselekményű darabot csak vidámsága,

¹¹³ I. m. 227. l., Pesti N., Bud. Hirl., Nemzet, Föv. L. 1887. jan. 22. — Demény Mária i. m.

¹¹⁴ Népszínház: 1888. szept. 27.

¹¹⁵ Vas. Ujs. 1888. 41. sz., Nemzet, Pesti H., Bud. Hirl. szept. 30.

¹¹⁶ Népszínház: 1892. jan. 22. Megjelent a *Népszínház Műsorában*.

magyaros zamata és a sok jól jellemzett alak (iparosok, kishivatalnokok) teszik kedvessé. Az egyik, Bar-kocs bácsi, a francia vígjátékok jóindulatú nagy-bácsijainak magyar népszínműi mása.¹¹⁷

Gerő Károly nem tudott új utakat törni a magyar népszínmű területén. Ízlése, egyes színpadi helyzeteket teremteni tudó képessége és jóízűen népies, soha durvaságba nem tévedő nyelve azonban a népszínműirodalomnak rokonszenves művelői közé sorozzák.

A népdramának ezekben az évtizedekben a legerőteljesebb terméke Rákosi Jenő *Magdolója*, amelyet az író műfaji tekintetben „paraszttragédiának” minősített.¹¹⁸

A mese falun indul el. Gyömbér Mihály parasztgazda fia, Laci, a szegény Magdolóat szereti. Gyömbér Mihály haragosa a leánynak, mert ennek anyjával valaha jegyben járt, de az elhagyta egy szolgálégényért. Magdoló miatt apa és fiú úgy összetűznek, hogy verekedésre kerül közöttük a sor. A fiú megöli az apát. A törvény elől sikerül elillannia, azonban végzetszerű véletlenek sorozata következtében mégis elfogják. Magdoló, hogy szerelmesét megmentse, a törvényszéki elnök fiának, a léha Bercinek karjai közé dobja magát. Lacinak halálos büntetését húsz esztendei fogságra változtatja a legmagasabb kegyelem. Ez alatt az idő alatt Magdoló nagyvilági dáma lesz. Bercitől kis leánya született, Magdus, aki azonban az apa és anya

¹¹⁷ Vas. Ujs. 1892. 5. sz., Pesti H. 1892. jan. 22., Föv. L. 1892. jan. 23.

¹¹⁸ Először a Népszínházban 1884. nov. 15. Megjelent *Rákosi Jenő Műveinek* sorozatában. Zenekísérete Serly Lajostól.

szeme elől eltűnik. Magdolna fokozatosan tovább zül-
lik. Elszegényedik, iszákos lesz. A vén kéjenceé romlott
Berci pénz fejében azt kívánja tőle, hogy kerítse meg
neki a fiatal, szép Magdust. Magdolna vállalkozik a
dologra, s a szörnyűség már-már sikerül, amikor az
anya a leánynak egy nyakában lógó kis keresztről
rádöbben, hogy kit akart a lejtőre taszítani. Kétségbe-
esésében a hosszú fogságból szabadult Lacival meg-
fojtatja Bercit. Maga élettelenül roskad össze.

A történet fordulatai kétségtelenül túlzottak, a
színek rikítóak, az egész már-már a rémdráma terüle-
tére csap át, de erő annyi van benne, mint egyik kora-
beli népszínművünkben sem. Magdólnak fokozatos
elzüllésében, és abban, hogy majdnem saját leányának
kerítője lesz, Rákosinak végzetelgondolása a maga
egész komorságával benne sötétkedik. A hang lázadó,
keserű, de néhol rendkívüli erő csap ki belőle. „Én
vagyok a bűn! Én vagyok a balsors! — mondja egy
helyütt Magdolna. — A boldogság úgy rothadt le
rólam, mint a halott emberről a ruha!” (IV. felv. 9.
jel.) „... Nem én igazgatom a világot! — mondja
máshol. — Egyszer én estem el, hogy valaki megmen-
kedjék az akasztófától; most más esik el, hogy én meg-
menekedjem az éhségtől, meg a gyötrő szomjúságtól.
Aki a sorsunkat intézi, majd tesz róla, ha nem tetszik
neki.” (V. felv. 3. jel.)

Éppen nincs a darab szerkezetének javára, hogy
olyan hosszú időt ölel át, de mondanivalóját az író
nem tudta szűkebb keretbe szorítani. Az alakok az
életből ellesettek, ha néhol túlzottan ábrázoltak is.

Érdekes, hogy Beöthy Zsolt és Rákosi Jenő között
a műben megnyilatkozó tragikum tekintetében bizo-
nyos ellentét merült fel. Beöthy szerint Gyömbér Laci

a tragikus hős, mert amikor atyját megöli, megsérti az „egyetemest“, s bukása igazságos. (*A tragikum.*) Rákosi szerint Magdolnát kell tragikusnak tekinteni, „mert a tragikum abból áll, hogy vannak az életben esetek, amelyekben a földi hatalmak, a társadalmat szabályozó rend és törvényesség igazságosztó serpenyője elégtelen az igazságtételre; amikor a polgárból, a felekezethez, a pártokhoz tartozókból kitör az ember, kitör Ádám, és keresi egyénisége jogát, vagy torolni indul egyénisége sérelmét, mit amaz osztályok kötelékében meg nem talál, vagy el nem érhet.“ (*A tragikum.*)

A darabon Zola dramatizált műveinek (*A pálinka*, *Nana*) hatása érzik, s talán befolyással volt rá D'Ennery (*Két árva*) és Erekmann—Chatrion (*A Rantzauk*) is.¹¹⁹

Az erős hang, a szilaj drámaiság a Népszínház számára bizonyos szereposztásbeli nehézségeket okozott. Maga a szerző a főszerepet Hegyi Arankának szánta, de ez nem merte eljátszani, „féltette tőle törékeny éneklő hangját“. Blaháné azt mondta, belehalna, ha el kellene játszania. Végül aztán Pálmai Ilka vállalkozott a nehéz feladatra.¹²⁰

De a *paraszttragédia* nemcsak a színháznak volt szokatlan feladat, hanem meglepte a sajtót, a közönséget és a hatóságot is. Erkölestelenséget mit emlegettek, s a rendőrség a bemutató után betiltotta a további előadásokat, majd ismét engedélyezte.¹²¹ Vidéken elég sokszor adták, sőt a jelen század második évtizedében

¹¹⁹ Verő György i. m. 215—216. l. — Demény Mária i. m.

¹²⁰ Rákosi Jenő: *Emlékezések*. III. k. 59. l.

¹²¹ Bud. Hirl., Pesti H., Pesti N. 1884. nov. 16., Vas. Ujs. 1884. 47. sz.

Havasi Magdolna címen mint filmjáték is új életre kelt.¹²²

Budavár megvétele Buda visszafoglalásának kétszázadik évfordulójára készült, akárcsak Csiky Gergely *Petneházyja*, vagyis a *történeti népszínművek* sorába tartozik.¹²³ Eleven, mozgalmas kép a magyar-török harcok idejéből. Meséjének fő fordulata, hogy egy magyar nemesház asszonya az egyik török vitézben felleli sok-sok évvel ezelőtt elrablott fiát. A török tiszt egy darabig maga sem érti, miért vonzódik annyira a magyar asszony leányához. Meg is kéri kezét, de a leány ösztönszerűen visszaborzad tőle. Rákosi a maga végzetfelfogásával itt ismét az incesztus határán jár.

Rákosi *Éjjel az erdőn* című népszínművével nyitotta évadját a magyar nyelvűvé vált Városligeti Színkör 1889-ben, majd a darab még abban az évben átkerült a Népszínházba.¹²⁴ A *Magdolna* sötét, tragikus színei után az író ezúttal a népies *bohózat* formája felé törekszik. A Beniczkyné *Hármas határ* című elbeszéléséből színpadra dolgozott darab bonyodalma onnan indul el, hogy egy nagyralátó pásztornak leánya éjjélkor a hármashatárhoz megy Szűz Mária képéhez, hogy meglássa jövődöbelijét, kire már sokat gondolt, s akinek titokban már el is ígérte az apja. A leány éjtszakai eltűnéséből származik aztán a sok

¹²² Kispéter Miklós: *A győzelmes film*. Bp. év n. 80. és köv. l. Több jelenetéről kép is mellékelve.

¹²³ Népszínház: 1886. szept. 1. Megjelent Rákosi Jenő *színműveinek gyűjteményében*.

¹²⁴ Városliget: 1889. jún. 16., Népszínház: 1889. szept. 27. Megjelent Rákosi Jenő *színműveinek gyűjteményében*. Zene: Szentirmay.

félreértés és kergetőzés. A nem nagyigényű, de eleven vígjátékon jól mulatott a közönség.¹²⁵

Rákosi Jenőnek a magyar népszínmű fejlődésére nagyobb hatása nem volt, de *Magdolnája* — mint erőteljes kísérlet a parasztragédia megteremtése felé — egyik legérdekesebb jelensége a műfaj történetének.

Klár né Angyal Ilka, a Népszínház kedvelt művésznője is megpróbálkozott a népszínműírással.

Az árendás zsidó erősen filozsemita irányzatú.¹²⁶ Egy korcsmabérlő gyermektelen zsidó házaspár egy kis keresztény árvaleányt sajátjaként nevel fel. A gyermek, amikor felnő, beleszeret a falusi bíró fiába. A vallási különbség miatt azonban nem lehetnek egymáséi. Megszöknek. Végül kiderül a leány származása, s most már semmi sem áll útjában a fiatalok boldogságának.

Felépítése, hangja, formája tekintetében teljesen a kialakult és megrögződött népszínműtípus szerint igazodó darab. Különösebb érdeklődést még tendenciájával sem tudott kelteni.¹²⁷

A Ne vigy a kísértetbe című darab már komolyabb próbálkozás. Az író a népdráma felé törekszik benne.¹²⁸ Egy kacér asszony, miután léhaságával halálba kergette urát, öngyilkossági kísérletet követ

¹²⁵ Vas. Ujs. 1889. 25. sz., Föv. L. 1889. jún. 17. — A jelen század húszas éveinek elején a Vígszínház is játszotta.

¹²⁶ Népszínház: 1884. nov. 21. Sűgőkőnyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

¹²⁷ Vas. Ujs. 1884. 48. sz., Föv. L. 1884. nov. 22-én.

¹²⁸ Előszőr a Krisztinavárosi Színkörben 1887. máj. 22-én. Zene: Bokor József. — Csak bírálatokból ismerem.

el, majd zárdába vonul. Rikító és visszataszító meséje ellenére is némi hatást tett, s vidéken is többször játszották.¹²⁹

A *Szép Darinka* az etnográfiai népszínművek sorába tartozik.¹³⁰ Egy boszniai katonáskodásból hazatért magyar legénynek, hogy apját, a falu bíróját az anyagi romlástól és egy sikkasztás szégyenétől megmentse, el kellene vennie egy gazdag leányt, pedig szívének már van választottja, a bosnyák Darinka. A szép mohamedán leány medvetáncoltatókkal éppen akkor érkezik a faluba, amikor a fiú a kézfogót tartja. A darab bonyodalma sok fordulón keresztül jó végre fejlik: magyar fiú — bosnyák lány egymáséi lesznek, a bíró is kikeveredik a pénzbéli zavarokból, sőt egy másik vegyes házasság is történik: a bíró lánya férjhez megy az egyik bosnyák legényhez.

A mű valóságos halmaza a különféle népszokásoknak: magyar, bosnyák, szerb elemek kavarognak benne. Ezek a tarka-barka sallangok akarják eltakarni a megszokott népszínműi fordulatok unalmát. Maga a történet sok valószínűtlenségen épül. A magyar és szerb beszéd kérdése még csak elintéződik úgy, hogy Darinkát a magyar legény a boszniai katonáskodás alatt megtanította magyarul, de a bírónak megmenekülése az anyagi bajtól nagyon mesterkéltséggel és véletlenszerű. Maga a szerző is érezhette ezt, amikor a darab utolsóelőtti jelenetében az egyik szereplővel ezt mondja: „Ilyen égi csodák ritkán történnek az életben.” A hibák mellett azonban meg kell említeni, hogy a

¹²⁹ Bud. Hirl. 1887. máj. 23., 24., dec. 30., Pesti H. 1887. máj. 22., 24., Föv. L. 1887. máj. 23.

¹³⁰ Először a Népszínházban: 1892. ápr. 23. Sűgőkönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

darabban bizonyos színpad- és közönségismeret mutatkozik.¹³¹

Két érdekes népdramakísérlete van Jakab Ödönnek. A *Szegény Radónét* a kolozsvári színház mutatta be, majd több vidéki színpadon, s végül a Krisztinavárosi Színkörben is előadásra került.¹³²

Egy fiatal férjet többévi börtönre ítélnék. Mialatt büntetését üli, anyját, az öreg Radónét a gazdag Barabás Ferene anyagi kényszerrel ráveszi, hogy menyét erőltesse hozzá. Az elítéltnek közben kiderül ártatlansága, szabadon eresztik, s éppen akkor érkezik haza, amikor felesége esküszik. (Szokott népszínműi fordulat!) A két férfi egyformán jogot tart az asszonyra. Az anya, hogy visszaszerezze fia boldogságát, leszúrja Barabást, azután vízbe öli magát.

Az egykorú bírálókat a színpadi technikában gyakorlatlannak minősítik a szerzőt, de kiemelik művének drámaiságát, az érdekes népi alakok hű rajzát és a magyaros nyelvet.¹³³

Jakab Ödön másik darabja, *Galambodi Sándor* szintén a népdráma formáját keresi. Ez is először

¹³¹ Vas. Ujs. 1892. 18. sz., Föv. L. 1892. ápr. 24. A Magyar Színm. Lexikon szerint volt Klárné Angyal Ilkának ezeken kívül még egy népszínműve, a *Boris asszony*, mely az 1892-es kolozsvári pályázaton díjat nyert. L. 263. l.

¹³² Kolozsvár: 1887. dec. 8. Zene: Hoós János. — Krisztina: 1888. aug. 19. Több erdélyi színtársulat is játszotta. Csak egykorú bírálótokból ismerem.

¹³³ Folytatásos tárcaismertetés a darabról E. Kovács Gyulától: Ellenzék, 1887. dec. 6. és 7. V. ö. ugyanott: dec. 9. „Kolozsvár“ 1887. dec. 9., Vas. Ujs. 1888. 31. sz., Bud. Hirl. 1888. aug. 22., Pesti H. 1888. aug. 21.

Kolozsvárott került színre, majd több vidéki színpad után a Krisztinában.¹³⁴

A darab egy hűtlen férfi tragédiáját állítja elénk, aki elesábít egy fiatal leányt, s ezzel feleségét halálba kergeti. Ekkor feltámad régi szerelme a meghalt aszszony iránt, kedvesét eltaszítja magától, és öngyilkos lesz.

A mesevezetés novellisztikus, de erő van benne, s az író a székel élet ismerőjének mutatkozik benne.¹³⁵

A *betyár kendőjének* kiváló tehetségű írója, Abonyi Lajos is megjelenik az újabb népszínmű-írók között.¹³⁶ *Magduska örökségét* hasonló című hosszabb novellájából dolgozta színpadra.¹³⁷

A történet jóval messzebb kezdődik, mint magának a darabnak cselekménye. Egy csárdás egész családját ismeretlen tettesek meggyilkolták. Csak a kislányt tudta megmenteni egy gazdag paraszt, Szilágyi István. Szilágyi éppen légyotton volt Magduska any-

¹³⁴ Kolozsvár: 1889. nov. 22., 1890-ben felújították: febr. 8., Krisztina: 1890. máj. 22. Zene: Hoós János. Ennek tartalmát is csak bírálatokból ismerem.

¹³⁵ Ellenzék, „Kolozsvár“ 1889. nov. 25., Pesti H., Főv. L. 1890. máj. 23., Vas. Ujs. 1890. 31. sz. — Több vidéki társulat is játszotta. Keresztesy Sándor: *Miskolc színészetének története*. 165. l.

¹³⁶ L. jelen munka I. k. 249. s köv. II. — Abonyi Lajosról l. Schwartz Hajnalka *Abonyi Lajos* c. tanulmányát. 1917. A régebbi cikkek közül l. Vadnay Károly: *Irodalmi emlékek*, Bp., 1905. — Vártha Gyula: *Abonyi Lajos emlékezete*. Kisfaludy-Társaság Évlapjai, 1901. — Endrődy Sándor bevezetése *Abonyi Lajos Munkáinak Emlékek* c. kötetéhez.

¹³⁷ Népszínház: 1888. okt. 27. Sűgőkönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

jánál. A gyilkosok azzal fenyegetik, hogy ha elárulja őket, cinkosuknak vallják. Szilágyi hallgat. Amikor a közben elveszett kislányt tizenöt év múlva megtalálja, kiházásítja. Közben a régi gyilkosság ügye újra szőnyegre kerül, s Szilágyi gyanúba keveredik. Kiderül ugyan, hogy nem ő volt a tettes, de Magduska férje most már nem engedi, hogy a reá hagyott örökséget az asszony elfogadja. Magduskában felülkerekedik az anya, s csakhogy a vagyont gyermekeinek megmentse, mérget iszik és meghal.

A dús cselekményű darabon nagyon is meglát-
szik, hogy epikus műből készült. Az érzések és a nép-
élet rajza azonban az igazság varázsával hat, egy-két
jelenetének drámaisága erőteljes, s az idilli részek is
igen kedvesek benne.

A bemutató után pár héttel a szerző megfogadta
a kritika tanácsát. A négyfelvonást háromra rövidít-
tette, s Magduskát életben hagyta. Az új feldolgozás
azonban megegyezik a régivel abban, hogy ez sem any-
nyira népszínmű, mint inkább népdráma.¹³⁸

A *siroki románc* is hosszú történetet ölel fel.¹³⁹
Az ismert népi költeményt veszi alapul a szerző.
A darab kezdete előtt húsz esztendővel történt a Mát-
rában, hogy a szép Mancit ketten szerették meg. Egy
kanászlegény, meg gr. Karancsalji Antal. A féltékeny
kanász rálő a grófra és megsebesíti. Mancit szégyen-

¹³⁸ Vas. Ujs. 1888. 45. sz., Nemzet, 1888. okt. 28., Pesti
H., Bud. Hirl. 1888. nov. 22.

A darab eredeti formájának megváltoztatásáról l. Abonyi
Lajos *Blaháné* című emlékezését. (*Munkáinak Emlékek* című
kötetében.)

¹³⁹ Népszínház: 1891. nov. 14. Zene: Huber Gyula és
Dankó Pista. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

padra állítják, a legényt katonának viszik, de megszönik, és Keskeny Pista néven betyár lesz belőle. Később azonban Pista Mancival együtt lemegy az Alföldre, s új életet kezdenek. A férfiből számadó lesz. Leányukat, Marcellt, a Mátrában hagyják nagyszülei gondozása alatt. A lányról az a legenda kel szárnyra, hogy a gróf gyermeke, Keskeny Pistáról pedig azt hiszik, hogy egy rablóüldözéskor meghalt. Ez idáig mind előtörténet. Maga a darab ott kezdődik, hogy a szülők látni akarják gyermeküket, s ellátogatnak a Mátrába. A leány egy kanászlegénybe szerelmes, de a grófi palotában dolgozó festő, Kerekes is, szívesen elvinné, mert azt hiszi, hogy grófkisasszony. A hosszú bonyodalomnak a Bécsből megérkező gróf vet véget, aki nagyon megörül, hogy Pista él, s így halála nem szárad az ő lelkén. Kieszközlí számára mind a polgári, mind a katonai törvény boesánatát. Marcell meg a kanászlegényé lesz.

Teljesen epikus menetű alkotás. Még hozzá a hosszú előtörténetet az író nem tudja drámai módon a nézővel közölni. A darabnak előttünk lejátszódó cselekménye is túlon túl bonyodalmas, maga a mese azonban érdekes, s előadásmódja sokszor költőivé emelkedik. Az egészből valami hegyvidéki hangulat árad, ami nagyon üdítő a sok alföldi és dunántúli népszínmű között. A palóc nyelvjárást és a palóc nótákat ügyesen használja fel az író. Dialógusa a szerelmi részekben többször ritmusba lendül. Ami az egésznek elgondolását és hangját illeti, Abonyi Lajos itt a népdráma ösvényéről visszatér a népszínmű útjára. A darab a kétségtelen hibák ellenére is elég sokáig tartotta magát színpadon.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Vas. Ujs. 1891. 47. sz., Föv. L. 1891. nov. 16.

A *leányasszony* a nép között elharapódzott szokást, a vadházasságot választja tárgyul.¹⁴¹ Bársony bíró leányának, Pollának, háborúban elesett mátkájától gyermeke születik. Anyja a leányasszonyt kitagadja. Később férjhez megy egy gazdag szíjgyártó fiához, aki a kis gyermeket magáénak fogadja.

Régies technikával megírt történet. A mese hosszsan, szaggatottan fejlődik. A népelet hű rajza azonban itt is megkapja az olvasót.¹⁴²

Abonyi Lajos *A betyár kendője* után is gazdagította egy-két érdekes kísérlettel népszínműirodalmunkat, bár fő művének értékéig nem tudott többé felemelkedni. Azonban írói művészete, nemes hangja, gondos nyelve és a magyar népelet megrajzolásában mutatkozó nem közönséges tehetsége, népszínműirodalmunk értékesebb művelői közé sorolják.

Abonyi Árpád *Nehéz sebek* című darabja — *Torockón* cím alatt — résztvett az egyik népszínházi pályázaton. A bírálók elismerték drámaiságát, de nem találták alkalmasnak a maguk színpadára, s a díjat Follinusz *Nánijának* adták oda. Abonyi átdolgozta darabját, s a Nemzeti Színháznak nyújtotta be, ahol színre is került.¹⁴³

A teljesen énekmentes darab főalakja Gelenczei Mihály falusi bíró. Feleségét valaha egy gazdag földesúr, Obren Mihály elcsábította. Gelenczei a megtor-

¹⁴¹ Népszínház: 1893. jan. 28. Dalainak muzsikáját Pósa Lajos szövegére Dankó Pista szerezte. — Kéziratos szövege a Nemzeti Múzeum kézirtárában: 2011. Quart. Hung.

¹⁴² Vas. Ujs. 1893. 6. sz., Pesti H. 1893. jan. 28., 29.

¹⁴³ 1889. dec. 20. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

lás alkalmára vár. Úgy áll bosszút, hogy Obrent anyagilag kínos helyzetbe juttatja. Fokozza a bonyodalmat, hogy Obren fia és Gelencei leánya szeretik egymást. A csomót Móriéz István molnármester józan bölcsesége oldja meg.

A darab átmenet-féle a társadalmi színmű és a népdráma között. Elgondolása, drámai magja egészséges, de megírása elnyújtott, s az alakok igen bőbeszédűek. Motívumain, személyein Erekmann—Chatrian *Rantzauk*jának hatása erősen érzik.¹⁴⁴

R ó n a s z é k y Gusztávtól *Az asszonyok bűne* című énekes darab a színlapon életképnek van minősítve, de inkább fővárosi népszínmű.¹⁴⁵ Egy vendég-lősné a főszereplője, akit leánykori udvarlója azzal a fenyegetéssel zsarol, hogy régi szerelmes leveleit megmutatja a férjnek. A vékony meséből alig telik három felvonásra. A mellékalakok és az epizódok jobban sikerültek, mint a főtörténet. Énekszámai között népdalok, városi vonatkozású versek és kuplék váltakoznak.¹⁴⁶

Ugyancsak a fővárosi életből meríti tárgyát *A betörők* című népszínmű.¹⁴⁷ Egy nyomorba jutott géplakatost hálójába kerít egy betörőszövetség. A szerencsétlen embert a felébredő lelkiismeret és egy kis

¹⁴⁴ Vas. Ujs. 1889. 9. és 52. sz., Pesti H., Föv. L. 1889. dec. 21. — A kolozsvári bemutatóval kapcsolatban l. „Kolozsvár“ 1890. márc. 5.

¹⁴⁵ Népszínház: 1889. ápr. 4. Megjelent az *Egyetemes Könyvtár* 44. füzeteként.

¹⁴⁶ Vas. Ujs. 1889. 14. sz., Pesti H. ápr. 5., 6.

¹⁴⁷ Krisztinavárosi Színkör: 1890. jún. 8. Zene: Barna Izsó.

rokonlány furfangja visszaadja a tisztességes életnek. Ennek a darabnak is jobban sikerültek az epizódjai, mint a főalakok rájza.¹⁴⁸

A *dadai uzorás* bonyodalma és meséje nem egyéb, mint eddigi népszínműveink motívumainak ismétlése.¹⁴⁹

Karcsa Vilmosnak *Gazduram felesége* című népszínművét a Kolozsvári Nemzeti Színház mutatta be. (1882. jan. 15.) Hőse egy könnyűvérű asszony, aki családját elhagyja, akit azonban végül is sikerül a tisztesség útjára visszavezetni. Bizonyos írói készség látszik a darabon, de újabbszerű törekvést nem mutat. Nyelve magyaros és eleven. A darabot vidéken több helyütt játszották, sőt felkerült a fővárosba is.¹⁵⁰

A *vadházasság* a Népszínház egyik pályázatán dícséretben részesült, de ezt is csak nyári színház mutatta be.¹⁵¹ Iránydarab a házasság mellett. Színhelye egy alföldi falu, ahol az emberek össze-vissza szeretkeznek. A zavaros meséjű munka nem nyerte meg a közönség tetszését.¹⁵²

Sokkal kedvesebb alkotás *A szülei ház* című egyfelvonásos kis darab.¹⁵³ Egy vasúti bakter és felesége várják haza a fiukat, akinek Juliskát, nevelt leányu-

¹⁴⁸ Föv. L., Pesti H. 1890. jún. 9.

¹⁴⁹ Krisztinavárosi Színkör: 1892. júl. 16. — Föv. L. 1892. júl. 17.

¹⁵⁰ Krisztina: 1884. szept. 10. — Magyar Polgár 1882. jan. 16., 17., Vas. Ujs. 1884. 37. sz., Föv. L. 1884. szept. 11.

¹⁵¹ Városligeti Színkör: 1889. júl. 10.

¹⁵² Föv. L., Bud. Hirl., Pesti H. 1889. júl. 11.

¹⁵³ Nemzeti Színház: 1894. jan. 26. Sógókönyvé a Nemzeti Színház könyvtárában.

kat szánták. A legény hazaérkezik, s az öregek nagy elégedetlenségére elmondja, hogy városi leányt szeret. Magára maradva azonban Juliskával, ennek egyszerű kedvessége visszahódítja őt.

Igénytelen apróság, de hangjában, felfogásában van valami újszerű. Egyike a népies vígjáték megteremtése felé irányuló kevésszámú kísérleteknek. A népszínművek stilizáltsága helyett valami üde realizmus nyilatkozik meg benne. Énekszám egy sem fordul elő a darabban.¹⁵⁴

Különös jelenség, hogy a magyar főúri világ író-nője, Beniczky né Bajza Lenke is kísérletezett népszínművel. *Jávor Márta* című darabja a Városligeti Színkörben került bemutatóra.¹⁵⁵

Egy asszonyról szól a mese, akit fiatal korában elhagyott a szeretője. Embergyűlölő lett belőle. Gyermekeit megölte, és az erdő rengetegébe vette magát. Helyette egy talált leányt nevel föl. Ez a gyermek, amikor fölnő, éppen Márta egykori csábítójának fiát szereti meg. Az elvadult asszony először gyilkossággal fenyegetődzik, majd győz benne a szeretet, s nem áll a fiatalok útjába, hanem visszatér az erdőbe.

A mese kiokoskodott, az alakokban nincs igazi élet, de megemlékezésreméltó mű mégis, mert mintha a népdráma hangját és formáját keresné.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Vas. Ujs. 1894. 5. sz., Föv. L., 1894. jan. 27. Szinnyei említ még egy előadott művet Karczagtól, *A kárhozat útján* címűt. (1884.) Nem találtam máshol nyomát. Talán a *Gazduram feleségének* más cím alatt történt valamegyik vidéki előadásáról van szó.

¹⁵⁵ 1891. máj. 27. Zene: Dankó Pista. Csak bírálatokból ismerem.

¹⁵⁶ Vas. Ujs. 1891. 22. sz., Föv. L., Pesti N. 1891. máj. 28.

Jókai Mór két darabbal szerepel e kor népszínműírói között. A *Világszép leányok* című háromfelvonásosa történeti tárgyú: a szabadságharc idején kezdődik a meséje s a Bach-korszakban végződik. Egy huszárnak felesapott molnárlegény a hőse, aki hosszú évek múlva tér vissza a családjához, amikor más adta ki magát helyette negyvennyoleviselt honvédnak. Persze a végén kiderül az igazság. A mulatságos, de csak jelenetről-jelenetre élő munkáról nincs sok mondanivalónk. Annál kevésbbé, mert a darab előadásra sehol sem került, s hatása sem lehetett.¹⁵⁷

Jelentékenyebb a másik népies darab, *A gazdag szegények*.¹⁵⁸ A szerző *népdrámának* nevezi. A mese egy fővárosi nyomortanyán, az öreg Kaporné mosókonyháján bonyolódik le. Férje, Kapor István elbocsátott vasúti váltóőr. A nagyon szegény házaspárnak minden vágya, hogy felvegyék őket a szegények házába. Ez mindenféle hivatalos formaságok és akadékoskodások miatt csak nehezen sikerül. Többek közt meg kell esküdniük, mert ötven évvel ezelőtt, amikor összeállottak, az egyházi szertartást elmulasztották. Végre sikerül egybeházasodniuk, s most már semmi akadályja annak, hogy bejussanak a szegények házába.

A darab sovány meséjének csak a sok érdekes epizódalak ad színpadi életet. Felvonulnak itt a főváros egyes tipikus figurái: a konstábler, a virágárus leány, a tót bicskakészítő, a klarinétos cigány, a pereces asszony, a diurnista, a varróleány, a rákospalotai hagymásasszony. Ezekben a mellékszereplőkben sok élet van. A helyzetek keserűen-mulatságosak, majdnem

¹⁵⁷ Megjelent Jókai Mór *sínműveinek* II. kötetében.

¹⁵⁸ A Krisztinavárosi Színkör játszotta 1893. máj. 12. Zenéjét összeállította: Káldy Gyula.

akasztófahumor nyilatkozik meg bennük. A nagy mesemondó szíve azonban sokszor áttör a keserűségen. Technikája nem színpadias. Sok benne a hosszú elbeszélés.

Az egész műnek annyiban van jelentősége, hogy megtetszik belőle, miképpen képzelte el Jókai a népdramát.¹⁵⁹

A vizsgált korszak végén lép fel népszínműveivel a nagytermékenységgű B o k o r József. A *Falusi történet*nek mind zenéjét, mind szövegét ő szerezte.¹⁶⁰ Egy asszonyról van benne szó, akiről jó későn kiderül, hogy már férje előtt is volt viszonya valakivel. A szerelemből gyermek született, de az asszony el tudta a férjjel hitetni, hogy nem a szeretőtől, hanem tőle való. Hosszú évek múlva az igazság kipattan, s az asszonyt a régi bűn következménye mindenféle gonosztettre kergeti. Végül is vízbe öli magát.

A témából könnyen lehetett volna nagyobb író kezében sikerült népdráma. De Bokornak nincs hozzá ereje, hogy megmutassa, milyen végzettszerűen vonja az egyik ballépés maga után a másikat. Zagyva, nyugtalan történet lett belőle. Nyelve a szokott stilizált népszínműi dikeió; nem ritmusos, de több helyen numerózus, és emelkedettebb, mint a valóságos népi beszéd.¹⁶¹

¹⁵⁹ Pesti H., 1893. máj. 13. — Nem éréktelen feljegyezni, hogy a tót bicskakészítő többször említi benne Vojtina Mátyást, mint unokatestvérét. (I. felv. 3. jel. és II. felv. 4. jel.)

¹⁶⁰ Népszínház: 1893. ápr. 22. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

¹⁶¹ Föv. L. 1893. ápr. 23., Vas. Ujs. 1893. 18. sz. — A darab a Garay-pályázaton figyelmet keltett.

A *Télen* című darab a Ruszt József-féle díjat nyerte meg.¹⁶² Azt igyekszik rajzolni, hogy milyen ellenszenvvel fogadja a falu népe az idegenből hozott asszonyt; hogy mennyi intrikával, mennyi rosszakarattal kell találkoznia. Katalin azonban — így hívják a hősnőt — minden ármányon győzedelmeskedik, s végül is a falu szívébe fogadtatja magát.

Lompos alkotású, érdektelen meséjű darab. Sem formai, sem tartalmi tekintetben ninesen benne kiemelésre méltó vonás.¹⁶³

A *gyerekasszonynak* is csak annyi a jelentősége, hogy az író nem középfajú népszínművet, hanem falusi vígjátékot akart alkotni. Fő alakja egy molnár-mester fiatal felesége, aki féltékeny urát mindenféle furfangos fogással kigyógyítja gyanakvásából. Ének-számai között a teljesen népies dalokon kívül chanson-féle is akad.¹⁶⁴

Bokor József népszínművei a műfajt teljes kimerülésben mutatják. Sem motívumok alkalmazásában, sem formában, sem hangban nem tud az író újat hozni. Bokor után — de a tőlünk vizsgált időszakon túl — az irodalmi közvélemény G é c z y Istvántól várta a népszínmű felfrissítését. Azonban ezek a remények sem váltak valóra. A népies dráma megújulása az új század első éveiben következett be.

¹⁶² Népszínház: 1895. márc. 1. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

¹⁶³ Pesti H. 1895. márc. 2., Vas. Ujs. 1895. 10. sz.

¹⁶⁴ Népszínház: 1896. márc. 28. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

Meg kell még említeni, hogy *Fenyéri Mór Szegedi bosszorkányának* Bokor volt a zeneszerzője. A darab bemutatója (Népszínház: 1893. dec. 30.) teljes bukással végződött.

Közvetlenül a millennium előtt jelent meg nyomtatásban egy népszínmű, amelyről még meg kell emlékeznünk, nem annyira tartalmi jelessége, mint inkább formájának különös volta miatt.

Szalóky Elek *Selyem Ágneséről* van szó, amelyet megjelenése után a Nagyváradi Színház mutattott be.¹⁶⁵

A mese színhelye a szántódi révesárda. Idő: 1809. Özv. Selyem Gáborné mostohaleánya, Ágnes szereti Czobor Imrét, de a fiú katonának áll. Ágnes ezt arra magyarázza, hogy gögből szabadulni akar tőle. Elkeseredésében Darázs Miskának ígéri kezét. Imre hazajön a háborúból s most már Selyemnő édeslányát szereti meg. Ágnes régi szerelme fellobban, s éppen esküvője napján szakít Miskával. De amikor vissza akarja magának Czobor Imrét szerezni, ez semmiképpen sem hajlik már feléje. Miska bánatában megzavarodik s Ágnessel együtt a Balatonba öli magát.

A némileg Vas Gerebenre emlékeztető hangulatokból és motívumokból szőtt darab egyik érdekessége, hogy meséje teljesen epizódmentes, csak a főtörténet kerül élénk puritánul, egyszerűen. Lélekrajzában van valami differenciált. Ágnes lelkében egyforma erővel dúl Imre iránt a szerelem és a gyűlölet. A mű bátran minősülhetne népdramának, ha nyelvének erős és szándékos stilizáltsága ellentétben nem állana a realisztikusan elgondolt mesével. A szerző a ritmikus beszél-

¹⁶⁵ 1896. jún. 30-án. (A mű nyomtatásban is Nagyváradon jelent meg.) Aradon 1897. febr. 2-án, a Krisztinavárosi Színkörben 1898. jún. 29-én játszották. — Szalókytól később a Nemzeti Színház is előadott egy népies darabot, a *Paraszt-szíveket*.

tetésnek egész elméletét közli velünk könyve előszavában. Azt mondja, hogy Tóth Ede dikcióját kell követni. Csakhogy amíg *A falurossza* szerzője csak a lírai helyeken alkalmazott versbe lendülő beszédet, Szalóky műve elejétől végig verses, mégpedig legnagyobbbrészt rímesen verses. Íme, hogy monologizál Ágnes az első felvonásban:

Lomb, ha zörren, ág, ha roppan: a sebzett vad felriad;
 Sebzett szívem így riadoz pusztá álmokép miatt.
 Meddig tart még, mikor szűnik lelkem e bús varázsa?
 Hogy akarva, nem akarva itt benn rejtem elásva
 Azt a titkot, mely ha pattan: előtűnik fejfája
 Síríg tartó szerelemnek.
 Könnyeim is megerednek, úgy gondolok reája!

Kár, hogy Szalóky nem tudta a történetet színpadiassá tenni. A technikai fogyatkozások miatt műve nem törhetett magának utat a nagy színpadokra, s megmaradt elszigetelt, furesa, bár nem érdektelen próbálkozásnak.

*

A nyolevanas-kilencevenes évek népszínműveinek se szeri, se száma. A termés számbeli gazdagságával azonban távolról sem áll arányban a termés értéke. Mégis szólanunk kell a közepes, vagy közepesnél gyengébb művekről is, mert egyben-másban kiegészítik a népszínmű fejlődésének képét.

Kórodi Péter darabja, *A legény bolondja* megnyerte a Népszínház egyik pályadíját. Az előadás hatása azonban nem igazolta a pályabírák ítéletét. A szárazan megírt mű arról szól, hogy egy derék leányt ott hagy a vőlegénye, mert a ragya elesúnyította az arcát. Később azonban látva annak lelki nemességét,

mégis visszatér hozzá. A darab egyik nőalakja *A falu rossza* Feledi Boriskájának túlzott mása.¹⁶⁶

A tékozló asszony sem külön termék. A mese epizódokra foszlik széjjel, s az egészet pusztán a szerző önkénye tartja össze.¹⁶⁷

Moldován Gergely, a magyar-román kultúrkapcsolatok derék munkása a már tárgyalt *Szép Iléana* után nyomban beadta új népszínművét, *A falu ládáját* a kolozsvári színházhoz, de a darab csak két év múlva került műsorra. Egy ártatlanul meggyanúsított falusi bíróról van benne szó. A bágyadtan vezetett fő történet miatt nem lehetett különösebb hatása.¹⁶⁸

Deréki Antal igen termékeny munkása volt a drámai alsóbb fajoknak. Népszínművei közül budapesti színpadra is felkerült a *Két dudás egy csárdában*, a *Búzavirág*, *A kondorosi szép csaplárné* és *A napraforgó*.¹⁶⁹

¹⁶⁶ A darabot a Népszínház 1880. ápr. 10-én mutatta be. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában. — Bírálatok: Beöthy Zsolt: *Színműírók és színészek*; Vas. Ujs. 1880. 16., Föv. L. 1880. ápr. 11.

¹⁶⁷ Népszínház: 1884. máj. 17. — Vas. Ujs. 1884. 21. sz., Föv. L. 1884. máj. 18.

Szinnyei Kóroditól még három népies darabot említ: *Kamuthi Józsit* (bohózat), *Bánki Benőt* (népdráma) és *Boris asszonyt*. Nem találtam nyomukat.

¹⁶⁸ Előadták Kolozsvárott 1881. okt. 22-én. Zene: Serly Lajostól. Sógókönyve a Nemzeti Múzeumban: 1700. Quart. Hung. Bírálata: Kelet és Ellenzék 1881. okt. 23.

Moldován a *Flórika szerelmével* megint visszatér az etnográfiahoz, de ez a mű a tárgyalásra vett évek után került színre. Ezenkívül még egy darabjáról, *A rongyszédőről* van valami homályos adatunk. Magyar Polgár, 1880. febr. 27.

¹⁶⁹ Mind a négy a Krisztinavárosi Színkörben: 1881. jún. 13-án, 1884. jún. 15-én, 1889. júl. 14-én, 1894. szept. 23-án.

A *kondorosi szép csaplárné* Arany János költeményét veszi alapul. Maga a hősnő rokona A *piros, bugyelláris* Zsófijának, a szerelmes pár évődése pedig a *Veres sapkára* emlékeztet. Az egyik bíráló szerint a szereplők úgy beszélnek, mintha a remekírókat tanulmányozták volna.¹⁷⁰ A *napraforgóban* bizonyos drámai erőt tartott kiemelendőnek az egykori bíráló.¹⁷¹ A felsorolt Deréki-darabok valamennyije a vidéki színpadokon többször került előadásra.¹⁷²

Különösnek tetszhetik, hogy az újromantikus Somló Sándort is felsoroljuk a népszínműírók között. *Apá és fiú* című ilyenfajta műve Győrött került színre és hatalmasat bukott. Somlótól a népi élet ismerete igen messze állott. Darabjában A *falurossza*, A *kintornás család*, A *sárga csikó*, A *csizmadia mint kísértet* és a *Fourchambault-család* fordulatai keverednek.¹⁷³

Balázs Sándornak és Evva Lajosnak közösen írt darabja A *kőrösi lány* csak azért érdemes a megemlítésre, mivel meséje a főváros iparosvilágában játszódik, s ezáltal beletartozik abba a fejlődési irányba, amely a népszínmű körét szélesíteni akarta. Iparosok, kereszmáros, házmaster, házmasterné, rendőr, szakácsné

¹⁷⁰ Főv. L. 1889. júl. 15. — A kolozsvári színház 1889. okt. 26-án mutatta be. „Kolozsvár“ 1889. okt. 28.

¹⁷¹ Főv. L., Pesti H. 1894. szept. 24. — Kolozsvárt 1895. nov. 10-én került színre.

¹⁷² Egy-két futó említéssel találkozunk még itt-ott Derékinek még a következő darabjairól: *Szép asszony kocsisa*, *Szegyénfolt*, *Legénybíró* (mind a háromról a Magy. Színműv. Lex.), *Földhözragadt szegények* („Debrecen“ 1881. febr. 22.)

¹⁷³ Győri előadás: 1881. jan. 13. Győri Közlöny 1881. jan. 16., Hazánk 1881. jan. 15.

a főszereplők, s előfordul benne egy élő alak is, Hazafi Verai János népköltő is.¹⁷⁴

Ferenczi Zoltán, a kiváló irodalomtörténész is szerepel e korszak színműírói között. *Aranykakas* című négyfelvonásos darabja zenés népdrama-kíséreltet. Hőse egy büszke falusi legény. Bolondul utána a fehérnép, de ő olyan lányért epekedik, aki mást szeret. Féktelen szenvedélye tragikus bukásba sodorja.¹⁷⁵ A beszámolók dícsérik a párbeszéd gyökeres és erőltettség nélküli népiességét, valamint egy-két jelenet hatásos voltát.¹⁷⁶ — Jóval kisebb értékű lehetett a Kolozsvárott 1885. nov. 7-én bemutatott másik „néptragédia“, a *Lázár János*. A szerző — akárcsak pár évvel később Makróczy János — Lear király történetét helyezi magyar falusi miliőbe. Ferenczi azonban Shakespeare-en kívül Turgenyev *Egy puszta Lear-jét* is követi. A bírálatok szerint a közönség elutasította a dramaturgiai és lélektani hibákkal teljes *Lázár Jánost*.¹⁷⁷

Hetényi Béla *Csicsóné*jéről némi méltánylással emlékezik meg az egykorú bírálat. Egy fiatal

¹⁷⁴ Népszínház: 1882. febr. 11. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában. Föv. L., Bud. Hirl. 1882. febr. 12.

¹⁷⁵ Kolozsvárott mutatták be 1884. jún. 14-én. Nyomtatásban nem jelent meg, csak egykorú bírálatokból ismerem. A Magyar Polgár 1884. jún. 17. sz. szerint Vargha Gyula azonos című elbeszéléséből merítette a tárgyat a szerző. Az alapul szolgáló novelláról a Vargha-család nem tud semmit.

¹⁷⁶ Magyar Polgár id. sz., Ellenzék 1884. jún. 23. A darabnak némi hatása lehetett, mert a bemutató évadjában négy-szer, az utána következő idényben kétszer játszották, s a kolozsváriak elvitték Nagyváradra is 1888. augusztusában.

¹⁷⁷ Ellenzék 1885. nov. 9., Magyar Polgár nov. 10. — Mindössze kétszer játszották. Nyomtatásban nem jelent meg, sógópéldányát sem ismerem.

özvegyasszonyról van benne szó, aki addig szövi-fonja mások szerelmi ügyeit, míg maga is férjhez megy. A történet kisiparosok körében folyik.¹⁷⁸

Hetényinek Hevesi Józseffel együtt írt *Lidérce* úgylátszik kevesebbet érő munka volt. A mese alapja egy félreértett bűntény. Valakiről azt hiszik, hogy vetélytársát évekkal ezelőtt agyonlőtte, míg végül kiderül, hogy az állítólag meggyilkolt csak megsebesült. A lassú cselekményt sok komikus epizóddal próbálták élénkíteni a szerzők.¹⁷⁹

Hevesi és Hetényi közös társszerzőségéből még egy népszínműről, *A népfelkelőről* tudunk. A kolozsvári színpadon bukott nagyot.¹⁸⁰

Kiss Mihálynak, a kedvelt népszínműénekesnek *Szikra Pannija* a Várszínházban került színre Feleki igazgatása alatt. A darab fő fordulatában kiderül, hogy az egymáshoz kényszerített jegyesek egyazon apának gyermekei. A hosszadalmasra nyújtott mese nem tudott érdeket kelteni.¹⁸¹ Nem lehetett jobb munka ennél az ócska népszínműi motívumokból táplálkozó másik darab, *Az árva pipacs* sem.¹⁸²

¹⁷⁸ A Krisztinavárosi Színkör mutatta be 1884. júl. 18-án. — Bud. Hirl., Föv. L. 1884. júl. 19., Vas. Ujs. 1884. 30. sz.

¹⁷⁹ A Krisztinavárosi Színkör mutatta be 1885. szept. 5. Vas. Ujs. 1885. 37. sz., Föv. L. 1885. szept. 6.

¹⁸⁰ 1887. márc. 25. — Ellenzők, 1887. márc. 26.

¹⁸¹ Bemutató: 1885. jan. 18. Zene: Konti József. — Föv. L., Bud. Hirl. 1885. jan. 19.

¹⁸² Nagyvárad: 1887. szept. 17. és Városligeti Színkör 1894. júl. 29. L. „Nagyvárad“ 1887. szept. 20. és Magyar Színműv. Lex. — Kiss Mihály nevéhez fűződik még a *Czifra Juci* (1880., Magyar Színműv. Lex., Kolozsvárt: 1888. okt. 14.) és a Balassa Ármin után dolgozott *Katonák falun* című népszínmű is. (Városliget: 1894. júl. 29., l. Pesti H. 1894. júl. 31.)

V á r a d i Antal is megpróbálkozott a népszínmű-írással, de sikertelenül. *A rongyházaiak* című darabja egészen járt utakon halad. A mellett szerkezete is hibás: a mellékes dolgokba belefűl a lényeg.¹⁸³

P a l o t á s Fausztinnak, a jeles elbeszélőnek sem volt szerencséje a népszínművel. *A tolvaj* és a *Tűzes nyelvek* című darabjai nem is jutottak fővárosi színpadra.¹⁸⁴

Ez a kiváló katona-író a színműveiben is az alföldi népelet alapos ismerőjének mutatkozik, de a drámaépítés szorosabb formájához nem ért.

M a d a r á s z Ernesztin író nő valamelyes figyelmet ébresztett két népszínművével. *A hódosi bíró lánya* egy ártatlanul elítéltnek fiáról szól, aki csak hosszú bonyodalom után veheti feleségül mátkáját, a bíró leányát. A darab motívumain ismert népszínművek erős hatása érzik.¹⁸⁵

Illés mester valamivel értékesebb próbálkozás. Bányászdarab, aminőre kevés példa van irodalmunkban. Azonkívül említésreméltó, hogy népdráma-kísérelt. Sudermann *Becsületének* és Zola *Germinal*-jának hatása érzik rajta.¹⁸⁶

¹⁸³ A Várszínház (Feleki) hozta színre 1885. febr. 15. — L. Föv. L., Bud. Hirl. 1885. febr. 15.

¹⁸⁴ Mind a kettő Szegeden került színre, az előbbi 1881., a második 1885. febr. 24-én. L. Magyar Színműv. Lex. Palotás cikkét.

¹⁸⁵ Népszínház játszotta: 1886. okt. 2. (Súgókönyvét nem ismerem.) — Vas. Ujs. 1886. 41. sz., Pesti N. 1886. okt. 3., Verő Gy. i. m. 227. l.

¹⁸⁶ A Népszínház mutatta be 1891. szept. 26-án. Rendező-példánya a Nemzeti Színház könyvtárában. — Vas. Ujs. 1891. 40. sz., Föv. L. 1891. szept. 27.

Rákosi Viktor egy francia darab ötlete alapján írta *A dezentor* című népszínművét. A mesét a boszniai háború keretébe illesztette, és sűrűn alkalmazott operetti motívumokat. A látványos darabot balettszerű jelenetek tarkították. Dalai között kuplé is fordul elő. Az egésznek nincs különösebb értéke, csak mint a népszerű humorista első színpadi kísérlete érdemel figyelmet.¹⁸⁷

Ökröss Bálint *Czinka Pannája* verses történeti népszínmű. Meséje a Rákóczi-mozgalom után játszódik. Az indokolás kissé kusza, a cselekmény kissé zavaros, de a szép régi dalok megtették hatásukat. Kolozsvár után Debrecenben is játszották.¹⁸⁸

Molnár Györgynek, a nagy színházi rendezőnek és tragikus színésznek *A zsömlélányát* a fővárosi bemutató után több vidéki színház is játszotta; így Szeged és Kolozsvár. Meséjének az a főmotívuma, hogy egy szegény eseléd lány szerelmi bosszúból kedvesének mostohaapjához megy nőül. Az egykorú bírálatok közül az egyik ízléshiányt vet a szerző szemére.¹⁸⁹

¹⁸⁷ A Népszínház 1886. nov. 13-án mutatta be. Sógó-könyve a Nemzeti Színház könyvtárában. — Vas. Ujs. 1886. 47. sz.

¹⁸⁸ Kolozsvári bemutató: 1886. dec. 28. Megjelent u. o. 1887. — L. Ellenzék 1886. dec. 29., Bud. Hirl. 1886. dec. 31., „Debrecen“ 1889. febr. 21. és 26. (L. *A történelmi drámák* közt is.)

¹⁸⁹ Bemutató a Krisztinavárosi Színkörben 1887. jún. 5. Pósa Lajos szövegére a dalokat Dankó Pista zenésítette meg. — Bud. Hirl., Pesti H. 1887. jún. 6., Vas. Ujs. 1886. 52. sz., Ellenzék 1887. nov. 10., Arad és Vidéke 1888. 278. sz. Szinnyei szerint a mű könyvalakban is megjelent. Nem találtam.

A Magyar Színműv. Lex. még két népszínművet említ

Edvi Illés Károlynak, a kiváló büntetőjogásznak *Czifra Zsuzsija* a szerző foglalkozásának megfelelőleg bűnügyi tárgyat dolgoz fel. Egy ártatlanul gyanúsított emberről van benne szó; gyilkosság miatt vádat emelnek ellene, de kiderülván ártatlansága, felmentik. Az egész harmadik felvonás egy törvénszéki tárgyalás lefolytatása. A közönség elég jól fogadta a darabot.¹⁹⁰

Balla Kálmán *Véres bibliájának* van valamegyes irodalomtörténeti érdekessége. Az egykorú bírálat rokonságot állapított meg, közte és Csepreghy Ferenc *Sárga csikója* között. Balla erre nyilatkozott, hogy amikor 1877-ben a művet a Népszínházhoz benyújtotta, Csepreghy, a színház titkára elolvasás után ezt mondta neki: „Balla úr, ugyancsak egy matériából dolgoztunk ám.” Az az *egy matéria* nyilván Besze János *Életúnt betyár* című elbeszélése volt.¹⁹¹

Dankó Pista nemcsak mint zeneszerző szerepel a magyar népszínműirodalomban. A *Csárdás Trézsit* ugyan még Peterdivel együtt írta,¹⁹² de a *Pataki leányoknak* már ő az egyedüli szerzője.¹⁹³ Az

Molnártól, *A menyecskét* és a *Szalmás csárdásné*t. Nem érdektelen tudni, hogy Molnár György Pósa Lajossal együtt Petőfi *János vitézének* dramatizálásával is foglalkozott. Pesti H. 1889. szept. 24., nov. 1.

¹⁹⁰ Népszínházi bemutató: 1888. júl. 8. Zene: Langer V. — Vas. Ujs. 1888. 29. sz., Pesti H., Bud. Hirl. 1888. júl. 9.

¹⁹¹ Balla darabját a Városligeti Színkör mutatta be 1889. aug. 18. Zene: Virányi. — L. Pesti N. 1889. aug. 19., 20. (Balla nyilatkozata), Föv. L. 1889. aug. 19. — A tárgyra vonatkozólag l. jelen munka I. k. 283—284. l.

¹⁹² Városligeti Színkör: 1890. szept. 10.

Peterdi keresztnévét nem tudom.

¹⁹³ Szeged: 1893. szeptember.

előbbinek szövegét később *A halász szeretője* címén átdolgozta.¹⁹⁴ Mindkét darab régi népszínművek motívumainak variációja. Az alakok nem mutatnak sok eredetiségét. Mind a kettőhöz a zenét természetesen Dankó szerezte.¹⁹⁵

A Relle Iván tollából származó *Fityfiritty* munkások körében játszik.¹⁹⁶ Színhely: Budapest környéke. Meséjének főmotívuma — a lecsúszott anya, aki később feltalálja leányát, s áldozatot hoz érte — az Odette-témára emlékeztet. Ezenkívül van benne egy-két vonás *A falu rosszából*, *A vereshajúból*, *Magdolnából*, és *Felhő Kláriból*. A vasúti gátmunkások magatartásában szocialista elvek jutnak kifejezésre. Dalai között kuplé is akad.¹⁹⁷

Törös Tivadartól *Az örmény* című népszínmű igen sok vidéki színpadon került előadásra.¹⁹⁸ Főalakja a *Bolond Istók* élelaphból ismert Afganisztán Vártán. (Az Afganisztán dolgokat a lapba maga Törös írta.) A darab az etnográfiai népszínművek válfajához tartozik. A dalok közül a Bum-kuplé igen népszerű lett.¹⁹⁹

Pintér Imrétől, a Népszínház kedvelt művé-

¹⁹⁴ Megjelent a *Népszínház* műsorában.

¹⁹⁵ Pesti H., Föv. L. 1890. szept. 11., Pesti N. 1893. nov. 15. Ember Ernő: *A magyar népszínmű története*, Debrecen, 1934. 75. l.

¹⁹⁶ Népszínház: 1890. szept. 26. Zene: Lányi Géza. Sógó-könyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

¹⁹⁷ Vas. Ujs. 1890. 40. sz., Föv. L., Pesti H. 1890. szept. 27.

¹⁹⁸ Először Aradon (1890. nov. 14.), azután Nagyváradon (1891. jún. 22.), majd Eperjesen, végül az Óbudai Színkörben (1894. júl. 31.). Zenéjét Barna Izsó szerezte.

¹⁹⁹ Pesti H. 1891. jún. 24., 1894. jún. 15., júl. 4., 1895. márc. 2., Bud. Hirl. 1894. júl. 4.

szétől a Krisztinavárosi Színkör 1892. jún. 19-én műtatta be a *Szellő Judithot*, miután a darab már Sopronban is színrekerült. (1892. jan. 31.) Később játszották Pozsonyban, Temesvárt és Kolozsvárt is. (Ez utóbbi helyen 1896. febr. 9.) Egy szegény leányról van benne szó, akinek a földesúr fiától gyermeke születik. Sok bonyodalom után a „leányasszony” szerelmese, egy juhászlegény magáénak vallja a gyermeket. Ügylátszik, nem volt egészen közönséges darab. A szerző a színpad ismerőjének mutatkozott s határos jeleneteket és jó szerepeket tudott írni. Nyelve gondosságát is dícsérik az egykorú bírálatok.²⁰⁰

A kolozsvári színház 1892-es népszínmű-pályázatán öt munkát tartott érdemesnek bemutatni a bírálóbizottság. Az egyes művek névtelenül kerültek a közönség elé, s csak az előadás után jelentkezett kettőnek a szerzője. A *világszép asszony*, az *Asszony bosszúja* és a *Boris asszony* írói bukás után jobbnak látták az ismeretlenség homályában maradni. A *Kádár Vera* szerzőjeként Szatmáry Károly vidéki színész, a *Korcsmárosné leánya* írójaként pedig Sebesi Samu jelentkezett. Az utóbbi darab azután Marosvásárhelyt és Deésen is színrekerült.²⁰¹

Hátra van még, hogy a szándékolt — de soha el nem érhető — teljesség kedvéért még egy nagy sereg

²⁰⁰ Ellenzék 1896. febr. 10. Szinyei említ még Pintértől egy *Lugosi erdő* című darabot is. (Pozsony, 1891.)

²⁰¹ L. Ellenzék köv. számait: 1893. okt. 12., okt. 13., okt. 21., okt. 23., nov. 5., nov. 12., nov. 27., 1894. ápr. 21., jún. 12., okt. 31.

Boris asszony szerzője Szinyei szerint Klárné Angyal Ilka volt. (Lehetett Kórodi Péter is. L. 255. l.)

népszínművet legalább a szerzők neve és darabjaik címe szerint felsoroljunk. Egyikük sem járult hozzá a népszínmű fejlesztéséhez, de talán számbeli súlyúkkal némiképpen kiegészítik azt a képet, amit erről a műfajról megrajzolni iparkodtunk. Mutatják, hogy milyen szapora drámai forma volt annakidején a népszínmű.

P a l o t a i Andornak, *A pletyka-pad* című népszínművét Molnár György alkalmazta a Kolozsvári Nemzeti Színház színpadára. 1880. febr. 15-én mutatták be.

K r á t k i János *A negyedfüves* című darabja a Krisztinavárosi Színkörben került színre. (1880. júl. 11.)

B á r t f a i P. Antal *Névtelenje* egyik pályázaton dícséretet nyert. (Eljátszotta a Krisztina: 1880. júl. 14.) *Az angyalcsinálók* című fővárosi népszínművét (Krisztina: 1884. júl. 25.) és a *Csecse Pannit* (Krisztina: 1888. aug. 15.) említjük még meg. A szerző vidéki színész volt.

M o n o s t o r i K r a u s z Károlytól *A babos kendő* Kolozsvárott került bemutatóra. (1881. márc. 23.) *Az utolsó kenet* című darabja pályadíjat nyert. Az utolsó esendbiztos története ez, aki után már a esendőrség intézménye következett. (Népszínház: 1886. máj. 8.) *A civis leányát* a Városligeti Színkör mutatta be. (1895. máj. 24.)

D a r v a s Aladártól *A leányasszony* a Krisztinában (1881. jún. 17.), *Galamb Julis* Miskolcon (1883.) került színre. (A Magyar Színműv. Lex. említi még tőle a *Két család* című népies színművet is.)

Pályázaton dícséretet nyert Csikvári Jákónak egy vasutas tárgyú népszínműve, *Az apa unokája*. (Krisztina: 1882. júl. 6.)

Vidéki pályázaton díjjal jutalmazták Molnár (Müller) Gyulát *Babos kendőjéért*. (Megjelent: 1883. Szinnyei szerint Szabadkán játszották.)

Ifj. Szilágyi Béla *Fehér lilomához* (Kolozsvár: 1883. jún. 9.) Dankó Pista szerezte a nótákat.

Paál Gyula a vidéki színpadoknak szorgalmas írója volt. Népszínművei: *Bíró uram leánya* (Komárom, 1883.), *A tulipános láda* (1889.), a magyaroláh tárgyú *Cine mintye* (Rimaszombat, 1893.), *Héregiék háza* (u. o. 1889.), *Nótárius* (u. o. 1893.)

Mészáros István a Krisztinában bemutatott (1884. aug. 14.) *Cigányvér* című darabjából utóbb regényt készített. (1885.)

Vedress Gyulának, a kolozsvári színház tagjának *Kuruc Pali* című népszínműve 1884. okt. 26-án került színre.

Polgári Kálmán *Az egyszeri bank* című bohózatos népszínművének alakjai nem parasztok, hanem kisvárosi mesteremberek. (Feleki Várszínházában 1885. ápr. 18-án, Debrecenben *A kukutyini bank* címen 1887. jan. 5-én játszották.)

Papp Jánosnak több népszínművét adták. *A korcsma* a Krisztinában (1886. jún. 12.), *A cseperke kalap* a Népszínházban (1891. máj. 9.) került színre.

Korbuly Józseftől *Az apa szerelme* című népszínművet a kolozsvári színház mutatta be. (1887. márc. 19.)

Kerekes P. Mihály több népszínművével találkozik a drámakutató. Címeik: *Testvérgyilkos* (Székesfehérvár, 1887. ápr. 6.), *Bosszúálló* (u. o. 1889.),²⁰² *Az ördögök* (Kolozsvár: 1891., Városligeti Színpad: 1892. aug. 16.).

Deák Pálnak, az operettszerzőnek népszínműve, *A menyasszony kedvese* feljutott a Népszínház deszkáira. (1887. máj. 1.)

Balassa Ármin népszínművei több vidéki színpadon kerültek előadásra. *Szegény Lacit* (*Borura derű* címen is játszották.) Szegeden, Hódmezővásárhelyt, Kassán és Székesfehérvárott játszották. (Szegeden 1887. nov. 20.) *A cégér* című a Garay-pályázaton dícséretet nyerve 1893. nov. 25-én jutott a közönség elé Szegeden. *A Parasztszívek* című egyfelvoná-

²⁰² *Cine mintye* cím alatt is játszották.

sos „néptragédiáját“ Szalóky Elek dolgozta át (Nemzeti Színház: 1905.), a *Két huszár és egy bakát* pedig Kiss Mihály. (*Katonák falun* cím alatt a Városligeti Színkör játszotta 1894. júl. 29.)²⁰³

O' Donnel Malvinától *A falu csodája* című népszínmű Lukácsy Sándor átdolgozásában jutott színpadra a Népszínházban. (1889. ápr. 12.) A „falu csodája“ egy úri kisasszonynak nevelt parasztleány.

Soproni Éder Pál darabját, *A Kádár leányokat* a Népszínház mutatta be. (1890. márc. 1.) A kusza mese keretében elesévelt népszínműi motívumok kavarognak.²⁰⁴

Tattárszky (Tárnai) Gyula *Tulipán Marcája* Kassán (1890. máj. 17.), *Asszonybecsület* című darabja pedig a Népszínházban adatott. (1895. dec. 7.)

Lászy Vilmostól *A mádi zsidó* a Városligeti Színkörben került a közönség elé. (1890. máj. 18.)

E. Kovács Gyula *Melyik a kilenc közül?* című egyfelvonásos darabjában Jókai Mórnak ismert novelláját dolgozta színpadra. (Kolozsvár, 1890. okt. 8.)

Bodnár Gáspár *Vissza műhelybe!* című színműve kedvelt darabja volt a Katolikus Legényegyletek műkedvelőinek. (Szatmár, 1891.) Gulyás Pál említ tőle egy *A stiglinc* című darabot is. (Szatmár, 1893.)

Gutius (Guthi) Soma első színpadi műve, *A zsadányi boszorkány* a Városligeti Színkörben adatott elő. (1892. jún. 23.)

Fóris Pistának, a kolozsvári színház komikusának *A fogadott leánya* nem sok előadásig vitte. (Kolozsvár, 1893. ápr. 13. L. Ellenzék, 1893. ápr. 14.)

²⁰³ Szinnyei még több népies darabot is említ Balassától, így *A zugi begyest*. Nem találtam nyomukat. Ember Ernő i. m. 71. l. azt mondja, hogy a *Szegény Laci* meséjét Balassa Lukácsy *Isten keze* c. művéből kölcsönözte.

²⁰⁴ Vas. Ujs. 1890. 10. sz. Főv. L., Bud. Hirl. 1890. márc. 2.

Madzsar Gusztáv *Falu ura* című népszínműve csak a makói színpadig jutott. (1893. jún.)

Czóbel Minka *Déliabját* Justh Zsigmond parasztszínészei játszották Orosházán. Csakugyan népies darab volt-e, vagy társadalmi színmű, egykorú bírálatából nem lehet megállapítani. (L. *A társadalmi drámák* közt is.)

Kőszeghy Gézától *Az aranyparasztot* Rákospalotán mutatták be. (1893. júl. 31.)

Zachariásné Kallós Ilona *Fogadott leánya* a nazarénusokat vitte színpadra. (Krisztina: 1893. aug. 20.)

Kósa Edétől *Kártyás Katit* (1893.) és *Villám Bandit* Nagykárolyban játszották.

Vihary Elemértől *Az úri paraszt feleségét* a Vaudeville-színház játszotta. (1894. máj. 24.)

Gyöngyi Izsó színésznek *Hortobágyi virtusát* a Városligeti Színkör mutatta be. (1894. jún. 9.)

Bignioné Sipos Erzsi népszínműve, *Anyám-asszony* Óbudán került színre. (1894. júl. 23.)

Zöldi Márton az erdélyi népéletből merítette *A pópa* tárgyát. (Városligeti Színkör, 1894. aug. 31.)

Than Gyula debreceni újságíró darabja, a *Paraszhűség* csak a máramarosi színkör színpadáig jutott. (1894. szept.)

Mészáros Kálmán Kalotaszeg szokásait mutatta be *A falu szépében*. (Kolozsvár, 1895. márc. 17.)

Zombory Gyula népszínműve, *Margit története* a debreceni színház pályázatán dícséretben részesült. Előadták ugyanott. (1896. febr. 2.)²⁰⁵

Kozma János néptanító darabja, *Az erdőőr leánya* Zentán került színre. (1896. febr. 9.)

Miskolczy Henrik és Szlávay Pál közösen írt *Kézfogóját* az egykori bírálatok²⁰⁶ dícsérettel említik. Előadta a Városligeti Színkör 1896. ápr. 23.

²⁰⁵ Szinnyei szerint Zomborynak 13 műve van kéziratban.

²⁰⁶ Bud. Hirl., Pesti H. 1896. ápr. 24.

ALSÓBBFAJÚ DRÁMAI MŰVEK.

I.

Az 1880-as esztendő éppen olyan jelentékeny fordulópont a magyar *operett* fejlődése tekintetében, mint a magyar társadalmi színmű kialakulásának folyamatában. Mind a két drámai műfajnak a magyar irodalomban megtett eddigi útja a kísérletezés, a botladozás, a keresgélés mozzanatait mutatja. Végre az 1880. évben, mégpedig annak legelső hónapjaiban a magyar társadalmi dráma is, a magyar operett is, olyan termékeket tud színpadra állítani, hogy bemutatójuk dátumától lehet számítani mind a két műfaj „beérkezését”. A polgári dráma területén *A proletárok*, az operett mezején Lukácsy Sándor *Székely Katalinja* és Rákosi Jenő *Titilla hadnagya* a döntő fordulatot jelző oszlopok.

Lukácsy Sándor *Székely Katalinjának* bemutatóját nyilván maga a Népszínház is a szokottnál fontosabbnak érezte. Rendkívül harsány hírlapi reklámmal harangozta be a premiért. A korhű díszleteket gróf Pálffy-Daun Lipóttal terveztetten. A zenét Erkel Elek írta hozzá.¹

¹ A Bemutató 1880. jan. 16-án volt. Nyomtatásban nem jelent meg. Rendezőpéldánya a Nemzeti Színház könyvtárában.

A darab hősnője Székely Katalin, Báthory Gábor szeretője. E szerelem körül erős politikai ellentétek viharzanak. A török és a német követ küzd az Erdély felett való protektorátusért, s megmozdul az erdélyi török és német párt is. Katalin a török szövetség megtartását kívánja, s végül sok bonyodalom után sikerül is neki a fejedelmet ebben az irányban befolyásolnia.

Míg az eddigi operettnek nevezett magyar színdarabok félig-meddig a vaudeville-stílust mutatták, s legfeljebb több-kevesebb közeledés látszott bennük az új forma felé, addig a *Székely Katalin* már erősen magán viseli az operettek minden műfaji bélyegét. A mesealakításnak szeszélyesebb önkényessége, a témának bizonyos mértékig való léhasága (Erdély függetlenségét egy fejedelmi szerető menti meg!), a komikumnak a torzból való fejlesztése, sok-sok szerelmi dal és aktualitásokra való kiszólások: ezek a darab operettszerű jellemvonásai.

Különösen nagy derűtséget keltett az akkori közönségben a két követ karrikírozott figurája: a német Sturmweatherhahné és Mokány basáé. A kettő közül minden ferdesége mellett is Mokány alakja a rokonszenvesebb. Sturmweatherhahn jellemzésében a szerző a negyvennyolcas szellemű közönség szája ízének akart kellemeskedni. A darab előadásai a Verhovay-kravallók idejére estek és a német követ kupléiban az osztrák törekvések tétettek esúffá. Ezekbe a dalokba az előadó színész, Együd István, a közönség tumboló tetszésétől kísérve naponként új meg új célzásokat szőtt.

A darab magán viseli Lukácsy Sándornak egyéb munkáiban is tapasztalható lomposágát, alkotásbeli ötletszerűségét, műgondhiányát. A lendületesebbnek

szándékolt helyeken is az igazi poézis helyett bizonyos kényszeredettség és prózaiság érzik. A történés menetét a politikai elem többször nehézkessé teszi, a vígjelenetek pedig nem egyszer durvaságba tévednek.²

A második Lukácsy-operettnak, *A titkos csóknak* szövege nem eredeti.³ Dumanoir *A király csókja* című, a Nemzeti Színházban is játszott vígjátékának átdolgozása. A XV. Lajos korában történő darabot Lukácsy elég ügyesen formálta operetté.⁴ — Régibb francia vígjáték után készült a középkori miliőben játszó *Tél és tavasz*.⁵ — Francia történelmi tárgyú *A libapásztor* is.⁶ Valamelyik Lajos trónörökösről szól, aki úgy kerüli ki a fogságba jutást, hogy helyette egy libapásztorlány öltözik fel hercegnek, s ezt csípi el.⁷

A csekély műgonddal dolgozó Lukácsy Sándornak teljes ellentéte Rákosi Jenő. A magyar dráma-irodalomnak ez a sokoldalú kísérletezője megpróbálja erejét az operettírás területén is. Mint a Népszínház

² Főv. L., 1884. jan. 17., Vas. Ujs., 1884. 4. sz., Pesti H., 1884. jan. 18. és jan. 20., Pesti N. 1884. jan. 18., Pester Lloyd, 1884. jan. 17. — Verő György: *A Népszínház Budapest színiéletében*. Bp. év n. 160—162. l.

³ Bemutatta a Népszínház 1888. dec. 7-én. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában. Zene: Bátor Szidor és Hegyi Béla.

⁴ Vas. Ujs., 1888. 51. sz., Nemzet és Bud. Hirl., 1888. dec. 8.

⁵ Bemutatta a Népszínház 1891. okt. 17-én. — Vas. Ujs., 1891. 43. sz. Zeneszerzők: Rosenzweig Vilmos és Adolf. — Nem tudom, melyik francia vígjáték szolgált az operett alapjául.

⁶ Népszínházban először: 1893. szept. 29-én. Zene: Forrai Miklós.

⁷ Főv. L., 1893. szept. 30., Vas. Ujs., 1893. 41. sz.

első igazgatója, közvetlen közelből látta hátrányos következményét annak a körülménynek, hogy a magyar operett olyan nehezen akar megszületni. De a külső sarkantyún kívül egyéb okok is ösztönözhatték Rákosit ebben az irányban. Irodalompolitikai meggyőződése volt, hogy nemcsak az előkelőbb műfajoknak kell nemzeties jellegűeknek lenniök, hanem magyar szíveknek kell ritmusban lüktetnie a kintornán is. Egyik tanulmányában így szól: „A fővárosi társadalomnak ma is csak a felszíne magyar még. Ahova az élet szükségének gyökerei lejárnak táplálékért: ott még igen nagy rétegben fekszik egymáson az idegen anyag... Minek takargassam: a vásári komédiás-bódékról, a mulató korcsmákról, kávéházakról és az orfeumokról beszélek, amelyek nélkül ép olyan csonka és hiányos egy nemzeti művészet, mint az emberi szervezet, valamelyik aljasabb része nélkül. Hasonlatos az üvegházi tenyészethez, szemben a természet munkájával.”^s

Ha tehát a vásári bódék és orfeumi mutatványok ennyire — és méltán — jelentékenyek Rákosi előtt, hogyne lett volna az a könnyű Múzsának táncos, énekes alkotása, a pajzán operett?!

Jellemző Rákosi operettjeire, hogy ezekben a kedves és könnyed alkotásokban is meg-megcsap bennünket, mint valami hirtelen átsuhanó szélvihar, a szerző sötétebb darabjainak hangulata. Néha úgy érezzük, mintha még csak egyetlen lépés kellene, s a legderültebb vígságból a legsötétebb tragikus mélységbe zuhannánk. A mesének ez a végzet borotvaélén való tán-

^s Beöthy Zsolt: *Képes Irodalomtörténet* II. kötetében a *Szigligeti és társairól* írott cikkében. V. ö.: Galamb S. *Rákosi Jenő, a drámáiról*. Bud. Szemle, 1942. dec. sz.

colása ad valami különös egyéni ízt ezeknek a különben műfajszerűen könnyed alkotásoknak.

Első operettje, a *Titilla hadnagy* egy hónappal Lukácsy Székely Katalinja után került bemutatásra a Népszínházban.⁹

A négyfelvonásos darab cselekménye a napóleoni háborúk idejében történik Magyarországon. Egy francia ezredes szökésért agyon akarja lövetni egyik hadnagyát — nem tudva, hogy a tiszt az ő gyermeke. A titok azonban szerencsére még idejekorán kipattan. E mozzanat, amely élénken emlékeztet Szigligeti *Szökött katonájára*,¹⁰ még egy másik furesa fordulattal is összekapcsolódik. A fiatal hadnagyról ugyanis nemcsak az pattan ki, hogy az ezredes gyermeke, hanem az is, hogy nem férfi, hanem katonaruhában járó leány. Most azután napvilágra jut annak a különösségnek oka is, hogy a hadnagyot miért szereti egyik tiszttársa olyan heves érzésekkel, melyek a barátság melegét veszedelmesen túlviharozzák, s magát az illető tisztet önmagával szemben is erősen feszélyezik. Persze a darab végén mint férj és feleség boldogan egymáséi lesznek.

Rákosi a fő történet mögé ügyesen megrajzolt hátteret állít, bemutatván, természetesen operettszerű torzítással, a Napóleon korabeli vidéki magyar társadalmat. A változatos mese szövése leleményes, csak kissé elnyújtott. A helyzetből fakadó komikumon kívül komolyabb lélektani rajzra is látszik törekvés. Nyelve előkelő íróra vall. A már említett Szigligeti-mozzana-

⁹ 1880. febr. 27-én. Zene: Puks Ferenc. Nyomtatásban is megjelent, de nem a Rákosi-sorozatban.

¹⁰ Mint ahogy ez meg Goldoni *L'amante militaire*-jára megy vissza. L. Zolnai Béla: *Szigligeti Szökött katonájának külföldi elemei*. Egy. Phil. Közl., 1914.

ton kívül megállapítható, hogy a negyedik felvonásbeli kísérteties kolostorcsarnok hangulata némileg a *Cornevillei harangok* második felvonására emlékeztet.¹¹

Pár évi szünet után, az 1883-i esztendőben két Rákosi-operett került a Népszínház színpadára. Közülük az első, *A fekete hajó*, a mese kényessége miatt majdnem botrányt okozott.¹² Pedig voltaképpen egy világhíres vándortéma feldolgozása a darab. Rákosi Jenő Shakespeare-nek a görög eredetű *Apollonios* regényen alapuló *Perikles*-ét alakította át operetté.

Mytiléné város nagy szerencsétlenségtől szabadul meg, ha a királyfi erényes leányt vesz feleségül. Ezért a trónörököst a világtól elzárva nevelik, nehogy valami céda nő elszédítse. Ő azonban megszökik s kalandjai során belekapcsolódik Apolloniosnak, Tyrus királyának történetébe. A király kis leányát, Tharsiát évekkel ezelőtt kalózok elrabolták. Az apa egy feketevitorlás hajóval indul keresésére. Erről a bárkáról azt beszélik, hogy ahol kiköt, a fekete halál tör ki, ha csak fel nem cseréli vitorláját fehérre. A király kiköt Mytilénében is. Itt feltalálja rabszolgaként eladott leányát, aki minden kísértés ellenére megtartotta tisztaságát. Tharsia megismerkedik a megszökött királyfival is.

¹¹ Pesti N., Föv. L., Pester Lloyd, 1880. febr. 28., Pesti H., 1880. febr. 29., Vas. Ujs., 1880. 16. sz. Verő Gy. i. m, 162—164. l. — Az egykorú bírálók közül egy-kettő megállapította, hogy a férfinak tartott Titilla és a másik tiszt szerelme káros hatású. — Az operettet a Népszínház 1892. máj. 7-én felújította, Puks Ferenc zenéjét Serly Lajoséval cserélvén fel. Ez alkalommal a címszerepet Blaháné helyett Hegyi Aranka játszotta. L. Bud. Hirl., 1892. máj. 8.

¹² Először 1883. jan. 26. Kéziratos sűgőkönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

Beleszeretnek egymásba, férj-feleség lesznek, s a fekete hajó most már fehér vitorlát húz árbocára.

Az operett meseszövése majdnem felsőbb vígjáték-szerűen gondos. Egyes részei igen költőiek, s a fekete hajóról szóló ballada-betét nagyon szép költemény. Persze a szerző nem követi Shakespeare bonyodalmas meséjének minden elágazását, s a vérfertőzés motívumát kihagyja belőle. Az a jelenet azonban, ahol a királyleány nyilvános házba kerül, előfordul itt is, s a nyolevanes évek sajgója éppen ezen botránkozott meg. A rendőrség is közbeavatkozott, s az első előadás után a szöveget módosítani kellett. A második előadást csak öt nap múlva tarthatta meg a színház.¹³

Zavartalanabb hatása volt *Tempefőinek*.¹⁴

A darab címe Csokonai egyik vígjátékának éléről való, aminthogy hőse is maga Csokonai. A többi szereplő szintén jórészt a költő műveiből kerül Rákosi színpadára: Dorottya, Lilla, Serteperti báró, szegény Zsuzsi. Eldalolják benne a Földiekkal játszó... és az Estve jött a parancsolat kezdetű énekeket. Azonkívül felhasználja a szerző Petőfinek *Csokonai* című költeményét, s felvonultatja a debreceni tógás diákokat a „gerundiummal“, s a *Dorottya* vén dámáit is. A mesének színhelye a debreceni Nagyerdő, majd Komárom vidéke. A történet lényege, hogy Lilla nem azért nem lesz a költőé, mert mást szeret, hanem mert Tempefői

¹³ Vas. Ujs., 1883. 5. sz., Pesti N., Pesti H., Föv. L., 1883. jan. 27. A támadások ellen Rákosi nyilatkozott: Bud. Hirl., 1883. jan. 28. Az operett zenéjét Bánffy György gróf szerezte. — A nagy feltűnést keltett művet Kolozsvár 1884. nov. 29-én mutatta be.

¹⁴ A Népszínházban először 1883. nov. 16-án. Megjelent Rákosi műveinek sorozatában. Zenéje Erkel Elektől.

sohasem lehet boldog. Az első felvonásban Csipke Rózsa, a „Helikon tündére“ felavatja a költőt a halhatatlanság számára, ennek fejében azonban tartósan boldognak lennie nem szabad.

Tempefőiben sok kedves és költői mozzanat van, de a komolyabb hang és a szélső komikum között való ide-odalebegés bizonyos művészi nyugtalanságot okoz.¹⁵

A *világszép asszony Marica* a cézárok korához fordul tárgyáért.¹⁶ Hőse Divus költő, akit a császár kegyencnője Rómából a Fekete-tenger mellé akar száműzetni, mert nem viszonzozza érzelmeit, hanem egy kis virágáros leányt, Céliát szereti. Marcia valamikor menyee volt az öreg Crispusnak, de erkölesi lejtőre jutván, férje öngyilkos lett, az öreg pedig bánatában megőrült. Most mindenfelé nyomon követi Marciát, hogy bosszút álljon rajta. E közben a kegyencnő megtudja, hogy Célia nemcsak vetélytársa, hanem gyermeke is. Megrendül, jobb útra tér, kegyelmet eszközöl ki Divusnak s átengedni őt Céliának.

Mintha ebben a műben Rákosi a szeszélyes-bohókás operettet komolyra akarta volna hangolni. Az a mozzanat, hogy anya és leánya ugyanazt a férfit szeretik, a *Magdolnában* is megtalálható. A komoly, sőt néha majdnem tragikusba átesapó indítékokat persze azért operettszerűen mulatságos elemek tarkítják: Kokocillus groteszk figurája, a női szereplőknek fan-

¹⁵ Pesti N., 1883. nov. 17., Vas. Ujs., 1883. 47. sz., Nemzet, 1883. nov. 18. V. ö. a Kolozsvári Magyar Polgárnak Allegretto álnevű szerzőtől megjelent cikkét a budapesti bemutató alkalmával: *Erkel Elek és a magyar operett*. (1883. nov. 18.)

¹⁶ A Népszínház 1887. febr. 27-én mutatta be. Megjelent Rákosi színműveinek gyűjteményében. Zenéje Serly Lajostól.

tasztikus ruhákba való gyakori átöltözése és a szándékos anachronizmusok. A víg mozzanatok azonban a történet komorságát nem tudták annyira felderíteni, hogy az operettől elsősorban vidámságot váró közönségnek a mű tetszhetett volna.

Egyébként érdekes, hogy akárcsak *Tempefőiben*, az író itt is egy nagy költő életsorsához fordul motívumért. Divus sorsában van valami Ovidiuséból. Neve is ugyanazokból a betűkből áll.¹⁷

Eddigi operettjeinél is érdekesebb kísérlete Rákosinak *A négy király*.¹⁸ A cselekmény abból az ügyes ötletből fakad, hogy a négy kártyakirály játszik végig egy népmeseszerű történetet. Panyóka Mártonné vonakodik leányát, Jucikát, Gábor diákhoz adni, a Zöld király pedig férjhez akarja adni leányát, Piroskát, a Vörös királyhoz, akit Piroska még nem is ismer. Parasztleány és királyleány ruhát cserél, közben a Vörös király is álruhába bújik, s beleszeret az álparasztleányba. Végül is persze kiki párjához jut.

A darab pompás kísérlet abban az irányban, hogy a magyar népköltészet hangja és mozzanatai az újabb színpadi műfajok rámájában helyet kapjanak. Ebben a tekintetben Rákosi Jenő a *Csongor és Tünde* hagyományát akarja folytatni. Sajnos, a nagyon nemes és művészi értékű példa Rákosi után még sokáig nem lett követőkre. *A négy királyban* találunk indítékokat Argirus királyfiból, s a székely Balga Péterrel is találkozzunk. A főrangú szerelmesek álruha-cseréjére meg

¹⁷ Vas. Ujs., 1887. 10. sz., Föv. L., Nemzet, Bud. Hir., 1887. febr. 26., Pesti N., 1887. febr. 27. — Verő György i. m. 245. l.

¹⁸ A Népszínház 1890. jan. 10-én mutatta be. Megjelent Rákosi színműveinek gyűjteményében. Zene Szabados Bélától.

talán Marivaux egyik vígjátéka, *A szerelem és véletlen játéka* lehetett hatással.

Az egész alkotás igen kedves, igen ötletes, és megérdemelné a feltámasztást. A mai közönség bizonyosan elevenebb visszhangot verne feléje, mint a bemutatónak másfajta operett-formákhoz szokott publikuma.¹⁹

Rákosi Jenő mint operettlibrettó-szerző a maga érdekes kísérletezésével jelentékeny szerepet töltött be a műfaj hazai fejlődésében. Tárgyválasztásának ötletessége, szándékainak irodalmisága, hangjának előkelősége, a darabépítésben megnyilvánuló biztossága és gondossága, valamint nyelvének választékossága föléléje emelik e nemben dolgozó magyar kortársainak.²⁰

¹⁹ Vas. Ujs., 1890. 3. sz., Nemzet, Pesti H., Pesti N., 1890. január 11. Verő György i. m. 246. l.: A darabhoz „felemás értékű muzsikát írt Szabados Béla“.

Csak futólag legyen megemlítve Rákosinak egy-két nem egészen eredeti, hanem csak átdolgozott operettje. Ezek a következők: 1. *Uff király*. (Népszínház: 1887. máj. 21. Zene: Bátor Szidor és Hegyi Béla.) — 2. *Csillag*. Egy, a Népszínházban már lejátszott francia operett átalakítása. (Vas. Ujs., 1887. 22. sz., Verő Gy. i. m. 245. l.) — 3. *Az első és a második*. Labiche vaudeville-je után. (Népszínház: 1891. ápr. 8. Zene: Szabados Béla. Vas. Ujs., 1891. 15. sz., Föv. L., 1891. ápr. 9.) — 4. *Indigo és a negyven rabló*. (Strauss János operettje után. Népszínház: 1893. ápr. 28. Vas. Ujs., 1893. 19. sz., Föv. L., 1893. ápr. 29.)

Kiesik vizsgálatunk évköréből de Rákosi Jenő drámaírói képének kiegészítése céljából megemlítjük még *A bolond* című operaszöveget, melynek meséje Malonyai Dezső egyik novelláján alapul. Zene: Szabados Bélától. Bemutató: 1898.

²⁰ Rákosi mint operettfordító is haladást képvisel. Előtte a legtöbb idegen operettet németből fordították magyarra. Ő kezdte meg az eredetiből való átültetést. L. Rákosi: *Emlékezések*. III. k. 55. l.

A nagyhatású népszínműíró, Csepreghy Ferenc is beírta nevét az operett történetébe. A Jókai Mór novellája után színpadra formált *Perózes* azonban csak a szerző halála után került a Népszínház deszkáira.²¹

Perózes perzsa királyfi abban a hírben áll, hogy nincsen elég esze. Valójában a herceg csak tetteteli a hóbortosságot, mert így akarja elkerülni, hogy őt — aki egy szénégető leányát szereti — valami királykisasszonnyal házassítsák össze. Apja megkéri számára az örmény király leányát. Az örmény fejedelem a legcsúnyábbik gyermekét küldi el a perzsa udvarba, úgy gondolkozva, hogy egy bolondos férfinak az is jó lesz. Persze végül is kiderül a királyfi eszessége és egybekelhet a szénégető leányával.

A részben rímes versekben írt darab az operett és az énekes bohózat határmezsgyéjén mozog. A szöveg elmes, csak kissé sovány és vontatott menetű.

Mint színpadi érdekességet érdemes megemlíteni, hogy a színház a csúnya örménykisasszonyt férfiszínesszel, Kassai Vidorral játszatta. Az egykorú bírálat megbotránkozott az eseten. A magyar színpadokon valóban csak egy ilyen ötletről tudunk még: Molnár György a Budai Népszínházban próbálkozott ezzel a tréfával.²² Hasonló szereposztás a francia színészetben mindennapos.²³

²¹ 1881. május 15-én. Megjelent Csepreghy Ferenc műveinek gyűjteményében. Zenéjét Puks Ferenc szerezte.

²² L. e munka I. kötetének 344—345. l. *Perózesről*: Vas. Ujs., 1881. 21. sz., Pesti N., Pester Lloyd 1881. máj. 16., Főv. L., 1881. máj. 17. — Verő György i. m. 176—177. l.

²³ Furcsa tapintatlanság volt a Népszínházról ezt a darabot éppen Rudolf trónörökös esküvője idején bemutatni. Az

A másik kiváló népszínműíró, Szigeti József is írt három operett-féle művet. Darabjainak az a fő sajátosságuk, hogy keveredik bennük a népszínműi, a bohózáti és az operetti elem. De mivel az író célja velük mégis az operett irányában való kísérletezés volt, s mivel a korabeli irodalmi közvélemény is operetteknek fogadta el őket, mi is ennek a műfajnak keretében szólunk róluk.

A *Csókon szerzett vőlegény* meséjének elindulása a régi magyar vígjátékokra emlékeztet.²⁴ Egy vidéki földesúr, Csontai bácsi nem szereti a színészfélét. Unokaöccsét kitagadással fenyegeti meg, ha feleségül veszi Ábrai Irén színésznőt. Az öccs fogadást ajánl, hogy az öregúr ötször is megcsókolná Irént, ha szembe kerülne vele. Most aztán a művésznő öt különféle alakban jelenik meg a nagybácsi előtt s nem is őt, hanem hat csókot harcol ki tőle, de a hatodikat már mint az unokaöccs menyasszonya kapja.

A történet majdnem olyan naív, mint maga Csontai bácsi, aki egyszer sem gyanítja, hogy kelepébe kerül. A darab szerkezete is laza, de megírása igen mulatságos, úgyhogy évtizedek múlva is felújításra került, s akkor is tetszett. (Fedák Sárinak híres szerepe volt. Első előadásán Pálmay Ilka játszotta Irént.) Különösen kacagtató az a jelenet, amikor három vidéki kóborszínész Csontai előtt „Szigetvár ostromát” játssza el. Egyikük neve, *Ripacs*, a vidéki komédiások gúnyneve lett azóta.²⁵

egykorú lapok azonban csodálatosképen *ezen* nem botránkoztak meg.

²⁴ Először a Népszínházban 1883. dec. 1-én.

²⁵ Vas. Ujs., 1883. 43. sz., Főv. L., Bud. Hirl., Nemzet, 1883. dec. 2. — Verő i. m. 196—197 l. — Hoffmann István

Szigeti József *Cigányprince* Feleki Miklós gyapjúutcai színházában jutott a közönség elé.²⁶ Meséje Arany János *Nagyidai cigányok*ján alapszik, de új leleménnyel megszerezve. A vár úrnője, Anna, Perényi Ferenc özvegye, már-már hódolni kész Izabella királynénak, amikor meghallja, hogy egykori vőlegénye, Geszti Sándor áll az ostromló sereg élén. Neki nem adja meg magát. Levelét széttépi s a várba vetődött cigányokkal egészíti ki az őrséget. A várnagy leánya, Rózsika azonban kibékíti a szerelmeseket. Maga ez a fő történet mellékessé válik Csóri Ferke vajdának, s a cigányoknak szereplése mellett. A bohózati, népszínmű-elemekkel kevert operett elég mulatságos lehetett.²⁷

A *Rokolyás bíró* ismét a Népszínházban került bemutatóra.²⁸ Cselekménye a XVII. században játszik a török hódoltság területén. Egy Rusztem nevű aga egy muramenti falut meg akar sarseolni. Követeli, hogy azokat a leányokat adják neki, akiket ő kiválaszt. A falut a veszedelemtől egy Mussza nevű magyar származású török menti meg, valamint Klára, a bíró leá-

(Szigeti József, Budapest, 1934. l.) azt állítja, hogy a darabra Albini *A veszedemes nagynéni* című vígjátéka és Weissenthurm Johanna *Az idegen nő* című színműve volt erős hatással. Ugyanő azt állítja, hogy a *ripacs* gúnynév már Szigeti előtt is feltűnt. Akárhogy is van azonban, annyi kétségtelen, hogy a szó a *Csókon szerzett vőlegény* hatása alatt lett népszerű.

²⁶ 1885. jún. 26-án. Kézirata nem maradt fenn. Zene: Konti József. A színházról l. e munka I. k., 29—30. l.

²⁷ Vas. Ujs., 1885. 27. sz., Föv. L., 1885. jún. 27., Bud. Hirl., 1887. jún. 29.

²⁸ 1887. jan. 29-én. Zene: Konti József. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

nya, aki női csapatot szervez és a leányok bírāja lesz. (Innen a cím.) Mussza végül újra keresztény lesz, s elveszi Klárát.

A darabot éppen annyira lehetne népies bohózatnak nevezni, mint operettnek. Szerkezete laza kötésű, helyzetei erőltetettek, a sok epizód nagyon nyakára nő a fő történetnek. Az egésznek gerince voltaképpen nem több egy kis adománál.²⁹

Mint szöveg csak félig-meddig tartozik a magyar színműírás történetébe a hazai színpadok egyik legnagyobb sikere, *Az eleven ördög* című operett. A librettót Bayard és Dumanoir *Le vicomte de Letorrières*-jéből dolgozta át Deréki Antal.³⁰ A darabot a Krisztinavárosi Színkör mutatta be 1889 augusztusában. Innen Feketi színházába került át, majd 1885. dec. 6-án diadallal vonult a Népszínház színpadára. A magyar átdolgozó versei banálisak és laposak, de ennek ellenére is ügyes munkát végzett.³¹

Ugyancsak kissé lazán tartozik a magyar operett történetéhez *A cigánybáró*. A szöveget Jókai Mór novellájából német nyelven Schnitzer Ignác készítette. A darab nagy sikerében mégis az ügyes színpadraformáláson és Strauss remek zenéjén kívül kétségtelenül nagy része van Jókai szellemének is.

A cigánybáró bécsi bemutatója 1885. okt. 24-én, a Theater an der Wien színházban zajlott le. Budapesten a magyar nyelvű előadást megelőzve hozta

²⁹ Vas. Ujs., 1887. 6. sz.

³⁰ Szövege a Nemzeti Színház könyvtárában. Zene: Konti József.

³¹ Verő György i. m. 242—244. l.

színre a darabot a gyapjúuteai Német Színház. A Népszínház színpadjára 1886. márc. 26-án került. A magyar fordítók, *Gerő* Károly és *Radó* Antal a szövegen mindössze annyit módosítottak, hogy gróf Homonnay Péter temesi főispán alakját Gábor diákká változtatták.³²

Az azóta világsikerré nőtt operettet a külföldi irodalom is méltóképpen értékeli. Mindenesetre túlzás azonban egyik jeles szakembernek ama megállapítása, hogy a szétomlott Osztrák-Magyar Monarchia ebben a műben él tovább.³³

Csiky Gergely jelentősége az operettírás területén távolról sem akkora, mint a társadalmi dráma művelésének tekintetében. Mindamellett itt is fűződik nevéhez egy-két siker. Effajta művei között időrendben a legelső a *Királyfogás*.³⁴

A mese középpontjában a lengyel királyválasztás áll. Báthory István halála után a svéd Zsigmond, az osztrák Miksa és az orosz Tódor tartanak igényt a trónra. Ezzel az eseménnyel van meglehetősen kacsaringósan és nehézkesen kapcsolatba hozva Radzivil lengyel herceg története, aki szerelmes volt valaha Fjórába, Balström svéd követ leányába, de rossz fát tevén a tűzre, vezeklő útra kellett mennie. Fjórát közben el is feledte, de ez követi Spanyolországon keresztül Lengyelországba és többször megmenti a veszedelmektől.

³² Vas. Ujs., 1886. 17. sz., Pesti N., 1886. márc 27., Verő Gy. i. m. 234—236. l.

³³ Otto Keller: *Die Operette*, Leipzig-Wien-New York, 1926. (Stein-Verlag.) 198. l.

³⁴ A Népszínház mutatta be 1886. okt. 29-én. Megjelent *Csiky Gergely színműveinek* egyik füzeteként.

Végül egymáséi lesznek, a lengyel trónt pedig Zsigmond szerzi meg.

Ehhez a magában véve is már kettős szálú történethez még több mesefonál szövődik, elég bonyodalmasan. Az egyes jelenetek azonban mulatságosak, a figurák — természetesen operetti módon torzított figurák — sok színészi ötletre adnak alkalmat. A verssorok kellemesen csengenek.

A *Királyfogás*nak nagy sikere lett. Nemcsak a fővárosban, hanem vidéken is sokszor játszották. A népszerűvéválásban nagy része volt Konti József muzsikájának. „A szökés párosan...” kezdetű dalt minden utcagyerek fütyülte akkor.

Maga a szöveg bizonyos történeti tényen alapszik. Csikyt a tárgyra egy bécsi lap tárcacikke figyelmeztette.³⁵

Csiky Gergelyt mint szövegírókat nem nevezte meg *A suhanc* színlapja.³⁶ A szerény titkolódzás oka talán az volt, hogy a darab nem önálló alkotása Csikynek, csak egy régi vígjátéknak, Bayard és Vanderbusch *Párizsi naplopójának* átírása operetté.³⁷ A nyolevanas évek sajtója csak találgatta az átdolgozó kilétét, de pontosan nem tudta.³⁸ Janovics Jenő azonban határo-

³⁵ Föv. L., Bud. Hirl., 1886. okt. 30. Gáspár Margit i. m. szerint egy-két motívum Victor Hugo *Notre Dame de Paris*-jából való.

³⁶ A Népszínház mutatta be 1888. jan. 12-én Konti József zenéjével. Nyomtatásban nem jelent meg. Kéziratos sugópéldánya a Nemzeti Színház könyvtárában.

³⁷ Az eredeti mű a régi Nemzeti Színháznak is kedvelt műsordarabja volt. Vörösmarty Mihály többször ír róla színi-bírálatában. L. *Összes munkái*. VII. k., 115., 132., 162. l.

³⁸ Pesti H., Bud. H., Föv. L., 1888. jan. 13.

zottan Csikyt nevezi meg az operett szövegkészítőjének.³⁹

Az átdolgozás annyira sikerült, hogy még a kilencvenes években is sokat játszották, sőt külföldre is elkerült.⁴⁰

Kétségtelenül Csiky munkája, de nem teljesen az ő fogalmazásában került színpadra — halála után — *A citerás* című operett.⁴¹ Maga Csiky csak a vázlatot dolgozta ki, végleges formábaöntője Murai Károly volt. A mese Gibraltár-országban játszódik, s egy citerás diákról szól, aki pár órára a kis ország trónjára kerül. A mese épkézláb, a jelenetek jól perdülnek. Mindamellett nem tudott olyan népszerűsége szert tenni, mint akár a *Királyfogás*, akár pedig *A suhanc*.

Rajna (Reiner) Ferenc *A milliomosnő* című egyfelvonásos darabbal kezdte meg operettírói pályafutását.⁴² Az effajta rövidlélekzetű dalos játékok ebben az időben már nem igen voltak divatban. Ezt a kis darabot is csak az a színházi szükség serkentette életre, hogy a teljes estét be nem töltő *Mikádó* operetthez kellett műsortölteléknek. A francia tárgy után készült

³⁹ I. m. I. k., 220. l. Alkalmasint családi közlésre támaszkodik Janovics, mert özv. Békey Béláné — Csiky Gergely mostohaleánya — nekem is Csikyt említette szerzőül.

⁴⁰ A Theater unter den Linden játszotta Berlinben. L. Pesti H., 1893. jún. 10., 12., 16., 24. A varsói színház is készült színrehozatalára (Pesti H., 1889. ápr. 6.), de hogy játszotta-e, arról nincs hírem.

⁴¹ A Népszínház 1894. febr. 20-án mutatta be. Zene: Konti József. Kéziratos sugópéldánya a Nemzeti Színház könyvtárában.

⁴² Először a Népszínházban 1886. dec. 27. Zene: Bátor Szilárd és Hegyi Béla.

és francia környezetben játszó műben egy harminc millióval bíró özvegy kezéért folyik a versengés.

Egész estére terjedő operettje Rajnának a *R a d ó* Antallal együtt készített *Pepita* című darab. Ennek szövege is francia eredetire utal. Théophile Gautier *Ne touchez pas à la reine!* c. vígjátékából dolgozták magyar színpadra a szerzők. *Pepita*, komornája a spanyol királynénak, akit még életveszélyben sem szabad érinteni.⁴³

Társszerző nélkül, de ugyanesak régibb francia darabra támaszkodva írta Radó Antal *A kis molnárné* szövegét.⁴⁴ Az alap Scribe *Giralda*-ja. Radó azonban az idegen tárgyat erdélyi környezetbe, Báthory Zsigmond korába helyezi. Egy udvari ember molnárnak öltözve nőül veszi egy szász polgár gyámleányát. (T. i. a gyámtól kiszemelt vőlegény molnár.) Ugyanakkor egy kamarás is titkos házasságot köt egy nemes hölgygel s nagyon félti feleségét a fejedelemtől. Az álmolnár pedig a fejedelemné haragjától retteg, mert a nagyszorongat egy rokonát szánta neki. Ezekből a helyzetekből sok nevettető félreértés fakad, baj azonban, hogy a bonyodalmas események igen hosszú nyúlhatnak. Említésre méltó furcsaság, hogy a darabban Andreas de Vásárhelynek egy virágénekét (!) daloltatja el a szerző.⁴⁵

⁴³ Először a Népszínházban 1890. jan. 21. Zene: Hegyi Béla. — Vas. Ujs., 1890. 4. sz., Főv. L., Nemzet, Pesti N., 1890. jan. 22.

⁴⁴ Először a Népszínházban 1892. jan. 29. Zene: Sztojanovits Jenő.

⁴⁵ Vas. Ujs., 1892. 6. sz., Pesti N., 1892. jan. 29., Pesti H., jan. 30.

Irodalomtörténeti tárgyhoz nyúlt Rothauser (Ruttkai) Miksa is a *Peking rózsájában*.⁴⁶ A Turandot-mondát dolgozta fel benne elég érdekesen, de kevés derült elemmel keverve, ami, operetről lévén szó, a nagyközönség előtt hibának számított.⁴⁷

Ugyancsak régi, jelentős tárgyat újított fel a *Simplicius* című operett is, amelyet magyar színpadon Dóczy Lajos átdolgozásában játszottak.⁴⁸ A mű csak laza szállal kapcsolódik bele a magyar operett fejlődésének sodrába. Grimmshausen híres XVII. századi regényét, a *Simplicissimust* Leon Victor bécsi szerző operettesítette meg, ezt a formát dolgozta át Dóczy (németül!), s Dóczy szövegét fordították magyarra Lukácsy Sándor és Rajna Ferenc. Érdemes megemlíteni, hogy a magyar előadásnak a bécsi bemutatónál nagyobb sikere volt.⁴⁹

Irodalmilag már feldolgozott témához nyúl Vidor Pál is *A kassai diákban*,⁵⁰ Szigligeti Edének *Az udvari bolond* című történeti vígjátékát operettesítette meg benne. A jeles népszínműírónak nem sikerült az operetti vidámság. Szövege nehézkes és vontatott.⁵¹

⁴⁶ A Népszínházban először 1888. ápr. 7-én. Zene: Sztojanovits Jenő.

⁴⁷ Vas. Ujs., 1888. 16. sz., Verő György: i. m. 246. l.

⁴⁸ A Népszínházban 1889. febr. 7-én. Zene: Strauss János.

⁴⁹ A Theater an der Wien 1887. dec. 17-én játszotta először. — A budapesti előadásról l. Vas. Ujs., 1889. 6. sz., Főv. L., Pesti H., 1889. febr. 8. — V. ö. Otto Keller: *Die Operette*. 201—203. l.

⁵⁰ Először a Népszínházban 1890. nov. 15. Zene: Erkel Elek.

⁵¹ Szigligeti darabjáról l. e. munka I. k., 102—104. l.

Megyeri Dezsőnek, a kolozsvári színház színészenek egy-két operettje némi várakozást ébresztett a szerzővel szemben. A *Katonás kisasszony* szövege Saint-Georges és Lopez *Choissy kisasszony* című vígjátéka után készült. Az eredeti darab a Nemzeti Színházban is színre került.⁵² A darab tartalma igen különös. Egy gróf hadjárat idején kártyázás közben poíron üt egy lovagot. Párbaj lenne belőle, ha a sértő közben el nem esik. A lovag megesküszik, hogyha a gróf születendő gyermeke fiú lesz, azon vesz bosszút. Erre a grófné a fiát leányként neveli. Ebből az indítékból fejlődik a kissé frivol hangú, de mulatságos bonyodalom.⁵³

Megyeri *Özvegy kisasszonya* nem került fel a Népszínház színpadára, csak a Városligeti Színkör játszotta egynéhányszor.⁵⁴

Az *ötödik pont*ban ismét egy régi francia darabot, Bayard és Dumanoir egyik vaudeville-jét veszi alapul a szerző.⁵⁵ Egy fiatal francia herceget — XIV. Lajos korában vagyunk — családi okokból korán megházasítanak, de a házassági szerződés ötödik pontja szerint csak húszéves korában lehet tényleges férje az asszonynak. A magát érettnak érző herceg kijátssza a pontot.

Vidor művéről l. Vas. Ujs., 1890. 47. sz., Pesti H., Föv. L., 1890. nov. 16. — Verő György i. m. 246—247. l.

⁵² Megyeri darabjának első előadása a Népszínházban 1890. dec. 30-án. Zenéjét is Megyeri szerezte.

⁵³ Nemzet, Pesti N., Pesti H., 1890. dec. 31., Föv. L., 1890. dec. 30.

⁵⁴ Először 1893. jún. 24-én. Zenéjét is Megyeri szerezte. L. Föv. L., Pesti H., Bud. H., 1893. jún. 25.

⁵⁵ Bemutatta a Népszínház 1893. dec. 15-én. Zenéje is Megyeritől.

A borsos helyzetekkel tarka darab eléggé tetszett a közönségnek, s elkerült a kolozsvári színpadra is.⁵⁶

Ifj. B o k o r József vidéken kezdte meg színműírói pályafutását. *Fra Benuto kapitány* című operettje Szabadkán került színpadra.⁵⁷ Az olasz környezetben játszó darab, úgy látszik, tetszett a vidéki közönségnek.

A *kis alamuszi* már nemcsak hogy Budapesten kapott színpadot, hanem külföldre is elkerült.⁵⁸

A Nizzában, a XVIII. század végén játszó mese hőse egy bizonyos Tom nevű fiatalember, akit atyja a nőktől elzártan nevelt. Most nagybátya, egy gazdag amerikai ültetvényes hozzá akarja adni sógornőjét. A félénk Tommal azonban nem könnyű boldogulni. Hozzá kell édesgetni a nőkhöz. A bonyodalom során egy nőcsábász vicomte ölti fel a fiú ruháját és modorát. Helyette kell aztán Tomnak párbajoznia, s helyette csukják börtönbe is.

Eleven menetű darab, de tele van az átlag-operett-szövegek minden nyakatekertségével és erőszakoltságával. A versek meglehetősen laposak s a Rákosi Jenő előtti időszakra emlékeztetnek. A félszeg Tom alakja a híres *Dunanan*-operettből került a darabba. Azonkívül van benne *Szép Helénára* utaló mozzanat is.⁵⁹

Jellemző a korabeli operettekre, hogy a szerző

⁵⁶ Vas. Ujs., 1893. 52. sz., Föv. L., 1893. dec. 16. — Kolozsvárott 1894. ápr. 12-én játszották.

⁵⁷ 1892. okt. 28-án. Zenéje is Bokortól. Szabadkai Hírlap, 1892. okt. 30.

⁵⁸ A Népszínházban 1894. márc. 10-én, a bécsi Carl-Theaterban 1896. szept. 5-én volt a bemutatója. Zenéjét is Bokor szerezte. Sógópéldánya a Nemzeti Színház könyvtárában.

⁵⁹ Vas. Ujs., 1894. 11. sz., Föv. L., 1894. márc. 11.

történeti környezetbe helyez olyan tárgyat is, amely bátran játszódhatnék a modern időkben is.

Sokáig tartotta magát a magyar színpadokon Verő Györgynek *A szultán* című operettje.⁶⁰ Tárnya és meséje ennek sem eredeti. Charles-Simon Favartnak, a XVIII. század népszerű francia írójának *Les trois sultanes*-ja után készült. De Forrain francia követet szereti Roxelane. Utána szökik török földre. Itt Bimbasi basa hatalmába jut. Ez elviszi Szelim szultán szépségversenyére. A szultán és Roxelane egymásba szeretnek, s egymáséi lesznek.

A mulatságosan és ügyesen megírt, csak kissé hosszadalmasra nyújtott történet, a maga kísértő muzikájával együtt igen tetszett a közönségnek. Budapesten és vidéken számtalanszor játszották. Dalai közül kivált Szelim keringővallomását („Szeretlek Roxelánom — Tiéd egész valóm!”) széltében énekelték akkor.⁶¹

Ha közönségsikere kisebb volt is, a magyar operett-szöveg fejlődése tekintetében nagyobb lett a jelentősége Verő György másik művének, a *Virágcsatá*-nak.⁶²

⁶⁰ A Népszínházban először 1892. nov. 19-én. Zenéje is Verőtől. Sógópéldánya a Nemzeti Színház könyvtárában.

⁶¹ Pesti N., Pesti H., Főv. L., 1892. nov. 20., Vas. Ujs., 1892. 48. sz., Verő György: i. m. 270—272. l.

Évtizedekkel a darab bemutatója után színházi körökben azt rebesgették, hogy *A szultán* szövege Favart-plágium. Ez tévedés, mert első színrehozatal idején maga Verő bevallotta, hogy műve Favart-darabjának átdolgozása.

⁶² Népszínházban először 1894. ápr. 28-án. Zenéje is Verőtől. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

Ez ugyanis az első operett, amely otthagya a történeti időket meg a fantasztikus környezeteket, a korabeli életbe — a fővárosi életbe — helyezi meséjét. Az első felvonás egy divatüzletben, mégpedig a színház részéről egy valóban létező cégnek híven másolt helyiségében — a második a Városligetben, a harmadik egy gellérthegyi villában történik.

A mese egy nyugalmazott huszárkapitányról szól, aki régi elcsábítottjának leányára veti ki hálóját, persze nem tudva arról, hogy a leány az ő gyermeke. (Rákosi Jenő szerette az effajta motívumokat.) Végül azonban kiderül a titok, a leány kedvessége kibékíti az apát és anyát. Az öregek megesküsznek egymással, s a leány is főköttő alá jut.

Jókedvű, színes, fordultatos meséjű darab, tele időszerű fővárosi vonatkozásokkal.⁶³

Némileg Verő György példáján indult M á r k u s József, amikor a *Rika* című operettben ő is modern környezetbe helyezi meséjét.⁶⁴ Egy erdélyi szász városka polgármestere beleszeret Rikába, a szép cigányleányba. Sorsjegyet ajándékoz neki, mellyel Rika 60.000 forintot nyer. A polgármesterrel elutazik tengeri fürdőre. A pénzt elverik, s Rika visszakerül szülőföldjére, ahol feleségül megy egy muzsikuss cigányhoz. A mozgalmas mese, s a szereplők tarka-barka tömege tetszett a közönségnek.⁶⁵

*

⁶³ Vas. Ujs., 1894. 18. sz., Főv. L., Pesti H., 1894. ápr. 29. Verő Gy. i. m. 275. l.

⁶⁴ Először a Népszínházban 1895. nov. 23-án. Zene: Szabados Bélától.

⁶⁵ Vas. Ujs., 1895. 48. sz., Pesti H., 1895. nov. 24.

Az eddig tárgyalt operettek a kimagaslóbb állomásai a műfaj magyarországi fejlődésének. A kép ki egészítéséhez azonban hozzátartozik — mint egyben-másban jellemző jelenség — egy sor kisebb jelentőségű kísérlet is.

A magyar operett kezdői közül Bauer (*Boér*) Henriknek első kötetünkben ismertetett művén kívül még egy ilyenmű darabjáról van tudomásunk. *Elza hercegnő* meséje a német lovagkorban játszik, s a bonyodalom egy elveszett hercegleány körül forog.⁶⁶

Kemény Endre bárónak, az erdélyi irodalom nem közönséges tehetségű munkásának *A gólyakirály* című operettjét a kolozsvári színház mutatta be.⁶⁷ Tartalma az ismert keleti mesén alapszik. Jezidet, a trónvesztett uralkodót egy bűvész gólyává varázsolja, hogy megmentse az üldözö katonák elől. Jezid végül ismét trónra jut s feleségül veszi Zulejkát. Az egykorú bírálat dicséri a szöveg elmésségét, de megállapítja, hogy tele van nehézkes politikai és társadalmi vonatkozásokkal.⁶⁸

Csengery Gusztáv, a valaha sokat szavalt *Fogoly lengyel* című költemény szerzője is próbálkozott operettel. *A falu rózsáját* Kolozsvárott mutatták be, de felkerült Budapestre is, s a Krisztinavárosi Színkör

⁶⁶ L. a mű I. k., 249—250. l. és Galamb S.: *A magyar operett első évtizedei. Elza hercegnőt* Aradon 1880. márc. 20-án mutatták be. Zenéjét is Bauer írta.

⁶⁷ 1881. márc. 19-én. Zenéjét Bánffy György báró szerzte.

⁶⁸ Magyar Polgár, 1881. márc. 19., 20., 22., Vas. Ujs., 1881. 13. sz.

tűzte műsorára.⁶⁹ A francia tárgyú mű nem keltett különösebb hatást.

Ky s s Géza az eperjesi vándortársulatoknak és az ottani műkedvelőknek szorgalmasan írt darabokat. Első operettje 1880. febr. 29-én került színre. A Murger egyik vígjátéka után dolgozott *Ibolyafaló*val nyitották meg az eperjesi állandó színházat (1881. márc. 26.). Operettjei közül a *Szoknyás hadnagy*ot Győrött, Aradon, Sopronban és a budapesti Krisztinavárosi Színkörben is játszották. A XVIII. századi esemény hőse egy francia nő, aki hadnagyi ruhában Oroszországba megy, hogy megghiúsítsa az orosz-porosz szövetséget.⁷⁰ A termékeny vidéki szerző művei közül még ismerjük a *Cárnő gyűrűje* (1. felv., 1895.), a *karizmai herceg*, az *Ezeregyéjszaka* és a *Casanova* operettek címét.⁷¹

Hatástalan maradt, de tárgya miatt legalább egy szót érdemel B e n e d e k József *Kétarcú embere*, amely Jókai regényéből készült. A szerző igen lazán fűzte össze a jeleneteket.⁷²

⁶⁹ Kolozsvár: 1881. dec. 6., Krisztina: 1882. jún. 22. Zene: Kőszeghy Géza. — Magyar Polgár, 1881. dec. 10., Vas. Ujs., 1882. 27. sz., Bud. Hirl., 1882. jún. 24., 30.

⁷⁰ Kolozsvár 1888. dec. 12. mutatta be. Ellenzék, 1888. dec. 13. — Zene: Barna Izsó.

⁷¹ Zenéjüket hol édesapja, Kyss Róbert, hol Barna Izsó, hol Kohout Lipót szerezték. Kyssről l. Szinnyei: *Magyar írók* és a *Magyar Színműv. Lex.* Eperjesi színészet c. cikkét. Ezenkívül: Eperjesi Lapok, 1886. márc. 6., 1881., márc. 26., Felvidéki Szemle, 1895. febr. 21., Pesti H., 1888. máj. 27., jún. 9., Bud. Hirl., 1888. jún. 9., Főv. L., 1888. jún. 9., Ország-Világ, 1888. jún. 16.

⁷² Krisztinavárosi Színkör: 1884. júl. 12. — Főv. L., 1884. júl. 15.

O'Donnel grófné, *Tarnóczy* Malvin több ízben ostromolta a könnyű Múzsát, de sikert sohasem tudott elérni. A *férfigyűlölők* című operettje Székesfehérvárott került először a közönség elé, majd a Krisztina-városi Színkör és a debreceni színház is próbálkozott vele. A kritika dilettáns terméknek minősítette.⁷³ Másik operettje, *A kacska* teljesen megbukott.⁷⁴

Kompolthy Tivadar operettje, *Jónás a cethal gyomrában*, csak annyiban érdemel említést, hogy a modern életből merített tárgyával az operettszövegek későbbi fejlődésére mutat.⁷⁵

Évekig kereste a színpadot Sziklay János *A pipacsosz király* című operettje, míg végre a Krisztinavárosi Színkör bemutatta.⁷⁶ Szövege igen ügyes ötleten alapszik. Voltaképpen Schauuffert bécsi szerző *Schach dem König* című történeti vígjátékának átdolgozása.⁷⁷ Sziklay a mesét Angliából amerikai fantasztikus környezetbe helyezte s I. Jakab angol király helyett III. Adolárt teszi meg pipagyűlölőnek. A mulatságos operettben bizonyos nevezetű Kóspallagi Koós László magyar úrnak leánya, Gizella kaptja rá a finnyás királyt a pipázásra. Egykorú bírálatok eléggé dicsérik a szöveget s kiemelik egy kuplójának nagy hatását, melynek refrainje ez volt: Azt a szüzdohá-

⁷³ Székesfehérvár: 1886. ápr. 7., Krisztina: 1886. jún. 30., Debrecen: 1887. febr. 1. Zenéjét is a grófné írta. — Bud. H., 1886. júl. 1., 1889. ápr. 13., Föv. L., 1886. júl. 1.

⁷⁴ Városligeti Színkör: 1892. szept. 10-én. Zenéjét is a grófné szerezte. Pesti H., Föv. L., 1892. szept. 11.

⁷⁵ Nagyváradon játszották 1886. szept. 15-én. Zene: Mátray László. „Nagyvárad“, 1886. szept. 17.

⁷⁶ 1888. aug. 31. Zene: Kőszeghy Sándor.

⁷⁷ A darabról, mely *Dóczy* Csókjára is hatott l. e mű I. k., 130—131. l.

nyát! A darabot a fővárosi bemutató után Kassán, Miskolcon, Nagyváradon, Kolozsvárt és Debrecenben is játszották.⁷⁸

Sebesi Samu egyfelvonásos operettjét, a *Páros szöktetést* a Kolozsvári Színház mutatta be. A kis darabnak lehetett némi érdekessége, mert a színház öt év múlva újra elővette.⁷⁹

Soproni Éder Pálnak *Fanchon szerelme* című egyfelvonásos operettje különösképpen az Operaházban került bemutatásra.⁸⁰

Konti József zeneszerző nevéhez fűződik *A kópé*, melynek szövegíróját azonban nem sikerült megállapítanunk. Annyi kétségtelen, hogy a librettó Kotzebue *Pagenstreich*e című vígjátéka után készült. Az unalmas szöveg a jó zene ellenére is megbuktatta a darabot.⁸¹

Kövcsey Albert *Florinda kisasszonya* némi reményeket ébresztett a szövegíró képessége iránt. A dogék Velencéjében játszó operett egy leánynak tör-

⁷⁸ Vas. Ujs., 1888. 37. sz., Bud. Hirl., 1888. aug. 31., szept. 1., Pesti H., 1888. szept. 1., 4., 10., 22., 25., 29., okt. 6., nov. 4., 16., 25., 1889. febr. 20., márc. 4., aug. 29., Keresztessy Sándor: *Miskolc színházának története*. 164. l.

⁷⁹ Bemutató: 1889. febr. 7-én. Zene: Simon Kálmán. „Kolozsvár“ 1889. febr. 9., Pesti H., 1889. febr. 12-én. — Felújítás: 1894. dec. 21-én. „Kolozsvár“ 1894. dec. 19., 20., 22.

⁸⁰ 1890. febr. 24-én. Zene: Merkler Andor. Szinnyei (i. m.) és a Magy. Színműv. Lex. Soproninak még egy operettjét említi, *A tanácsos úr és menyasszonya* címűt. (Zene: Sztrojano-vits Jenő.) Ez azonban csak műkedvelő előadásig jutott, 1884-ben.

⁸¹ Bemutatta a Népszínház 1890. febr. 7-én. — Vas. Ujs., 1890. 7. sz., Pesti H., Bud. Hirl., Főv. L., 1890. febr. 8. — Verő György i. m. 246. l.

ténetét mondja el, aki — férfinak öltözve — vissza-szerzi mástól bitorolt örökségét.⁸²

Zöldi Ernő *Szinán basa* című egyfelvonásos operettje a tatai grófi színházban jutott először a közönség elé. Szinán a vár utolsó török ura volt. A cselekmény a vár visszafoglalásának idején történik. A kis művet egy jótékony előadás keretében Operaházunk is műsorára tűzte. A bírálatok a szöveget igen gyengének minősítik.⁸³

Nem lehetett több műkedvelő kísérletnél Bornemisza Károly báró *Gyermekekirálynője*. A szöveg ugyanazon Bayard-féle vígjáték után íródott, amelyből *A gerolsteini nagyhercegnő* című Offenbach-i operett is készült. Bornemisza művét a kolozsvári színház mutatta be. Mivel a történetet a közönség jól ismerte, az új feldolgozás nem keltett különösebb hatást.⁸⁴

E bemutató után egy hónappal a kolozsvári színház újra hazai szerző operettjét hozza színre. Szabados Géza *Szoknyás hősök*je Angely regényéből meríti az egyfelvonásra terjedő ötletet. A korabeli bírálat a szöveget is, zenét is megdicsérte.⁸⁵

⁸² Krisztinában 1890. aug. 2-án. Zene: Barna Izsó. — Bud. H., Pesti H., Föv. L., 1890. aug. 3.

⁸³ A tatai előadás 1890. aug. 30-án volt. Zene: Raimann Rezső. A grófi színházról l. e munka I. k., 38—39. l. — Az operai előadás dátuma: 1890. dec. 5. — Pesti H., 1890. aug. 30., dec. 6., Bud. Hirl., 1980. dec. 6.

⁸⁴ A kolozsvári előadás: 1890. dec. 20-án. Zenéjét is Bornemisza szerezte. L. Ellenzék és „Kolozsvár“, 1890. dec. 22., Pesti H., 1890. dec. 23., Vas. Ujs., 1890. 52. sz. (Bornemisza Szolnok-Doboka vm. főispánja volt.)

⁸⁵ Bemutató: 1891. jan. 27. Felújítás: 1892. dec. 15.

Nem igen tetszett Kolozsvárott a *Putifárné* című operett sem, melynek szövegírói Kóczyán Lajos és Sebestyén Imre voltak. A bírálatok a librettót zavarosnak mondják.⁸⁶

Különös bonyodalmat keltett *Beksics* Gusztávné Bogdanovics Krisztina műve, *A máltai lovag*. A spanyol környezetben történő darab erősen liberális hangú volt s a polgári házasság mellett tört lándzsát. A debreceni színház 1892. dec. 30-án mutatta be, majd 1893. aug. 9-én a Városligeti Színkör is műsorára tűzte. Éles irányzatosságáért a fővárosi előadást a rendőség betiltotta, s csak a célzások kihagyása után lehetett pár nap múlva újra előadni. A következő esztendőben Székesfehérvárott is színrekerült, majd ismét a fővárosban, Óbudán, de ez utóbbi helyen *A polgári házasság* cím alatt.⁸⁷

Szerzője nevéénél fogva figyelmet érdemel *A paradicsom* című egyfelvonásos kis operett. Szövegét Gárdonyi Géza írta.⁸⁸ A kegyetlen kis mű meséje a paradicsomban történik. Az első emberpár szerepel benne, s Gárdonyi offenbach-i szabadsággal Mihály arkangyallal rendőrmundért viseltet. Mulatságos hely-

Zene: Borsay Samu. — Ellenzék, 1891. jan. 20., „Kolozsvár“, 1892. dec. 15.

⁸⁶ A kolozsvári bemutató 1891. jún. 3-án volt. Zene: Hoós János. — „Kolozsvár“, 1891. jún. 4.

⁸⁷ Zenéjét D'Amant Leó szerezte. Vas. Ujs., 1893. 2. sz., Pesti H., 1893. jan. 1., aug. 9., 10., 11., 12., 13., 1894. márc. 13., júl. 28., 29., 1895. júl. 7., Gulyás Pál szerint (*Magyar Írók*) megjelent a M. Ujság Regényesarnokában, 1893.

⁸⁸ Bemutatták Szegeden 1893. febr. 24. Zene: Barna Izsó. Megjelent a *Szentjánosbogárkák* című kötetben. Gárdonyi a darabot *A gizehi pergamén* című humoros elbeszéléséből formálta színpadra.

zetekben nincs hiány, s nyelve is könnyű és eleven. Szegeden kevés előadást ért meg, de azután játszották Győrött, Sopronban, Szabadkán és 1894 szept. 18-án a Krisztinavárosi Színkörben is. Sőt lefordították németre is, s a bécsi Józsefvárosi Színház műsorára tűzte. De csak a főpróbáig jutott (1895. febr. 20.) mert a cenzúra vallásellenes tartalma miatt betiltotta.⁸⁹

Ugyancsak szerzőjének neve miatt érdemes az említésre Beöthy László *Rózsaleánya*. A modern francia tárgyú operett szövegét a bírálatok kuszának mondják, de az íróban tehetséget látnak felesillanni.⁹⁰

Rónaszéky Gusztáv a *Huszárosan vagy A paradicsom* című operettet elavult francia vígjáték után készítette. A XIX. század elején játszódó darabban a parasztruhába bujtatott márkileányban szerelmesét ismeri fel egy kapitány.⁹¹

Ilosvay Hugó *Kis fiú* című operettjét a Népszínház mutatta be. A Hennequin *Bébéje* után készült szöveg nem sokat tartott meg az eredetinek elevenességéből.⁹²

⁸⁹ Szegedi Napló, 1893. febr. 24., Szegedi Híradó, 1893. febr. 25., Bud. Hirl., 1894. szept. 18., 19., Pesti H., 1893. febr. 25., 1894. szept. 18., 19., 1896. febr. 12. — Gárdonyi József: *Az élő Gárdonyi*. I., 226—227. l. (A műről a drámai költemények között is szólunk. L. 173. l.)

⁹⁰ A Krisztinában játszották 1893. szept. 9-én. Zene: Weiss Jenő. — Pesti H., Föv. L., Bud. H., 1893. szept. 10.

⁹¹ Krisztinában ment 1894. aug. 31-én. Zene: Barna Izsó. — Pesti H., Bud. H., Föv. L., 1894. szept. 1. — Kolozsvárott: 1895. nov. 12. — A Magy. Színműv. Lex. még több operettjét is említi Rónaszékynek.

⁹² Bemutató: 1895. jan. 30-án. Zene: Váradi Aladár. — Vas. Ujs. 1895. 5. sz., Pesti H., 1895. jan. 31. — Szinnyei említ még Ilosvaytól egy operettféle darabot, *Az amerikai nagybácsit*. (Krisztina, 1894.)

Némi sikerrel játszotta a kolozsvári színház a Gyulai Farkas tollából eredő *Alhambra rózsáját*. A spanyol földön, a XVIII. században játszódó operettet az egykorú bírálóat eléggé dicséri.⁹³

Közvetlenül a millennium előtt került színre a Népszínházban Forrai Miklóstól *Az istennő* című regényes operett. A szöveg Scribe *La déesse*-én alapszik. Az Indiában részint francia, részint bennszülött személyek között történő darab az avult eredetit nem tudta felfrissíteni. A bírálóat unalmasnak találta.⁹⁴

A tárgyalt években a magyar operett fejlődése jelentékeny lépésekkel haladt előre. Az előző esztendők próbálkozásai után végre élvezhető és könnyed művek kerülnek a közönség elé. Tárgyválasztásuk változatosabb, nyelvük, verselésük előkelőbb és gondosabb lesz. Különösebb érdeme van e tekintetben Rákosi Jenő működésének. A nyomába lépő operettszövegírók ugyan kelletténél többször fordulnak tárgyért a régi vígjátékokhoz, de a színpadi forma biztosabb kezelése és a megírás nagyobb műgondja tekintetében javarészüket felfogja és követi Rákosi példáját. A kilenevenes évek elején pedig tárgyválasztás tekintetében egy újabb lépés történik. A történeti idők és a fantasztikus környezetek helyett Verő György a modern élethez mer fordulni témáért és meséért.

⁹³ Bemutató: 1895. febr. 5-én. Zene: Serly Lajos. Ötször játszották. — Ellenzék, 1895. febr. 6., Vas. Ujs., 1895. 6. sz.

⁹⁴ Bemutató: 1896. márc. 6-án. Zene is Forraitól. — Vas. Ujs., 1896. 11. sz., Pesti H., 1896. márc. 7.

II.

A magyar drámai alsóbbfajok tárgyválasztásában egyébként nem hiányzott a jelen élete. Csakhogy az effajta művek, amelyeket *életképek*nek vagy *énekes vígjátékok*nak neveztek, mind felfogás, mind pedig formai tekintetben inkább hasonlítottak az előző korok bohózataihoz. Az operett szeszélyes röpkességét és torzító figura-ábrázolását kerülték, úgyhogy a legtöbb-ször éles műfaji határvonallal lehet őket az operettek-től elkülöníteni. Társadalmi tekintetben jellemző az új életképekre, hogy a nagyvárossá fejlődő Budapest tipikus alakjait, jellegzetes szokásait és helyi viszonyait egyre inkább ábrázolási gondjukba veszik.

Természetes, hogy a változatos tehetségű R á k o s i Jenő ezen a téren is próbálkozott, *A Szélháziak* című „énekes és táncos bohóság a Népszínházban került bemutatásra.”⁹⁵

Meséje sokfelé ágazik el. A fő történet a körül fog, hogy bizonyos Dorogi Jónásnak van egy törvénytelen leánya, de anyja, aki Budapesten divatárusnő, nem tudja, hova került és mi lett belőle. A leány valami nevelőintézetben tanul, ahol egy pajkos jogászyerek csintalankodik vele. Meg is szökteti, de ezáltal véletlenül éppen az anyával hozza össze. A jogászról is kiderül, hogy ő az a fiatalember, akinek a leányt szánták.

Korlátlanul jókedvű, szédítő iramú bohózat ez. Vaskosságok, frivolságok is elfordulnak benne, de nem

⁹⁵ 1882. márc. 10-én. Megjelent Rákosi színműveinek gyűjteményében.

több, mint amennyit az efféle műfaj megenged az író-
nak. Alkalmiságokra célzó kuplék tarkítják a szöveget.
A jogász, aki hol nőnek, hol férfinak öltözve jelenik
meg, a *Kapitány kisasszony* hatására mutat, a leány-
iskolába tanítás ürügyével való beférkőzés szintén fran-
cia operettek befolyását juttatja eszünkbe. Ez a moz-
zanat egyébként Csiky Gergely *Nagymamájában* is
visszatér.⁹⁶

Rákosi alsóbbfajú művei közül színháztörténeti
érdekessége van az *Elektra-paródiának*, amelyre Jászai
Mari nagysikerű alakítása adott alkalmat. Az egy-
felvonásra terjedő ötletes gúnyolódásban Rákosi az
Atridák tragédiáját egy budapesti házimester-család-
ban játszatja le s a fő női szerepet férfiszínészre —
Tollagira — bízta.⁹⁷

Klárné Angyal Ilkának, a jónevű népszín-
műírónőnek és színésznőnek *Urak és cselédek* című
darabja énekes, táncos fővárosi bohózat.⁹⁸

A darab párhuzamosan mutatja be egy családban
az urak és cselédek szerelmi történetét. A legfontosabb
fordulat benne, amikor az anyagi válságba jutott úr
oltár elé vezeti gazdasszonyát, mert rájött, hogy
ennek sorsjegye 200.000 forintot nyert. Éppen az es-
küvőről érkeznek meg, amikor előkerül a gazdasszony
egykori férje, akiről az volt a hír, hogy Plevnánál

⁹⁶ Vas. Ujs., 1882. 12. sz., Pesti H., 1882. márc. 11.,
Verő Gy. i. m. 195. l.

⁹⁷ Népszínház: 1891. máj. 20-án. (Jóteköny hangverseny
keretében.) Részletek jelentek meg belőle: Bud. Hirl., 1891.
máj. 21. sz.

⁹⁸ Először a Népszínházban 1885. dec. 1-én. Sógópéldánya
a Nemzeti Színház könyvtárában.

elesett. A sorsjegyről pedig kiderül, hogy tulajdonosa még a húzás előtt eladta.

Széles jókedv árad el a darabon, melynek avult technikáját a közönség a sok kacagásért szívesen megbocsátotta. A beszótt dalok hol népiesek, hol városiak, hol pedig kuplék. Genre alakjai között a főváros egy sereg jellegzetes figurája felvonul: a hordár, a fiakkeros, a zsidó handlé, a kereskedősegéd és a kofa.⁹⁹

Berezik Árpád vaskos modora, marokra fogott esetkezelése jól talált az életkép-műfajhoz. A *veteránok* című darabja¹⁰⁰ egy fizetőpincérről szól, aki mellesleg a Mars-veteránegylet tagja. A derék fiú meg-nősül és kocsmát bérel Rákospalotán. Régi szerelmese, a veteránegylet elnökének, egy fodrásznak elvált felesége, tovább is üldözi s a fiatal házaspár családi életében féltékenységi bonyodalmakat okoz. Végül is azonban megtörténik a nagy kimagyarázkodás, s helyreáll a családi béke.

Érdeme a darabnak, hogy a fővárosi élet eleddig fel nem dolgozott egyik elemét — a veteránokat — viszi színpadra. A hadastyánokat ügyesen, bár erős túlzással rajzolja Berezik. Persze a darab formája — mint Berezik egyéb műveiben is tapasztalható — kissé elmaradt a magyar dráma technikai fejlődésétől.¹⁰¹

⁹⁹ Föv. L., 1885. dec. 2., Vas. Ujs., 1885. 49. sz., Verő Gy. i. m. 230. l.

¹⁰⁰ Népszínház: 1886. jan. 30. Megjelent *Berezik Árpád színműveinek* III. kötetében. „Életkép a fővárosi életből“.

¹⁰¹ Vas. Ujs. 1886. 6. száma mint „népszínművet“ tárgyalja. — V. ö. Verő György i. m. 226. l.

A tanulmányíró Berezik Árpád kissé merészen állítja munkájában (*Berezik Árpád*, Bp. 1933. 38. l.), hogy „sok vonás

A másik Berezik-életkép, a *Postás Klári* a magyar kisvárosi társadalomból meríti tárgyát.¹⁰² Egy özvegy postamesterné családi történetéből folyik a mese. Leányát, Klárit egy öregedő postaigazgatóhoz akarja erőltetni, mert a magasállású vő sokat segíthetne rajtuk. A leány azonban az igazgató unokaöccsét szereti. A postamesteri állásra egy rosszindulatú férfi is vágyódik s mindenféle intrikákkal akarja az özvegyet állásából kitűrni. Sikerül is a családot kellemetlen helyzetbe juttatni, mert rájött, hogy Klári — a szerelmi bonyodalom következtében — kisebbszerű hivatali szabálytalanságot követett el. A végén azonban minden rendbe jön: a hivatalos ügy is, a szerelmi ügy is.

Berezik itt is naívan bonyolít, lazán szerkeszt, s technikája itt is igen kényelmes. A közönségre nem nagyon hatott maga a történet. Jóformán csak egy dal lett belőle népszerű, a *Szöke kislány, csitt, csitt...* kezdetű,¹⁰³ s az egyik szereplő szavajárása vált széltekében és sokáig használt szójárassá: *Ázsiai állapotok!*

Almás i Tihamér énekes, bohózatos életképe, *A szobacicus* nem tett különösebb hatást.¹⁰⁴ Útjába állott ennek a sok kanyargót vető mese és a bonyodalom tömörittsége. Pedig tárgya jól talál az életképek

van a veteránokban *A szentivánéji álom* korátolt, színészkedő iparosaiból“.

¹⁰² Népszínház: 1891. jan. 9. Megjelent *Berezik Árpád színműveinek* IV. kötetében „Víg színmű dalokkal.“

¹⁰³ Blaha Lujza énekelte. Az említett Berezik-kiadásban Kéký Lajos azt mondja, hogy a dal szövegét nem Berezik szerezte.

¹⁰⁴ Népszínház: 1886. szept. 12. Sógópéldánya a Nemzeti Színház könyvtárában. — Vas. Ujs. 1886. 38. sz.

igényeihez. Egy vállfűzőkészítő és felesége a leányukat szíve ellenére akarják férjhez kényszeríteni. A szegény teremtés a szobalányukhoz fordul segítségért, aki a kiszemelt vőlegénnyel kacérkodni kezd, de közben az ő szerelmese, a hordár is, féltékeny lesz. Kár, hogy az író ezt az egészen alkalmas mesevázat mindenféle erőltetett, sőt itt-ott kínos fordulattal tűzködtte össze. A darabban a pesti élet több jellegzetes színhelye kerül elénk: az egyik felvonás egy svábhegyi kocsmában, a másik a margitszigeti felső kikötőnél játszik. Kuplék is fordulnak elő benne, akárcsak valami operettben.

A magyar drámairodalomnak egyik legbizarrabb terméke Jókai Mór énekes bohósága, *A bolondok grófja*.¹⁰⁵ A darab a *Dekameron*-kötet egyik novellájának, a *Történetek egy ócska kastélyban* címűnek, színpadra dolgozása.

Koromfi — a darab hőse — megvásárol egy ócska kastélyt azzal a kötelezettséggel, hogy a személyzetet — a tisztartót, kulcsárt, jágert, kocsist és komornyikot — megtartja szolgálatában. Ezek mindnyájának valamiféle mániája van. A kastélyban lakik még Iringa grófkisasszony is, aki egy katasztrófa hatása alatt már gyerekkora óta nem beszél. Csak ének útján lehet vele érintkezni. Koromfi mindnyájukat kigyógyítja bolondságukból, illetőleg betegségükből. Iringával eleinte népdalok segítségével beszélget. Azután egymásba szeretnek, s férj-feleség lesz belőlük.

Nagyon ötletes és indításában igen mulatságos darab. Halmozott túlzásai azonban végül is fárasztóvá

¹⁰⁵ Népszínház: 1887. dec. 30. Megjelent *Jókai Mór színműveinek* II. kötetében.

teszik, úgyhogy a közönségre inkább csak az első felvonásnak volt hatása. A főszerepet Jókai a színház primadonnája, Pálmay Ilka kedvéért írta. A dalok között olyanok is akadnak, amelyeket a negyvenes években a pozsonyi diétakor az ifjúság énekelt.¹⁰⁶

Idegen darab átdolgozása, de mégis említésreméltó Rákosi Viktortól *A rezervisták* című énekes bohózat.¹⁰⁷ Duru és Chivot francia szerzők *Les nocés d'un réserviste*-jének magyar környezetbe való helyezése. A kacagtató bohózat bejárta akkor egész Európát. Berlinben bajor vadászok, Bécsben az osztrák Landwehr-hez tartozók szerepeltek benne. Rákosi pesti, illetőleg pestkörnyéki miliőbe helyezte a mesét. Az első felvonás a Nyugati pályaudvaron, a második és harmadik Vácott, a negyedik Nagymaroson történik. A szövegben természetesen sok sipuluszi szócsavarás fordul elő.¹⁰⁸

Az ötletes humoreszkíró társszerzőségéhez fűződik még a *Sára és Bernát* című egyfelvonásos paródia, amelyet Szécsi Ferenczel együtt szerzett. A darabot Sarah Bernhard 1888 novemberében Budapesten tartott vendégjátéka hívta életre. Benne Hegyi Aranka a híres francia színművésznő játékmódorát kacagtatóan figurázta ki. A művészi parodizáláson kívül még éles célzások fordultak elő benne a korabeli közál-

¹⁰⁶ Bud. Hirl., 1887. dec. 6., dec. 22., dec. 31., Pesti H., Föv. L., 1887. dec. 31., Vas. Ujs., 1888. 1. sz., Verő György i. m. 230. l.

¹⁰⁷ Népszínház: 1888. ápr. 17. Sógópéldánya a Nemzeti Színház könyvtárában.

¹⁰⁸ Föv. L., 1888. ápr. 18., Vas. Ujs., 1888. 17. sz. — Verő György i. m. 230. l.

potokra és napi eseményekre. Egyébként különösebb jelentősége a csúfondáros kis darabnak nincsen.¹⁰⁹

A világvárossá fejlődő Budapest önmagára eszmélésének és önmagában való gyönyörködésének egyik érdekes megnyilatkozása a *Budai élet* című énekes bohózat, melynek szerzője Liszka Béla, a helyi vonatkozásoknak valóságos gyűjteményét vitte a közönség elé. A Krisztinavárosi Színkörben bemutatott darabot a sajtó már hónapokkal előbb reklámozta.¹¹⁰ Lazán fűzött jeleneteit, kisigényű meséjét csak az tette érdekessé, hogy a budai életnek minden jellegzetes típusa felvonult benne. Krisztinavárosi búcsú, solymári rózsaleány-ünnep, majális, németül beszélő tabáni háziúr, veterán katona — mind jó ismerőse volt a közönségnek.¹¹¹

Bartók Lajos *Haluska Benedek*je többszöri elhalasztás után került a közönség elé.¹¹² Az énekes és táncos bohóság hőse a *Bolond Istók* életlap egyik állandó alakja: a vidékről Budapestre ránduló választó, aki mindenféle kéréssel, megbízással alkalmatlankodik kerülete követének. Haluska azt kívánja Klopitzky Márton képviselőtől, hogy intézze el felesége bevásár-

¹⁰⁹ A Népszínház 1888. dec. 18-án egy jótékonycélú előadás keretében hozta színre. — Pesti H., 1888. dec. 19., dec. 20., Bud. Hirl., 1888. dec. 19., dec. 23.

¹¹⁰ Bemutató: 1888. jún. 22-én. Szövegét csak a bírálatokból ismerem.

¹¹¹ Zenéjét Szentirmay Elemér szerezte, (A színlapon Kaláuj álnév.) — Pesti H., 1888. ápr. 4., máj. 31., jún. 17., jún. 22., jún. 23., Bud. Hirl., Föv. L., 1888. jún. 23.

¹¹² Népszínház: 1889. márc. 22. Megjelent a *Népszínház* Műsorának sorozatában. Zene: Konti József.

lái megbizatosait, szerezzé állásba fiát és a tetejébe még leányt is kérjen csemetéjének. A cselekmény igazi mozgatója azonban sem a képviselő, sem pedig Haluska, hanem Illatáry Rózsa nevű énekesnő és képviselőházi buffet-hölgy.

A sovány mesét csak mindenféle tarka ötlettel és egyes komikus helyzeteknek végtelenségig való megnyújtásával lehetett egy egész estét betöltő darabbá növelni. Hatása a közönségre csekély volt, bár a szerző is, a színház is igen erőlködött a siker kivívásáért. A politikai, a helyi és a művészeti vonatkozásoknak tömege ez a bohózat. Az egyik felvonás a képviselőház buffetjében, a harmadik egy orfeumban történik. Sűrű célzások esnek a politikai aktualitásokra és Wagner Richardra. A képviselőket játszó színészek ismert politikusok maszkjában jelentek meg a színpadon. Különös színházi attrakció lehetett, amikor a darabban játszó két színésznő — Hegyi Aranka és Pálmay Ilka — egy éneklecke keretében egymás modorát utánozták. Mindez azonban nem sokat ért: a darab a közönséget nem tudta érdekeln.¹¹³

Sikert aratott, budapesti színpadra is eljutott és többször felújításra került Pusztay Bélának, a kolozsvári színház kedvelt komikus színészének *Jani és Juci* című énekes bohósága.¹¹⁴ A darab két főszereplője Jani és Juci egytestvér. Jani pipogya, húga katonás. Jani húgának ruhájában megszökik a katonás-

¹¹³ Vas. Ujs., 1889. 13. sz., Főv. L., 1889. márc. 23., Pesti H., 1889. márc. 16., márc. 24., jún. 14. — Verő György i. m. 231. l.

¹¹⁴ Kolozsvári bemutató: 1891. ápr. 9. „Kolozsvár“, 1891. ápr. 10. Városligeti Színkör: 1891. jún. 18. Zene Delin H.

kodás elől, s cselédnek áll. Helyette a bakaruhába öltözött Juci kerül börtönbe. Végül mindketten a házasság révébe eveznek. A kisigényű, de mulatságos darabot később is elővette egy-egy színtársulat.¹¹⁵

Nevettető, de kissé ízléstelen műve Pusztaynak *A kis baba*.¹¹⁶ Egy anyós fordul elő benne, akinek sorra megtetszenek százados-vejének tiszti szolgálói. A bonyodalom onnan fakad, hogy a százados *Kis baba* nevű lovát — amelyért a hitelező tartásdíjat követel — az anyós és a féltékeny feleség a tiszt törvénytelen gyermekének gondolják.¹¹⁷

Elég ügyes énekes bohóság lehetett a *Cigánykontesz*. Egy kis leányt muzsikus cigányok nevelnek fel. A darab folyamán azt hiszik róla, hogy egy grófnak leánya. Az apa magához veszi a kastélyba, a cigánykontesz azonban nem megy vele szívesen, mert a fiatal primásba szerelmes. A ferde helyzetből mulatságos fordulatok kerekednek, melyek során kiderül, hogy az igazi grófi gyermek nem leány, hanem fiú, mégpedig a primás, akit a leány szeret. Az egykorú bírálat dícséri a jó bonyolítást és az alakok jellemzését.¹¹⁸

Pusztay negyedik bohózata, a *Ripacsok*, kevesebb méltánylásra talált. A négyfelvonásos énekes játéknak, mely egy kóbor színtársulatról szól, csak annyiban van történeti érdekessége, hogy a Szigeti József Csó-

¹¹⁵ Főv. L., 1891. jún. 18., Pesti H., 1891. ápr. 14., jún. 18., 19., 1893. aug. 15. — A darabot Kolozsvárt 1894. dec. 22-én újra játszották.

¹¹⁶ Kolozsvár: 1893. ápr. 27. l. Ellenzék, 1893. ápr. 28. — Városligeti Színkör: 1893. szept. 10.

¹¹⁷ Főv. L., Pesti H., 1893. szept. 11.

¹¹⁸ Kolozsvári bemutató: 1892. márc. 2-án. Zenéjét Serly Lajos állította össze. „Kolozsvár“, 1892. márc. 4.

kon szerzett vőlegényéből elindult „ripacs“ szó immár darabcímként is szerepel.¹¹⁹

Egészen érthető, hogy a fürgetollú Lukácsy Sándor is megpróbálkozott az életképszerű énekes vígjátékkal. *A fenelányok* című darabja¹²⁰ tele van fővárosi helyi vonatkozásokkal. Szerepel benne a Korzó, a Városliget, de előfordul Mokány Berei is. Egyébként a darab egy egész bohózat-családnak egyik tagja. 1890-ben a Városligeti Színkörben nagy sikert aratott Szirmai Imrének, a Népszínház tagjának egy átdolgozása: *A fenegyerekek* (Giegerlik), melynek J. Wimmer bécsi localpossója az eredetije.¹²¹ Ennek a darabnak hatása alatt egymást érik a *fene-darabok*. Az említett Lukácsy-féle bohózaton kívül idetartozik egy gyermekdarab is: *Az apró fenegyerekek vagy A kis Giegerlik*,¹²² valamint Vendrey Ferencnek és Kövessy Albertnek közösen írt énekes bohósága, *A feneanyósok*, amelyet a székesfehérvári bemutatója után a Városligeti Színkörben is eljátszottak, bár a kritikák gyenge és ízléstelen terméknek minősítették.¹²³

¹¹⁹ Kolozsvári bemutató: 1894. ápr. 26-án. Ellenzék: 1894. ápr. 27., 28., Pesti H., 1894. máj. 1. — Szigeti József művéről l. jelen munka 297. l.

¹²⁰ Krisztinában 1891. aug. 1-én. Zene: Kerner József.

¹²¹ Főv. L., 1890. jún. 8., Pesti H., 1890. jún. 8., 1891. jún. 14., Bud. Hirl., 1892. jún. 29.

¹²² Játszotta Feld Zsigmond gyermekszínháza a Vigadóban, 1890. dec. 28-án. Írója valami *Hosszú A.* volt. L. Pesti H., 1890. dec. 28.

¹²³ Pesti H., 1892. márc. 8., aug. 27., aug. 28., Bud. Hirl., 1892. aug. 27., Főv. L., 1892. aug. 28.

Itt említjük meg, hogy Szirmai Imrének még egy effajta átdolgozása került színre a Városligeti Színkörben. Címe: *Körút 27. szám*. L. Pesti H., 1891. aug. 15. és 16.

Ugyancsak a fővárosi életből meríti témáját a másik Lukácsy-darab, *A kurtaszoknyások* is.¹²⁴ A cím a ballerínákat akarta jelenteni. Az egykorú bíráló a darabot nem találta elég mulatságosnak.¹²⁵

Helyi vonatkozásokban bővelkedik Lukácsynak *A mákvirág* című énekes életképe is.¹²⁶ A gyenge és nem éppen ízléses darab színhelyei egy budapesti kávéház, az Erzsébet-téri kioszk és egy nyári tánc-helyiség, melyben álarcos bált tartanak.¹²⁷

Életképeivel többször keltett feltűnést Kövessy Albert. *A diurnista* című négyfelvonásos zenés-énekes mókája a Krisztinavárosi Színkörben került bemutatásra.¹²⁸ Főszereplője a Borsszem Jankó egyik állandó alakja, Sanyaró Vendel. Laza meséjét csak az tehetette érdekessé, hogy sűrűn fordultak elő benne fővárosi vonatkozások. A második felvonásban valóságos fiakkerosok hajtottak át a színpadon, a harmadik felvonásban pedig a városligeti vurstli élethű másolatával ért el hatást a rendezés.¹²⁹

Következő évben *A primadonna* keltett furesa érdeklődést.¹³⁰ Itt a szerző elég ízléstelenül a fővárosi orfeum egyik, botrányairól híres színésznőjét hozta színpadra. Még lakása címét is megmondták a darab-

¹²⁴ Krisztina: 1892. máj. 28. Zene: Serly Lajos.

¹²⁵ Bud. Hirl., 1892. máj. 29. Lehet, hogy ez a darab Lukácsy egy előbbi művének, *A kurtaszoknyás leánynak* átdolgozása, mely Aradon 1870-ben került színre. L. A Színpad, 1870. szept. 12.

¹²⁶ Krisztina: 1893. júl. 22. Zene: Rosner Vilmos.

¹²⁷ Pesti H., Föv. L., 1893. júl. 23.

¹²⁸ 1892. júl. 16. Zene: Rosner Vilmos.

¹²⁹ Föv. L., Pesti H., Bud. Hirl., 1892. júl. 17.

¹³⁰ Krisztina: 1893. júl. 1. Zene: Tombor Aladár.

ban, s a szerepet játszó színésznő az ábrázolt kolleganőnek öltözködését is híven utánozta. Az aktualitások miatt a darab sikert aratott, s a következő évben is találkozunk vele az óbudai és a kassai színház műsorán.¹³¹

Még tovább tartotta magát a színpadokon *Az új honpolgár*.¹³² A darab a polgári házasság körüli mozgalmakba kapcsolódik, természetesen liberális, filozofia célzattal. Egy munkácsi zsidó gyerek, Goldstein Számi meghódítja egy magyar masamód szívét, s a darab végén már csak a polgári házasság törvényére kell várniuk, hogy egymáséi lehessenek. A darab vidéken is igen sokszor került színre. Különösen népszerű lett belőle Goldstein Számi belépője.¹³³

Zajos sikere és hosszú színpadi élete volt Gerő Károly *Próbaházasságának*.¹³⁴ A mese induló ötlete, — a szükségből kölesönként feleség, akiből azután igazi feleség lesz — régi vígjátéki mozzanat. Itt egy budapesti fiatalember vidéki nevelőapja és nevelőanyja kedvéért hazudja azt, hogy megnősült. Mikor az öregek egyszer Budapestre ruccannak, a fiú kénytelen arra kérni egy leányt, hogy játssza meg vele együtt a férj-

¹³¹ Pesti H., 1893. júl. 2., 1894. júl. 8., Bud. Hirl., Főv. L., 1893. júl. 2., Abaúj-Kassai Közlöny, 1894. okt. 4., 11., 18.

¹³² Krisztina: 1894. aug. 11. Zene: Delin Henrik és Konti József.

¹³³ Pesti H., 1894. aug. 12.

Kövéssy Albert nevéhez még két életkép kapcsolódik: *A mai cselédek* (Óbuda, 1894. aug. 25.) és *Tűzerek a gyakorlaton* (Városliget, 1894. július), de ezek nem eredeti művek, hanem átdolgozások.

¹³⁴ Népszínház: 1893. febr. 18. Zene: Erkel Elek. — Megjelent: Budapest, 1893.

feleséget. A furcsa helyzetből sok mulatságos fordulat támad. Végül azután a játékházasságból igazi házasság lesz.

A darab felépítése kissé lompos, de hangja olyan vidám, menete olyan friss, hogy a siker érthető. Nagy népszerűségéhez igen hozzájárult az is, hogy az egyik kuplé refrénjét („Kossuth Lajos azt üzenté“) a rendőrség betiltotta. Erre a színész — Solymosi Elek — a tilos dalnak csak a melódiáját zümmögte el. Az ellenzéki érzésű közönség minden este tombolva követelte a refrént.¹³⁵

A *kis pékné* főalakja egy Lóri nevű fiatal özvegyasszony.^{135a} Férje pék volt vidéken. Zsugoriságával meglehetősen gyűjtött össze. A pénz azzal a kikötéssel száll az asszonykára, hogy nem szabad újra férjhez mennie, mert különben a meghalt férj unokaöccsének, Recze Péternek van jussa a vagyonhoz. Lóri felköltözik Pestre, s a darab cselekménye itt játszódik. A bonyodalom úgy oldódik meg, hogy az özvegy éppen Recze Péterhez megy nőül, s így az örökség együtt marad.

A vígjáték egészen a *Próbaházasság* nyomain halad. Mulatságos ez is, de igen sok motívum kereszteződik benne. Túlbonnyolítottsága miatt kissé fárasztó. Az alakok hasonlítanak a szerző előbbi énekes játéka-
nak figuráihoz. A közönség éppen ezért nem fogadta

¹³⁵ Vas. Ujs., 1893. 9. sz., Pesti H., 1893. febr. 23., 27., márc. 3., 11., 20., ápr. 5., 16., 19. — A darab vidéken is sokszor ment, sőt Bécsben, Drezdában és amerikai színpadokon is játszották. — Verő György i. m. 272—274. l.

^{135a} Népszínház: 1894. nov. 24. Sűgőkönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

olyan szívesen, mint amazt. Elég volt számára egy sütetből egy lepény.^{135b}

Pesti életkép Rothauser (*Ruttkai*) Miksa *Holtomiglanja* is.¹³⁶ A cím arra utal, hogy a darab hősnője minden udvarlói mesterkedés ellenére is hű marad hites urához. Az egésznek hangjában van valami, ami Csiky vígjátékaira emlékeztet. Másfelől pedig úgy látszik, mintha a szerző Gerő Károly nagy sikerét ambicionálná. Nem tud azonban olyan vidám lenni, s fordulatai is néhol erőltetettek. A fővárosi vonatkozások elég sűrűek: postáskisasszony, pesti szabómester, borbélyinas s egy ütött-kopott, de szörnyen jószívű zsidó hordár nyüzsg a szereplők között.¹³⁷

Pár hónappal a millennium előtt került színre Beöthy László énekes bohózata, a *Három Kázmér*.¹³⁸ A bolondosan furesa mese a következő két szálból szövődik: egy gazdag különé végrendelete szerint a félmillió vagyon csak úgy jut unokahúgára, ha olyan emberhez megy feleségül, akinek Kázmér a keresztnéve. Ellenkező esetben a pénzt az elaggott kutyák menedékhelye kapja. A másik fő mozzanat, hogy egy csikágói orfeumesillag telefon útján férjhez megy előtte még ismeretlen fiatalemberhez, s csak miután

^{135b} Vas. Ujs., 1894. 48. sz., Föv. L., 1894. nov. 25.

¹³⁶ Népszínház: 1896. jan. 10. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

¹³⁷ Vas. Ujs., 1896. 3. sz., Pesti H., 1896. jan. 11. — Verő György i. m. 268. l.

¹³⁸ Népszínház: 1896. jan. 25. Zene: Szabados Béla. Sógókönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

ezenképpen megesküdött vele, indul el, hogy felkeresse házastársát.

Beöthy Lászlónak, a később olyan nagyhatású színházi embernek technikai készsége, színpadismerete már ezen a fiatalkori darabján is meglátszik. Zajos és tartós sikere volt.¹³⁹

*

Kisebb jelentőségű bohózatos életképekről is meg kell még emlékeznünk. Bár történeti áttekintésünkben a lehető teljességre törekszünk, a se szeri, se száma alsóbbfajú drámai művek közül mégis válogatnunk kellett. Sok van ezek között olyan, amelynek sem tárgyánál, sem formájánál fogva semmi jogcíme nem lehet arra, hogy a magyar színműirodalom történetében akáresak pusztá megemlékezéssel is szerepeljen. A valami tekintetben mégis jellemző szerzők a következők.

Kétes hitelességű adatunk van *Deréki Antalnak A falusi kis lány Pesten* című életképéről (1884),¹⁴⁰ több és biztosabb híradásunk *A szép Nádiáról*. A sok beszédbe fulladó, szentimentális darab nem elégítette ki a fővárosi közönség igényeit.¹⁴¹

Debreceni bemutatója után Budapesten is színre került *Vértessy Arnoldtól Irma úrfi*. A korabeli műbírálat szerint zavaros meséjű énekes bohóságban magyar, sváb, zsidó és rác ajkú szereplők fordultak elő, s valamennyien tájszólásban beszéltek.¹⁴²

¹³⁹ Pesti N., 1896. jan. 26., Vas. Ujs., 1896. 6. sz.

¹⁴⁰ Magyar Színm. Lex.

¹⁴¹ Városligeti Színkör: 1890. júl. 2. — Föv. L., Pesti H., 1890. júl. 3.

¹⁴² Krisztina: 1886. jún. 5. — Pesti N., Bud. Hirl., 1886. jún. 6.

Több sikerrel működött a zenés életképek területén Rónaszéky Gusztáv. Az Ujvári Bélával együtt írt *Óh Oszkár!* című boházata Sopronban,¹⁴³ az egyedül írt *Házasság a börtönben* pedig Debrecenben került színpadra.¹⁴⁴ Élelapi figurákkal alakított mesét Rónaszéki a *Tyukodi Lőrinc familiája Budapestben* című énekes boházatban.¹⁴⁵

Valamivel több figyelmet érdemel az *Ördögűző huszártiszt*, amely Shakespeare *Makrancos hölgyének* magyar környezetbe való helyezése. Rónaszéky azonban nem az eredetihez nyúl, hanem a *Holbein* Ferenc német szerző átdolgozása után *Somolkitól* magyarított régi szöveget frissítette fel, és látta el dalokkal.¹⁴⁶

De nemcsak *A makrancos hölgy* fő meséjét, hanem keretének ötletét is feldolgozta Rónaszéky *A méltóságos csizmadia* című zenés életképben. Egy csizmadia-legényt itatnak le benne s egy órára elhitetik vele, hogy méltóságos úr.¹⁴⁷

Rónaszékytól a *Vasárnap délután* című zenés életkép elég tisztes sikerrrel szerepelt a Városligeti Színkörben.¹⁴⁸

Vidéki színpadokon többször játszották M é s z á-

¹⁴³ 1886. novemberében. (Magy. Színm. Lex. és Szinnyei.)
Lehet, hogy átdolgozás.

¹⁴⁴ 1886-ban. (Magy. Színm. Lex.)

¹⁴⁵ Krisztina: 1889. júl. 22. — Pesti H., Főv. L., 1889. júl. 23. — Debrecenben is játszották, 1889. nov. 19. „Debrecen“, 1889. nov. 19.

¹⁴⁶ Kolozsvár: 1893. szept. 23. A kolozsvári beszámolók szerint a mesét Shakespeare után Blum dolgozta át. — Városligeti Színkör: 1894. jún. 26. Főv. L., 1894. jún. 29. — Ment vidéken több helyütt is. (Magy. Színműv. Lex.)

¹⁴⁷ Krisztina: 1895. jún. 22. Pesti H., 1895. jún. 23.

¹⁴⁸ 1896. ápr. 12. Bud. Hirl., 1896. ápr. 14.

ros Kálmánnak, a kolozsvári színház titkárának látványos és zenés bohózatát, *A diploma bolondját*.¹⁴⁹ Meséje azon fordul meg, hogy egy anya csak diplomás emberhez akarja leányát adni, pedig az egy szobrászba szerelmes. A szereplők nagy része az irodalomban akkor divatos bohémvilághoz tartozik.

Egyfelvonásos kis énekes játék Kabos Edétől *A kupében*. Az egész mese mindössze annyi, hogy egy haragos szerelmes pár — orvos és színésznő — összer kerül a robogó vonatban és kibékül.¹⁵⁰

Egy akkortájt nagy port felvert lottó-csalás ügyét választotta tárgyul Fehér Lajos a *Félmillió s ternóban*. A közönségnek belőle inkább csak egy-két kuplé és a Giegerli-induló tetszett.¹⁵¹

Némi sikere volt Andreánszky Jenő és Nagy Ernő énekes vígjátékának, *A szalonbetyárnak*. A darabot, átírva, a bemutatót követő esztendőben is játszották.¹⁵²

A népszínműíró és színész Kazaliczky Antal két életképpel szerepel az alsóbb drámai műfajok művelői között. *Ne hagyd magad Schlesinger!* című énekes darabja a Városligetben került színre, s elég sok-

¹⁴⁹ Előadták Kolozsvárott, Nagyváradon és a Krisztinában. — „Kolozsvár“, 1887. jún. 3., Bud. Hirl., 1887. nov. 12., Pesti H., 1889. szept. 21. Zene: Müller Ottó. L. Szinnye.

¹⁵⁰ Népszínház: 1888. márc. 28. Zene: Konti József. — Pesti H., Bud. H., Föv. L., 1888. márc. 29.

¹⁵¹ Városligeti Színkör: 1894. aug. 24. Zene: Virányi Jenő. — Pesti H., Föv. L., 1894. aug. 25.

¹⁵² Városligeti Színkör: 1891. júl. 3., Krisztina: 1892. aug. 5. — Bud. Hirl., 1891. júl. 3., 4., 1892. aug. 6., Föv. L., 1891. júl. 4., Pesti H., 1892. aug. 6.

szor adatott.¹⁵³ *A krakélerek* a Krisztinavárosi Színkörben kevesebb hatást keltett.¹⁵⁴

A népszerű színésznek, Sziklay Kornélnek Ilosvay Hugóval együtt írt *Rendez-vous*-ja a Városligeti Színkörben jutott a közönség elé.¹⁵⁵

A később olyan termékeny bohóság-szerző, Feld Mátyás ugyancsak a Városligeti Színkör számára írta *A nevető Budapest* című énekes életképet.¹⁵⁶

Paál Gyulának, a szorgalmas vidéki szerzőnek *Jukkerleánya* nem jutott nagyobb színpadra.¹⁵⁷

Sztojanovits Jenő *Kis hörcsögét* a Krisztinavárosi Színkör mutatta be.¹⁵⁸

Csak mint Sardou *Szókimondó asszonyságának* paródiája érdemel említést a *Szókimondó ember* Dunay Gyulától.¹⁵⁹

A tatai grófi színházban mint pályanyertes egyfelvonásos vígjátékok kerültek színre Bokor Józseftől *Egy válópör adatai* és Borostyán Irmától *Kis Zsuzsa*.¹⁶⁰

Ha még utalunk Komor Gyulának a Városligeti Színházban a kilenevenes években színrekerült idegenből átdolgozott darabjaira és megemlítjük

¹⁵³ Először 1891. aug. 7-én. Föv. L., Pesti H., 1891. aug. 8.

¹⁵⁴ Először 1892. szept. 9-én. Föv. L., 1892. szept. 10. — A szerző *Lorényi K. Antal* név alá rejtőzött.

¹⁵⁵ 1893. aug. 12-én. Föv. L., Bud. Hirl., Pesti H., 1892. aug. 13.

¹⁵⁶ Először: 1894. jún. 1-én. Pesti H., 1894. jún. 2.

¹⁵⁷ Rimaszombat: 1895. máj. 22-én. — „Gömör-Kishont“, 1895. máj. 30.

¹⁵⁸ 1895. jún. 4-én. Vas. Ujs., 1895. 27. sz.

¹⁵⁹ Városligeti Színkör: 1895. júl. 5. — Pesti H., Bud. Hirl., 1895. júl. 6.

¹⁶⁰ Vas. Ujs., 1895. 23. sz.

Vendrei Ferencnek, a kitűnő színésznek Kolozsvárott 1894-ben nagyon megbukott *Két kérdőjelét*,¹⁶¹ akkor a bohózatos életképekről való beszámoló kötelességünknek eleget tettünk.

Egyetlenegy *nem víg hangú* alsóbb drámai műről kell még megemlékeznünk, arról sem értéke, hanem bizonyos kortörténeti érdekessége miatt. H e t é n y i Bélától *A nihilisták* című látványos, zenés mű a Krisztinavárosi Színkörben elég hatással adatott.¹⁶² A kilenc képből álló orosztárgyú szenzáció-dráma a vérezen komoly fő mese mellett nem nélkülözte a komikumot sem, sőt az operettek és zenés életképek mintájára víg kuplékat is tartalmazott.¹⁶³

¹⁶¹ 1894. júl. 28. „Kolozsvár“, 1894. júl. 30. (Felvettük a prózai bohózatok közé is. L. 106. l.)

¹⁶² 1881. júl. 23. Zene: Bokor József.

¹⁶³ Bud. Hírl., 1881. júl. 24., Színpad, 1881. aug. 16.

BEFEJEZÉS.

Utunk végére érkeztünk.

A hegytetőről, amelyre vándorlásunk alatt feljutottunk, a megjárt kanyargókra vissza kell pillantanunk.

A magasság, amelyre felvergődtünk, nem szédítő, nem merész, a megtett út sem volt meredek, hirtelen kapaszkodókkal nem fárasztott, elragadó kilátásokkal nem lepett meg, lassú emelkedés volt, kényelmes turista-út, s inkább csak enyhe vidékekre nyitott tekintetet. De ha visszapillantunk rá, mégis azt látjuk, hogy fölfelé vezetett, s végső benyomásunk mégis csak az, hogy a kirándulás érdemes volt a fáradságra.

Mert igaz ugyan, hogy a kiegyezésre nyomon következő emberöltőnek magyar drámaírása nem tud olyan egyéniségeket felmutatni, mint az előtte járt nemzedékek irodalma. Az a három évtized, amelynek színműírói munkásságát vizsgáltuk, nem adott Katona Józsefet, Vörösmarty Mihályt, Madách Imrét. De ha ilyen arányú egyéniségekre a kiegyezés és a millennium között nem akadtunk is, a magyar dráma átlagszínvonalala az előbbi korszakokhoz képest mégis emelkedést mutatott.

A legfeltűnőbb, s a kiemelésre legméltóbb eredmény, hogy az új dráma a réginél általában európaibb

jellegű. Az a társadalom, amely benne tükröződik, többértű, differenciáltabb és változatosabb. Ábrázolásához is gazdagabb írói eszközök, raffináltabb technikai fogások szükségesek, mint a régi egyszerűbb társadalom érzéseinek, viszonyainak és problémáinak rajzához.

A kiegyezés előtti magyar dráma inkább nemesi és falusi jellegű. Az új színműben ezzel ellenkezőleg a városi polgárság, a magyar harmadik rend gondolkozása és élethangulata nyilvánul meg. Ez az új, ez az urbánus társadalmi alakulás a nagy politikai fordulat után eleinte tétovázva s nehezen bontakozik ki, de egy pár esztendő múlva mégis érezteti jelenlétét. Életmegnyilvánulása kezdetben annyira zavaros, formája eleinte annyira egyénietlen, annyira idegen mintakép után igazodónak tűnik fel, hogy íróink bizalmatlanok vele szemben, és szinte félnek színpadi ábrázolásaikhoz mintául venni, anyagul választani. A zürzavaros társadalmi valóság elől először egy képzelt, egy csillogó, egy tarka mesevilágba menekülnek és a romantika fantasztikumát akarják új életre támasztani. Ennek az iránynak sikerül is egy rövid időre pillangó életet élnie, de a tarka hímper hamarosan lefoszlik, gyors hervadás következik be, s az *újromantika* elveszti közönségvarázsát.¹ A színházak műsorgondja, a figyelmes és jószemű színházvezetők biztatása azután mégis csak rátereli drámaíróink figyelmét az új témaanyagra, az erjedésben lévő magyar városi életnek, a polgárságnak, a szalonvilágnak színpadilag használható, drámailag feldolgozható, közönségsikert ígérő

¹ A romantika feléledésének egyéb okairól l. az I. kötetnek *Az újromantikus színmű* című fejezetét.

elemeire. És Csiky Gergely műveiben végre a kor irodalmi igényeinek megfelelő *társadalmi színmű*vel gazdagodik drámaírásunk. A Csiky nyomába lépő nagy írósereg mutatja, hogy az új műfaj a hazai talajban is mennyire életképes.

A kialakuló magyar polgári réteg még némi tekintetben folytatása a nemesi középosztálynak. Igaz, egyik eredő ága az idegenajkúból magyar szóra kapó városi réteg, a másik nem kevésbbé jelentős összetevője azonban a faluról városba költöző, s az új életformához lassan hozzásimuló alsónemesség. És éppen ennek, a multban és a nemzeti hagyományokban erősebben gyökerező elemnek ízlése és életfelfogása magyarázza, hogy a *történeti dráma* tovább él, sőt — legalább ami a számbeli termést illeti — igen dús hajtású marad. Ez magyarázza azt is, hogy a régi, a kedélyes, tajték-pipás és kvaterkázó *vígjáték* is élénk közönségviszhangot ébreszt.

A városiasodás erősödésével és bizonyos kozmopolita szellem terjedésével azonban a történelmi tárgyak feldolgozásai szinte évről-évre fakóbb színt öltenek magukra, s a régi, nemesi korszak pátosza egyre erőltetettebbé válik. A falusi kedélyességű, a tartózkodóbb hangú, a nemesen érzelmes vígjáték pedig — a kor nagyvilágibb ízlésének megfelelően — egyre jobban helyet ad a korlátlan vidámságú, a felszínesebb érzelmi életet ábrázoló, a cinikusabb hangú *bohózat*nak.

A magyar városi középosztály gondolkozásmódja és életlátása nyomja rá bélyegét a népies színműre is. A magyar polgárság szívesen látja színpadon a falut és a tanyát, kedvvel andalodik el a szép dalokon, —

kivált ha Blaháné énekli őket — de a népéletet nem a maga nyers valóságában, nem szilaj szenvedélyeivel és nyomorúságaival akarja kapni, hanem vásárnapiasan takaros formában, idillivé stilizálva. A Tóth Ede—Csepreghy-féle *népszínmű* stílusa és életformálása így válik szinte egyedül uralkodóvá. A polgári közönség az erőteljesebb ábrázolású, a népi élet igazságához közelebb járó *népdráma*-törekvéseket — Rákosi Jenő és Rátkay László műveit — csak ritkán kíséri buzdító tapsaival.

A városi élet könnyedebb életfelfogásának nagyon népszerű színpadi visszhangja lesz a torzba hajló, a sikamlósságokat kedvelő *operett*. Ez a műfaj dráma-irodalmunk történetében éppen a vizsgálatul vett időszakban fejlődik gyámoltalan tapogatódzások után anynyira színpadképessé, hogy aztán a jelen században valóságos világeikké válják. A gráciáknak ez a neveletlen gyermeke a maga mondanivalóit jóideig történeti jelmezbe bujtatja, vagy irreális környezetbe helyezi, de a korszak végefelé tárgykörébe öleli a modern életet is, és maga mellé műfajváltozattá fejleszti a városi *életképet* is. A szédítő ütemben gyarapodó Budapest egyre szívesebben látja színpadon a maga mindennapi nyüzsgését, a maga mindennap látott tipikus figuráit és életének jellegzetesebb színhelyeit.

A polgárság — mint a színházak mecénása — az ábrázolásnak bizonyos mértékű realitása felé szorítja a drámaíró. Nem szereti, ha életviszonyait, problémáit magasabb költői szférába emelik, jobban kedveli az írói tekintet közelnézését. Ez a *realizmus* azonban — éppen a polgári kényelmes életérzés kedvéért — nem lehet merész, nem lehet nyugtalanító. Csak a józan

középszerűség, csak az arany középút az, amit ez a publikum komoly és víg darabban elviselni tud.

Éppen ezért tragikus magasságokig, markoló lélektani mélységekig nem is tanácsos az írónak merészkednie. A komoly összeütközéseket tárgyul választó darabok is rendesen kibékítően végződnek. Az e korban keletkezett színművek legnagyobb része érzelmes-ségben oldja fel a tragikussá válható összeütközéseket, kompromisszumban békíti ki az ellentéteket. Így válik uralkodóvá a színpadon az ú. n. *színmű*, a régi poetikától igen találóan *középfajú drámának* nevezett forma.

Mindamellett tagadhatatlan, hogy elég tekintélyes számmal jelentkezik a szomorújáték is. Ezek a *tragédiák* azonban legnagyobb részt kiokoskodottaknak hatnak, összeütközéseik, megoldásaik régi darabok után-érzéseiként tűnnek fel. Láttukra vagy olvastukra nem járja át esontunkat és velónket a végzet orkánja, inkább a színpadi kulisszák mögött elhelyezett, s a díszletező munkásoktól hajtott viharegép szelét érezzük. Az e korban keletkezett szomorújjátékok legnagyobb részéről az a benyomása a szemlélőnek, hogy ezt a nagymultú és magasrangú műfajt főképpen csak az iskolás hagyományok tartják életben, vagy pedig az elég sűrűn meghirdetett drámapályázatoknak — nem egyszer szégyenparagrafus útján — odaítélt aranyai.² Tiszteletre-

² A Teleki-pályázaton nemcsak abszolút becsünek minősített művek kaphattak díjat, hanem a *legkevésbé* gánacsolt pályamunkák is. Ebben az esetben azonban a 100 aranyat csak akkor fizették ki, ha az író — a jelíges levél tulajdonosa — jelentkezett a díjért, s megengedte nevének nyilvánosságra hozatalát. Ezt az odaítélési módot nevezte a korabeli irodalmi közvélemény gúnyosan szégyen-paragrafusnak. (L. Sz. K.: *A Teleki pályázat „szégyen-paragraphusa”*. Bud. Sz. 1892. évf.)

méltó kivétel a tragikus hangulatok erőteljessége, s a tragikus problémák átgondoltsága tekintetében Rákosi Jenő drámaköltészete.

Akárcsak a komolyabb hangú drámában, éppen úgy a tisztes közészerűség volt az uralkodó jelszó a *vígjáték* területén is. Tagadhatatlan, hogy sok kedves figura, sok életből ellesett és ügyesen megrajzolt mozzanat kavarog e korbeli komédiáinkban, de mélyebb szatíráig, a társadalmi viszonyoknak, vagy a lelki ferdeségeknek keményebb bírálataig itt sem igen bátorodik az író. Legtöbbjük az európaszerte divatos rózsaszínű vígjáték divatjának hódol. — Feltűnő az is, hogy a kiegyezés után jelentkező politikai komédia hamarosan ellanyhul, és végül teljesen elsorvad.

Ugyanez az uralkodó életérzés okozza, hogy színműköltészetünkben olyan kevés a filozófikusabb vonatkozás, az emberi sorsnak böleselőbb szemmel való tekintése. Madách Imre *Az ember tragédiája*, Vörösmarty Mihály *Csongor és Tündéje* aránylag kevés íróknak mutat példát.

Igen tanulságos drámai irodalmunknak ezt a közészerűségtiszteletét a magyar költészet e korbeli egyéb műfaji megnyilatkozásaival egybevetni. A lírában, a regényben s a novellában többször találkozunk merészebb hanggal, mélyebb életérzéssel, filozófikusabb szemlélettel és keményebb társadalombírálattal, mint a színpadi irodalomban. Érthető jelenség ez, ha fontolóra vesszük, hogy a drámának sokkal inkább számot kell vetnie a nagyközönség uralkodó ízlésével és életszemléletével, mint a többi költői formának. A drámaíró szavai — tömegben összegyűlt közönség előtt hangozván el — erőteljesebb és hirtelenebb visszhangot vernek, mint akár a lírai, akár

az elbeszélő művekben kifejezett érzések, meglátások és gondolatok. A drámaíró a maga közönsége könynyebben és nagyobb hatással kényszerítheti tartózkodásra, mint a többi irodalmi forma művelőjét.

Az elmondottakból természetszerűleg következik, hogy melyik az a külföldi irány, hogy kik azok az európai drámaírók, akiket a magyar szerzők mintául fogadnak el. A kiegyezés utáni magyar közönség ízléséből és életfelfogásából érthető, hogy a francia társadalmi dráma művelői (Augier, Dumas, Sardou stb.) számítottak a színműírás atyamestereinek. Az ő karakterábrázolásuk, az ő látásuk, társadalomrajzuk plántálódik át a magyar színpadra is, természetesen a hazai viszonyok szerint módosulva, magyar levegővel és miliővel körítve. Ezeknek a francia mestereknek hatása azonban olyan erős, hogy a modern életben játszó darabjaiknak több fordulata, több összeütközése nemesak polgári darabjainkban ismétlődik, hanem egyszer-másszor belejut a történelmi drámába, sőt a népszínműbe is.

A XIX. századi francia iskola nagy befolyása mellett a vizsgált években csak ritkán és nem valami nagy hatást keltve mutatkozik Ibsen Henriknek, vagy a naturalista és szimbolista íróknak illétése.

A francia társadalmi színműnek ez a nagy tekintélye, ha tartalmi tekintetben egyoldalúvá tette is a kiegyezés és a millennium fejlődő drámairodalmunkat, technikai téren igen üdvös hatásokat eredményezett.

Egyáltalában a *forma* az a terület, amelyen ebben az időszakban a magyar színműírás a legtöbbet halad. A régi magyar dráma csikorgó gépezete olajosabbá válik, kerekei símábban forognak. Igaz, hogy a kiegye-

zés előtti évtizedek műsorteremtő írója, Szigligeti Ede technikai tekintetben szintén nagy ügyességet mutatott, de eszközei, anyaga és azok az éleviszonyok, amelyekből merített, jóval egyszerűbbek, sőt néha szegényesebbek voltak, mint a hatvanhét után működő írói nemzedéké. Szigligeti formája mindenesetre jelentős állomás a magyar dráma fejlődésében, s hatása a nyomába lépő írókra nem kiesinylendő, mindamellett az új, a gazdagabban differenciált társadalom kifejezése érdekében túl kellett haladni rajta. Az új dráma külső és belső formájának továbbfejlesztésében Csiky Gergelynek vannak legnagyobb érdemei.

A kiegyezés után felvirágzó új magyar színmű szerkesztése általában gondosabb, s jóval szorosabb, mint a legtöbb régi magyar drámáé. A mesevezetés lassúságával, a kompozíció hanyagságával, lazaságával, az indokolás lomposságával persze ezután is nem egyszer találkozunk, de ha a két korszak színműtermésének átlagát mérjük össze, akkor a haladás valósággal szembeszökő.

Az új dráma szerkesztésbeli nagyobb műgondjára jó iskola volt az *egyfelvonásosok* divatja. Ezeknek az apró drámáknak szerzői a szűkreszabott keret miatt szinte kényszerültek a biztosabb kompozícióra s amit így tanultak, hosszabb lélekzetű darabjaikban is érvényesítették. (Az egyfelvonásosoknak nagy elterjedését talán kapcsolatba lehet hozni az elbeszélő irodalomban ugyanez időtájt népszerűvé vált ú. n. *rajzzal* és a *tárcanovellával*, amelyek a régi „beszélyeknek“ összszeszűkült formái.)

A formai tekintetben tapasztalt haladás teljes értékelése szempontjából figyelembe kell venni azt a körülményt is, hogy a kiegyezés után működő dráma-

írónak egyazon felvonást nem igen volt módjában több színhelyen játszattania, vagyis művét nem oszthatta sűrűn váltakozó képekre. A régi magyar színpad nagyobb szabadságot engedett az írónak: egyfelől a díszletek sohasem voltak „zártak“, s még a szobákat is párhuzamos, rézsút kulisszákból állították össze, másfelől pedig csak éppen a legszükségesebb díszletelemeket alkalmazták a színpadon. A játéktéren jóformán nem volt más bútor vagy kellék, csak amit a színész igénybe vett, amit használt, szóval csak az, ami „játsozott“. A realista ízlés erősödése, s az ezzel kapcsolatos rendezői irány, a meiningenizmus egyre aprólékosabb, egyre tömöttebb színpadokkal dolgozott. Ezt a zsúfoltan berendezett játékhelyet — forgószínpad még nem állván rendelkezésre — nem lehetett unos-untalan cserélgetni. A modern színpadi írónak a saját jól fel fogott érdekében az új díszletezési mód követelményeit kellett szem előtt tartania. Nehogy a színpadi átdekorálás szünetje következtében darabjának hatása foszlányokra szakadozzék, a szerző kénytelen volt egyazon felvonáson belül helyegységgel dolgozni.³

Ez a felvonás-helyegység az új dráma formai nehézségei közé tartozott. A magyar színműírás dícséretére kell megállapítani, hogy ezt a technikai nehézséget íróink a legtöbb esetben ügyesen győzték le.

Az általános formai fejlődéssel együtt a *dráma nyelve* is hajlékonyabbá válik, főképpen frissül. A régi körülményesség, a régi leptetés, sőt feszesség helyett szökellőbb, elevenebb dialógusokkal találkozunk. S ha mai szemünkkel és igényeinkkel Csiky Gergelyt ebben a tekintetben már nehézkesnek érezzük is, for-

³ L. bővebben az I. kötet Bevezetését.

dítsuk meg tekintetünket, s ne az azóta megtett fejlődés oldaláról vizsgáljuk őt, hanem az előtte jártak felől szemlélve, — s egyszerre szembeszökik az a nagy haladás, amit ebben a tekintetben az ő drámaírása képvisel. A korszak végén azután megjelenik az az írónk is, akinek a modern magyar színpadi próza mind esiszoltság, mind pedig elevenesség, fordulatosság, kihegyezettség tekintetében a legtöbbet köszönhet, — Herczeg Ferenc.

Sajnos azonban még ez a nagyon értékes fejlődési folyamat sem tudta, nem hogy megszüntetni, de még csökkenti sem a henye *monologizáltatás* és a nagyon kellemetlen *félreszók* alkalmazását. Ezen a téren csak az új század magyar drámaírása vitte végbe az annyira várt reformokat.⁴

Ami az emelkedettebb hangú darabok dikióját illeti, ezen a téren kevesebb haladást észlelhetünk, mint a prózai dialógus tekintetében. Katona József nyelvének faragatlan erélye és drámaisága, Vörösmarty Mihály verseinek változatos muzsikája alig talál követőkre. Az újromantika a kelleténél líraibbra lágyítja, a kíváncsnál cicomásabbá dekorálja a drámai dikiót, annyira, hogy egyes részletek szinte szavalmány-betéteknek hatnak.⁵ Kivétel Jókai Mór színműveinek pompázatossága mellett sem terjengő nyelve, főképpen pedig Rákosi Jenő verses drámái, melyekben ugyan akadnak stílus-modorosságok és ritmikai

⁴ Tévedés ne essék! Nem minden monológot tartunk írói henyeségnek. L. erről a kérdésről jelen munka II. kötetének 112—114. lapjait.

⁵ Nem érdektelen ebből a szempontból Tóth Kálmánnak *A drámai nyelvről* írott tankölteményét elolvasni.

furesaságok, de amelyeknek sodró lendülete, kifejező ereje s valami érdekes muzsikája van.

Ha végül *irodalomszociális* szempontból próbáljuk megvizsgálni a kiegyezésre következő évtizedeket, nagyjában ugyanazt a helyzetet látjuk a színműírás terén, mint amit a magyar költészet általában ez időszakban mutat. Itt is, a dráma területén is, Budapestnek szinte abszolút uralkodó szerepét figyelhetjük meg.

Budapest hatvanhét után szédítő iramban fejlődött világvárossá. A kiegyezéskor az ikervárosoknak még körülbelül csak negyedmillió lakosa volt. Ez a szám alig harminc esztendő alatt — a millenniumra — félmillióig szökött fel. Ugyanezt a hatalmas arányú fejlődést látjuk irodalmi tekintetben is. 1867-ben Magyarországon 580 mű jelent meg nyomtatásban, 1896-ban már 1434. A magyar nyelven írt hírlapok és folyóiratok száma a kiegyezéskor 80 volt, a millennium évében az időszakai sajtó termése 801-re szökött fel. Ezek a számok természetesen az egész országra vonatkoznak, de a főváros korlátlan vezető szerepét semmi sem mutatja jobban, mint hogy mind a könyv-, mind a hírlaptermesnek aránytalanul nagy százaléka Budapestre esik.⁶

Ugyanez a helyzet a színházak tekintetében is. Egészen a hatvanas évekig Pest-Budának csak egyetlen magyar színháza van. Ekkortájt azonban megkezdődnek az új színházalapítások, amik aztán természetesen a drámai termelés nagymértékű szaporodását és a műfajok gyorsabb ütemű differenciálódását von-

⁶ L. Endrődy Sándor: *Beszélő számok. (A magyar irodalom története 1900-ig. Szerkesztette Ferenczi Zoltán. Budapest, 1903. Műveltség Könyvtára sorozat egyik kötete.)*

ják maguk után. A népszínházi törekvések 1875-ben a pesti Népszínház megalapítására vezetnek; 1884-ben külön falak közé költözik a dalmű, s a millennium előtt egy-két esztendővel megindul a Vígszínház létesítésére irányuló törekvés — abból a célból, hogy a népszínmű, az operett és az opera után önálló Múzsátthont kapjon a bohózat is. 1889-ben megszűnik a budapesti német színészet, s most már az ország fővárosának színművészete egyedül a magyar szó és a magyar szellem ügyét szolgálhatja.⁷

Budapest vezetése a kiegyezés utáni években a színjátszás és a drámairodalom területén még korlátlanabb, mint az irodalom egyéb ágaiban — kivéve természetesen a hírlapirodalmat. A színházi élet lükettéséhez nagyváros szükséges, s az országnak egyetlen nagyvárosa ekkor még Budapest. Kolozsvár ugyan jó színészeket nevel, lelkes rendezői is vannak, s színpadján hébe-hóba érdekes drámatörekvések jelentkeznek, — de Budapesttel természetszerűleg nem bírhatja a versenyt.⁸ — Drámaíróink között is akad néhány, aki vidéken indul írói pályára, de ezek is csak akkor tudnak az általános fejlődésbe szervesen bekapcsolódni, amikor a fővárosi színházi világ észreveszi őket. S a drámairodalomnak ez a fővárosban való erős központosodása eredményezi, hogy a zsidóságnak a század-

⁷ A millennium idején Budapesten a következő színházak működtek: Nemzeti Színház, Népszínház, M. kir. Operaház, Várszínház (a Nemzeti és az Opera felváltva játszottak benne), Vígszínház, Krisztinavárosi Színkör, Városligeti Színkör, Óbudai Színház. V. ö. az első kötet *Új korszak, új színházak* című fejezetét.

⁸ L. Ferenczi Zoltán: *A kolozsvári színészet és színház története*. 1897.

végi színjátszás és színműírás területén szinte még nagyobb a befolyása, mint az irodalom és művészet egyéb ágaiban.

A színházi élet természetéből következik, hogy a drámatörténet vizsgálójának különös gondot kell fordítania a sajtó, a hírlapi kritikák állásfoglalására is. A regényt, a novellás vagy a verses kötetet nem követi mindjárt megjelenése után a bíráló megbeszélés. A színházi bemutatóra ellenben nyomban és egyszerre tömegesen következik a sajtó állásfoglalása, amely így azután a sikernek vagy sikertelenségnek hatásosabb tényezője, mint az irodalom más területein. Sőt nem egy esetben egy-egy színműnek a fejlődésbe való kapcsolódása világosabban tűnik ki a bemutató alkalmával megjelenő bírálatokból vagy vitákból, mint magából a munkából.

A kiegyezéstől a millenniumig terjedő időszak nem fénykora a magyar drámai irodalomnak, de tartalmi és formai tekintetben egyaránt jelentős folyamat. A történeti szemlélet számára a legnagyobb értéke, hogy előkészíti és befolyásolja a századfordulón és az új század első évtizedeiben bekövetkező nagyarányú és nagyobbértékű drámai mozgalmat.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ A II. KÖTETHEZ.

- A baba* l. Szécsi Ferenc
A babos kendő l. Monostori Krausz Károly
A bankár leánya l. Zachariásné Kallós Ilona
A Barangok vagy A peonai vojvoda l. Jókai Mór
A bálkirálynő l. Berezik Árpád
A bányatiszt l. Dengi János
A báróné levelei l. Rákosi Jenő
A becsület szegénye l. Makróczy János
A betörők l. Rónaszéky Gusztáv
A betyár kendője l. Abonyi Lajos
Abner l. Hamvas József
A bolondok grófja l. Jókai Mór
A boldogító l. Prém József
A bolond l. Rákosi Jenő
 Abonyi Árpád: *A hírnév* 103 — *A pók* 104 — *A Zách-család* 150 — *György úr* 103 — *Moór herceg* 150 — *Nehéz sebek* 246—247 — *Torockón* 246
 Abonyi Gyula és Margitay Dezső: *Az arany balta* 202
 Abonyi Lajos: *A betyár kendője* 246 — *A leányasszony* 246 — *A néhai meszes tót* 205 — *A siroki románc* 244 — 245 — *Magduska öröksége* 243
A bor l. Gárdonyi Géza
A céger l. Balassa Ármin
A cigánybáró 281, 282
A citerás l. Csiky Gergely
A civis leánya l. Monostori Krausz Károly
A csalhatatlan l. ifj. Ábrányi Kornél
 Acsády Ignác 182
A cseperke kalap l. Papp János
A cserebogár l. Margitay Dezső
A csizió l. Makróczy János
A csizmadia mint kísértet l. Szigligeti Ede
A dadai uzsorás l. Rónaszéky Gusztáv
A dezentor l. Rákosi Viktor
A diploma bolondja l. Mészáros Kálmán
A diurnista l. Kövessy Albert

- A dolovai nábob leánya* 1.
 Herczeg Ferenc
Adóvégrehajtó 1. Zöldi Márton
Adrienne 59
A falu csodája 1. O'Donnel
 gr.-né
A falu ládája 1. Moldován
 Gergely
A falu rossza 1. Tóth Ede
A falu rózsája 1. Csengey
 Gusztáv
A falusi kislány Pesten 1.
 Deréki Antal
A falu szépe 1. Mészáros Kál-
 mán
A fekete gyémántok 1. Jókai
 Mór
A fekete hajó 1. Rákosi Jenő
A feneanyósok 1. Kövessy Al-
 bert és Vendrey Ferenc
A fenegyerekek 1. Szirmai
 Imre
A feneleányok 1. Lukácsy Sán-
 dor
A felsült Don Juan 1. Kor-
 buly József
A fenyéri akadályok 1. Vay
 Aladár br.
A fény árnyai 1. Szigligeti
 Ede
A férfigyűlölők 1. O'Donnel
 gr.-né
A férj esküje 1. Kampis Já-
 nos
A fogadott leány 1. Főris
 Pista
A Forgács-leányok 1. Mak-
 róczy János
- A Fourchambault-család* 1.
 Augier
A galambposta 1. Szarvas
 Gábor
A gazdag szegények 1. Jókai
 Mór
A gárdisták 1. Ujvári Béla
A gerolsteini nagyhercegnő 1.
 Offenbach
 Aggházy Károly 203, 220
A gladiátor 1. Somló Sándor
A gólyakirály 1. Kemény
 Endre br.
A grófnő férjének felesége 1.
 Gabányi Árpád
A gulyás 1. Kazaliczky Albert
A gyámoltalan 1. Filó Lajos
A gyáva 1. Rudnyánszky Gyula
A gyerekasszony 1. Bokor
 József
A hajótörött 1. Coppée
A halász szeretője 1. Dankó
 Pista
A hamis asszony 1. Lukácsy
 Sándor
A harag 1. Dálnoki József
A harmadik 1. Hetényi Béla
A hattyúkirály legendája 162
A hírnév 1. Abonyi Árpád
A hitves 1. Karczag Vilmos
A hódosi bíró lánya 1. Mada-
 rász Ernesztin
Ahol unatkoznak 1. Pailleron
A hun utódok 1. Váradi Antal
 Aischylos 155
A javíthatatlan 1. Dezső Jó-
 zsef
A jeles kompánia 1. Győry
 Vilmos

- A jó Fülöp* l. Csiky Gergely
A jó Isten l. Margitay Dezső
A jóslai l. Rédiger Géza
A jószívű ember l. Jókai Mór
A kacsá l. O'Donnel gr.-né
A kakasülön l. Rudnyánszky Gyula és Gabányi Árpád
A kaméliás hölgy l. Dumas
A kapaszkodók l. Gabányi Árpád
A kapitány fogadalma l. Bánffy Miklós gr.
A karizmai herceg l. Kyss Géza
A kassai diák l. Vidor Pál
A Kádár-leányok l. Soproni Éder Pál
A kápolnai csata l. Szatmáry Károly (jobbategy) l.
A kárhozat útján l. Karczag Vilmos
Akbár szultán l. Csepregy Ferenc
A kecskebánki fürdőn l. Váradi Antal és Dreyfuss
A késő ébredés l. Fenyéri Peterdi Mór
A kikosarazott l. Méray Horváth Károly
A kintornás-család l. Tóth Ede
A király l. Budai József
A király csókja l. Dumanoir
A királyleány tündérregéje l. Váradi Antal
A kis alamuszi l. Bokor József
A kis baba l. Pusztay Béla
A kis bamba l. Beksics Gusztáv
A kis mama l. Karczag Vilmos
A kis molnárné l. Radó Antal
A kis pékné l. Gerő Károly
A kis találékony l. Béni V.
A komámasszony l. Makróczy János
A komédiás l. Csiky Gergely
A komédiásnő l. Almási Balogh Loránt
A komikus l. Kürthy Emil
A kondorosi szép csaplárné l. Deréki Antal
A koresma l. Papp János
A koronázás emléknepje l. Rákosi Jenő
A korszellem hajdanában l. Mai Henrik
A költő l. Dezső József
A költő leánya l. Hegedüs István
A kovácsok sztrájkja l. Coppée
A körösi lány l. Balázs Sándor és Evva Lajos
A krakélérek l. Kazaliczky Antal
A kúnok március 15-éje l. Boross Vilmos
A kupéban l. Kabos Ede
A kurtaszoknyás leány l. Lukácsy Sándor
A kurtaszoknyások l. Lukácsy Sándor
 Albini: *A veszedelmes nagy-néni* 280

- A leányasszony* l. Abonyi Lajos és Darvas Aladár
- A legény bolondja* l. Korodi Péter
- A levél* l. Gabányi Árpád és Móra István
- Alexander Bernát 97
- Alhambra rózsája* l. Gyalui Farkas
- A libapásztor* l. Lukácsy Sándor
- Alkibiades* l. Koroda Pál
- Almási Balogh Loránt: *A komédiásnő* 111
- Almási Tihamér 49, 107, 203:
A milimári 204 — *Aranylakodalom* 49, 50 — *A szobacicus* 302—303 — *A tót leány* 204—205, 228 — *Az elválhatatlanok* 89 — *Az érdemkereszt* 49, 50 — *Borzáné Marcsája* 203 — *Cigány Panna* 204—207 — *Elintézetlen ügy* 49 — *Miniszteri tárcsa* 89 — *Sári néni* 206—207 — *Spitzer Régi* 207—208
- Alsóbbfajú drámai művek 268 s köv. ll.
- A magyar légio Olaszországban* l. Óvári Lipót
- A mai cselédek* l. Kövessy Albert
- A mama kedvence* l. Rudnyánszky Gyula
- A mádi zsidó* l. Lászy Vilmos
- A mákvirág* l. Lukácsy Sándor
- A máltai lovag* l. Beksics Gusztávné
- A mások pénze* l. Gaboriau Ambrus Zoltán 96
- A menyasszony kedvese* l. Deák Pál
- A menyecske* l. Molnár György
- Amerikai nagybácsi* l. Jesszenszky Ignác
- Amerikai párba* l. Balázs Sándor
- Amerikai színészet 312
- A méhek* l. Bartók Lajos
- A méltóságos csizmadia* l. Rónaszéky Gusztáv
- A milimári* l. Almási Tihamér
- A milliomosnő* l. Rajna Ferenc
- A miniszter szünideje* l. Beniczkyné Bajza Lenke
- A monológ ellen* l. Ábrányi Emil
- A múlt* l. Ivánfi Jenő
- A mumus* l. Gabányi Árpád
- A munka* l. Szávay Gyula
- A műzsa* l. ifj. Szász Károly
- A műkedvelők* l. Verő György
- A nagy francia forradalom* l. Füzesseéry Bertalan
- A nagy Galeotto* l. EcheGARAY
- A nagymama* l. Csiky Gergely
- A nagy napokból* l. Kemény Endre br.
- A nagyra termett* l. Csiky Gergely
- A nagyravagyó* l. Somló Sándor
- A napraforgó* l. Deréki Antal

- Andorffy Péter: *A világ vége* 111
Andrea l. Sardou
 Andreánszky Jenő és Nagy Ernő: *A szalonbetyár* 315
Andromache l. Racine
A negyedfüves l. Krátki János
A nevető Budapest l. Feld Mátyás
A néhai meszes tót l. Abonyi Lajos
A négy király l. Rákosi Jenő
A népfelkelő l. Hetényi Béla
A népfelkelőné l. Kacziány Géza
A névtelen l. Margitay Dezső
 Angely 295
Angyal és ördög l. Gerő Károly
A nihilisták l. Hetényi Béla
 Anna l. Csiky Gergely
A női furfang l. Szabó Sándor
A nyaralók l. Hamvas József
Anyámasszony l. Bignioné
A nyugateurópai ember l. Gárdonyi Géza
 Anzengruber 193
Apa és fiú l. Somló Sándor
A papa l. Berezik Árpád
A paradicsom l. Gárdonyi Géza
A parasztkisasszony l. Berezik Árpád
A pálinka l. Zola
A párba l. Porzsolt Kálmán
A peleskei nótárius 199
A pesti demimonde l. Jósika Kálmán
A peterdi csata l. Berezik Árpád
A pezsgő l. Murai Károly
A pipacsosz király l. Sziklay János
A piros buggyelláris l. Csepreghy Ferenc
Apja leánya l. Vidor Pál
A pletyka-pad l. Palotai Andor
A pók l. Abonyi Árpád
A polgári házasság l. Beksics Gusztávné
 Apollonios 273
A pópa l. Zöldi Márton
A potyajegy l. Gabányi Árpád
 Apponyi Albert 144
A primadonna l. Kövessy Albert
Apróhirdetés l. Darnay Kálmán
A proletárok l. Csiky Gergely
A protekció l. Berezik Árpád és Beksics Gusztávné
 Aradi színészet 63, 64, 98, 106, 291, 292, 309
Arakisz l. Vay Áladár br.
A Rantzauk l. Erekmann és Chatrian
 Arany János 121, 181, 256: *Tengeri hántás* 232 — *Nagyidai cigányok* 280
Aranykakas l. Ferenczi Zoltán
Aranylakodalom l. Almási Tihamér
A rezervisták l. Rákosi Viktor

- A régi és az új* 1. Szépfaludy
 Ö. Ferenc
A rongyházia 1. Váradi Antal
A rongyszédő 1. Moldován
 Gergely
A sárga csikó 1. Csepregy
 Ferenc
A síroki románc 1. Abonyi
 Lajos
A sötét pont 1. Csiky Gergely
Assommoir 1. Zola
Asszonybecsület 1. Tattárszky
 Tárnai Gyula
Asszony bosszúja 263
Asszony nem számít 1. Mar-
 gitay Dezső
A stigline 1. Bodnár Gáspár
A Stomfay-család 1. Csiky
 Gergely
A suhanc 1. Csiky Gergely
A svihákok 1. Berezik Árpád
A szalonbetyár 1. Andreanszky
 Jenő és Nagy Ernő
A szent korona 1. Váradi An-
 tal
A szenvedők hangja 1. Lányi
 Ernő
A szerelem és véletlen játéka
 1. Marivaux
A szerelem iskolája 1. Rákosi
 Jenő
A szerelem sötét verem 1. Lu-
 kácsy Sándor
A szerenád 1. Makai Emil
A szerkesztőségben 1. Hamvas
 József
A szerzetes 1. Somló Sándor
A szépasszony kocsis 1. Csep-
 reghy Ferenc
A szép Darinka 1. Klárné
 Angyal Ilka
A szép Nádia 1. Deréki Antal
A színésznő 1. Paál Árpád
A szobacicus 1. Almási Tiha-
 mér
A szolga fia 1. Ivánfi Jenő
A szökevény 1. Kürthy Emil
A szökés párosan ... 283
A szultán 1. Verő György
A szülei ház 1. Karczag Vil-
 mos
*A tanácsos úr és menyasszo-
 nya* 1. Soproni Éder Pál
A társadalom 1. Illosvai Hugó
A tékozló asszony 1. Korodi
 Péter
A titkos csók 1. Lukácsy Sán-
 dor
A tolvaj 1. Palotás Fausztin
A tót leány 1. Almási Tiha-
 mér
A tör 1. Váradi Antal
 Atridák 300
Attila halála 1. Szász Károly
A tulipános láda 1. Paál Gyula
 Augier 324: *A Fourcham-
 bault-család* 30, 256 — Poi-
 nier úr veje 16
A vadházasság 1. Karczag Vil-
 mos
A vadrózsa 1. Csiky Gergely
A vasember 1. Csiky Gergely
A vasgyáros 1. Olmet
A váltó 1. Beresényi Béla
A veres sapka 1. Vidor Pál

- A veszedelmes nagynéni* 1. Albini
- A veteránok* 1. Berezik Árpád
- A végrehajtó* 1. Ábrányi Emil
- A vén Kupecz* 1. Berezik Árpád
- A vén székelv* 1. Benkő Kálmán
- A véres napok* 1. Laky Imre
- A világszép asszony* 263
- A világ vége* 1. Ilosvai Hugó és Andorffy Péter
- Az amerikai nagybácsi* 1. Ilosvai Hugó
- Az angyalcsinálók* 1. Bártfai P. Antal
- Az anya* 1. Gabányi Árpád
- Az apa szereleme* 1. Korbuly József
- Az apa unokája* 1. Csikvári Jákó
- Az apósok* 1. Gabányi Árpád
- Az apró fenegyerek*ek vagy a kis gigerlik 308
- Az aradi hősök* 1. Jókai Mór
- Az arany balta* 1. Margitay Dezső és Abonyi Gyula
- Az aranyember* 1. Jókai Mór
- Az aranyparaszt* 1. Kőszeghy Géza
- Az asszony komédiája* 1. P. Szathmáry Károly
- Az asszonyok bűne* 1. Rónaszéky Gusztáv
- Az asszony verve jó* 1. Lukácsy Sándor
- Az atyafiak* 1. Csiky Gergely
- A Zách-család* 1. Abonyi Árpád
- Az árendás zsidó* 1. Klárné Angyal Ilka
- Az árva pipacs* 1. Kiss Mihály
- A zászlótartó* 1. Rákosi Viktor
- Az egér* 1. Pailleron
- Az egyszerű bank* 1. Polgári Kálmán
- Az eleven ördög* 281
- Az első* 1. Ábrányi Emil
- Az első és a második* 1. Rákosi Jenő
- Az első évforduló* 1. Murai Károly
- Az első per* 1. Megyeri Dezső
- Az elválhatatlanok* 1. Almási Tihamér
- Az ember komédiája* 1. Végh István
- Az ember komédiája* 1. Tábori Róbert
- Az ember tragédiája* 1. Madách Imre
- Az erdőőr* 1. Kozma János
- Az ezredév ünnepe* 1. Rákosi Jenő
- Az éjjeli párba*j 1. Hegedüs István
- Az érdemkereszt* 1. Almási Tihamér
- Az ibolyafaló* 1. Moser
- Az ibolyás kislány* 1. Kazaliczky Antal
- Az ideál* 1. Karczag Vilmos
- Az igmándi kispap* 1. Berezik Árpád
- Az inkognitó* 1. Gabányi Árpád
- Az inségesek* 1. Fehér Dezső és Sas Ede

- Az Isten keze* l. Lukácsy Sándor
Az istennő l. Forrai Miklós
Az ostrom l. Koroda Pál
Az ördög fia l. Murai Károly
Az ördögök l. Kerekes P. Mihály
Az öregbérés l. Györy Vilmos
Az örvény l. Bartók Lajos
Az őszinték l. Gabányi Árpád
Az ötödik pont l. Megyeri Dezső
Az özvegy hitestársak l. Bánffy Miklós gr.
A zsadányi boszorkány l. Gutius Soma
A zsellérleány l. Molnár György
Az udvari bolond l. Szigligeti Ede
A zugi begyes l. Balassa Ármin
Az új földesúr l. Jókai Mór
Az új honpolgár l. Kövessy Albert
Az úri paraszt felesége l. Vihari Elemér
Az utolsó kenet l. Monostori Krausz Károly
Az utolsó szerelem l. Dóczi Lajos
Az úttörők l. Váradi Antal
 Ábrányi Emil 24, 32, 60: *A monológ ellen* 118 — *A végrehajtó* 33 — *Az első* 32, 34 ifj. Ábrányi Kornél 24, 35, 37, 176: *A csalhatatlan* 177 — *Marianne* 35 — *Olga* 37
Ádám és Éva l. Murai Károly
Álarc alatt l. Papp János
Álarc alatt l. Ribényi Antal
Áldás és átok l. Zay László gr.
Árgirus királyfi 276
Árpád ébredése l. Vörös-marty Mihály
Árvalányhaj l. Rátkay László
Árva Zsuzska l. Lukácsy Sándor
Babos kendő l. Molnár Gyula
Bajos Jeremiás l. Gabányi Árpád
 Balassa Ármin 258: *A cégér* 265 — *A zugi begyes* 266 — *Két huszár egy baka* (*Katonák falun*) 266 — *Paraszt-szívek* 265 — *Szegény Laci* (*Borúra derű*) 265—266
 Balázs Sándor: *Amerikai párbaj* 57 — *A körösi lány* 256
 Balga Péter 276
 Balla Kálmán: *Véres biblia* 261
 Balogh Gerő l. Komáromi Ferenc
 Barabás Miklós 167
 Barna Izsó 247, 292, 296, 297
 Bartha Miklós: *Melanie* 59
 Barthos Andor: *Kérés napján* 111
 Bartók Lajos 220: *A méhek* 96 — *Az örvény* 97 — *Erzsébet királyné* 122, 146 — *Haluska Benedek* 305 — *Kendi Margit* 143—144 —

- Mohács után* 147 — *Thurán Anna* 134, 144—145
- Bauer (Boér) Henrik: *Elza hercegnő* 291
- Bayard 295
- Bayard és Dumanoir 287: *Le vicomte de Letorrières* 281
- Bayard és Vanderbusch: *Párizsi naplopó* 283
- Bál után* l. Szécsi Ferenc
- Bánk bán* l. Katona József
- Bánffy Dezső-pályázat 178, 179
- Bánffy György gr. 226, 274, 291: *Hipnotizmus* 64 — *Kristóf-tér* 78. 110
- ifj. Bánffy Miklós gr.: *Az özvegy hitestársak* 111 — *A kapitány fogadalma* 111
- Bánki Benő* l. Korodi Péter
- Bárony uram* l. Rátkay László
- Bártfai P. Antal: *Az angyalcsinálók* 264 — *Csecse Panni* 264 — *Névtelen* 264
- Bátor Szidor 277
- Bátor Szilárd 284
- Beaumarchais: *Figaro házassága* 180
- Becque, Henri: *Les Corbeaux* 13, 220
- Beksics Gusztáv: *A kis bamba* 110
- Beksics Gusztávné Bogdanovics Krisztina: *A máltai lovag* 296 — *A polgári házasság* 296 — *A protekció* 106
- Belvárosi Színház 95
- Bem apó kalandja* l. Benkő Kálmán
- Bem hadjárata és Szeben bevétele* l. Szatmári Károly (jobbattelki)
- Benedek József: *Kétarcú ember* 292
- Benedix 114
- Beniczkyné Bajza Lenke 24, 40: *A miniszter szünideje* 110 — *Edith* 41 — *Hármas határ* 239 — *Jávor Márta* 249 — *Modern házasság* 42 — *Nem ismerem a múlt történetét* 46 — *Rhea grófnő* 40—41
- Benkő Kálmán 157: *A vén székelly vagy az utolsó tatárfutás* 157 — *Bem apó kalandja* 176—177 — *Bukow, a székellyek hóhéra* 157 — *Gábor Áron, a székelly ágyúhős* 157
- Benoiton-család l. Sardou
- Benyovszky l. Deréki Antal
- Beöthy László 213, 313: *Három Kázmér* 312—313 — *Rózsaleány* 297
- Beöthy László: *Özvegy és proletár* 6
- Beöthy Zsolt 3, 8, 15, 25, 30, 67, 69, 89, 107, 120, 196, 197, 205, 238: *A tragikum* 238
- Berczik Árpád 75, 82, 84, 107: *A bátkirálynő* 77 — *A papa* 82 — *A parasztkisasszony* 216—217 — *A pe-*

- terdi csata 79 — *A protekció* 77 — *A svihákok* 78 — *A veterénok* 301 — *A vén Kucpecz* 216 — *Az igmándi kispap* 215—216 — *Egy ábránd* 79 — *Jótekonny célra* 75 — *Mai divat* 80, 82, 89 — *Nézd meg az anyját* 76 — *Postás Klári* 302
- Berezik Árpád (tanulmány-író) 77, 78, 301
- Bercsényi Béla 30, 32: *A váltó* 30 — *Gróf Dormándi Kálmán* 30 — *Új Élet* 31—32
- Berg, O. F. 201, 204
- Berlini színészet 92: Kleines Theater 181, Theater unter den Linden 284, Residenz Theater 80
- Bessenyei György 189
- Besze János: *Életúnt betyár* 261
- Beszély 325
- Bethlen Miklós gr. 60
- Bébé l. Hennequin
- Bécsi színészet 9, 16, 43, 91, 92, 181: Burg Theater 181, Josefstadter Theater 297, Karl Theater 86, 288, Theater an der Wien 281, 286
- Béni V. *A kis találékony* 110
- Biblia 166
- Bignioné Sipos Erzsébet: *Anyámasszony* 267
- Bíró uram leánya l. Paál Gyula
- Bisson 82
- Blaha Lujza 192, 196, 199, 213, 225, 226, 233, 235, 238, 244, 273, 302
- Bodnár Gáspár: *A stigline* 266 — *Vissza a műhelybe!* 266
- Bocskay István l. E. Kovács Gyula
- Bohózat 65 s köv. II., 320
- Bokor József 240: *A gyermek-asszony* 252 — *A kis alamusi* 288—289 — *Egy válópör adatai* 111, 316 — *Falusi történet* 251 — *Fra Benuto kapitány* 288 — *Télen* 252
- Bolnai Miklós (Bethlen Miklós gr.): *Divatos erkölcsök* 60
- Bolond Istók (éleláp) 97, 262, 305
- Boris asszony l. Klárné Angyal Ilka és Korodi Péter
- Boris asszony 263
- Bornemisza Károly br.: *Gyermekkirályné* 295
- Boross Vilmos: *A kánok március 15-éje* 161 — *Hattyúdall* 161
- Borzáné Marcsája l. Almási Tihamér
- Bosnyák Anna l. Prém József
- Boszporusz l. Szávay Gyula
- Bosszúálló l. Kerekes P. Mihály
- Bozóti Márta l. Csiky Gergely
- Bölcs Salamon l. Szász Károly
- Brábek Ferenc 7

- Bret Harte 7
 Bridier 114
 Brunswick gróf 199
Buborékok l. Csiky Gergely
Buda ébredése l. Váradi Antal
Buda halála l. Horovitz Lipót
Budai élet l. Liszka Béla
 Budai József: *A király* 188
 Budai Népszínház 7, 278
 Budapest vezető szerepe
 328—329
 Budapesti német színészet 329
Budavár megvétele l. Rákosi Jenő
 Buljovszky Gyula-pályázat
 117
 Byron: *Kain* 166 — *Manfred*
 175
 Calderon 135: *Az élet álom*
 113
Caraffa l. Gabányi Árpád
Carmela l. Dóczy Lajos, l.
 Jankovich Gyula
Casanova l. Kyss Géza
Cárnó gyűrűje l. Kyss Géza
Cecil házassága l. Csiky Gergely
Charitás l. Váradi Antal
Choissy kisasszony l. Saint Georges és Lopez
Cifra nyomorúság l. Csiky Gergely
Cigánykontesz l. Pusztay Béla
Cigány Panna l. Almási Tihamér
Cigány Panna az a híred...
 206
Cigány princ l. Szigeti József
Cigányvér l. Mészáros István
Cine Mintye l. Margitay Dezső és Paál Gyula
Cinka Panna l. Ökröss Bálint
 Clairville és Gabet: *Cornevillei harangok* 273
 Coppée, François 109, 114, 115,
 116, 156: *A hajótörött* 115
 — *A kovácsok sztrájkja* 115
 Coquelin 114
 Corneille 32 — *Cid* 82, 88
Cornevillei harangok l. Clairville és Gabet
Csak egy színdarab l. Gabányi Árpád
Csalódások l. Kisfaludy Károly
Csák Máté l. Gabányi Árpád,
 l. Nagy Miklós
Csárdás Trézsi l. Dankó Pista
Csecse Panni l. Bártfay P. Antal
 Csengey Gusztáv: *A falu rózsája* 291, 292 — *Fogoly lengyel* 291
 Csepreghy Ferenc 191, 215,
 321: *Akbár szultán* 150 — *A piros bugyelláris* 221, 256 —
A sárga csikó 256, 261 — *A szép asszony kocsisa* 214—
 215 — *Perózes* 278 — *Saul király* 150
 Csicsóné l. Hetényi Béla
 Csiky Gergely 3, 5, 30, 33,
 34, 37, 43, 45, 53, 54, 56,

62, 65, 66, 75, 84, 96, 98, 107, 114, 129, 134, 176, 192, 312, 320, 325, 326: *A citerás* 284 — *A jó Fülöp* 71—72 — *A komédiás* 184 — *A nagymama* 44, 66, 73—74, 300 — *A nagyra termett* 184—186 — *Anna* 9, 21 — *A proletárok* 3, 6, 7, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 57, 66, 129, 268 — *A sötét pont* 16—17, 25 — *A Stomfay család* 10—13, 15, 22 — *A suhanc* 283, 284 — *A vadrózsa* 220, 221 — *A vasember* 18, 25 — *Az atyafiak* 22, 133 — *Bozóti Márta* 13—14, 15, 17 — *Buborékok* 35, 70, 72 — *Cecil házassága* 15—16, 20 — *Cifra nyomorúság* 7, 9, 35 — *Divatkép* 20, 28, 80 — *Ellenállhatatlan* 177 — *Kaviár* 68, 69 — *Két szerelem* 133—135 — *Királyfogás* 282—284 — *Mukányi* 28, 66, 70 — *Nora* 130, 134 — *Örök törvény* 21 — *Petneházy* 132—133, 239 — *Spartacus* 131 — *Szép leányok* 25, 219—220, 234 — *Theodora* 129 — *Tisztviselők* 7

Csiky Gergely drámaírói sajtósági 23—29

Csikvári Jákó: *Az apa unokája* 264

Csillag I. Rákosi Jenő

Csillaghullás I. Rátkay László

Csillag Máté: *Egy napig kegyelmes úr* 106 — *Eszményvilágban* 174

Csillag Teréz 115

Csodák I. Szécsi Ferenc

Csók I. Dóczi Lajos

Csokonai (Petőfi Sándor) 274

Csókon szerzett vőlegény I.

Szigeti József

Csongor és Tünde I. Vörösmarty Mihály

Czakó Zsigmond 157

Czifra Juci I. Kiss Mihály

Czifra Zsuzsi I. Edvi Illés Károly

Czifra Zsuzsi lakodalma I. Vidor Pál

Czóbel Minka: *Délibáb* 64, 267

D'Alisy René 114

D'Amant Leo 203, 296

Dani bácsi I. Haray Viktor

Dankó Pista 198, 244, 246, 249, 260, 264: *A hálász szeretője* 262 — *Csárdás Trézsi* 261, 262 — *Pataki leányok* 261

Darnay Kálmán: *Apróhirdetés* 111 — *Rabnő* 163

Darvas Aladár: *A leányasszony* 264 — *Galamb Julis* 264 — *Két család* 264

Darwinizmus 22

Dálnoki Lajos: *A harag* 109

Deák Pál: *A menyasszony kedvese* 265

- Debreceni színészet 62, 110,
162, 260, 265, 267, 293, 294,
296, 313
- Deborah* l. Feuillet
- Dekameron 303
- Delin Henrik 218, 306
- Demimonde* l. Dumas
- Dengi János: *A bányatiszt* 62
- Denise* l. Dumas
- D'Ennery: *Két árva* 238
- D'Ennery és Dumanoir: *Don Cézár de Bazan* 188
- Deréki Antal 281: *A falusi kislány Pesten* 313 — *A kondorosi szép csaplárné* 255, 256 — *A napraforgó* 255, 256 — *A szép Nádia* 313 — *Benyovszky* 163 — *Búzavirág* 255 — *Földhözragadt szegények* 256 — *Gábor Aron* 163 — *Két dudás egy csárdában* 255 — *Legénybíró* 256 — *Szégyenfolt* 256 — *Szép asszony kocsisa* 256
- Dezső József 114: *A javíthatatlan* 117 — *A költő* 117 — *Házasság élet* 117 — *Legényélet* 117
- Déliabáb* l. Czóbel Minka
- Déliabábok* l. Kazaliczky Antal
- Démon* l. Váradi Antal
- Dési színészet 263
- Dialógus 28, 326
- Dickens: *Dombey és fia* 69
- Divat és sport* l. Kacziány Géza
- Divatgróf* l. Gárdonyi Géza
- Divatkép* l. Csiky Gergely
- Divatos erkölcsök* l. Bolnai Miklós
- Divatos házasság* l. Erdélyi Mikes Róza
- Dobsa Lajos: *IV. László* 153 — *Vígjátéktárgy* 104
- Dóczy Lajos: *Az utolsó szerelem* 179—181 — *Carmela* 46 — *Csók* 178, 190, 293 — *Ellinor királyleány* 190 — *Széchy Mária* 181—183 — *Vegyes párok* 45—46 — *Vera grófné* 46
- Dombey és fia* l. Dickens
- Don Carlos* l. Schiller
- Don Cézár de Bazan* l. D'Ennery és Dumanoir
- Dóra* l. Sardou
- Dorn Egon 40
- Dorottya 274
- Drágfy Mária* l. Rottenberg Márton
- Drámai költemények 164 s köv. II.
- Drámai nyelv 326, 327
- Dreyfuss 88, 114: *A kecskebánki fürdőn* 88
- Drezdai színészet 9, 312
- Dumanoir: *A király csókja* 270
- Dumas, Alexandre 6, 38, 194, 324: *A kaméliás hölgy* 59, 228 — *Demimonde* 6 — *Denise* 212 — *Femme de Claude* 6 — *Fils naturel* 15 — *Idegen nő* 38 — *Le Bijou de la Reine* 186 — *La question d'argent* 6, 16
- Dunaföldvári színészet 213

- Dunanan* 1. Offenbach
Dunay Gyula: Szókimondó ember 316
Duru és Chivot: Les noces d'un réserviste 304
Dzsentri 72
Echegaray: A nagy Galotto 44
Edith 1. Beniczkné Bajza Lenke
Edvi Illés Károly: Czipra Zsuzsi 261
Egervári Potemkin Ödön: Petőfi Sándor 163
Egy asszony története 1. Méray Horváth Károly
Egy ábránd 1. Berczik Árpád
Egy ballépés 1. Márkus József
Egy bűn története 1. Makray László
Egyfelvonásos darabok 106 s köv. II., 325
Egy gyöngye perc 1. Szász Gerő
Egy karácsonyék az első században 1. Horovitz Lipót
Egy napig kegyelmes úr 1. Csillag Máté
Egy napig nagyságos úr 1. Kondor Ottó
Együd István 269
Egy valóper adatai 1. Bokor József
Elektra-paródia 1. Rákosi Jenő
Elfrida-monda 190
Elintézetlen ügy 1. Almási Tihamér
Ellák 1. Harsányi Kálmán
Ellenállhatatlan 1. Csiky Gergely
Ellinor királyleány 1. Dóczy Lajos
Első légyott 1. Ries Hermin
Első szerelem 1. Somló Sándor
Elza hercegnő 1. Bauer Henrik
Endre és Johanna 1. Rákosi Jenő
Endrődi Sándor 110, 175
Eperjesi színészet 63, 64, 105, 162, 292
Eckmann és Chatrian: A Rantzauk 238, 247
Erdélyi Marietta-pályázat 58
Erdélyi Mikes Róza: Divatos házasság 62
Eredendő bűn 1. Váradi Antal
Erkel Elek 196, 198, 207, 210, 222, 268, 274, 286, 310
Erzsébet, a magyar birodalom kormányzója 1. Füzessey Bertalan
Erzsébet királyné 1. Bartók Lajos
Estve jött a parancsolat... 274
Eszményvilágban 1. Csillag Máté
Eszter 1. Zöldi Márton
Etele 1. Kulesár Endre
Etelka 1. Molnár Gyula
Euripides 113
Evva Lajos: A körösi lány 256
Ezeregyéjszaka 1. Kyss Géza
Ezer év 1. Verő György

- Ezópusz* 1. Rákosi Jenő
Ezer bankó 1. Margitay Dezső
Édesanyám is volt nékem... 225
Éjjel az erdőn 1. Rákosi Jenő
Életkép 201, 299 s köv. II., 321
Életút betyár 1. Besze János
Érdek nélkül 1. Hetényi Béla
Éva 1. Kabos Ede
Éva grófné 1. Szász Gerő
Éva vagy a sárkány leánya 1. Margitay Dezső

Falun 1. Komáromi Ferenc
Falusi délutánok 1. Méray Horváth Károly
Falusi történet 1. Bokor József
Falusi vígjáték 215, 227, 249, 252
Falu ura 1. Madzsar Gusztáv
Fanchon szerelme 1. Soproni Éder Pál
Farkasok közt 1. Ujvári Béla
Favart: Les trois sultanes 239
Fedák Sári 279
Fedora 1. Sardou
Fehér Anna 1. Makróczy János
Fehér liliom 1. ifj. Szilágyi Béla
Fehér Dezső és Sas Ede: Az ínségesek 106
Fehér Lajos: Félmillió ternő 315
Fejér István 159
Fejér János 159

Fejér Rozália 159
Fejérváry Géza br. 79
Fekete József: Szereti a feleségét 110 — *Tudományosan* 110
Feld Mátyás: A nevető Budapest 316
Feleki Miklós színháza 139, 201, 258, 259, 265, 280, 281
Felhő Klári 1. Rátkay László
Felsülés 1. Pulszky Ferenc
Femme de Claude 1. Dumas
Fenn az ernyő 1. Szigligeti Ede
Fenedarabok 308
Fenyéri (Peterdi) Mór: A késő ébredés 62 — *Szegedi boszorkány* 252
Ferenczi Zoltán 159, 257: *Aranykakas* 257 — *Lázár János* 257 — *Száz év előtt* 159
Ferenczy János: Hulló csillagok 64, 111
Fernande 1. Sardou
Ferréol 1. Sardou
Ferrier, Paul: Honatyák otthon 68
Festetich (Tolnai) Andor gr.: Kiadó lakás 96 — *Új szomszédság* 96
Feuillet 20, 33, 38, 89: *Deborah* 33 — *Montjoye* 20
Feydeau, Georges 114
Félmillió ternő 1. Fehér Lajos
Félre 21, 22, 28, 44, 49, 76, 80, 86, 99, 327
Férfi tervez, asszony végez 1. Kosztenszky Géza

- Figaro házassága* 1. Bea-
marchais
Filmjáték 239
Filó Csáktornyai Lajos: A
gyámoltalan 105
Fils naturel 1. Dumas
Fityfiritty 1. Relle Iván
Fliegende Blätter 74
Flórika szerelme 1. Moldován
Gergely
Florinda kisasszony 1. Kövessy
Albert
Fogadott leány 1. Zachariásné
Kallós Ilona
Fogoly lengyel 1. Csengery
Gusztáv
Follinus Aurél: *Náni* 228,
246 — *Szeget szeggel* 228
Fóris Pista: *A fogadott leány*
266
Forrai Miklós: *Az istennő* 298
Földhözragadt szegények 1.
Deréki Antal
Földiekkal játszó... 274
Földönfutók 1. Zábrák Dénes
Földönjáró csillagok 1. Jókai
Mór
Fővárosi Lapok 163
Fővárosi népdráma 219
Fra Benuto kapitány 1. Bo-
kor József
Fra Girolamo 1. Somló Sándor
Furcsa parasztok 1. Gabányi
Árpád
Füzesséry Bertalan: *A nagy*
francia forradalom 161 —
Erszébet, a magyar biroda-
lom kormányzója 161 — *Jo-*
hanna, a nápolyi királyné 161
Gaál Mózes 117
Gabányi Árpád 115: *A levél*
116 — *A grófnő férjének*
felesége 83 — *A kapaszkó-*
dók 87 — *A mumus* 85 —
A potyajegy 116 — *Az anya*
116 — *Az apósok* 117 — *Az*
inkognitó vagy a csehül jár-
tak 83 — *Az őszinték* 83 —
Bajos Jeremiás 116 — *Ca-*
raffa 154 — *Csak egy szín-*
darab 83 — *Csák Máté* 152
— *Furcsa parasztok* 83 —
Hypnotismus 87 — *Jómódúak*
57 — *Kakasülön* 116 — *Ka-*
pivár 187—188 — *Kisvárosi*
nagyságok 87 — *Kókai ház*
84 — *Paraszttromf* 214 —
Pogány magyarok 152—153
— *Ricinus halála* 83 — *Sá-*
muel király 153—154 — *Se-*
honnai 213 — *Tubarózsa* 214
Gaboriau: *A mások pénze* 62
Galamb Julis 1. Darvas Ala-
dár
Galambodi Sándor 1. Jakab
Ödön
Garay-pályázat 81, 82, 89,
100, 203, 226, 251
Gautier, Théophile: *Ne tou-*
chez pas à la reine! 285
Gazduram felesége 1. Karczag
Vilmos
Gábor Áron 1. Benkő Kálmán,
1. Deréki Antal
Gárdonyi Géza 103—104, 230:
A bor 194, 213 — *A nyugat-*
európai ember 117 — *A pa-*

- radicsom 173, 296 — *Di-
vatgróf* 104 — *Házassági
ajánlat* 117
- Gáspár Margit 8, 15
- Georgette* l. Sardou
- Germinal* l. Zola
- Gerő Károly 24, 236, 282,
312: *A kis pékné* 311—312
— *Angyal és Ördög* 234—
235 — *Kis madaram* 235—
236 — *Próbaházasság* 310—
311 — *Tunikás lányok* 233
— *Turi Borcsa* 232, 235 —
Uzsai gyöngy 233 — *Vad-
galamb* 232—233 — *Vadon-
ban* 50
- Géczy István 252
- Giegerli induló* 315
- Gilbert: *Mikádó* 284
- Giralda* l. Scribe
- Girardi, Alexander 114
- Glücksmannt Henrik 78
- Goethe: *Iphigenia Taurisban*
113 — *Faust* 146, 175
- Goldoni: *L'amante militaire*
272
- Gondinet: *Tapageurs* 71
- Gorgo* l. Somló Sándor
- Grabbe: *Napoleon* 158
- Grimmelshausen: *Simplicissi-
mus* 286
- Grizeldisz* l. Halm, Friedrich
- Gróf Dorrmándi Kálmán* l.
Bercsenyi Béla
- Guillon, Alfréd 114
- Gulyás Pál 266
- Gutius (Guthi) Soma: *A
zsadányi boszorkány* 266
- Gyalui Farkas: *Alhambra ró-
zsája* 298 — *Mézesetek után*
109
- Gyapjú-utcai színház 161, 280,
281, 282
- Gyermekkirálynő* l. Bor-
nemisza Károly
- Gyöngyi Izsó: *Hortobágyi
virtus* 267 — *Irma öröksége*
60—61
- Gyöngyösi István 181, 183
- Győri színészet 104, 109, 256,
292
- György úr* l. Abonyi Árpád
- Győry Vilmos: *A jeles kom-
pánia* 218—219 — *Az öreg-
béres* 217—218 — *Nótás
Kata* 218
- Győző Lajos: *Trónvesztett*
164
- Gyulai Pál 63, 95, 115, 182:
A vén színész 115
- Haldokló mellett* (Tompá Mi-
hály) l. E. Kovács Gyula
- Halm, Friedrich 183: *Grizel-
disz* 146
- Haluska Benedek* l. Bartók
Lajos
- Hamar László: *Iparlovagok* 62
- Hamburgi színészet 40, 89
- Hamvas József: *Abner* 159 —
A nyaralók 111 — *A szer-
kesztőségben* 111
- Happy end 25
- Haray Viktor: *Dani bácsi*
105
- Harsányi Kálmán: *Ellák* 138
- Hattyúdal* l. Boross Vilmos

- Havasi Magdolna* l. Rákosi
 Jenő
*Haza*fi Veral János 257
Hármas határ l. Beniczkyne
 Bajza Lenke
Hármas szövetség l. Torkos
 László
Három Kázmér l. Beöthy
 László
Három testőr l. Herczeg Fe-
 renc
Házasság l. Dezső József
Házasság a börtönben l. Ró-
 naszéky Gusztáv
Házassági ajánlat l. Gárdonyi
 Géza
 Hebbel, Friedrich 135
Hedda Gabler l. Ibsen
 Hegedüs István: *A költő leá-
 nya* 155—156 — *Az éjjeli
 párbaj* 156
 Hegyi Béla 277, 284, 285
 Hegyi Aranka 16, 238, 273,
 304, 306
 Heltai Jenő 117
 Helyegység 28, 326
 Hennequin: *Bébé* 297
 Herczeg Ferenc 24, 327: *A do-
 lovai nábob leánya* 52—54 —
Három testőr 100 — *Honthy
 háza* 54
Heródes l. Szász Károly
 Herzenberger István 196
 Hetényi Béla: *A nihilisták*
 317 — *Csicsóné* 257 — *Ér-
 dekek nélkül* 108
 Hetényi Béla és Hevesi Jó-
 zsef: *A harmadik* 107 — *A
 népfelkelő* 258 — *Lidérc* 258
 — *Ősz és tavasz* 108
 Hevesi József l. Hetényi Béla
 és Hevesi József
 Hevesi Sándor 40, 150
Héregiek háza l. Paál Gyula
 Himnusz 161, 199
Hipnotizmus l. Bánffy György
Histriók Budán l. Váradi An-
 tal
Hivatalból l. Szigeti József
Hivatalvadász l. Torkos László
 Hódmezővásárhelyi színészet
 265
 Holbein Ferenc 314
Holtomiglan l. Rothauser
 Miksa
Horatýák otthon l. Ferrier
Honthy háza l. Herczeg Fe-
 renc
 Hoos János 230, 242, 243, 296
 Horovitz Lipót: *Buda halála*
 155 — *Egy karácsony* az
 első században 155 — *So-
 phonisbe* 155 — *Themistok-
 les (Nagyság súlya)* 155
Hozomány nélkül l. Szemere
 Attila
 Hubay 203
 Huber Gyula 244
 Hugo, Victor: *Borgia Luc-
 rezia* 15, 142 — *Notre Dame
 de Paris* 283
Hulló csillagok l. Ferenczy
 János
*Huszárosan vagy A paradi-
 csom* l. Rónaszéky Gusztáv
Huszárszerelem l. Murai Ká-
 roly

- Hypnotismus* l. Gabányi Árpád
- Ibolyafaló* l. Kyss Géza
- Ibsen, Henrik 10, 17, 22, 48, 55, 324: *Hedda Gabler* 79 — *Kísértetek* 51, 56 — *Nóra* 10 — *Solness építőmester* 61
- Ida* l. Rákosi Jenő
- Idegen nő* l. Dumas
- Ifjú szerzetes* l. Palágyi Lajos
- Igazházi* 199
- Igazságos Isten* l. Tószögi Andor
- Idikó* l. Tábori Róbert
- Illés mester* l. Madarász Ernő
- Ilosvai Hugó: *A társadalom* 61 — *A világ vége* 111 — *Az amerikai nagybácsi* 297 — *Kis fiú* 297 — *Szabadság szerelem* 163
- Impresszionizmus 61
- Indigo és a negyven rabló* l. Rákosi Jenő
- Ingyenélők* l. Vidor Pál
- Inségesek* l. Katona Ernő
- Iparlovagok* l. Hamar László
- Irma öröksége* l. Gyöngyi Izó
- Irma úrfi* l. Vértessy Arnold
- István vezér* l. Rákosi Jenő, l. Szász Károly
- Ivánfi Jenő 150: *A mult* 63, 158 — *A szolga fia* 158 — *Nagy Napoleon* 158
- Jakab Ödön: *Galambodi Sándor* 242—243 — *Szegény Radóné* 242
- Jancsó Pál 159
- Jani és Juci* l. Pusztay Béla
- Jankó János 167
- Jankovich Gyula: *Carmela* 58—59
- Janovics Jenő 22, 283
- Jászai Mari 47, 148, 183
- Jávor Márta* l. Beniczkyné
- Bajza Lenke
- Jegyes egy órára* l. Soproni Eder Pál
- Jeszzenszky Ignác: *Amerikai nagybácsi* 111
- Jó hazafiak* l. Toldy István
- Johanna, a nápolyi királyné* l. Füzessey Bertalan
- Jókai Mór 39, 107, 110, 181, 266, 278, 281, 292, 327: *A Barangok vagy A peonai vojvoda* 95 — *A bolondok grófja* 303, 304 — *A fekete gyémántok* 39 — *A gazdag szegények* 250—251 — *A jószívű ember* 95 — *A kőszívű ember fiai* 149 — *Az aradi hősnők* 186—187 — *Az aranyember* 147—148 — *Az új földesúr* 197 — *Földön járó csillagok* 148—149 — *Keresd a szíved!* 149 — *Olympi verseny* 148 — *Történetek egy ócska kastélyban* 303 — *Világszép leányok* 250
- Jolántha* l. Mészáros Kálmán
- Jómódúak* l. Gabányi Árpád
- Jónás a cethal gyomrában* l. Kompolthy Tivadar
- Jó partik* l. Molnár Gyula

- Jósika Kálmán br.: *A pesti demimonde* 7
 „jukkerleány“ 80
Jukker leány l. Paál Gyula
 Justh Zsigmond 64, 267
- Kabaré 107
- Kabos Ede 46, 48: *A kupében* 315 — *Éva* 46 — *Révben* (Molnár Sándor álnév alatt) 48 — *Tantalusz* 47
- Kacsóh Pongrác: *János vitéz* 194
- Kacziány Géza: *A népfelkelőné* 117 — *Divat és sport* 106
- Kain l. Byron, Londesz Elek, Váradi Antal
- Kaiser, Fr. 35: *Viehhändler* 35
- Kakasülön l. Gabányi Árpád
- Kalocsa Róza 164
- Kampis János (Muzslai János álnév alatt) 56: *A férj esküje* 56 — *Megyei élet* 101 — *Radnóthy* 56
- Kamuthi Józsi l. Korodi Péter
- Kapivár l. Gabányi Árpád
- Karátsonyi-pályázat 7, 71, 104, 131, 135, 141, 155, 163, 184
- Karezag Vilmos 24: *A hitves* 42 — *A kárhozat útján* 44, 249 — *A kis mama* 109 — *A szülei ház* 248—249 — *A vadházasság* 248 — *Az ideál* 109 — *Gazdura* fele-
sége 248, 249 — *Lemondás* 42 — *Színműőrök* 101
- Kassai színészet 105, 161, 265, 266, 294, 310
- Kassai Vidor 278
- Katolikus Legényegyletek 266
- Katona Ernő: *Inségesek* 111 — *Magunk között* 65, 111
- Katona József 318, 327: *Bánk bán* 113, 151, 199
- Kamuthi Józsi l. Korodi Péter
- Katolnai úr házasodik l. ifj. Szász Károly
- Katonák falun l. Kiss Mihály
- Katonás kisasszony l. Megyeri Dezső
- Kaviár l. Csiky Gergely
- Kazaliczky Antal: *A gulyás* 226 — *A krakélérek* 316 — *Az ibolyás kislány* 226 — *Délibábok* 226—227 — *Ne hagyd magad Schlésinger!* 315—316 — *Pásztortűz* 226
- Kazinezy Ferenc 149
- Kádár Vera l. Szatmáry Károly (jobbátelki)
- Káldy Gyula 154, 202
- Kállay Miklós 181
- Kárpáti Sándor 126
- Kártyás Kati l. Kósa Ede
- Keckskeméti színészet 65, 110, 111
- Keglevich István gr. 149
- Kegyenc l. Teleky László gr.
- Kelemen László 148, 199
- Kemény Endre br.: *A golya-király* 291 — *A nagy napokból* 157
- Kemény Zsigmond br.: 63

- Kempfné Borostyán Irma:
Kis Zsuzsa 111, 316
Kendi Margit l. Bartók Lajos
Kerekes P. Mihály: *Az ördögök* 265 — *Bosszúálló* 265 — *Testvérgyilkos* 62, 265
Keresd a szíved! l. Jókai Mór
Kerner József 308
Kék nefelejcs ... 110, 226
Kényes kérdés l. Vay Aladár br.
Kérés napján l. Barthos Andor
Két apa l. Ujvári Béla
Kétarcú ember l. Benedek József
Két árva l. D'Ennery
Két család l. Darvas Aladár
Két dudás egy csárdában l. Deréki Antal
Két huszár egy baka l. Balassa Ármin
Két kérdőjel l. Vendrei Ferenc
Két szerelem l. Csiky Gergely
Kézfogó l. Miskolczy Henrik és Szlávy Pál
Kiadó lakás l. Festetich Andor. gr.
Kígyóbőr l. Torkos László
Királyfogás l. Csiky Gergely
Kisfaludy Károly 181, 188: *Csalódások* 77 — *Pártütők* 83 — *Zách Klára* 159
Kisfaludy Társaság 117, 184
Kis fiú l. Ilosvai Hugó
Kis hörcsög l. Sztojanovits Jenő
Kis madaram l. Gerő Károly
- Kispesti színészet 111
Kiss Mihály 266: *Az árva pipacs* 258 — *Czifra Juci* 258 — *Katonák falun* 258 — *Szikra Panni* 258
Kisvárosi nagyságok l. Gabányi Árpád
Kis Zsuzsa l. Kempfné Borostyán Irma
Királyi házasság l. Somló Sándor
Királynék harca l. Rákosi Jenő
Királyok harca l. Rákosi Jenő
Klára l. Méray Horváth Károly
Klárné Angyal Ilka: *A szép Darinka* 241 — *Az árendás zsidó* 240 — *Boris asszony* 242, 263 — *Ne vígy a kísértetbe!* 240 — *Urak és cselédek* 300—301
Kóczán-pályázat 139, 140, 152, 163
Kóczán Lajos: *Putifárné* 296
Kohout Lipót 292
Kólkai ház l. Gabányi Árpád
Kolostorból l. Szigeti József
Kolozsvári színészet 59, 60, 62, 63, 64, 102, 103, 105, 106, 109, 110, 111, 150, 157, 158, 159, 161, 162, 176, 201, 242, 243, 248, 255, 257, 258, 260, 263, 264, 266, 267, 291, 294, 295, 296, 297, 306, 307, 314, 315
Kolozsvári társadalmi drámapályázat 59

- Komáromi Ferenc: *Balogh Gerő* 161 — *Falun* 63 — *Sziren* 63
- Komáromi színész 265
- Komor Gyula 316
- Komoróczy Miklós: *Márciusnak idusa* 164
- Kompolthy Tivadar: *Jónás a cethal gyomrában* 293
- Kondor Ottó: *Egy napig nagyságos úr* 111
- Kont Ignác 126
- Konti József 228, 233, 258, 280, 281, 283, 284, 305, 315: *A kópé* 294
- Korbuly József: *A felsült Don Juan* 110 — *Az apa szerelme* 265
- Korcsmárosné leánya l. Sebesi Samu
- Koroda Pál: *Alkibiades* 151 — *Az ostrom* 106
- Korodi Péter: *A legény boldogja* 203, 254 — *A tékozló asszony* 255 — *Bánki Benő* 255 — *Boris asszony* 255, 263 — *Kamuthi Józsi* 255
- Kósa Ede: *Kártyás Kati* 267 — *Villám Bandi* 267
- „Kossuth Lajos azt üzenté...” 311
- Kosztenszky Géza: *Férfi tervez, asszony végez* 106
- Kotzebue: *Pagenstreich* 294
- E. Kovács Gyula 58, 163: *Bocskay István* 158 — *Haladók mellett* 58 — *Melyik a kilenc közül?* 110, 266 — *Pe-
tőfi ébredése* 159 — *Zách Felicián* 159
- Kovács László l. Murai Károly
- Kozma János: *Az erdőőr* 267
- Kölmi színész 181
- Körút 27 szám l. Szirmai Imre
- Kőszeghy Géza 292: *Az aranyparaszt* 267
- Kőszeghy Sándor 293
- Kövessey Albert: *A diurnista* 309 — *A feneanyósok* 308 — *A mai cselédek* 310 — *A primadonna* 309—310 — *Az új honpolgár* 310 — *Florinda kisasszony* 294—295 — *Tűzerek a gyakorlaton* 310
- Középfajú dráma 322
- Közönyt közönnnyel l. Moreto
- Krátki János: *A negyedfüves* 264
- Krecsányi társulata 60, 171
- Kristóf-tér 78 l. Bánffy György
- Krisztinavárosi Színkör 40, 58, 60, 83, 111, 149, 162, 163, 171, 198, 218, 232, 242, 243, 263, 264, 265, 267, 281, 291, 292, 293, 297, 305, 309, 316, 317, 329
- Krisztus az alvilágban l. Váradai Antal
- Kulesár Endre: *Etele* 163
- Kuruc Pál l. Vedress Gyula
- Kürthy Emil: *A komikus* 117 — *A szökevény* 107
- Kyss Géza: *A karizmai herceg* 292 — *Casanova* 292 —

- Cárnó gyűrűje 292 — Ibolya-faló 292 — Ezeregyéjtszaka 292 — Mártha levelei 64, 65 — Szoknyás hadnagy 292 — Tizenhetes huszár 64 — Tűzoltók a színpalak mögött 105 Kyss Róbert 292
- Labiche 277: *La cagnotte* 70 — *La poudre aux yeux* 71 — *Perrichon úr utazása* 70 *La Dame blanche* l. Scribe *La déesse* l. Scribe *La grand' mère ou les trois amours* l. Scribe *La Haine* l. Sardou *Lakzi után* l. Almási Tihamér *Laky Imre: A véres napok* 162 *L'amante militaire* l. Goldoni *La poudre aux yeux* l. Labiche *L'art de dire le monologue* 114 (Coquelin)
- Láng Ádám János 158 *Lányi Ernő* 234: *A szenvedély hangja* 62 *Lányi Géza* 262 *IV. László* l. Dobsa Lajos *I. László király* l. Molnár György *Lászy Vilmos: A mádi zsidó* 266 *Lázár János* l. Ferenczi Zoltán *Le Bijou de la Reine* l. Dumas *Leclerc Eugène* 114 *Lecouvreur Adrienne* l. Scribe és Legouvé
- Legénybíró* l. Deréki Antal *Legénybúcsú* l. Szécsi Ferenc *Legényélet* l. Dezső József *Lejtőn* l. Torkos László *Lemondás* l. Karczag Vilmos *Lenkei Henrik* 117 *Leon Victor* 286 *Les Corbeaux* l. Becque, Henri *Les Ganaches* l. Sardou *Les independants* l. Scribe *Les nocces d'un reserviste* l. Duru és Chivot *Les trois sultanes* l. Favart *Letört virág* l. Rátkay László *Leverdier* 58 *Le vicomte de Letorrières* l. Bayard és Dumanoir *Lidérc* l. Hetényi Béla *Liszka Béla: Budai élet* 305 *Lokalposze* 204 *Londesz Elek: Kain* 166 *Lope de Vega* 121 *Lorényi K. Antal* (Kazaliczky Antal) 226, 316 *Lugosi erdő* l. Pintér Imre *Lukácsy Sándor* 266, 286: *A fenelányok* 308 — *A hamis asszony* 200 — *A kurtaszoknyás leány* 309 — *A kurtaszoknyások* 309 — *A libapásztor* 270 — *A mákvirág* 309 — *A szerelem sötét verem* 196 — 197 — *A titkos csók* 270 — *Az asszony verve jó* 200 — *Az Isten keze* 198, 266 — *Árva Zsuzska* 197, 199, 200 — *Rébeke* 198 — *Száz év* 199 — *Székely Katalin* 268 — 270, 272 — *Szomszéduram*

- kakasa* 196 — *Tél és tavasz*
 270 — *Vereshajú* 205, 262
Luther Márton 1. Makróczy
 János
Madarász Ernesztin: A hó-
dosi bíróné leánya 259 — *Illés*
mester 259
Madách Imre 29, 121, 166,
 168, 170, 171, 173, 174, 318:
Az ember tragédiája 152,
 165, 166, 167, 323
Mader Raoul 75
Madzsar Gusztáv: Falu ura
 267
Maeterlinck 61
Magdolna 1. Rákosi Jenő
Magduska öröksége 1. Abonyi
 Lajos
Magunk között 1. Katona
 Ernő
Magyar ember 1. Rátkay
 László
Magyar Irodalmi Lexikon 40,
 106
Magyar Színművészeti Lexi-
kon 62, 111, 162, 163
Magyar Tudományos Akadé-
mia 7, 18, 102
Mai divat 1. Berczik Árpád
Mai Henrik: A korszellem
hajdanában 175
Makai Emil: A szerenád 117
Makói színészet 267
Makray László: Egy bűn tör-
ténete 162
Makróczy János: A becsület
szegénye 229 — *A csizió* 232
 — *A Forgács-leányok* 230—
- 231 — *A komámasszony* 229
 — *Fehér Anna* 229—230 —
Luther Márton 232
Malonyai Dezső 277
Malvin 1. Meszlényi Antal
Manasszesz 213, 214
Marcia és Mariska 1. Szigeti
 József
Margitay Dezső: A cserebo-
gár 200 — *A jó Isten* 201
 — *A névtelen* 59 — *Asszony*
nem számít 202 — *Az arany*
balta 201—202 — *Cine Min-*
tye 202—203 — *Ezres bankó*
 201
Margit története 1. Zombori
 Gyula
Marianne 1. Ábrányi Kornél
Marivaux: A szerelem és vé-
letlen játéka 277
Marosvásárhelyi színészet 283
Marót bán 1. Vörösmarty Mi-
 hály
Massinger 135
Mádéfalvi veszedelem 1. Szé-
 kelyfi
Máramarosszigeti színészet 63,
 267
Március 15. 1. Rákosi Viktor,
 Relle Iván
Márciusnak idusa 1. Komoró-
 czy Miklós
Mária Valéria 139
Márkus József: Egy ballépés
 58 — *Rika* 290
Mártha levelei 1. Kyss Géza
Mátray László 293
Megyei élet 1. Kampis János

- Megyeri Dezső: *Az első per* 106 — *Az ötödik pont* 287 — 288 — *Katonás kisasszony* 287 — *Özvegy kisasszony* 287
- Meiningenizmus 140, 146, 180, 181, 326
- Melaine I. Bartha Miklós
- Melyik a kilenc közül? I. E. Kovács Gyula
- Merényi László 166
- Meszlényi Antal: *Malvin* 63
- Méray Horváth Károly 24, 38, 39: *A kikoszarazott* 98 — *Egy asszony története* 38 — *Falusi délutánok* 97 — *Klára* 39
- Mészáros István: *Cigányvér* 265
- Mészáros Kálmán: *A diploma bolondja* 315 — *A falu szépe* 267 — *Jolántha* 162
- Mézeshetek után I. Gyalui Farkas
- Mikádó I. Gilbert
- Mikszáth Kálmán 186
- Miniszteri tárca I. Almási Tihamér
- Miskolci színészet 105, 264, 294
- Miskolczy Henrik: *Kézfogó* 267
- Mistral 121
- Modern házasság I. Beniczkyné Bajza Lenke
- Modern lovagok I. Molnár Gyula
- Mohács után I. Bartók Lajos
- Moldován Gergely: *A falu ládája* 255 — *A rongyszedő* 255 — *Flórika szerelme* 225 — *Szép Iléána* 255
- Molière 3: *Précieuses ridicules* 3 — *Úrhatnám polgár* 78
- Molnár György 117, 264, 278: *A menyecske* 261 — *A zsömlérleány* 260 — *I. László király* 157—158 — *Szalmás csárdásné* 261
- Molnár Gyula: *Jó partik* 105 — *Modern lovagok* 65 — *Musztafa* 162 — *Rövidlátók* 105 — *Saul király* 162 — *Zoárd* 162
- Molnár (Müller) Gyula: *Babos kendő* 264 — *Etelka* 64, 111
- Molnár Sándor I. Kabos Ede
- Monológ 21, 22, 28, 44, 49, 76, 80, 86, 99, 327
- Monológ (önálló műfaj) 112 s köv. ll., 327
- Monostori Krausz Károly: *A babos kendő* 264 — *A civil leánya* 264 — *Az utolsó kelet* 264
- Monselet, Charles 114
- Montjoye I. Feuillet
- Moór herceg I. Abonyi Árpád
- Móra István: *A levél* 64
- Moreto: *Közönyt köszönnel* 88, 228 — *Szép Diego* 177
- Móricz Zsigmond 181
- Moser: *Az ibolyafaló* 79
- Mukányi I. Csiky Gergely
- Murai Károly (Kovács László) 107, 117, 284: *A pezsgő* 92

- *Az első évforduló* 90 —
Az ördög fia 92 — *Ádám és Éva* 91 — *Huszárszerelem* 91 — *Virágfakadás* 90
 Musset 89, 104: *Ne fogadj fel soha semmit* 96
Musztafa l. Molnár Gyula
 Muzslai János l. Kampis János
 Müller Ottó 315
 Müncheni színészet 181
 Nagy Benő: *Rulikovszky Kázmér* 162
 Nagy Ernő 315
 Nagy Imre 140, 148
 Nagyjelenet 4, 8, 20, 26, 30, 43
 Nagykárolyi színészet 267
 Nagykőrösi színészet 105
 Nagy Miklós: *Csák Máté* 162
Nagy Napoleon: Ivánfi Jenő
Nagy Sándor l. Vay Aladár
 Nagysurányi színészet 105
 Nagyváradai színészet 59, 150, 158, 162, 293, 294, 315
 Najac: *Váljunk el!* 8
Nana l. Zola
Nana leánya l. Zöldi Márton
 Nana téma 58
Nandine 62
 Napoleon 177
Napoleon l. Grabbe
 Náday Ferenc 78, 114, 148
Náni l. Follinus Aurél
Ne fogadj fel soha semmit l. Musset
Ne fáj, ami nem éget l. Szigligeti Ede
Ne hagyd magad Schlésinger! l. Kazaliczky Antal
Nehéz sebek l. Abonyi Árpád
Nem ismerem a múlt történetét l. Beniczkyne Bajza Lenke
 Nemzetiségi népszínművek 202, 204, 228, 241, 255, 262, 265, 266, 267
 Nemzeti Színház 3, 35, 39, 52, 65, 69, 72, 87, 89, 90, 99, 100, 102, 107, 108, 110, 111, 115, 126, 129, 132, 135, 140, 148, 149, 150, 153, 180, 189, 199, 213, 221, 246
Ne touchez pas à la reine l. Gautier
Ne vigy a kísértetbe! l. Klárné Angyal Ilka
 Népdráma 209, 213, 215, 219, 220, 229, 231, 234, 236, 240, 244, 247, 249, 251, 253, 257, 266, 321
 Népies bohózat 239
 Népszínház 69, 75, 129, 153, 192, 201, 202, 213, 218, 220, 221, 225, 232, 239, 240, 262, 265, 266, 268, 272, 278, 281, 282, 287, 297, 299, 308, 329
 Népszínház—Vígopera 75
 Népszínmű 191 s köv. ll., 321
 Népszínmű hanyatlása 191 s köv. ll.
 Népszínműpályázatok 204, 208, 228, 229, 246, 248, 254, 263, 264, 267
Névtelen l. Bártfai P. Antal
Nézd meg az anyját l. Berczik Árpád

- Nietzsche 46
 Nikolich Sándor 215
 Nóra l. Csiky Gergely, Ibsen
 Nótárius l. Paál Gyula
 Nótás Kata l. Györy Vilmos
 Notre Dame de Paris l. Hugo, Victor
 Novelli 114
 Odette l. Sardou
 O'Donnel grófné Tarnóczy
 Malvin: *A falu csodája* 266
 — *A férfigyűlölők* 293 — *A kacsá* 293
 Oesterreicher 114
 Offenbach: *A gerolsteini nagyhercegnő* 295 — *Dunán* 288 — *Szép Heléna* 288
 Ohnet: *A vasgyáros* 235
 Oh Oszkár l. Rónaszéky Gusztáv és Újvári Béla
 Olga l. ifj. Ábrányi Kornél
 Olympusi verseny l. Jókai Mór
 Opera 60, 294, 295, 329
 Operett 268 s köv. ll., 321
 Orleansi szűz l. Schiller
 Orosházai színészet 64, 267
 Óbudai Színkör 106, 267, 296, 309, 329
 Óváry Lipót: *A magyar légión Olaszországban* 161
 Ovidius l. Somló Sándor
 Ökröss Bálint: *Czinka Panna* 162, 260
 Ördögűző huszártiszt l. Rónaszéky Gusztáv
 Örök törvény l. Csiky Gergely
 Ősz és tavasz l. Hetényi Béla
 Özvegy és proletár l. Beöthy László
 Paál Árpád: *A színésznő* 63
 Paál Gyula: *A tulipános láda* 265 — *Bíró uram leánya* 265 — *Cine mintye* 265 — *Héregiék háza* 265 — *Jukker lány* 316 — *Nótárius* 265
 Pagenstreich l. Kotzebue
 Pailleron: *Ahol unatkoznak* 98 — *Az egér* 74, 85
 Palágyi Lajos: *Ifjú szerzetes* 173
 Palotai Andor: *A pletyka-pad* 264
 Palotás Fausztin: *A tolvaj* 259 — *Tüzes nyelvek* 259
 Papp János: *A cseperke kalap* 265 — *A korcsma* 265 — *Alarc alatt* 105
 Paraszthűség l. Than Gyula
 Paraszt színház 267
 Parasztszívek l. Balassa Ármin, Szalóky Elek
 Paraszttragédia 236, 238, 240
 Paraszttromf l. Gabányi Árpád
 Parasztvígjáték 207, 216
 Parnasszus pusztulása l. Szávay Gyula
 Pataki lányok l. Dankó Pista
 Paulay Ede 65, 81
 Pálffy-Daun Lipót gr. 268
 Pálmay Ilka 233, 238, 279, 304, 306
 Párizsi naplopó l. Bayard
 Páros szöktetés l. Sebesi Samu
 Pártütők l. Kisfaludy Károly

- Pásztor Árpád 74
 Pásztorjátékok 190
Páztortűz l. Kazaliczky Antal
Pázmán lovag l. Rudnyánszky Gyula
Peking rózsája l. Rothauser Miksa
Peppita l. Rajna Ferenc, Radó Antal
 Perényi József 35
Perózes l. Csepreghy Ferenc
Perrichon úr utazása l. Labiche
 Pesti Hírlap 163
 Peterdi Andor 117
 Peterdi 261
Petneházy l. Csiky Gergely
Petőfi ébredése l. E. Kovács Gyula
 Petőfi Sándor 163, 181, 213, 214: *János vitéz* 261 — *Csonkai* 274
Petőfi Sándor l. Egervári P. Ödön
 Petrarca 147
 Pécsi színészet 162
 Péczely-pályázat 146, 183
Péntek este l. Szomory Dezső
 Péterfy Jenő 6, 9, 69
 Philipp, E. 114
 Pintér Imre 262: *Lugosi erdő* 263 — *Szellő Judith* 263
 Plantus 25
Pogány magyarok l. Gabányi Árpád
 Polgári Kálmán: *Az egyszeri bank* (*A kukutyini bank*) 265
Polgártárs l. Szabolesi Lajos
 Politikai vigjáték 323
 Pool: *Pry Pál* 72
 Popovics Döme: *Róma vésznapjai* 160—161
 Porzolt Kálmán 32, 117: *A párbaj* 32
 Pósa Lajos 117, 246, 260, 261
Postás Klári l. Berzik Árpád
 Pozsonyi színészet 111, 263
 Prágai cseh nemzeti színház 7
Précieuses ridicules l. Molière
 Prém József: *A boldogító* 102 — *Bosnyák Anna* 160
Próbaházasság l. Gerő Károly
 Proletár 5, 6
 Proverbe 89, 104
Pry Pál l. Pool
 Puks Ferenc 273, 278
 Pulszky Ferenc: *Felsülés* 102
 Pusztay Béla: *A kis baba* 307 — *Cigánykontesz* 307 — *Jani és Juci* 306—307 — *Ripacsok* 307
Putifárné l. Kóczyán Lajos
Pütkösdi királyság l. Rátkay László
Question d'argent l. Dumas
Rabnő l. Darnay Kálmán
 Racine: *Andromache* 113
Radnóthy l. Kampis János
 Radó Antal 117, 282, 285: *A kis molnárné* 285 — *Peppita* 285
Rafael l. Váradi Antal
 Raimann Rezső 295
 Raisonneur 47

- Rajka Teréz 159
 Rajna (Reiner) Ferenc 286:
A milliomosnő 284 — *Pepita* 285
 Rajz 325
 Rakodezay Pál 63
Rang és mód l. Szigeti József
 Rádió 10
 Rákóczi 202
 Rákosi Jenő 14, 15, 29, 120, 125, 128, 179, 192, 198, 199, 214, 237, 270, 271, 290, 298, 321, 323, 327: *A báróné levelei* 94 — *A bolond* 277 — *A fekete hajó* 273—274 — *A koronázás emléknappja* 129 — *A négy király* 276, 277 — *A szerelem iskolája* 88 — *Az első és a második* 277 — *Az ezredév ünnepe* 129 — *Budavár megvétele* 239 — *Csillag* 277 — *Elektra paródia* 300 — *Endre és Johanna* 121—125, 146 — *Ezopusz* 129 — *Éjjel az erdőn* 239—240 — *Ida* 93 — *Indigo és a negyven rabló* 277 — *István vezér (Királynék harca)* 126 — *Királynék harca* 127 — *Királyok harca* 126 — *Magdolna (Havasi Magdolna)* 236—238, 239, 240, 262, 275 — *Szélháziak* 299—300 — *Tárgya királyné* 129 — *Tempefői* 274, 275, 276 — *Titilla hadnagy* 268, 272 — *Uff király* 277 — *Világszép asszony Marcia* 275
 Rákosi Jenő tragikumfelfogása: 120, 121, 124, 127, 129, 237, 238, 239
 Rákosi Viktor: *A dezertor* 260 — *A rezervisták* 304 — *A zászlótlartó* 163, 208 — *Március 15* 163 — *Sára és Bernát* 304—305
 Rákospalotai színészet 267
 Rátkey László 192, 321: *Árvalányhaj* 211, 212 — *Bársony uram* 210 — *Csillaghullás* 211 — *Felhő Klári* 208—210, 212, 234, 262 — *Letört virág* 213 — *Magyar ember* 212—213 — *Pünkösdi királyság* 210—211 — *Szökött asszony* 213 — *Toborzás* 208
 Realizmus 26, 321
 Rebeka l. Lukácsy Sándor
 Relle Iván: *Fityfiritty* 262 — *Március 15* 163
Rendez-vous l. Sziklay Kornél és Ilosvay Hugó
 Reviczky Gyula 61
 Rédiger Géza: *A jóslat* 164
Révben l. Kabos Ede
Rhea grófnő l. Beniczkyne Bajza Lenke
 Ribényi Antal: *Álarc alatt* 111
Ricinus halála l. Gabányi Árpád
 Ries Hermin: *Első légyott* 105
 Rika l. Márkus József
 Rimaszombati színészet 265
 Ripacs 279, 280, 308
Ripacsok l. Pusztay Béla

- Rokolyás bíró* I. Szigeti Jó-
zsef
- Rolandné* I. Szász Gerő
- Romantikus 'színmű* 120
- Róma vésznapijai* I. Popovics
Döme
- Rónaszék* Gusztáv: *A be-
törők* 247—248 — *A dadai
uzsorás* 248 — *A méltóságos
csizmadia* 314 — *Az asszo-
nyok bűne* 247 — *Házasság
a börtönben* 314 — *Huszá-
rosan vagy A paradicsom*
297 — *Oh Oszkár* 314 —
Ördögűző huszártiszt 314 —
*Tyukodi Lőrinc familiája
Budapesten* 314 — *Vasárnap
délután* 314
- Rosen, Julius* 67: *Nagyzási
hőbort* 68
- Rosner Vilmos* 309
- Rothauser (Ruttkai) Miksa:*
Holtomiglan 312 — *Peking
rózsája* 286
- Rottenberg Márton: Drágfy
Mária* 63, 162
- Rózsaledény* I. Beöthy László
- Rökk Szilárd-alapítvány* 87,
142
- R. P. O.: Nandine* 62
- Rövidlátók* I. Molnár Gyula
- Rudnyánszky Gyula: A gyáva*
117 — *A kakasülön* 117 —
A mama kedvence 117 —
Pázmán lovag 189
- Rudolf trónörökös* 224
- Rulikovszky Kázmén* I. Nagy
Benő
- Ruszt József-alapítvány* 212,
252
- Saint-Georges és Lopez:*
Choissy kisasszony 287
- Salamon Ödön: Hipnotizmus*
64
- Sarah Bernard* 216, 304
- Sardou* 6, 8, 9, 10, 13, 17, 38,
324: *Andréa* 70, 72 — *Benoit-
ton-család* 71 — *Dora* 17 —
Fedora 143 — *Fernande* 6 —
Ferréol 42 — *Georgette* 10,
13, 22 — *La Haine* 133 —
Les Ganaches 74 — *Odetta*
9, 10, 13, 15, 22, 41, 262 —
Szókimondó asszonyság 3, 6
— *Váljunk el!* 8
- Sas Ede: Az inségesek* 106
- Saul király: I. Csepreghy
Ferenc, Molnár Gyula*
- Sámuel király* I. Gabányi
Árpád
- Sára és Bernát* I. Rákosi Vik-
tor, Szécsi Ferenc
- Sári néni* I. Almási Tihamér
- Scène à faire* 131
- Schauffert: Sakk a királynak*
178, 293
- Schäffer Antal: Szerelem* 62
- Schiller* 43: *A messinai meny-
asszony* 51 — *Az orleansi
szász* 88, 143 — *Don Carlos*
43 — *Wallensteins Lager* 133
- Schnitzer Ignác* 281
- Schopenhauer* 46
- Schöpflin Aladár* 129
- Scribe* 8, 23, 185: *Giralda*
285 — *La Dame blanche* 23

- *La déesse* 298 — *La grand' mère ou les trois amours* 74 — *Lecouvreur Adrienne* 59 — *Les indépendants* 8
- Sebesi Samu: *Korcsmárosné leánya* 263 — *Páros szökte-tés* 294
- Sebestyén Imre: *Putifárné* 296
- Sehonnai I. Gabányi Árpád
- Selley Gyula 221
- Selyem Ágnes I. Szalóky Elek
- Sepsiszentgyörgyi színészet 163
- Serly Lajos 207, 224, 226, 227, 236, 255, 273, 276, 298, 307, 309
- Sforza Ferenc I. Székely Béla
- Shakespeare 127, 143, 144, 146, 179, 194, 274: *A makrancos hölgy* 200, 314 — *A szentivánéji álom* 302 — *Felsült szerelmesek* 178, 190 — *Hamlet* 113 — *Lear király* 124, 230, 231, 257 — *Macbeth* 135, 187 — *Othello* 135 — *Perikles* 273 — *III. Richárd* 126, 135, 137 — *Sok hűhó semmiért* 223 — *Vizkereszt* 180
- Sigmond Elek 213
- Silberstein Ö. Adolf 35
- Simai Kristóf 149
- Simon Kálmán 294
- Simonffy Kálmán 225
- Simonyi Zsigmond 67
- Simplicissimus* I. Grimmler hauser
- Simplicius 286
- Sipulusz 304
- Sirius I. Somló Sándor
- Sirrén, A. 58
- Somló Sándor 18, 176: *A gladiátor* 142 — *A nagyra-vágyó* 141 — *Apa és fiú* 256 — *A szerzetes* 141 — *Első szerelem* 189—190 — *Fra Girolamo* 142—143 — *Gorgo* 18, 141 — *Királyi házasság* 190 — *Ovidius* 178 — *Sirius* 141 — *Thököly Imre* 142 — *Zsolt vezér ifjúsága* 178
- Somolki 314
- Sophokles 19, 155: *Antigone* 19
- Sophonisbe* I. Horovitz Lipót
- Soproni Éder Pál: *A Kádár-leányok* 266 — *A tanácsos úr és menyasszonya* 294 — *Fanchon szerelme* 294 — *Jegyes egy órára* 110
- Soproni színészet 60, 111, 163, 292, 297
- Spartacus* I. Csiky Gergely
- Spitzer Régi* I. Almási Tihamér
- Strauss János 277, 281, 286
- Sturm und Drang 158
- Sudermann: *Becsület* 259
- Susanne* I. Thury Zoltán
- Sümegei színészet 111, 163
- Süt a nap* I. Zilahy Lajos
- Szabadkai színészet 288, 297
- Szabados Béla 276, 277, 290, 313

- Szabados Géza: *Szoknyás hö-sök* 295
Szabadság, szerelem l. Hosszavay Hugó
- Szabó Sándor: *A női felforgatás* 63
- Szabolcsi Lajos: *Polgártárs* 110 — *Színműtrők* 101
- Szalmás csárdásné l. Molnár György
- Szalóky Elek 266: *Paraszt-szívek* 253 — *Selyem Ágnes* 253—254 — *Tél apó* 61
- Szarvas Gábor 67: *A galamb-posta vagy a csallaghatatlan emberismerő* 186
- P. Szathmáry Károly 181: *Asszony komédiája* 166—170
- Szatmári színészet 64, 111, 266
- Szatmáry Károly (jobbategelki): *A kápolnai csata* 161 — *Bem hadjárata és Szében bevétel* 164 — *Kádár Vera* 263
- Szárazmalom* l. Vidor Pál
- Szász Gerő: *Egy gyöngye per* 64 — *Éva grófné* 64 — *Rolandné* 156
- Szász Károly 135, 136, 139: *Attila halála* 136—138, 139 — *Bölcs Salamon* 135—136 — *Heródes* 135 — *István vezér* 136—137
- ifj. Szász Károly: *A múzsa* 98 — *Katolnai úr házassága* 99
- Szávay Gyula: *A munka* 109 — *Bosporusz* 109 — *Parasszus pusztulása* 109
- Száz év* l. Lukácsy Sándor
- Száz év előtt* l. Ferenczi Zoltán
- Szegedi boszorkány* l. Fenyéri Mór
- Szegedi színészet 141, 173, 259, 260, 261, 265, 296, 297
- Szeget szeggel* l. Follinusz Aurél
- Szegény Laci* l. Balassa Ármán
- Szegény Radóné* l. Jakab Ödön
- Szellő Judith* l. Pintér Imre
- Szemere Attila: *Hozomány nélkül* 98
- Szentirmay Elemér 232, 239, 305
- Szentiváni 218
- Szentkirályi Elemér 224
- Szerelem* l. Schäffer Antal
- Szereti a feleségét* l. Fekete József
- Szeretlek Roxelánom...* 289
- Széchy Mária 169
- Széchy Mária* l. Dóczi Lajos
- Szécsi Ferenc: *A baba* 99 — *Bál után* 117 — *Csodák* 110 — *Legénybúcsú* 117 — *Sára és Bernát* 304—305
- Szégyenfolt* l. Deréki Antal
- Szégyenparagrafus 105, 130, 322 l. Teleki-pályázat
- Széher Árpád-pályázat 117, 184

- Székelly Béla: *Sforza Ferenc* 163
- Székellyfi: *Mádéfalvi veszedelem* 161
- Székellyföldön 1. Berezik Árpád
- Székelly Katalin 1. Lukácsy Sándor
- Székesfehérvári színészet 62, 111, 265, 293, 296, 308
- Székházak 1. Rákosi Jenő
- Szép asszony kocsisa 1. Deréki Antal
- Szép Diego 1. Moreto
- Szép faludy Ö. Ferenc: *A régi és az új* 63
- Szép Heléna 1. Offenbach
- Szép Iléna 1. Moldován Gergely
- Szép leányok 1. Csiky Gergely
- Szigeti József 24, 34, 35, 181: *A csizmadia mint kíséret* 256 — *Cigány princ* 280 — *Csókön szerzett vőlegény* 279, 280, 307—308 — *Hivatalból* 108 — *Kolostorból* 108 — *Marcsa és Mariska* 227 — *Rang és mód* 34, 71 — *Rokolyás bíró* 280, 281 — *Tűzből* 108
- Szigligeti Ede 5, 6, 31, 35, 325: *A fény árnyai* 31 — *Az udvari bolond* 286 — *Fenn az ernyő* 35, 71 — *Ne fújd, ami nem éget* 6 — *Szökött katona* 272 — *Trónkereső* 141
- Sziklay János: *A pipacsosz király* 293—294
- Sziklay Kornél: *Rendez-vous* 316
- Szikra Panni 1. Kiss Mihály ifj. Szilágyi Béla: *Fehér lió* 264
- Szimultán színpad 137
- Szinan basa 1. Zöldi Ernő
- Színmű 322
- Színműírók 1. Karczag Vilmos és Szabolcsi Lajos
- Szinnyei József 105
- Szirén 1. Komáromi Ferenc
- Szirmai Imre: *A fenegyerek* 308 — *Körút* 27. szám 308
- Szlávy Pál: *Kézfogó* 267
- Szocializmus 109, 132
- Szókimondó asszonyság 1. Sardou
- Szókimondó ember 1. Dunay Gyula
- Szoknyás hadnagy 1. Kyss Géza
- Szoknyás hősök 1. Szabados Géza
- Szomorj Dezső: *Péntek este* 61
- Szomszéduram kakasa 1. Lukácsy Sándor
- Szöke kislány csitt, csitt... 302
- Szökjünk 1. Vidor Pál
- Szökött asszony 1. Rátkay László
- Szökött katona 1. Szigligeti Ede
- Sztojanovics Jenő 60, 286, 294: *Kis hőrcsög* 316

- Tamássy József 192
Tantalusz 1. Kabos Ede
Tapageurs 1. Gondinet
 Tatai grófi színház 110, 111, 295, 316
 Tattárszky (Tarnay) Gyula:
Asszonybecsület 266 — *Tulipán Marcsa* 266
 Tábori Róbert: *Az ember komédiája* 171 — *Ildikó* 59—103
Tágra királyné 1. Rákosi Jenő
 Tárcanovella 325
 Társadalmi drámapályázat 59
 Társadalmi színmű 3 s köv. ll., 320
 Társadalmi vígjáték 65 s köv. ll., 320
 Teleki László gr.: *Kegyenc* 130
 Teleki-pályázat 18, 62, 82, 88, 101, 105, 130, 133, 141, 142, 151, 155, 160, 177, 178, 183, 187, 189 — *szégyenparagrafusa* 105, 130, 322
 Temesvári színészet 59, 171, 263
Tempefői 1. Rákosi Jenő
Tengeri hántás 1. Arany János
 Teplie 78
Testvérgyilkos 1. Kerekes P. Mihály
Tél apó 1. Szalóky Elek
Télen 1. Bokor József
Tél és tavasz 1. Lukácsy Sándor
 Thaly Elek: *A pesti demimonde* 7
 Than Gyula: *Paraszthúség* 267
Themistokles 1. Horovitz Lipót
Theodora 1. Csiky Gergely
 Thewrewk István 117
Thököly Imre 1. Somló Sándor
Thurán Anna 1. Bartók Lajos
 Thury Zoltán: *Susanne* 60
 Tisza Aladár 229
Tisztviselők 1. Csiky Gergely
Titilla hadnagy 1. Rákosi Jenő
Tizenhetes huszárok 1. Kyss Géza
Tíz év után 1. Tószögi Andor
Toborzás 1. Rátkay László
 Toldi Miklós 147
 Toldy István: *Jó hazafiak* 101
 Toldy-kör 111
 Tollagi Adolf 300
 Tombor Aladár 309
 Tompa Mihály 121, 181: *Haladókló mellett* 58 1. E. Kovács Gyula
 Torkos László: *Hármas szövetség* 103 — *Hivatalvadász* 102 — *Kigyóbőr* 165—166 — *Lejtőn* 58
Torockón 1. Abonyi Árpád
 Tószögi Andor: *Igazságos Issten* 63 — *Tíz év után* 63, 162
 Tóth Ede 191, 215, 218, 254, 320: *A falu rossza* 200, 215, 254, 255, 256, 262 — *A kintornás család* 256
 Tóth Kálmán 327
 Törös Tivadar: *Az örmény* 262

- Történetek egy ócska kastélyban* 1. Jókai Mór
- Történelmi szomorújáték 119 s köv. ll., 320
- Történelmi vígjáték 176 s köv. ll.
- Történeti népszínmű 202, 214, 239, 250, 253, 260
- Tragédia 322
- Tragikum 1. Beöthy Zsolt és Rákosi Jenő tragikumfelfogása
- Trónkereső* 1. Szigligeti Ede
- Trónvesztett* 1. Győző Lajos
- Tubarózsa* 1. Gabányi Árpád
- Tudományosan* 1. Fekete József
- Tulipán Marcsa* 1. Tattárszky (Tarnai) Gyula
- Tunikás leányok* 1. Gerő Károly
- Turandot-monda 286
- Turgenyev: *Egy pusztai Lear* 257
- Turi Borcsa* 1. Gerő Károly
- Turín 86
- Tűzből* 1. Szigeti József
- Tűzes nyelvek* 1. Palotás Fausztin
- Tűzérek a gyakorlaton* 1. Kövessy Albert
- Tűzoltók a színpalak mögött* 1. Kyss Géza
- Tyukodi Döme családja* 1. Rónaszéky Gusztáv
- Uff király* 1. Rákosi Jenő
- Új élet* 1. Beresényi Béla
- Ujházi Ede 95
- Újromantika 97, 119, 176, 319, 327
- Újromantikus vígjáték 189—190
- Új szomszédság* 1. Festetich Andor
- Ujvári Béla: *A gárdisták* 189 — *Farkasok közt* 57 — *Két apa* 105 — *Oh Oszkár* 314
- Újvidéki színészet* 71
- Urak és csélédek* 1. Klárné Angyal Ilka
- Úrhatnám polgár* 1. Molière
- Uria* 1. Varsányi Gyula
- Uzsai gyöngy* 1. Gerő Károly
- Vadgalamb* 1. Gerő Károly
- Vadonban* 1. Gerő Károly
- Valéria* 1. Vay Aladár
- Vargha Gyula 257
- Varsányi Gyula: *Uria* 160
- Vasárnap délután* 1. Rónaszéky Gusztáv
- Vastagh György 167
- Vaudeville-színház 267
- Vay Aladár br.: *A fenyéri akadályok* 64 — *Arakisz* 159 — 160 — *Kényes kérdés* 64 — *Nagy Sándor* 159 — *Valéria* 159
- Váljunk el!* 1. Sardou és Najac
- Váradi Aladár 297
- Váradi Antal 31, 141: *A hún utódok* 139—140 — *A kecskebánki fürdőn* 88 — *A királyleány tündérregénye* 139 — *A rongyházaiak* 259 — *A szent korona* 139 — *A tör*

- 87 — *Az úttörők* 139 —
Buda ébredése 138 — *Charitas* 140, 141 — *Démon* 50
 — *Eredendő bűn* 31 — *Histriók Budán* 139 — *Kain* 175 — *Krisztus az alvilágban* 174—175 — *Rafael* 140
 Városi népszínművek 204, 207, 210, 220, 224, 225, 233, 235, 247, 250, 256, 262
 Városligeti színkör 106, 110, 161, 164, 239, 249, 264, 265, 267, 287, 293, 296, 308, 314, 315, 316, 329
 Várszínház 139, 201, 258, 259, 265, 329
 Vásárhelyi András 285
 Vedress Gyula: *Kuruc Pali* 265
Vegyes párok 1. Dóczi Lajos
 Vendrei Ferenc: *A fenegyőzések* 308 — *Két kérdőjel* 106, 316—317
Vera grófné 1. Dóczi Lajos
Verezhajú 1. Lukácsy Sándor
 Versec 162
 Verő György 235, 298: *A műkedvelők* 105 — *A szultán* 289 — *Ezer év* 154, 199 — *Virágcsata* 289—290
 Veszprémi színészet 64, 111
 Végh István: *Az ember komédiája* 171—172
Véres biblia 1. Balla Kálmán
 Vértessy Arnold: *Irma úrfi* 313
 Vidor Pál 226: *A kassai diák* 286 — *Apja lánya* 225—226 — *A veres sapka* 222, 256 —
Czifra Zsuzsi lakodalma 223 — *Ingyenélők* 224—225 — *Szárazmalom* 222 — *Szököjünk* 225
Viehhändler 1. Kaiser
 Vígjáték 320
Vígjátéktárgy 1. Dobsa Lajos
 Vígszínház 60, 61, 65, 81, 95, 99, 164, 329
 Vihary Elemér: *Az úri paraszt felesége* 267
Világ szép asszony Marcia 1. Rákosi Jenő
Világ szép leányok 1. Jókai Mór
Villám Bandi 1. Kósa Ede
Virágcsata 1. Verő György
Virágfakadás 1. Murai Károly
 Virányi Jenő 315
Vissza a műhelybe! 1. Bodnár Gáspár
 Vízvári Gyula 67
 Vojtina Mátyás 251
 Volenszky Béla 72
 Vörösmarty Mihály 157, 318, 327: *Árpád ébredése* 139 — *Csongor és Tünde* 166, 175, 276, 323 — *Marót bán* 84
 Wagner Richard 306
Wallensteins Lager 1. Schiller
 Weiss Jenő 297
 Weissenthurm Johanna: *Az idegen nő* 280
 Wesselényi Ferenc 169
 Wesselényi Miklós br. 159
 Wigand János 19
 Wimmer, I. 308

- Zachariásné Kallós Ilona: *A bankár leánya* 64 — *Fogadott leány* 267
- Zay László gr.: *Aldás és átok* 175
- Zábrák Dénes: *Földönfutók* 163—164
- Zách Felicián l. E. Kovács Gyula
- Zách Klára l. Kisfaludy Károly
- Zách Klára 147
- Zágrábi színészet 181
- Zárt színpad 326
- Zentai színészet 267
- Zichy Mihály 167
- Zilahy Lajos 115: *Süt a nap* 217
- Zoárd l. Molnár Gyula
- Zola 26: *A pálinka* 238 — *Assommoir* 26, 220 — *Germaninal* 259 — *Nana* 57, 238
- Zoltán Vilmos 117
- Zombori színészet 62, 161, 162
- Zombory Gyula: *Margit története* 267
- Zöldi Ernő: *Szinán basa* 295
- Zöldi Márton: *Adóvégrehajtó* 105 — *A pópa* 267 — *Eszter* 161 — *Nana leánya* 57
- Zsolt vezér ifjúsága l. Somló Sándor

TARTALOMJEGYZÉK

	Lap
BEVEZETÉS A MÁSODIK KÖTETHEZ	1—2
A TÁRSADALMI DRÁMA	3—118
I. Csiky Gergely társadalmi drámái	3—29
<i>A proletárok, Cifra nyomorúság, Anna, A Stomfay-család, Bozóti Márta, Cecil házassága, A sötét pont, A vasember, Divatkép, Örök törvény, Az atyafiak:</i> 3—23. l. — Csiky Gergely jelentősége a magyar társadalmi színműírás területén; jelességei és fogvatkozásai: 23—29. l.	
II. Csiky Gergely kortársai és követői	30—65
Beresényi Béla: 30—32. l. — Ábrányi Emil: 32—34. l. — Szigeti József (<i>Rang és mód</i>): 34—35. l. — Ifj. Ábrányi Kornél: 35—37. l. — Méray Horváth Károly: 38—39. l. — Jókai Mór: 39—40. l. — Beniczkyné Bajza Lenke: 40—41. l. — Karczag Vilmos: 42—45. l. — Dóczi Lajos: 45—46. l. — Kabos Ede: 46—49. l. — Almási Tihamér: 49—50. l. — Váradi Antal: 50. l. — Gerő Ödön: 50—52. l. — Herczeg Ferenc (<i>A dolovai nábob leánya, Honthy háza</i>): 52—56. l. — Kampis János: 56—57. l. — Kisebb jelentőségű társadalmi színművek (Gabányi Árpád, Torkos László, Bartha Miklós, Margitay Dezső, Thury Zoltán, Szomori Dezső stb.): 57—65. l.	
III. A társadalmi vígjáték és bohózat	65—106
Csiky Gergely társadalmi vígjátékai és bohózatai (<i>Mukányi, Kaviár, Buborékok, A jó Fülöp, A nagymama</i>): 66—75. l. — Bereczik Árpád: 75—82. l. — Gabányi Árpád: 82—87. l. — Váradi Antal: 87—88. l. — Almási Tihamér: 88—90. l. — Murai Károly: 90—92. l. — Rákosi Jenő: 92—	

95. l. — Jókai Mór: 95. l. — Festetich Andor: 96. l. — Bartók Lajos: 96—97. l. — Méray Horváth Károly 97—98. l. — Szemere Attila: 98. l. — Ifj. Szász Károly: 98—99. l. — Szécsi Ferenc: 99—100. l. — Herczeg Ferenc (*A három testőr*): 100—101. l. — Muzslai János: 101. l. — Kisebb jelentőségű társadalmi vígjátékok és boházatok (Pulszky Ferenc, Torkos László, Gárdonyi Géza stb.): 101—106. l.

IV. Egyfelvonásos vígjátékok 106—111

(Kürthy Emil, Hetényi-Hevesi, Szigeti József stb.)

V. Monológok 112—118

A drámában szereplő monológ s a monológ mint önálló műfaj. A monológ elmélete: 112—116. l. — Az önálló monológ művelői: 116—118. l.

A TÖRTÉNETI DRÁMA 119—190

I. A történeti komoly dráma 119—164

A történeti dráma hanyatlása: 119—120. l. — Rákosi Jenő tragikumfelfogása: 120—121. l. — Rákosi Jenő történeti drámái (*Endre és Johanna, István vezér*, stb.): 121—129. l. — Csiky Gergely történeti drámái: 129—135. l. — Szász Károly: 135—138. l. — Váradi Antal: 138—141. l. — Somló Sándor: 141—143. l. — Bartók Lajos: 143—147. l. — Jókai Mór: 147—150. l. — Csepreghy Ferenc: 150. l. — Abonyi Árpád: 150—151. l. — Koroda Pál: 151—152. l. — Gabányi Árpád: 152—154. l. — Verő György: 154—155. l. — Kisebb jelentőségű történeti komoly drámák (Szász Gerő, Kemény Endre, Molnár György, E. Kovács Gyula, Varsányi Gyula, Prém József stb.): 155—164. l.

II. Drámai költemények 164—176

Mi a drámai költemény? 164—165. l. — Torkos László: 165—166 l. — Londesz Elek: 166. l. — P. Szathmáry Károly (*Az aszszony komédiája*): 166—170. l. — Tábori

Róbert: 171. l. — Végh István: 171—172. l.
Gárdonyi Géza: 173. l. — Palágyi Lajos:
173. l. — Kisebb jelentőségű drámai költe-
mények: 174—176. l.

III. A történeti vígjáték 176—190

Az újromantika és a történeti vígjáték:
176. l. — Ábrányi Kornél: 177. l. — Somló
Sándor: 178—179. l. — Dóczy Lajos (*Az
utolsó szerelem, Széchy Mária*): 179—183. l.
Csiky Gergely: 184—186. l. — Jókai Mór:
186—187. l. — Gabányi Árpád: 187—
188. l. — Kisebb jelentőségű történeti víg-
játékok: 188—189. l. — Újromantikus víg-
játékok (Somló Sándor): 189—190. l.

A NÉPSZÍNMR 191—267

A népszínű hanyatlása és sablonná mere-
vedése, a merészebb próbálkozások ritka-
sága, kevés népdrama-kísérlet 191—195

Lukácsy Sándor: 196—200. l. — Margitay
Dezso: 200—203. l. — Almási Tihamér:
203—208. l. — Rátkay László (*Felhő Klári
stb.*): 208—213. l. — Gabányi Árpád:
213—214. l. — Csepreghy Ferenc: 214—
215. l. — Bereczik Árpád: 215—217. l. —
Győry Vilmos: 217—219. l. — Csiky Ger-
gely: 219—221. l. — Vidor Pál: 222—
226. l. — Kazaliczky Antal: 226—227. l.
— Szigeti József: 227—228. l. — Follinus
Aurél: 228. l. — Makróczy János: 229—
231. l. — Gerő Károly: 232—236. l. —
Rákosi Jenő (*Magdolna stb.*): 236—240. l.
— Klárné Angyal Ilka: 240—242. l. —
Jakab Ödön: 242—243. l. — Abonyi Lajos:
243—246. l. — Abonyi Árpád: 246—247. l.
Rónaszéky Gusztáv: 247—248. l. — Kar-
czag Vilmos: 248—249. l. — Beniczkyné
Bajza Lenke: 249. l. — Jókai Mór: 250—
250—251. l. — Bokor József: 251—252. l.
— Szalóky Elek: 253—254. l.

Kisebb jelentőségű népszínművek 254—267
(Moldován Gergely, Deréki Antal, Hetényi
Béla, Kiss Mihály, Madarász Ernesztin,
Molnár György, Edvi Illés Károly, Balla
Kálmán, Dankó Pista, Törös Tivadar, Pintér
Imre stb.): 254—267. l.

ALSÓBBFAJÚ DRÁMAI MŰVEK 268—317

I. Az operett 268—298

Lnkácsy Sándor: 268—270. l. — Rákosi Jenő: 260—277. l. — Csepreghy Ferenc: 278. l. — Szigeti József: 279—281. l. — Deréki Antal: 281. l. — Jókai Mór: 281—282. l. — Csiky Gergely: 282—284. l. — Rajna Ferenc: 284—285. l. — Radó Antal: 285. l. — Rothauser Miksa, Dóczi Lajos, Vidor Pál: 286. l. — Megyeri Dezső: 287—288. l. — Bokor József: 288—289. l. — Verő György: 289—290. l. — Márkus József: 290. l. — Kisebb jelentőségű operettek (Kemény Endre, Csengey Gusztáv, Kyss Géza, Sziklay János, Kövessy Albert, Gárdonyi Géza, Beöthy László, Rónaszéky Gusztáv, Gyalui Farkas stb.): 291—298. l.

II. Az életkép 299—317

Rákosi Jenő: 299—300. l. — Klárné Angyal Ilka: 300—301. l. — Berezik Árpád: 301—302. l. — Almási Tihamér: 302—303. l. — Jókai Mór: 303—304. l. — Rákosi Viktor és Szécsi Ferenc: 304—305. l. — Liszka Béla: 305. l. — Bartók Lajos: 305—306. l. — Pusztay Béla: 306—308. l. — Lukácsy Sándor: 308—309. l. — Kövessy Albert: 309—310. l. — Gerő: Károly: 310—312. l. — Buttkay György: 312. l. — Beöthy László: 312—313. l. — Kisebb jelentőségű életképek (Deréky Antal, Vértessy Arnold, Rónaszéky Gusztáv, Kazaliczky Antal, Hetényi Béla stb.): 313—317. l.

BEFEJEZÉS 318—330

Áttekintés a kiegyezés és a millennium közötti évtizedek magyar drámai fejlődésén. Drámai műfajok felvirágzása és elhervadása. A polgárság mint az új dráma mecénása. A polgárság igényei. Realizmus. A francia társadalmi dráma nagy hatása a magyar színműírára. Technikai fejlődés. Felvonás-helyegység. Dialógus. A főváros vezető szerepe. Budapesti színházak. Színház és sajtó.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ A II. KÖTETHEZ 331—368